

ULUSLARARASI SEMPOZYUM
Mahiyet ve Hakikat Bağlamında
Vahiy Olgusu

**INTERNATIONAL SYMPOSIUM
THE PHENOMENON OF REVELATION IN THE
CONTEXT OF ITS ESSENCE AND SUBSTANCE**

النورۃ الدروية
ظاهرة الوحي في سياق الماهية والحقیفة

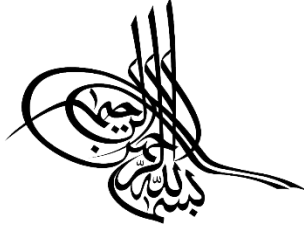
BİLDİRİ ÖZETLERİ KİTABI
BOOK OF ABSTRACTS

کتاب ملخصات البحوث

17-18 MARI 2022

KONYA

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ

**ULUSLARARASI
MAHİYET VE HAKİKAT BAĞLAMINDA VAHİY OLGUSU
SEMPOZYUMU
Bildiri Özetleri Kitabı**

- Editörler** : Arş. Gör. Ayşe KUTLU
Arş. Gör. Mehmet YILDIRIM
Arş. Gör. Mustafa ÜNGÖR
- Sempozyum Yeri ve Tarihi** : Selçuk Üniversitesi İslami İlimler
Fakültesi - KONYA
17-18 Mart 2022
- Sempozyum Koordinatörü** : Dr. Öğr. Üyesi M. Raşit AKPINAR
- Yazışma Adresi** : Selçuk Üniversitesi İslami İlimler
Fakültesi, Alaaddin Keykubat
Kampüsü, Selçuklu / Konya
Tel: 0 (332) 241 00 41
islamiilimler@selcuk.edu.tr
vahiy.selcuk.edu.tr
- ISBN** : 978 - 605 - 389 - 484 – 1
Mart 2022 - Konya Büyükşehir
Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları

Bu eser, Uluslararası Mahiyet ve Hakikat Bağlamında Vahiy Olgusu Sempozyumuna gönderilen bildiri özetlerinden oluşmaktadır. Eserin tüm yayın hakları saklıdır. Eleştirel makale ve dergilerde yapılacak kısa alıntılar dışında, bu kitabın bir kısmı veya tamamı, yayıncının izni olmadan yayınlanamaz.

ULUSLARARASI SEMPOZYUM

MAHİYET VE HAKİKAT
BAĞLAMINDA VAHİY OLGUSU

BİLDİRİ ÖZETLERİ KİTABI

17-18 Mart 2022
Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

INTERNATIONAL SYMPOSIUM
THE PHENOMENON OF REVELATION IN THE CONTEXT OF
ITS ESSENCE AND SUBSTANCE
BOOK OF ABSTRACTS

الندوة الدولية
ظاهرة الوحي في سياق الماهية والحقيقة
كتاب ملخصات البحوث

KONYA 2022

TAKDİM

İslam düşüncesinde vahiy, Yüce Allah'ın emir, hüküm ve bilgilerinin ya doğrudan ya perde arkasından ya da elçi/melek vasıtasıyla peygambere bildirilmesi olarak tanımlanır. Vahiy, Allah'la peygambere arasında bir iletişim şekli olup mahiyeti dışarıdan bilinmez. Bununla birlikte vahiy, iman esaslarının kaynağını oluşturması açısından bilgi vasıtalarının en önemlilerindedir. İslam ilim tarihi boyunca değişik disiplinlerde vahiy-akıl, vahiy-sünnet ilişkileri, vahyin hakikati ve tabiatı gibi başlıklar araştırmalara konu olmuştur. Çünkü vahiy, İslam dininin temel taşlarından birisidir. Bu taşı oynatmak, İslami sistemin çökmesini beraberinde getireceği için Müslümanlar vahiy konusunda büyük hassasiyet göstermişlerdir. İslam akaidinde vahiy, lafız ve mana olarak mu'cize kabul edilir. Vahiyde peygambere rolü ise, sadece vahiy almak ve topluma iletmektir. İlahi koruma altında bulunan vahiy, insanlığı en doğruya erdiren, dinî ve dünyevî konularda insanlığın ihtiyaçlarına cevap veren, kurtuluş yolunu aydınlatan, birey ve toplum için her yönüyle şifa kaynağı olan doğru yol rehberidir.

Bu anlamda 17-18 Mart 2022 tarihlerinde düzenlenen "Uluslararası Mahiyet ve Hakikat Bağlamında Vahiy Olgusu Sempozyumu", vahyin mahiyet ve hakikatının ne olduğunu, vahiyde peygambere rolünü, vahiy şekillerinin dini dayanaklarını, İslam vahyinin mevcut Hristiyanlık ve Yahudilikteki vahiy anlayışlarından farklılığını ortaya koymayı hedeflemiştir. İki gün sürecek olan sempozyumumuzun yüz yüze ve online oturumlarında; "vahyin mahiyeti ve aktarılması", "epistemoloji, mantık ve felsefe açısından vahiy", "İslam kelimcilerinin vahiy anlayışları", "ilham, vahbi ilim ve vahiy ilişkisi", "vahiy-sünnet ilişkisi", doktrin ve mezhepler bağlamında vahiy", "vahiy okuma biçimleri", "dil, kıraat ve tefsir", "kişi merkezli vahiy anlayışı", "farklı fırkalarda vahiy anlayışı" gibi pek çok konu başlıklarında bildirilerin sunulması planlanmıştır.

Yurt içinden ve yurt dışından katılan hocalarımız tarafından 125 bildirinin gönderildiği sempozyumun beklenilenin üzerinde ilgi görmesi gurur vericidir. Bu ilmi şölende sunulan bildiriler kitaplaştırılarak hem ilim âlemine ve hem de ilgi duyan herkesin istifadesine sunulacaktır. Bildiri metinlerinin alanında önemli bir boşluğu dolduracağına yürekten inanıyorum.

Sempozyumumuza Amerika, Malezya, Pakistan, Güney Afrika, Mısır, Özbekistan, Kırgızistan, Cezayir gibi yurt dışından ve yurt içinden tebliğleriyle katkıda bulunan, oturum başkanlığı yapan, salonlarımızı boş bırakmayıp konuşmaları ilgiyle ve büyük bir iştiaqla dinleyen değerli katılımcılara, bu sempozyumun düzenlenmesinde emeği geçen kıymetli hocalarımıza çok teşekkür ediyor, hepimize saygılar sunuyorum.

Prof. Dr. Ramazan Altıntaş
Düzenleme Kurulu Başkanı

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 1

İÇİNDEKİLER 2

VAHYİN MAHİYETİ VE AKTARILMASI

İLK NÂZİL OLAN KUR'AN VAHYİNİN KEYFİYETİ (RİVAYETLER BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME)

Musa ERKAYA 14

BİR DEĞER TAŞIMASI AÇISINDAN VAHİY

Zeynep Hümeyra KOÇ 16

مفهوم الوحي في القرآن والعقيدة اليهودية

Hakan UĞUR-Hacer ÇELİK 17

KUR'AN'IN ORJİNİ BAĞLAMINDA LEVH-İ MAHFUZ VE BEYTÜ'L-İZZE

Faruk GÜN 6

KİTÂB-I MEKNÛN KAVRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Sümeyye SAYĞIN 20

VASİTALİ OLARAK VAHYİN HZ. PEYGAMBER'E İNTİKALİ VE CEBRAİL İLE GERÇEKLEŞEN İLETİŞİMİN MAHİYETİ İLE İLGİLİ TARTIŞMALARIN TAHLİLİ

Yakup BIYIKOĞLU 21

VAHİY TELAKKİSİNE ÜMRAN PERSPEKTİFİNDEN YAKLAŞIM: İBN HALDUN

Cengiz GÜLER 23

ŞURA-51 BAĞLAMINDA VAHİY OLGUSU

Ersan ÖZTEN 25

VAHYİN SEMADA GERÇEKLEŞTİĞİNİ İFADE EDEN AYETLERİN 7. YÜZYIL ARAP MUHAYYİLESİ VE MÜTEÂRİFESİYLE İLİŞKİSİ

Emrah DİNDİ 27

MÜŞRİKLERİN VAHİY İNKÂR GEREKÇELERİ BAĞLAMINDA KUR'AN'DA VAHİYLE KARIŞTIRILMAMASI GEREKEN UNSURLAR

Muhammed ERSÖZ 28

VAHYİN MAHİYETİ TARTIŞMALARININ VAHİY OLGUSUNA YÖNELİK ETKİLERİ
ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Hasan SEVİM 29

TANRI İNSAN İLETİŞİMİ: VAHYİN PEDAGOJİK BOYUTU 31

Nurgül BULUT 31

ÂMİRÎ'DE RÜYA-VAHİY İLİŞKİSİ

Veysel KAYA 32

VAHYİN NÜZULÜNDE ONTOLOJİK BİRLİKTELİK SORUNU

Mahmut AYYILDIZ 33

KLASİK EVREN TASAVVURUNUN BİR YANSIMASI OLARAK VAHYİN DÜNYA
SEMASINA İNDİRİLMESİ

Ahmet Faruk GÜNEY 34

KUR'AN'IN LEVH-İ MAHFUZ'DAKİ VARLIK BOYUTU

Zeynep Nermin AKSAKAL 35

HZ. PEYGAMBER'İN VAHİY ALIŞI ESNASINDA YAŞADIĞI BAZI HÂL VE
DAVRANIŞLARI HAKKINDA VÂRİD OLAN RİVÂYETLER VE DEĞERLENDİRİLMESİ
BUHÂRÎ'NİN SAHÎH'İ ÖZELİNDE

Ramazan DOĞANAY - Abdulrazzak DRASH 37

ALLAH-İNSAN İLETİŞİMİ BAĞLAMINDA ŞÛRÂ SÛRESİ 51. ÂYET ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME

Hatice AVCI 38

MÜSLÜMANLARIN VAHİY TELAKKİLERİNİN BATILI ANSİKLOPEDİLERDEKİ
İZDÜŞÜMLERİ: ENCYCLOPAEDIA OF ISLAM VE THE ENCYCLOPAEDIA OF THE
QUR'AN'DAKİ VAHİY MADDELERİ ÖZELİNDE BİR İNCELEME

Ersin KABAKCI 39

ISLÖM AN'ALARIDA VAHİY TUSHUNCHASI VE UNİNG TALQINI

Jo'raev Ulug'bek BOXADIROVICH 41

VAHYİNİN SABABİ NUZULGA BOĞ'LİQLİĞİ TAHLİLİ

YAXSHILIKOV 43

VAHİY - SÜNNET İLİŞKİSİ

SÜNNETİN KAYNAĞI/SÜNNET VAHİY İLİŞKİSİ

Cemil Cahit MOLLAİBRAHİMOĞLU 45

ÜLKEMİZDE SÜNNET-VAHİY İLİŞKİSİ KONUSUNDAKİ TARTIŞMALARIN VE GÖRÜŞLERİN ANALİZİ

Saffet SANCAKLI 47

İSLAM VAHYİNİN OLUŞUMUNDA HZ. MUHAMMED'İN (S.A.V) ROLÜ

Fatih KANCA 48

مسألة " السنة وحي من الله"، دراسة في مفهوم الوحي عند أهل الحديث وأثره في تشكل النظرية المعرفية

عندهم

50 مُحمد صديق

IS THE SUNNAH WAHYI?

Shaykh Shoayb AHMED 51

VAHİY-SÜNNET İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA "ŞİBH-İ VAHİY"

Mahmut Muhammet ÖZDEMİR 52

EBÛ BEKR EL-CESÂS'IN USUL ANLAYIŞINDA KİTÂB-SÜNNET İLİŞKİSİ: KUR'ÂN-I KERİM HARİCİNDE BİR VAHİY OLARAK SÜNNET-İ NEBEVİYYE

Kâmil ÇALIŞKAN 53

"BANA ARZ OLUNDU" İFADESİNİN GEÇTİĞİ HADİSLER VAHİY MİDİR? DEĞİLSE NEDİR?

Hamdi TÜRKOĞLU 55

BİLGİ VE VARLIK KAYNAĞI OLAN KUR'AN VAHYİNİN İNSANLARA HİTABINDA HZ. PEYGAMBER'İN "VASİTA OLMASI" ÜZERİNE BİR MÜLAHAZA

Emine ERDOĞAN MARSAK 56

ERİKE HADİSİ OLARAK BİLİNEREN "BANA KUR'ÂN VE ONUNLA BİRLİKTE MİSLİ VERİLDİ..." RİVAYETİNE USÛLÎ YAKLAŞIMLAR

Mehmet CENGİZ 58

SUNNAT "VAHİY EMAS" DEGAN SHUBHALAR HAMDA UNING DAVOSI

Karimov JAMOLIDDIN 60

الحقائق التاريخية المساندة لرسوخ الاعتقاد حول زواج عائشة رضي الله عنها المبكر بأمر الوحي

62 ثريا أحمد

VAHYİN HZ. MUHAMMED'E İLETİLME YOLLARINA DAİR RİVAYETLERİN VAHİY
TASAVVURUNA ETKİSİ

Tuba KARAŞAHİN 63

MUHADDİSLERİN VAHİY ANLAYIŞINA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER ÜZERİNE

Recep TUZCU 64

SAHİH HADİS ANLAYIŞININ VAHYİN ANLAŞILMASINDAKİ ROLÜ

Hasan ERYILMAZ 66

İTİKÂDÎ MESELELER ve VAHİY

KELAMCILARIN ALLAH HAKKINDAKİ MÜTEŞABİHLERİ TEVİL YÖNTEMİ

Recep ARDOĞAN 68

KELÂM SIFATI BAĞLAMINDA VAHYİN TANRISALLIĞI SORUNU

Kılıç Aslan MAVİL 69

ABDÜLKÂHİR EL-CÜRCÂNÎ'NİN NEFSÎ KELÂM SAVUNUSU VE MU'TEZİLÎ YÖNTEM
ELEŞTİRİSİ

Recep YARTAŞI 71

MU'TEZİLE'NİN KELAMULLAH ANLAYIŞINDA YAKLAŞIM FARKLILIKLARI

Mustafa BAL 73

LAFİZ VE MANA İKİLEMİNDE VAHYİN MAHİYETİ: ŞEHRİSTÂNÎ'NİN "KELÂM-I
NEFSÎ" TELAKKİSİ

Salih TUNA 75

ALLOH TAOLONING "KALOM" SIFATI

Abdullaev ZOXYDION 76

"VAHİY"NING ZARURATI VA UNI BILISH VOSITALARIGA ALOQADORLIGI

A. ALLOKULOV 77

"Сифатлар" масаласида "гаъвил"нинг қўлланилиши

Жаҳонгир Тоҳиров 78

"Ақидавий масалаларни нақлий ва ақлий далиллашнинг тарихий ва замонавий
жиҳатлари

Жаҳонгир Тоҳиров 80

İHBAT VE TEKFİRE KAYNAKLIK ETMESİ BAKIMINDAN NASSLARIN YORUMU

Hafzullah GENÇ 82

İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE FELSEFE VE VAHİY İLİŞKİSİ

İHVÂN-I SAFÂ DÜŞÜNÇESİNDE VAHYİN SEMBOLİK VE BATINÎ YORUMU- DİNSEL
METİNLERİN YORUMLANMA TEKNİĞİ-

Bayram Ali ÇETİNKAYA* 84

VAHYİN VE KUTSAL KİTAPLARIN OLUŞUMUNDA DİNÎ TECRÜBENİN ROLÜ

Hasan TANRIVERDİ 86

MANTIK İLMİ ÇERÇEVESİNDE DELİL VE NAKLÎ DELİLLER BAĞLAMINDA VAHİY

Remziye SELÇUK 88

VAHYİN ONTOLOJİK TEMELİ

Tuğba GÜNAL 89

دراسة إستمولوجية ماهية ارتباطية الإدراك العقلي والإدراك النقلی؛

91 عبد الکریم بلیل

FÂRÂBÎ'DE FELSEFENİN İNSANÎ KILINMIŞ MİLLETTEN MUKADDEM OLUŞU:
NÜBÜVVET VE MİLLET İLİŞKİSİ

Salih AYDIN 93

MUTLAK, KESİN BİR BİLGİ KAYNAĞI OLARAK VAHİY VE İNSANLIĞIN GELECEĞİ

M. Necip YILMAZ 94

DOKTRİN VE MEZHEP MERKEZLİ VAHİY ALGISI

HANEFÎ DOKTRİNİNDE SÜNNETİN HEM VAHİY HEM DE İÇTİHAT KAYNAKLI
KABUL EDİLMESİ 96

Fatih ORHAN 96

HANEFÎ USÛLCÜLERE GÖRE SÜNNET-VAHİY İLİŞKİSİ VE BUNUN HADİS
YORUMUNA YANSIMALARI

Serkan DEMİR 97

A LINGUISTIC ANALYSIS OF A KEY TERM IN UNDERSTANDING WAHY
(REVELATION): TA'WİL WITHIN THE ISLAMIC LEGAL DISCOURSE

Ahmet TOPAL 98

HANEFÎ MEZHEBİNDE İBADET DİLİ TARTIŞMALARI VE VAHYİN MAHİYETİ

Hasan KAYAPINAR 99

العلاقة بين الوحي والسياسة في ضوء النظر الكلامي والأصولي

100 محمود النفار

Uluslararası Mahiyet ve Hakikat Bağlamında Vahiy Olgusu Sempozyumu

VAHYİ OKUMA BIÇIMLERİ

KUR'AN LAFIZLARINA STİLİSTİK YAKLAŞIM: VÂSİL BİN ATA ÖRNEĞİ

Hüseyin MARAZ 102

TARİHSELÇİLİK VE KUR'AN'IN LAFİZ –MANA OLARAK AYRILIĞI TEORİSİ

Recep DEMİR 104

KADININ NAFKA SORUMSUZLUĞU BAĞLAMINDA VAHYİN EVRENSELLİĞİ
MESELESİ

Akif DURSUN 105

EHL-İ SÜNNET KELÂMININ KURUCU ÂLİMLERİ AÇISINDAN VAHYİN DOĞASI
BAĞLAMINDA TARİHSEL HALKU'L-KUR'ÂN TARTIŞMALARI VE MODERN
DÖNEMDEKİ ANLAMI

Hüseyin AYDIN 107

“KERİM ELÇİ'NİN SÖZÜNÜ” NASIL ANLAYALIM?

Mustafa ŞENTÜRK 109

OSMANLI ŞİİRİNDE VAHİY KELİMESİNİN KULLANILDIĞI ANLAM VE BAĞLAMLAR

Olcay KOCATÜRK 110

KUR'ÂN'DA GEÇEN NECM/NÜCÛM KELİMELERİNİN METİN İÇİ BAĞLAM KARİNESİ
AÇISINDAN ANALİTİK OLARAK İNCELENMESİ

Duran EKİZER 111

TARİHSEL VERİLER IŞIĞINDA YÖNETİMLE İLGİLİ ÂYETLERİN EVRENSEL OKUNUŞU

Abdullah TURHAN 113

GRAMATİK VE SEMANTİK İLİŞKİ BAĞLAMINDA RAHMET KAVRAMI ÜZERİNE
İNCELEME (ARAF SURESİ 56. AYET ÖRNEĞİNDE)

Mehmet Zahid ÇOKYÜRÜR 114

GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİN KUR'ÂN YORUMUNA KATTIĞI ZENGİNLİK

Şeyma Gülsüm ÖNDER 115

الوحي والنبوة بين المتكلمين الفلاسفة

ضرغام منهل محمد 116

HIRİSTİYANLIKTA VAHİY-PEYGAMBER İLİŞKİSİ VE KUTSAL METİNLERİN OLUŞUMU

Muhammet TARAKCI 117

ORYANTALİSTLERİN KUR'ÂN VAHYİNE DAİR GÖRÜŞLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ

İbrahim KUTLUAY 118

Uluslararası Mahiyet ve Hakikat Bağlamında Vahiy Olgusu Sempozyumu

DİL, KIRAAT VE TEFSİR

ARAP DİLİ BAKIMINDAN KUR'AN-DA İRÂB OLGUSU VE KURAL DIŞI BAZI
HAREKELERİN İNCELENMESİ

Mustafa KESKİN 121

“VAHİY” KAVRAMI ÜZERİNE ETİMOLOJİK - SEMANTİK BİR ANALİZ DENEMESİ

Osman ARPAÇUKURU 122

DİLİN YETERSİZLİĞİ BAĞLAMINDA VAHYİN DOĞASI

Mehdi CENGİZ 124

SON VAHİY OLAN KUR'ÂN-I KERİM'İN ANLAŞILMASINDA CAHİLİYE ŞİİRİNİN ROLÜ
ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ayşe KUTLU 125

VAHYİN ARAP DİLİNİN GELİŞİMİNE KATKILARI

Fatıma Betül KADAĞ 126

KIRAAT İHTİLAFLARI BAĞLAMINDA VAHİY OLGUSUNU YENİDEN OKUMAK

Recep KOYUNCU 127

ARAPÇA VE YEDİ HARF ÜZERE İNDİRİLMESİ BAĞLAMINDA KUR'ÂN'IN İNZALİNİN
KEYFİYETİ

Vezir HARMAN 128

KUR'ÂN'I HARFİ/LİTERAL TERCÜMENİN İMKÂNI

Fatih ÖZAKTAN 130

RİVAYETLER IŞIĞINDA VAHYİN İLK MUHATABI SAHÂBE NESLİNİN KUR'AN-I
KERİM'İ ÖĞRENME VE ÖĞRETME KONUSUNDAKİ ROLÜ

Kahraman BULGURCU 131

KIRAAT FARKLILIKLARINA KUR'ÂN'IN VAHİY KEYFİYETİ TARTIŞMALARI
AÇISINDAN BAKIŞ

Muhammet Lütfü TATLISU 132

KUR'AN'DA VAHİY İÇERİKLİ ÂYETLERİN KIRÂAT FARKLILIKLARI VE ANLAMA
ETKİSİ

Halil İbrahim ÜREN 133

İLHAM, VEHBİ İLİM VE VAHİY İLİŞKİSİ

GAZZÂLÎ'YE GÖRE LEVH-İ MAHFÛZ VE ONUN VAHİY VE İLHAMIN KAYNAĞI
OLUŞU

Selami YALÇIN 135

MADDİ VARLIKTAN MANEVİ TEMİZLİĞE: KUŞEYRÎ'NİN DÜŞÜNÇESİNDE ZEKATIN
İŞARİ YORUMU

Yakup PEKDOĞRU 137

SUBHÎ ES-SÂLİH'E GÖRE VAHİY İLHAM AYRIMI

Aziz KARABULUT 138

TEFSİR VE TASAVVUF KAYNAKLARINDA VAYHİN KEYFİYETİ VE DEVAMLILIĞI
HUSUSUNDAKİ TARTIŞMALAR

Ahmet KÜÇÜK - Mohammad Ajmal HANİF 139

PEYGAMBERİ DİĞER İNSANLARDAN AYIRAN BİR ÖZELLİK OLARAK VAHİY VE
İLHAMDAN FARKI

Mahmut ÇINAR 141

VAHİY ALAN KADINLAR BAĞLAMINDA İLHAM, VEHBİ İLİM ve VAHİY İLİŞKİSİ

Hayrunnisa KEKLİK 142

الصرع الوحي المحمدي صورة ومظاهره، وعلاقته بمرض

143 أحمد سعد إبراهيم عبد الرحمن عثمان (الدمنهوري)

FARKLI FIRKALARDA VAHİY ANLAYIŞI

EKBERÎ DÜŞÜNCEDE ÜMMETLERİN İSTİDÂDI VE VAHİY İLİŞKİSİ

Ali ÇOBAN 145

VAHYİN GELİŞ ŞEKLİ VE KADİYANİLİĞİN OLUŞUMUNA ETKİSİ

Maksut ÇETİN 146

İSMAİLİLERDE VAHİY ANLAYIŞI

Rami İbrahim MAHMUT 147

İBÂZÎ TEFSİRLERDE VAHİY TELAKKİSİ

Güven AÇIRKAYA 148

İSMÂİLÎ DOKTRİNİNDE ZÂHİR-BÂTIN VAHİY ANLAYIŞI

Ayşe Gül YAKA 150

Uluslararası Mahiyet ve Hakikat Bağlamında Vahiy Olgusu Sempozyumu

ERKEN DÖNEM Şİİ-GULÂT FIRKALARDA VAHİY ALGISI

Hakan KELEŞ 151

İLAHÎ DİNLERDE VAHİY-CİNSİYET-NÜBÜVVET İLİŞKİSİ

Şerife OZKETEN 152

VAHİY ŞERİAT İLİŞKİSİ

Faima İSRAFİLOVA 153

KİŞİ MERKEZLİ VAHİY ANLAYIŞI

WILFRED CANTWELL SMITH'DE VAHYİN NELİĞİ SORUNU

Celal BÜYÜK 155

İBNÜ'L-ARABÎ'NİN VAHYİN MAHİYETİNE İLİŞKİN HAYÂL-İ NEFSÂNÎ TEORİSİNİN -
VAHYİN İÇSEL BİR TECRÜBE OLUŞUNA DAİR- GÜNÜMÜZ VAHİY YORUMLARINA
ETKİSİ

Güldane GÜNDÜZÖZ 157

HAK DİNİ KUR'AN DİLİ ÇERÇEVESİNDE ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN
VAHİY ANLAYIŞI

Abdurrahman AYDIN 159

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA İSLAM VAHYİNİN SAVUNUSU -REŞİD RIZÂ'NİN VAHİY
ANLAYIŞI-

Gülnur KÜLÜNKOĞLU 160

MODERNİTE, HAKİKAT VE VAHİY: THOMAS BAUER ÇERÇEVESİNDE BİR
DEĞERLENDİRME

Mehmet Furkan ÖREN 161

الشاطبي - وابن جزم الظاهري (مفهوم الوحي والعقل والعلاقة بينهما في الاجتهاد المقاصدي والظاهري
(نموذجاً)

Mehmet Emin NAS 162

SÜNNETİN KAYNAĞININ ALLAH OLDUĞU GÖRÜŞÜ BAĞLAMINDA VAHİY ANLAYIŞI
-İBN HİBBÂN ÖZELİNDE-

Selahattin AYDEMİR 163

TAHA ABDURRAHMAN'IN VAHYİN TEVİLİ VE İLÂHÎ NASSIN TERCÜMESİNE DAİR
ÖNERİSİ ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

Soner GÜNDÜZÖZ 164

Uluslararası Mahiyet ve Hakikat Bağlamında Vahiy Olgusu Sempozyumu

ŞÜYÛHU'L-EZHER'DEN ŞEYH MUSTAFA ABDÛRRÂZİK'İN (ö. 1947) ESERLERİNDE
VAHİY OLGUSU
Ramazan TARİK 166

DİNİ BİLGİNİN YEGÂNE TEMELİ OLARAK VAHİY: KARL BARTH'IN TEOLOJİK
EPİSTEMOLOJİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
Sevcan ÖZTÜRK 168

VAHYİN İSPATINA DAİR YENİ BİR İDDİA-TEKLİF OLARAK MUHAMMED FERİD
VECDİ'NİN RUH ÇAĞIRMA, HİPNOTİZMA ve İSPİRTİZMA GÖRÜŞÜ
Sadık TANRIKULU 169

İBN SÎNÂ'DA SOSYO-POLİTİK BİR İHTİYAÇ OLARAK NÜBÜVVET
İzzet GÜLAÇAR 170

NURETTİN TOPÇU DÜŞÜNCESİNDE AKIL-VAHİY İLİŞKİSİ
Mehmet Fatih TEKİN 171

FÂRÂBÎ'DE VAHİY VE NÜBÜVVET: İLAHİ MANALARIN İNSANİ KELİMELERE
DÖNÜŞMESİNDE MÜTEHAYYİLE GÜCÜNÜN ROLÜ
Ömer Ali YILDIRIM 172

MUHAMMED FERİD VECDİ'NİN (Ö.1954) VAHİY ANLAYIŞI
İsmail BULUT 173

FÂRÂBÎ'NİN VAHİY VE NÜBÜVVET NAZARİYESİNİN FELSEFİ SİSTEMİNDEKİ BAZI
BOYUTLARI
Şenol KORKUT 174

İSLAM FİLOZOFLARINDA AKIL-VAHİY İLİŞKİSİ: İBN RÜŞD ÖRNEĞİ
Emine TAŞÇI YILDIRIM 176

VAHYE KARŞI DEİSTİK İTİRAZLAR
Aslı MENEKŞE 177

KÂDÎ ABDÛLCEBBAR'IN KUR'AN HAKKINDA İHTİLAFI BAZI HUSUSLARA
YAKLAŞIMI
Sibel KAYA 179

NASS-OLGU İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA NASR HAMİD EBÛ ZEYD'İN (1943-2010) VAHİY
DÜŞÜNCESİ
Ayşenur Elif ÜNAL 180

NASS VE AKIL ÖLÇEĞİNDE KARŞILAŞTIRMALI OLARAK VAHİY VE MAHİYETİ:
ZERKEŞİ VE İBN HALDÛN'UN VAHİY TELAKKİLERİNİN MUKAYESESİ
Mustafa Sait KAPLAN 181

فكر أحمد خان عن الوحي: دراسة تحليلية
182 إنعام الحق

THE PHENOMENON OF REVELATION BY HAKIM TIRMIDHI
“TAHSİL NAZOİR AL-QUR’ON”DA VAHİY TUSHUNCHASİNİNG YORİTİLİSHİ
Faxriddinov ZAFAR 184

Imom Moturidiyning “Ta’vilot Al-Qur’on” Asarida “Vahiy” Masalasining Yoritilishi
Ixtiyor ABDURAHMONOV 186

MUHAMMAD IBN SA’D ILMIY MEROSI
Oybek SOTVOLDIYEV 188

MODERN DÖNEM VAHİY TEORİSİ VE DAYANAKLARI FAZLUR RAHMAN ÖRNEĞİ
Hatice K. ARPAGUŞ 190

İLK DÖNEM SÛFİLERDE VAHİY ALGISI: MUHÂSİBÎ VE İBN ATÂ ÖRNEĞİ
Sami BAYRAKCI 191

FRANSIZ ORYANTALİSTLERİN VAHİY TASAVVURU: RÉGİS BLACHÈRE ÖRNEĞİ
İsmail METİN 192

ŞEYHULİSLAM MUSTAFA SABRİ EFENDİ DÜŞÜNÇESİNDE MUCİZE-VAHİY İLİŞKİSİ
TARTIŞMALAR, ÖNGÖRÜLER-
Sadık TANRIKULU 193

PROPHET MUHAMMED’S FIRST EXPERIENCE OF REVELATION WITHIN THE
CONTEXT OF HADITH
Emine DEMİL 194

VAHYİN MAHİYETİ BAĞLAMINDA HÜKMÜN NELİĞİ
Süleyman ŞAHİN 197

VAHYİN TOPLUMSAL GERÇEKLİKLE KARŞILAŞMASI ÖZELİNDE İSLAM’IN KURUCU
ÖZNE VASFİNİ KORUMASININ TARİHSEL DAYANAKLARI VE GÜNÜMÜZE
YANSIMALARI
İsa ABİDOĞLU 198

الوحي القرآني بين الاتجاهات الفكرية الثلاثة: الإسلامي، والاستشراقي، والحداثوي
200 عدنان فكاك الحمد

علاقة الوحي بالعقل

202 ياسر عامر ابراهيم العثمان

SEMPOZYUM KURULLARI 204

Uluslararası Mahiyet ve Hakikat Bağlamında Vahiy Olgusu Sempozyumu

VAHYİN MAHİYETİ VE AKTARILMASI

İLK NÂZİL OLAN KUR'AN VAHYİNİN KEYFİYETİ (RİVAYETLER BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME)

Musa ERKAYA*

Hız. Peygamber'e (s.a.s) Allah (c.c) tarafından gönderilen ilk Kur'an vahyinin Hira dağında, aynı adlı mağarada Cebrail vasıtasıyla geldiği, başta Hadis olmak üzere Sıyer, Tarih ve Tefsir kaynaklarında nakledilmekte ve bu konuda alimler arasında aşağı yukarı ittifak olduğu bilinmektedir. Ancak ilk vahyin mahiyeti ve keyfiyeti yani muhtevası ve nasıl/ne şekilde geldiği konusunda aynı ittifaktan söz etmek mümkün gözükmemektedir. Bu konuda ortaya çıkan görüşleri kabaca iki gruba ayırabiliriz: **Birincisi**, literatürde “*evvelü mâ nezel meselesi*”, yani Hz. Peygamber'e ilk inen sure/ayetlerin hangisi olduğuna dair görüştür. Bu görüş de kendi içerisinde üçe ayrılmaktadır: 1.Hz. Peygamber'e ilk nâzil olan Kur'an vahyi Alâk suresinin ilk üç veya beş ayetidir. Buhârî (öl: 256/870) ve Müslim'in (öl: 261/875) *Sahîh*'lerinde Hz. Aişe'den (öl: 58/678) naklettikleri rivayetin bazı tariklerinde ilk üç ayet, bazı tariklerinde ise ilk beş ayet zikredilmiş¹, ancak özellikle Ehl-i Sünnet alimleri tarafından ilk beş ayetin nazil olduğu görüşü benimsenmiştir. Hz. Peygamber'e ilk nâzil olan Kur'an vahyi Müddessir suresinin ilk üç veya beş ayetidir. Keza hem Buhârî hem Müslim'in Câbir b. Abdillâh'tan (öl: 78/697) naklettikleri bir rivayet bu görüşe sahip olanların dayanaklarıdır.² Hz. Peygamber'e ilk nâzil olan Kur'an vahyi Fâtiha suresidir. Bu görüşte olanlar da Beyhakî (öl: 458/1066)³ ve müfessir Vâhidî'nin (öl: 468/1076)⁴ muhaddis tâbîlerden Ebû Meysere'den (öl: 63/683) naklettikleri mürsel bir rivayettir. **İkincisi** ise, Hz. Peygamber'e ilk nâzil olan Kur'an vahyinin uykuda (sâlih/sâdik rüya yoluyla) mı yoksa uyanık halde iken mi geldiğine dair görüştür ki tebliğimizin konusunu da bu problematik oluşturmaktadır. Ehl-i sünnet alimlerinin büyük çoğunluğuna göre Alâk suresinin ilk üç ayetinin nâzil olduğu ilk vahiy, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) Hira dağında ve **uyanık iken** gelmiştir. Bunun delili ise *Sahîhayn*'da değişik tariklerle nakledilen Hz. Aişe rivayetidir. Buhârî'nin Yahyâ b. Bükeyr ← Leys b. Sa'd ← Ukayl ← İbn Şihâb ez-Zührî ← Urve b. Zübeyr isnadıyla naklettiği rivayette Aişe validemiz özetle şöyle demiştir. “Rasûlullah'a ilk vahiy uyku halinde iken sâdik rüya şeklinde gelmiştir. Gördüğü her rüya sabah aydınlığı gibi çıkardı... Ona yalnızlık ve inziva hali sevdirdi de Hira mağarasına gider, orada belirli günler rabbine tefekkür ve taabbüd ederdi... böyle bir günde ona melek gelerek “oku” dedi. Rasûlullah “ben okuma bilmem” dedi. Rasûlullah şöyle demiştir: Bunun üzerine “melek beni takatim kesilinceye kadar

* Doç. Dr., Selçuk Ü. İslami İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, musa.erkaya@selcuk.edu.tr

¹ Buhârî, “Bed'ü'l-vahy”, 3; Müslim, “İman”, 252.

² Buhârî, “Tefsîr”, 1.

³ Beyhakî, Delâilü'n-Nübüvve, II/118.

⁴ Vâhidî, el-Vasît, I/58.

sıktı. Arkasından tekrar “oku” dedi ben okuma bilmem dedim. Üçüncüsünde “oku”, yaratan rabbinin adıyla oku. İnsanı bir kan pıhtısından meydana getirdi. Oku! senin rabbin ikram sahibidir” dedi.⁵ Rivayetin bundan sonrası, Rasûlullah’ın korkmuş bir şekilde Hz. Hatice validemize gelmesi, onun kendisini teskin edip amcası Varaka b. Nevel’e götürmesi şeklinde devam etmektedir. Hz. Aişe’den gelen bu rivayetin başka bir tarikinde ise ilk vahiy Hz. Peygamber’e **uykuda iken** gelmiştir. İbn İshâk ve İbn Hişâm’ın naklettiklerine göre Cebrâil Allah rasulüne uykuda iken gelmiş, “oku” demiş, Allah rasulü de ben okuma bilmem deyince melek onu takati kesilinceye kadar sıkılmış, bu durum üç defa tekrar ettikten sonra melek, Alâk suresinin ilk beş ayetini okumuştur. Ardından da oradan ayrılmıştır. Hz. Peygamber şöyle demiştir: “Melek yanımdan ayrıldıktan sonra ben de uykudan uyandım. Onun bana öğrettiği ayetler zihnime/aklıma sanki bir kitap gibi yerleşmişti”.⁶ İlk vahyin **hem uykuda hem de uyanıkken** geldiğine dair rivayetleri hadis kitaplarının yanı sıra özellikle siyer ve tefsir kitaplarında daha fazla görmektediriz. İşte bu rivayetlerden hareketle, bildirimizde şu soruların cevaplarını bulmaya çalışacağız: Aynı sahâbî raviden (Hz. Aişe) gelen ve aynı olayı anlatan bir rivayetin tarikleri arasında bu derece lafız farklılığının olması, hadis tekniği bakımından nasıl izah edilmelidir. Tarikler arasında bir teâruz var mıdır, varsa nasıl giderilebilir. Rivayetin metin(lerin)de ta’lîk, taktî’ ve ihtisâr söz konusu mudur? İlk vahyin uyanık iken geldiğine dair tariklerin Buhârî ve Müslim gibi otorite muhaddisler tarafından nakledilmiş olması sebebiyle, hâkim görüşün bu yönde tezahür etmesinin eser ve müellif karizmasının bir yansıması olarak görülebilir mi? Sahîhayn’da yer alan rivayet metninin hemen başında Hz. Aişe’nin “Rasûlullah’a ilk vahiy uyku halinde iken sâdık rüya şeklinde gelmiştir” şeklindeki ifadesi metnin geri kalan kısmıyla çelişmemekte midir? Son olarak da -özelde bu rivayet bağlamında- genelde ise hadis ilminin yardımcı kaynağı durumunda olan siyer-meğâzî ve tarih kitaplarının güvenilirlik derecesi ne ölçüdedir?

⁵ Buhârî, “Bed’ü’l-vahy”, 3; Müslim, “İmân”, 252.

⁶ İbn İshâk, es-Sîretü’n-Nebeviyye, I/167-170.; İbn Hişâm, es-Sîretü’n-Nebeviyye, I/188-192.

BİR DEĞER TAŞIMASI AÇISINDAN VAHİY

Zeynep Hümeyra KOÇ*

Kelâm'da varlık ve bilgi teorisi, Allah'ı bilmenin gerekliliği üzerine kuruludur. Buna göre bilginin değerinin iki temel unsurundan söz edilebilir: (i) Varlığın gerçekliği. (ii) Varlığın gerçekliğine ilişkin bilgimizin kesinliği.¹ Bunu kelâmî açıdan ele alırsak, eşyanın hakîkati ve eşyaya ilişkin bilginin hakîkati bilginin değerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, kişinin akıl ve nazar yoluyla Allah'ın bilgisine ulaşması, varlıktan hareket ettiği için bir değer taşımaktadır. Bu sebeple marifetullah insan için imkân dahilinde olup gereklidir. Allah'ın var ve bir olduğu bilgisini edinen birey için Allah'ın insanlığa yönelik bildirimini olarak vahyin imkânı ve varlığı tartışma alanı oluşturmamaktadır. Çünkü vahyin kaynağı Allah'tır. Dolayısıyla varlığında verili olan akıl yoluyla, varlıktan hareket eden insan için vahyin sahibi ve vahiy hakkında bilgi edinmek hem ontolojik hem de epistemolojik bir değer taşımaktadır. Çünkü bilgi ve değer, varlık/olgu/olaylarla ilişkili olma durumundadır. Bir şeyin değeri ona yüklenen anlamdan kaynaklanmaktadır. "Akıl, varlık ve bilgiyi tamamlayan objektif bir nitelik" olarak değer, varoluş alanına, gerçeklik dünyasına aittir. Var olmayanın değerinden bahsedilemez. Bu bağlamda vahyin bir değer taşıması söz konusudur. Olgusal bir gerçeklik olarak vahyin değeri hem nesnesinin hem de öznesinin ontolojik bir gerçekliğe sahip olmasıyla ilişkilidir. Var olması düşünülemeyen bir varlık tarafından gönderilen vahiy hem kadîm olanı hem de hâdis olan varlıkları konu edinmektedir. Ayrıca vahyin idrâk imkânı olarak akıl, ontolojik ve epistemolojik bir değere sahip olması açısından konunun temel belirleyicidir. Vahiy bildirimini muhatabı her zaman peygamber olmadığı (Kasas, 28/7; Mâide, 5/111) gibi akıl sahibi kişiler de olmamıştır. Bal arısına (Nahl, 16/68-69), yeryüzüne (Zilzâl, 99/4-5) ve gökyüzüne (Fussilet, 41/12) vahyedilmesi yaratma/takdir/düzenleme ve hayatın devamlılığı açısından da vahyin bir değer taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışma, aklın ontolojik ve epistemolojik değeri temelinde gerek bilişsel/teklîfi vahiy olarak kelâmullâh olması açısından gerekse tekvînî vahiy olarak doğrudan varlıkla ilişkili olması açısından vahyin değerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Varlık, bilgi, değer, vahiy, kelâmullah

* Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Kelam ve İtikadi İslam Mezhepleri Anabilim Dalı, zhkoc@hotmail.com

¹ Macit Gökberk, Felsefe Tarihi (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005), 67.

مفهوم الوحي في القرآن والعقيدة اليهودية

Hakan UĞUR* - Hacer ÇELİK**

الوحي في صورته العامة هو نوع خاص من تعليم الله لخلقه. ويكون ذلك التعليم بطرق متنوعة يتعرض لها من أوحى إليهم، ويكون غالباً كتابات مقدسة نتائج ذلك التعليم الرباني. إن كل الرسائل السماوية كانت مرتبطة بوحي إلهي، كما ارتبطت بالمعجزات. الوحي هو إعلام الله تعالى نبيه بحكم شرعي ونحوه، بواسطة أو بغير واسطة. سمي وحياً لأن الملك أسره على الخلق وخص به النبي صل الله عليه وسلم الذي بعثه. ولم يزل الوحي ينزل على الأنبياء الذين يختارهم الله تعالى منذ آدم عليه السلام حتى محمد خاتم النبيين. وأخبر الله تعالى في القرآن الكريم عدداً منهم وبين مواقف أقوامهم وما حصل من عاقبتهم. وقد تعددت طرق الوحي الذي نزل على الأشخاص المصطفين من الله تعالى لتبليغ رسالته إلى كافة الناس. إن ضروب تكليم الله تعالى للبشر وإرسال رسالته لهم مختلفة أشارت لها القرآن الكريم. فقد كان الوحي إلي الرسول الخاتم صلى الله عليه وسلم ثلاثة أنواع. ينبئنا القرآن الكريم بالكثير من أخبار الوحي ووسائله مع الأنبياء. للوحي طرق مختلفة ووسائل متنوعة في الكتب السماوية. وحول هذا الأمر اختلفت الكتب السماوية الحالية - المقدسة عند أصحابها - في إعطاء مفهوم الوحي وطرق نزوله. مفهوم الوحي في العقيدة اليهودية يختلف عن المفهوم الإسلامي للوحي. وهناك نجد مصطلح آخر يعتبر مرادفاً للوحي في المعتقد اليهودي وهو "الإلهام". ويأتي الوحي عند اليهودية بمعنى الإلهام أو انبثاق الفكرة في ذهن النبي. وفي بحثنا هذا نتطرق إلى الموضوع محاولين قدر المستطاع إيضاح مفهوم الوحي وتاريخه وطرقه في القرآن الكريم وفي أسفار اليهودية ومقارنتهما. ونتطرق أيضاً لمفهوم الإلهام لما له من ارتباط بمفهوم الوحي

الكلمات الدالة : التفسير، القرآن الكريم، مفهوم الوحي، العقيدة اليهودية، الإلهام.

KUR'AN'DA VE YAHUDİLİK İNANCINDA VAHİY KAVRAMI

Genel anlamda vahiy, Allah'ın, kullarına yönelik bir eğitim şeklidir. Bu öğretim, kendisine vahiy gelenin muhatap olduğu çeşitli yollarla gerçekleşir. Çoğunlukla bu Rabbanî öğretimin sonucunda semavî kitaplar olur. Şüphesiz tüm semavî dinler, vahye dayandıkları gibi mucizelerle de bağlantıları vardır. Vahiy, Allah'ın Peygamberine aracı vasıtasıyla ya da aracısız bir şekilde ser'î hükmünü, emirlerini ve yasaklarını bildirmesidir. Vahiy, diğer varlıklardan gizli bir şekilde

* Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, hakanugur1@hotmail.com

** Dr., MEB Karatay Ali Ulvi Kurucu AİHL Öğretmeni, hacercelik-42@hotmail.com

sadece gönderildiği peygambere has kılınmıştır. Vahiy, Allah (cc) tarafından seçilen Hz. Âdem'den itibaren Hz. Muhammed'e (sav) kadar tüm peygamberlere inmiştir. Allah (cc) Kur'an-ı Kerim'de bu peygamberleri, durumlarını ve kavimlerinin onlara karşı tutumlarını ve kavimlerin âkıbetlerini anlatmıştır. Bütün insanlara mesajını tebliğ etmesi için Allah (cc) tarafından seçilmiş kişilere vahyin iniş şekil ve yöntemleri farklılık göstermiştir. Allah'ın beşer ile konuşma şekilleri ve mesajını onlara göndermesi Kur'an-ı Kerim'de anlatıldığı gibi çeşitli ve farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Son Peygamber olan Hz. Muhammed'e vahyin gelişi üç farklı şekilde olmuştur. Kur'an-ı Kerim bize vahyin peygamberlere geliş şekillerini açıklamıştır .

Semavî kitaplarda da vahyin geliş şekil ve yöntemleri farklıdır. İşte tamda bu meselede şu andaki semavî kitaplar, -sahiplerince kutsal kabul edilen- vahiy kavramını tarif ve geliş yolları konusunda farklılık göstermektedir. Yahudilik inancındaki vahiy kavramı İslam inancından farklıdır. Yahudilik inancında vahiy kavramına müradif başka bir kavram görülmektedir. O da İlham kavramıdır. Yahudilik'te vahiy, ilham yoluyla veya peygamberin zihnine fikir doğması şeklinde anlam bulmaktadır. Bu çalışmada vahiy kavramı, tarihi ve şekilleri Kur'an'da ve Tevrat'ta kıyas yöntemiyle ele alınacak olup; Aynı zamanda vahiyle bağlantılı olması ve yakın anlama gelmesi hasebiyle ilham kavramına da dikkat çekilecektir .

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an-ı Kerim, Vahiy Kavramı, Yahudilik İnancı, İlham

KUR'AN'IN ORJİNİ BAĞLAMINDA LEVH-İ MAHFUZ VE BEYTÜ'L-İZZE

Faruk GÜN*

Kelam sıfatının anlaşılması hem vahiy ve hem de vahyin sahibi olan Allah'ın bilinmesi için önem arz etmektedir. Bu nedenle İlahi kelamın varlığı ve yapısı kelam ilminin temel kaynağı olan vahye kaynaklık etmesi itibarıyla ele alınan önemli meselelerden bir tanesidir. Bu bağlamda vahye kaynaklık eden Allah'ın kelam sıfatı kelam ilminde kadîm olan Allah'ın hâdis olan varlıklarla irtibata geçiş şekli ilahi varlığı mahlûka benzetmeden ele alma hassasiyetini doğurmuştur. Çünkü kadîm olan Allah'ın hâdis olan âleme varlık ve bilgi açısından en fazla yaklaştığı alan kelam sıfatı üzerinden gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Yapısı gereği araz olup muhdes olan varlıkların bir özelliği olan sesin kadîm bir varlık olan Allah tarafından mahlûklara ait olan bir alanda kullanma imkânı ve şekli hem felsefede hem diğer dinlerde ve hem de özellikle

* Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı, fgun@pau.edu.tr

kelimada tartışılmıştır. Mahlûk olan bir ses, harf, lisan ve dil üzerinden yüce Yaradan konuşabilir mi? Konuşmaya yarayan muhdes varlıklara kadîm bir varlık olan Allah'ın kelamı hulul edebilir mi? Allah kelamı için ağaç vb. varlıkları konuşturup harf ve sesleri yaratıp bunlarla konuşabilir mi? İlahi kelamın araz olan sestem müberra olması durumunda ilahi vahyin korunmuş Levh-i Mahfuz ve Beytü'l-İzze üzerinden güvenilir elçi Cebrail tarafından güvenilir Peygambere ulaştırılması kadîm bir varlık olan ilâhi kelamın yapısına daha uygun olmaz mı? gibi soruların cevabı vahyin oluşu ve alemlere inzali bakımından önem arz etmektedir. Kur'an'ın nüzulünden asrımıza kadar vahiy bağlamında İlahi kelamın yapısı ele alınmış ilahi kelamın lafıza büründüğü noktada vahyin kâdemi, mahiyeti ve mahlukiyeti tartışılmıştır. Bu çalışma vahiy bağlamında Kur'an'da ve Hadislerde yer alan "Levh-i Mahfuz" ve "Beytü'l-İzze" kavramlarını İlahi kelam'a mazhar olmanın imkânını konu edinmektedir. Bu kavramlardan "Levh-i Mahfuz", Kur'an'da sadece tek bir ayette geçmektedir. Bu kavram, Kütüb-i Sitte ve Kütüb-i Tis'ada "Levh-i Mahfuz" şeklinde yer almayıp levh şeklinde değişik anlamlar da kullanılmaktadır. "Beytü'l-İzze" kavramı ise Hadis külliyyatında değişik bağlamlarda yer almaktadır. Vahye kaynaklık eden Levh-i Mahfuz ve Beytü'l-İzze'nin fonksiyonu, gerekliliği ve mahiyetini İlahi Kelam bağlamında doğru anlamak önem arz etmektedir. *Filhakika* vahyi taşıyan "Levh-i Mahfuz" ve "Beytü'l-İzze" kavramıyla alakalı hem zahiri hem de mecâzî anlamın tek bir noktada yani İlmi İlahi'de toplandığını görmekteyiz. Bununla birlikte bu iki yeri Allah'ın Kelam sıfatına mazhar olunan sestem müberra muhdes iki varlık olarak düşünmek mümkündür. Bu düşünce vahyin mahlûk olduğunu söyleyen Mü'tezile ile İlahi kelamın binefsihi olarak duyabilmenin imkânından bahseden Eşarilere karşı kelamın kadim ve Kelam nefsinin işitilmesinin asla mümkün olamayacağını vurgulayan İmam Matürîdî'nin yaklaşımının daha isabetli olduğunu söylemek mümkündür. Vahye mazhar olma bağlamında "Levh-i Mahfuz" ve "Beytü'l-İzze" aynı zamanda Felsefecilerin aksine Allah'ın ezeli ilminin her şeyi kapsadığına delalet ettiği minvalinde bir te'vil yapmamızı da mümkün kılmaktadır. Çalışmamızın neticesinde ulaştığımız bu yaklaşım kadîm bir varlık olan Allah'ın kelam sıfatını muhdes varlıkların özelliklerinden ayırma noktasında Levh-i Mahfuz ve Beytü'l-İzze'nin iki önemli unsur olduğunu bize göstermektedir.

KİTÂB-I MEKNÛN KAVRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Sümeyye SAYĞIN*

Kur'ân vahyinin kaynağı ve muhafazası konuları ele alınırken öne çıkan kavramlardan biri *Kitâb-ı meknûn*'dur. Kur'ân-ı Kerim'de yalnızca bir ayette zikredilen bu kavram, içerisinde Mekkelî müşriklerin Kur'ân'ı inkarlarına, onun Allah katından oluşunu yalanlamalarına cevaplar verilen Vâkıa Suresi'nde şu şekilde zikredilmektedir: "انه لقرآن كريم. في كتاب مكنون." "Muhakkak o yüce Kur'ân'dır. Kitâb-ı meknûn'dadır." (Vâkıa 56/77-78) Mekkûn (مكنون) kelimesi sözlüklerde "gizlenmiş, muhafazalı, gizlenmiş, sakınılmış" anlamlarındadır ve *Kitâb-ı meknûn* da "korunmuş, muhafazalı kitap" manasına gelmektedir. *Kitâb-ı meknûn*'ün hangi manaya geldiğine dair, müfessirler muhtelif fikirler yürütmüştür. Kelime anlamından da hareketle, müfessirler tarafından bu kavram genellikle Levh-i mahfûz kavramı ile birlikte mütalaa edilmiş ve çoğunluk iki kavramın aynı şeyi ifade ettiği görüşünü benimsemiştir. Bazıları bu hususta somut izahlar yapmaya çalışmışlar ve her ikisinin de Allah katında bulunan, her açıdan muhafaza edilmiş bir kitabı kastettiğini söylemişlerdir. Bazıları ise bu ayetle Kur'ân'ın korunmuşluğuna işaret edildiği görüşündedirler. Buna göre ayet, mushaflarda yazılı olan Kur'ân'ın nüzulünden önce ve sonra tüm tahrif ve değiştirmelerden muhafaza edildiğini vurgulamaktadır. Bu düşünce beraberinde onun Allah katından indirildiği hakikatine de dikkat çekmektedir. Zira müşrikler, Hz. Peygamber'e indirilen vahyin şeytandan olduğu, onun haber verdiklerinin şiir, kehanet yahut geçmişin masalları olduğuna dair iddialarda bulunmaktaydılar. Onların bu iddialarına mukabil Kur'ân-ı Kerim'in *Kitâb-ı meknûn*'da bulunduğu vurgulanması, kaynağının Allah Teâlâ olduğunu, ona nüzülü öncesinde Allah'ın izin verdiği, tertemiz melekler dışında hiçbir şeyin erişemeyeceğini, nüzulünün ardından da her çeşit zarar verici müdahaleden korunduğunu göstermektedir. Kanaatimizce Kur'ân-ı Kerim'in *Kitâb-ı meknûn* içerisinde olduğunun haber verilmesi onun yazılı bir kitap yahut somut bir mekân olmasını gerektirmez. Burada gerek *Kitâb-ı meknûn* kavramı özelinde gerekse öncesi ve sonrasındaki ayetlerle ilgili olarak üzerinde durulması gereken asıl husus Kur'ân vahyinin kaynağı ve mutlak surette muhafaza edildiğine yönelik vurgudur. Bu bağlamda çalışmamızda *Kitâb-ı meknûn* kavramı hakkında klasik ve modern dönem müfessirleri tarafından ortaya konulan izahlar değerlendirilecek, Levh-i mahfûz ile arasındaki ilişki incelenecek ve kavramın bilhassa Kur'ân'ın kaynağı ve muhafazası bağlamında anlaşılmasının gerekliliğine dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kitâb-ı meknûn, Vâkıa Suresi, Kur'ân, Vahiy, Levh-i mahfûz.

* Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalı, sumeyyesaygn@gmail.com

VASITALI OLARAK VAHYİN HZ. PEYGAMBER'E İNTİKALİ VE CEBRAİL İLE GERÇEKLEŞEN İLETİŞİMİN MAHİYETİ İLE İLGİLİ TARTIŞMALARIN TAHLİLİ

Yakup BIYIKOĞLU*

Bu bildiriye muhteva bakımından üç temel mesele üzerinde durulacaktır. İlk olarak Kur'ân-ı Kerim'in Vahiy Meleşine bildirilmesi, ikinci olarak Cebrâil Meleşi vasıtasıyla Hz. Peygambere intikali ve son olarak da Nüzul esnasında Melek ile Hz. Peygamber arasında iletişimin nasıl olduğu konuları irdelenecektir. Kapsam olarak ise tüm bu hususlar öncelikli olarak Kur'ân tarihi ve tefsir literatürü çerçevesinde ele alınacaktır.

Âlimler vahyin Cebrâil'e (a.s) intikali konusundaki tartışmalarını iki temel husus üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Bunlardan birincisi, Cebrâil'in vahyi *Levh-i Mahfûz*'dan bazı görevli melekler vasıtasıyla alması; diğeri ise Kur'ân'ın tamamının Cebrâil'e sema yoluyla bildirilmesi şeklindedir. İkinci görüşün müntesibinin Ehl-i sünnet olduğu da bazı kaynaklarda zikredilmektedir.

Kur'ân vahyinin Hz. Peygamber'e indiriliş merhalesi hakkında ise iki görüş mevcuttur. Bunlardan ilki, vahyin *Levh-i Mahfûz*'dan bir bütün olarak *Beytü'l-İzze*'ye oradan da çeşitli zaman aralıklarında (tencimen) yaklaşık çeyrek asırlık sürede Hz. Peygamber'e nazil oluşu, diğeri de Kur'ân'ın *Levh-i Mahfuz*'dan müneccemen doğrudan Peygamberimize indiriliş şeklindedir. Bu iki görüşün kabulü konusunda âlimler arasında ihtilaflar olup, klasik dönemde Zerkeşî (v. 794/1392) gibi birtakım âlimler birinci görüşü benimserken, modern dönemde Süleyman Ateş ikinci görüşü benimseyerek vahyin dünya semasına inmeden doğrudan Hz. Peygamber'e nazil olduğunu söyler. Bu hususta sağlıklı bir sonuca varabilmek için konuyla ilgili rivayetler ve bunların sıhhat boyutları incelemeye tabi tutulacaktır.

Bildiriye son olarak ise vahyin Hz. Peygamber'e nüzulünde Cebrâil (a.s.) ile iletişimin mahiyeti hakkındaki tartışmalar üzerinde durulacaktır. Zira bu konu, iki varlık arasında "vahyin dili" ve "iletişimin ontolojik mahiyeti" şeklinde ele alınmaktadır. Bunlardan ilki, vahyin dilsel boyutu olup, iletişimde vahyin Arapça olarak indirildiği, sonra da peygamberlerin bunu kendi dillerine çevirdiği iddialarıdır. Ancak bu görüş, müfessirlerce pek isabetli görülmemiştir. Çünkü her bir kitap, peygamberlerin konuştuğu vahyin diliyle gelmiştir. İkincisi ise, Melek ile Hz.

* Doç. Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, ybiyikoglu@nku.edu.tr

Peygamber'in kurdukları iletişim boyutu ile alakalıdır. Nitekim vahiy esnasında iletişime geçen muhatapların aynı düzeyde varlıklar olması gerekir. İletişim konusunda ise ana hatlarıyla üç görüş üzerinde odaklanılır. Şöyle ki, Kirmânî'ye (v. 786/1384) göre bu iki varlık arasında eşit bir seviye oluşmadıkça karşılıklı bilgi aktarımı mümkün değildir. Ona göre bilgiye dair iletişimin iki yolu vardır. Ya dinleyen konuşanın galip etkisiyle büyük bir kişisel değişikliğe uğrar, ya da mütekellim dinleyenin sıfatına bürünerek beşer suretine temessül eder. Buna göre Hz. Peygamber'in vahiy alması her iki halde de olmuştur. Zerkeşî ise Hz. Peygamber'in, hem melek vasfı üzere bir hal almasıyla hem de meleğin insan suretine girmesiyle vahiy aldığını söyler. Yine bu konu da İbn Haldun (v. 808/1406) da peygamberlerin meleklerle irtibat kurmalarının ancak nebilerin melekleşmesiyle ve bu şekilde onlarla iletişime geçmesiyle mümkün olabileceğini söyler. Zira ona göre Hz. Peygamber de manevî bir kuvvetin tesiriyle vahiy esnasında tabiat olarak başkalaşıma uğramıştır.

Sonuç olarak vahiy Allah Teâla ile Hz. Peygamber arasında gerçekleşen sübjektif bir vasfa sahip olduğundan, vahyin dili, intikal süreci ve iletişim mahiyeti konusunda farklı rivâyetler zuhur etmiştir. Ancak vahyin nüzulü ve süreç merhalesi hakkındaki rivâyetlerin sayısı sınırlıdır. Bu bildiri de ilgili rivâyetlerin sıhhati üzerinden tahliller yapılarak âlimlerin çoğunluğunun odaklandığı hususlar objektif olarak ortaya konulacaktır. Böylece ulaşılan sonuçlar ile vahyin intikali ve mahiyeti hususlarında Kur'an tarihi alanına bir nebze de olsa katkı sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Cebrail, Hz. Peygamber, Vahiy Nüzul, Rivâyet, İletişim.

VAHİY TELAKKİSİNE ÜMRAN PERSPEKTİFİNDEN YAKLAŞIM: İBN HALDUN

Cengiz GÜLER*

Allah, alemi bir maksatla yaratmış ve insanlara vahiy yoluyla birtakım sorumluluklar yüklemiştir. Ancak bu sorumluluklardan insanların nasıl haberdar olduğu hususu, insanların zihinlerinde bazı soruların oluşmasına neden olmuştur. İnsanlar kendilerine ilahi bir sorumluluk yüklenmesinin imkân dahilinde olup olmadığını, imkân dahilinde ise bu sorumlulukların iletiminin kimden, kime, nasıl ve ne vasıta ile gerçekleştiğini anlamaya çalışmışlardır. Alimler de bu soruların cevaplanması adına vahyin nasıl telakki edildiğine dair bazı yorumlar getirmişlerdir. Bu yorumlar sunulurken genel olarak tanrı ile beşer arasındaki ontolojik fark göz önünde bulundurulmuş ve tanrının, mesajlarını bu farka rağmen insanlığa nasıl ilettiği meselesi tartışılmıştır. İbn Haldun, mütekelimler ve İslam filozoflarının aksine dinî meselelere tek zaviyeden bakmamış, onları çok yönlü olarak incelemiş ve söz konusu meseleleri aynı zamanda bir ümran (medeniyet) olayı, sosyal bir yapı, özünde insan bulunan bir değer mesabesinde görmüş ve meselelere bu yönleriyle de yaklaşmıştır. Vahiy, nübüvvet, gayb, ahiret ve benzeri konulara teolojik ve metafiziksel bir problem olarak ele alınmasının yanı sıra onları toplumsal bir olgu şeklinde kurgulamış ve sistemleştirmiş ve bu şekilde diğer alimlerden bir ölçüde ayrılarak farklı bir vahiy telakkisi ortaya koymuştur. Onu bu ayrıcalıklı konuma taşıyan unsur vahye ümran perspektifiyle bakmış olmasının yanında Allah ile insan arasında kurulan ve özel bir iletişim yolu olan vahiy olgusu hakkında İslam dünyasındaki iki temel yaklaşımın sahibi olan felsefe ve kelam disiplinlerine hâkim olup bu disiplinlerden iktibasla eklektik ve fakat özgün bir nazariye ortaya atmış olmasıdır. İbn Haldun, filozofların “insanın tab’ı gereği medeni olduğu” şeklinde ifade etmiş oldukları “insanın toplum içerisinde yaşamasının zorunlu olduğu” fikrini benimsemiş ve ümranın filozofların medeniyet dedikleri şey olduğunu belirterek nübüvvetin gerekliliğini bu temel üzerine bina etmiştir. Toplumsal yaşamın zaruri oluşu ve nübüvvetin gerekliliğini ümran perspektifiyle ortaya koyan İbn Haldun nübüvvet, vahiy telakkisi ve nüzulün keyfiyetine dair incelemesini *Mukaddime*’de ileri sürdüğü tekâmül nazariyesinde ele aldığı varlık mertebelerine bağlı olarak yapmıştır. Bu nedenle vahyin muhatabı olan peygamberin konumunun ve durumunun anlaşılması için ortaya koyduğu tekâmül nazariyesinin vahiy telakkisine bir giriş olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bu çalışma *Mukaddime* isimli eserinden hareketle İbn Haldun’un vahiy telakkisi hakkındaki görüşlerini konu edinmektedir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tefsir, cengizguler@ogr.iu.edu.tr

İbn Haldun'un vahiy telakkisinin daha net anlaşılabilmesi için İbn Haldun'a kadarki süreçte mevzu bahis probleme dair İslam bilginlerinin getirdikleri yorumlar çalışmanın vahiy telakkisinin arka planı kısmında konularına göre taksim edilmiştir. Bu minvalde tanrıdan bir mesajın gelme imkânı, Allah-alem ilişkisi; bu mesajın kime geldiği, nübüvvetin gerekliliği ve peygamberlerin beşeriyeti; gelen mesajın keyfiyeti, kelâmın mahiyeti; iletimin nasıl gerçekleştiği, nüzulün keyfiyeti; gelen mesajlarda insanların işittikleri formun kime ait olduğu ise kelâmın aidiyeti başlıkları altında ele alınmıştır.

ŞÛRÂ-51 BAĞLAMINDA VAHİY OLGUSU

Ersan ÖZTEN*

İnsanın din ile irtibatı, varlık alanına çıktığı andan itibaren başlar. Din, her şeyin yaratıcısı olan Allah ile insanoglu arasındaki bağı kuran ilahi bir bildiridir. Dinin yani vahyin varlığı, insanın hem dünyası hem de ahireti için zaruridir. İnsanın dine olan ihtiyacı yadsınamaz bir gerçek olması yönüyle insan için vazgeçilmez bir değer taşıdığına göre Yüce Allah'ın kulları arasından seçtiği elçilere kendi dillerinde vahiy göndererek kullarıyla irtibatı sağlamış olması O'nun değişmez yasaıdır. Bu olgu aynı zamanda Allah-insan iletişiminin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Allah bu iletişimi Şûrâ-51. ayette; *"Allah bir beşere/insana ancak vahiy yoluyla yani (manevi bir) perde arkasından konuşur yani bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz ki O çok yücedir, doğru hüküm verendir"* şeklinde ifade etmektedir.

Vahiy kavramı Kur'an'da farklı anlamlarda kullanılmakla birlikte çalışmamızda söz konusu ayet bağlamında vahyin bir iletişim yöntemi olarak temel anlam çerçevesi ortaya konulmaya çalışılacak, ayetin klasik anlaşılma biçimlerinden farklı bir anlamaya imkan tanıyıp tanımadığı irdelenecektir. Zira Kur'an'da vahiy; *hakiki vahiy, ilahi vahiy* ve *gayri ilahi vahiy* olmak üzere üç kısma ayırmak mümkündür. Aynı zamanda vahiy; *teklîfi/sözlü, tekvînî/sözsüz* ve *telkînî* olarak ele almak da imkan dahilindedir. Bu açıdan çalışmamızda *hakiki vahiy, yani teklîfi vahiy* konusu ele alınacaktır.

Allah-insan arasında gerçekleşen vahiy olgusu, insanlardan seçilen bir elçinin varlığını da zorunlu kılmaktadır. Mezkur ayette Yüce Yaratıcı, seçmiş olduğu elçisinin beşer yönüne özellikle vurgu yapmaktadır. Beşer ve insan kelimeleri eş anlamlı gibi görünse de Kur'an'da kullanıldıkları bağlam farklılık göstermektedir. Beşer kelimesi genelde olumlu anlamda kullanılırken insan kelimesi eleştirel anlamda geçmektedir. Burada en dikkat çekici nokta Kur'an'ın Hz. Peygambere ve diğer tüm peygamberlere insan değil de beşer demesidir. Zira Peygamberler beşeriyetlerini korumuş insanlardır.

Nübüvvet kurumu Allah'a aittir. Bu kurum, Rab ile O'nun kulları arasında haberleşmenin yoludur. Bu haberleşme Allah'tan insana doğru "vahiy" ile; insandan Allah'a doğru "duâ ve ibâdet" ile olmaktadır. Peygamberlik konusunda nübüvvet ve risaletin anlaşılmasında ana esas, peygamberliğin hakikatini teşkil eden "vahiy" gerçeğidir. İlahi vahye mazhar olunmadan peygamberlik fiilen sabit ol(a)maz. İkinci ana esas ise, "mucize"dir. Peygamberlik iddiasında

* Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Kelam ve Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı, erozten@hotmail.com

bulunan zatın nübüvvetini ispat etmesi, yani fevkalade bir olay olan mucize göstermesi şarttır. Zira mucize, vahyin doğrulanması için harici bir delildir. Peygamberler, "nübüvvet" kurumunu hayata geçiren elçilerdir. Onlar, Allah'tan aldıkları dini, insanlara öğretirler. Her türlü zorluğa katlanarak insanları tevhide davet ederler. Bu davetleri için insanlardan hiçbir karşılık da beklemezler.

Risalet ve nübüvvet kavramları peygamberlerin iki farklı özelliği olup; nübüvvet Allah-insan ilişkisi olan vahiy almanın dikey yönünü ifade ederken risalet görevi ise alınan vahiyleri insanlara ulaştırma görevi olan yatay vazifeyi ifade etmektedir. Dolayısıyla her peygamber, Bakara suresi 213. ayette ifade edildiği gibi kendisine kitap verilmiş hem nebi hem de verilen kitabı insanlara tebliğ eden resuldür. Nübüvvet ve risalet her peygamberin zorunlu vasfıdır. Kur'an'a göre her resul nebi her nebi de aynı zamanda resuldür. Allah'ın seçtiği bütün nebiler vahye muhatap olmuşlar ve Maide suresi 67. ayet gereğince de aldıkları vahyi insanlara tebliğ etmişlerdir.

VAHYİN SEMADA GERÇEKLEŞTİĞİNİ İFADE EDEN AYETLERİN 7. YÜZYIL ARAP MUHAYYİLESİ VE MÜTEÂRİFESİYLE İLİŞKİSİ

Emrah DİNDİ*

Kur'an'da bir çok ayette vahyin gerçekleşme yerinin sema olduğu ifade edilir. Birçok ayette Allah, melekler, cinler, şeytan vb. aşkın metafizik varlıkların semada olduğu daha doğrusu konumlandırıldığı görülür. Söz gelimi Allah'ın semadan vahyi verdiği, meleklerin vahyi semadan alıp yeryüzüne getirdikleri, tekrar semaya yükseldikleri şeytanların semada vahiyden hırsızlık yapmaya çalıştıkları, ateş toplarının semada şeytanları vurduğu vb. muhtevalı ayetler bu kabildendir. Yerküre ve evrene dair yeni bilimsel verilerin gelişimiyle dünyanın sonsuz bir boşlukta dönen yuvarlak bir küre olduğu etrafının ise sonsuz bir uzay boşluğundan ibaret olduğu artık herkesce aşikâr olan bir durumdur. O bakımdan insanın üzerinde yaşadığı dünyanın neresinin sema/gökyüzü olduğu vahyin bu sonsuz uzay boşluğunun neresinde gerçekleştiği yahut meleklerin nereden indiği, Allah'ın vahyi bu boşluğun hangi cihetinden telkin ettiği, vahyi çalmak için şeytanların nerede durdukları meselesi bir sorun teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu anlatı ve tasvirler bilfiil olgusal bir durumu mu ifade ediyor yani hakikat mi yoksa vahiy gerçeğini genelde 7. Yüz yıl insan aklının özelde ise oğünkü Arapların muahayyilesi, kültürel mütearifesi, evren ve kozmolojik tasavvurları üzerinden zihinlere yaklaştırma (*takrib*) yahut bir somutlaştırma (*temsil*) mı yani mecaz mı olduğu bu bildirinin hipotezini ve problematiğini oluşturmaktadır. Bu ayetler, cahiliye ve nüzul dönemine ait veriler zemininde, dünyayı düz bir tepsi gökyüzünü ise kandillerle süslü katı mürekkep yedi tabakadan oluştuğunu varsayan, en yüce metafizik varlıkların (Tanrılar, melekler, cinler, şeytanlar, cennet) yukarıdan aşağıya hiyerarşik olarak gökyüzünde meskun ve mukim olduğuna inanan ortaçağ insanının muhayyilesiyle diyalektik ilişki içinde bir okumaya tabi tutulacaktır.

* Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri, Tefsir Bölümü

MÜŞRİKLERİN VAHYİ İNKÂR GEREKÇELERİ BAĞLAMINDA KUR'AN'DA VAHYİLE KARIŞTIRILMAMASI GEREKEN UNSURLAR

Muhammed ERSÖZ*

Kur'an'da, insanların Kur'an'ı, İslam'ı ve vahyi inkâr sebeplerine sıklıkla değinilmektedir. Bu sebepler ortaya konulurken inkârcıların kendi dillerinden aktarımda bulunmaktadır. Vahyi inkâr eden kimselerin Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber'in (sav) İslam tebliğiyle ilgili söylediği sözleri şiir, kehânet, karmaşık rüyalar, musallat olan cinlerin sözler olduğu gerekçesiyle inkâr ettikleri görülmektedir. Her inkârın kendi içinde bir mantığı olduğu düşünülüğünde inkârcılar tarafından bu iddiaların gündeme getirilmesinin amacı sadece itham etmek olmadığı görülür. Aksine bunlar mahiyet açısından vahiyden farklı olsalar da vahiyle benzer bazı özellikleri müşrikler tarafından ön plana çıkarılıp mahiyet farklılığına sebep olacak bazı özelliklerini de göz ardı edilerek bu iddiaların dillendirildiği yorumu yapılabilir. Müşriklerin bu tepkilerinin ve olumsuz propagandalarının, Kur'an'ın vahiy kaynaklı olduğu gerçeğini örtme ve bu konuda muhatapların zihninde bir tevehhüm oluşturma amacına yönelik olduğu görülmektedir. Kur'an'da Hz. Peygamber'in (sav) söylediklerinin vahiy olduğu ve bunların kendi hevasından kaynaklanmadığı vurgulanmaktadır. Hatta bunlar anlatılırken peygamberin bunları risaletten önce bilmediğini söylenmektedir. Nübüvveti inkâr eden müşrikler eşsiz bir üsluba ve içeriğe sahip olan Kur'an'ın esas itibarıyla vahiy kaynaklı olduğunu inkâr etmektedir. Bunların vahiy yerine şairlerin, kâhinlerin veya cin musallat olmuş kimselerin söylediği sözler olduğu iddiasının temelinde yatan sebep söz konusu hüküm ve mesajların bağlayıcı hükümler olmayan, biçim olarak güzel, iddia ve meydan okuma içermeyen türde sözler olarak görme niyeti yatmaktadır. Çalışmamızda vahyin mahiyetine açıklık getirilmeye çalışılacak ve müşriklerin vahye alternatif zikrettikleri hususların mahiyetleri karşılaştırılacaktır.

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, muhammed.ersoz@selcuk.edu.tr

VAHYİN MAHİYETİ TARTIŞMALARININ VAHİY OLGUSUNA YÖNELİK ETKİLERİ ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Hasan SEVİM*

Her din binasının en altında dinlerin üzerine inşa edildiği bir yapı taşı yer almaktadır. Bu taşlar yerinden oynatıldığında dinlerin ana umdelerinin çökme tehlikesi baş gösterir. İslamın temel yapıtaşı ise vahiy olgusudur. Allah'ın insanoğlu ile iletişim yolu olan vahiy, farklı bir ontolojik varlık olan Allah'tan farklı bir ontolojik varlık olan melek aracılığıyla yine farklı bir ontolojik varlık olan peygambere yapılan bildirimdir. Düzlem farklılığı bu tarz bir iletişim kanalını zorunlu kılmaktadır. Vahiy duyu organları ile algılanması mümkün olmayan aşkın bir olgudur. Ne var ki insan aklı vahiy hakkında fikir yürütmekten de geri durmamıştır. Fikir yürütülen alt başlıklardan birisi de "vahyin mahiyeti" ya da başka bir ifade ile "vahyin Allah'tan insana intikal sürecinin keyfiyeti" olmuştur. Bu meyanda ortaya atılan görüşlerden biri de Kur'ân vahyinin "manasının Allah'a, lafzının ise Hz. Peygambere" ait olduğudur. Bu görüşe göre Cebrâil Allah'tan manaları indirmiş, Hz. Peygamber de o manaları lafza dökerek Arapça olarak ifade etmiştir. Kur'ân vahyinin manasının Allah'a lafzlarının ise Hz. Peygambere ait olduğu şeklindeki görüş özellikle günümüzde "Tarihselci yaklaşım"ı temellendirmek amacıyla gündeme getirilmektedir. Tarihselci yaklaşımın vahyin mahiyeti konusunu yeniden tartışmaya açtığı ve bu konuyu araçsallaştırarak paradigmasını temellendirmek istediği anlaşılmaktadır. Ancak bu çerçevede ortaya atılan teoriler ve getirilen açıklamalar ikna edici nihai sözü söylemenin zor olduğunu göstermektedir. Zira vahiy sürecine dahil olanlar tarafından net bir açıklama yapılmadığından sürecin tam olarak ne şekilde gerçekleştiğinin bilinmesi mümkün olmamaktadır. Söz konusu zorluklar ve teorideki boşlukların görüşü gündeme getiren müellifler tarafından ifade edildiği de bilinmektedir. Bununla birlikte vahyin mahiyeti gibi kesin ve net konuşmanın mümkün olmadığı böylesine aşkın bir konuyu tartışmaya açmanın birtakım olumsuzluklar barındırması da kaçınılmazdır. Bu tartışmalar bir taraftan İslam binasının en alttaki taşını oynatmak gibi bir risk içerirken diğer taraftan da vahiy sonucunda ortaya çıkan eser yani Kur'ân mesajı üzerinde yoğunlaşma gayretlerinin gündemden düşmesine yol açmaktadır. Vahyin öngördüğü bir dünyanın nasıl kurulacağı ve Kur'ân'ın yeniden bir defa daha tarihe nasıl müdahil kılınacağı gibi hayati projeler üzerinde mesai harcanması gerekirken bir varsayımın ötesine geçme durumu olmayan ispatı imkansız görüşler ve bunlara verilen cevaplarla enerjiler

* Dr. Öğr. Görevlisi, Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı.

boşa akıtılmaktadır. Tarihselci yöntemin İslam dünyasındaki düşünsel donukluğu gidermek ve yeni ufuklar ortaya koymak için iyi niyetli olarak başlattığı düşünülen bu tartışmalar nübüvvet müessesesini yeniden tanımlamakta ve yanı sıra bir tür deizme yol açma riski taşımaktadır. Gündemin bu tarz konularla meşgul edilmesinin bir başka yan etkisi ise esasen gündem edilip geliştirilmesi gereken vahyin insanı ve toplumu değiştirip dönüştüren ve yeniden inşa eden boyutlarının hakettiği düzeyde konuşulamıyor olmasıdır. Bu çalışma vahyin mahiyeti tartışmalarının vahiy olgusuna yönelik muhtemel etkileri çerçevesinde bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Vahiy, Mahiyet, Tarihselcilik, İnşa

TANRI İNSAN İLETİŞİMİ: VAHYİN PEDAGOJİK BOYUTU

Nurgül BULUT*

Bu çalışma Tanrı ile insan arasındaki iletişimi kuran vahyin pedagojik boyutuna odaklanmaktadır. Yaratıcı ve yaratılan arasındaki ontolojik hiyerarşiyi belli bir düzlemde tesis etmenin yegane aracı olan vahiy hem epistemolojik hem de bilişsel, duygusal ve eylemsel gelişimi esas alan pedagojik bir değere sahiptir. İnsan vahiy sayesinde Tanrı'nın varlığını, yeganeliğini, rehberliğini, O'na karşı sorumluluğunu bilirken bir tür öğrenme gerçekleşmekte ve bu yönüyle vahiy bir terbiye sürecini ifade etmektedir. Rab-kul ilişkisini inanç, ibadet ve ahlak yönüyle tesis eden vahiy pedagojik bir bağlam taşıırken aynı zamanda öğrenme sürecinin mahiyetine ve keyfiyetine ilişkin muhtevayı da barındırmaktadır. Kuran'da yer alan vahy, kıssa, tedris, tefhim, itâ, inzal, takrir, ta'lim gibi kavramlar eğitim ve öğretimin ilke ve metoduna dair bir tasavvur oluşturmaktadır. Bu yönüyle insan fitratına uygun, sistemli ve kapsamlı bir biçimde gerçekleşen pedagoji süreci, günümüz eğitim kavrayışına ve öğretmen-öğrenci boyutuna taşınabilecek ufuk açıcı bir nitelik taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pedagoji, Vahiy, Eğitim, Öğretim.

* Dr., İstanbul Üni. Felsefe ve Din Bilimleri, nurgul.bulut@istanbul.edu.tr

ÂMİRÎ'DE RÜYA-VAHİY İLİŞKİSİ

Veysel KAYA*

Hicrî 4. yüzyıl İslam Filozofu Ebu'l-Hasen Âmirî, *Felâsife*'ye ait literatürde ilk kapsamlı rüya yorumu eseri olarak kabul edilebilecek *et-Tabsîr fi Evcühi't-Ta'bîr* isimli eserinde hayal kuvveti ile nübüvvet arasında, rüyanın oluşumu bağlamında ilişki kurmaktadır. Onun bu ilişkilendirmesi, İslam felsefesi tarihi okuyucuları için Fârâbî'nin nübüvvet hakkındaki kuramını akla getirmektedir. Âmirî'ye göre aklın bir manâya muttali olması, hayal kuvvetine iletilmekte ve hayal kuvveti de hakikati ne ise o olduğu üzere tespit etmektedir. Bununla da nebevî vahyin bir çeşidi açığa çıkmaktadır. Ancak tüm bu süreç ona göre Cenâb-ı Hakkın yaratımı ile gerçekleşir. Bu çalışmada Âmirî'nin rüya bağlamında vahiy hakkında ortaya koyduğu bu tespit Fârâbî ve diğer İslam filozofları bağlamında değerlendirilecek ve bu iki temel bilgi kaynağı (rüya ve vahiy) arasında nasıl bir farklılığın gözetildiği araştırılacaktır.

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İslam Felsefesi Ana Bilim Dalı, veysel.kaya@istanbul.edu.tr

VAHYİN NÜZULÜNDE ONTOLOJİK BİRLİKTELİK SORUNU

Mahmut AYYILDIZ*

İslâmî gelenekte vahiy, Allah ile peygamberi arasındaki özel iletişimi tanımlayan bir kavramdır. Vahiy kelimesinin sözlük anlamı ve Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımları da bu iletişimi özel kılan yönlere ışık tutar. Bu kullanımlara bakıldığında, vahyin bir mesajın iki varlık arasında gizli ve süratli yollarla iletilmesinden ibaret olduğu görülür. Mesajın gizli yollarla iletilmesi vahyin hem mahiyet hem de keyfiyet bakımından bireysel bir tecrübe olmasını gerekli kılar. Bununla birlikte gelenekte vahyin gerçekleşebilmesi için gerekli olan şartlara değinildiği, bu iletişim esnasında vahyeden ile vahyedilen arasında bulunduğu düşünülen bazı hususiyetlere dair tespitlerin yapıldığı gözlerden kaçmaz. Bu bağlamda Asr-ı saâdet'ten bu yana İslam âlimleri aralarında ontolojik birliktelik bulunmayan varlıklar arasında vahiyle iletişimin imkânı ve keyfiyetini sorgulamışlardır. Allah ile peygamberi arasında vasıtalı veya vasıtasız olarak gerçekleşen vahiy olgusunun mahiyetine ve vahyin bir varlık kategorisinden diğerine ondan da bir başkasına intikalinin nasıl gerçekleştiğine dair detaylı analizler yapmışlardır. Sorgulamanın ilerleyen evrelerinde vacibü'l-vücûd olan Allah'ta ezelden kaim bulunan kelim sıfatının mümkünler aleminde bazen nurdan yaratılan melekler vasıtasıyla bazen de vasıtasız olarak beşeri sıfatlara sahip peygamberlere ne mahiyette ve hangi yollarla aktarıldığı sorusu üzerinde durmuşlardır. Bu tebliğde İslâm literatüründe vahyin nüzul keyfiyetiyle ilgili genel geçer tasniflerin ortaya çıkmasına yol açan vahyin öznesi ve nesnesi arasındaki varoluşsal farklılıklar konusu (veya ontolojik birliktelik sorunu) incelenmektedir. Tebliğde araştırmanın kapsamını belirleyen üç temel soru mercek altına alınmaktadır: 1) Genel olarak melekler özelde Cebrâil, vahyin içeriğini belirleyen emir ve talimatları Allah'tan nasıl alır? 2) Kurumsal vahyin taşıyıcısı olan Cebrâil, Allah'tan aldığı vahyi ne şekilde peygambere iletir? 3) Allah ile peygamberi arasında vasıtasız iletişim mümkün müdür ve nasıl gerçekleşir? Araştırmanın amacı özellikle ulûmu'l-Kur'ân ve tefsir literatüründe detaylı bir şekilde ele alınan vahyin nüzul keyfiyetiyle ilgili tasniflerin dayandığı temel meseleleri tespit etmek ve İslâm alimlerinin bu meselelere yaklaşımlarını ortaya koymaktır.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Vahiy, Nüzul, Keyfiyet, Mahiyet.

* Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Bölümü, mahmutayyildiz@trabzon.edu.tr

KLASİK EVREN TASAVVURUNUN BİR YANSIMASI OLARAK VAHYİN DÜNYA SEMASINA İNDİRİLMESİ

Ahmet Faruk GÜNEY*

Bilindiği üzere klasik kaynaklarda Kur'an-ı Kerim'in inzaliyle ilgili teoriler arasında en meşhur olduğu ifade edilen görüş Kur'an-ı Kerim'in bir defada dünya semasına indirildiği ile ilgili görüştür. İnzal keyfiyetine dair anlatılar ve tartışmalarda üzerinde durulmayan konu "dünya seması" veya "en yakın gök" olarak ifade edilen meçhul yerin neresi olduğu veya neye karşı geldiği meselesidir. Bu tebliğde ele alınacak konu Kur'an-ı Kerim'in bir defada indiriliş meselesi ve özellikle bir defada indirildiği yer olduğu ifade edilen "dünya semasının" klasik evren tasavvurunda nereye karşılık geldiğidir. Böylece bu anlayışın esas itibarıyla klasik evren tasavvurundan hareketle yapılmış bir benzetmenin dile getirilmesi olduğu ortaya çıkmış olacaktır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalı, ahmetfarukguney@klu.edu.tr

KUR'AN'IN LEVH-İ MAHFUZ'DAKİ VARLIK BOYUTU

Zeynep Nermin AKSAKAL*

Kur'an'dan anlaşıldığına göre Kur'an Ana Kitap'ta, Levh-i Mahfûz'da kayıtlıdır. Bu kaydın Kur'an'ın emin bir şekilde vahyediliş süreciyle alakası olduğu gibi, vahyedilmeden önceki varlık boyutuyla da ilgisi vardır. Ayrıca Kur'an'da, Kur'an'ın kendini indirilmiş bir kitap olarak tavsif etmesinin, bir söz olarak hem Allah hem de Cibril ve Hz. Peygamber oldukları anlaşılan elçilere nispet edilmesinin, Allah'ın da Peygamber'in de Kur'an'ı bildirmeye yönelik eylemlerinin "okumak" fiili ile ifade edilmesinin Levh-i Mahfuz'daki bu kayıtlı ile ilgisi vardır. Bu nedenle Kur'an'ın buradaki yazısı, mahiyetinin anlaşılması hususunda önemli noktalardan birisidir. Ancak Levh-i Mahfuz'un mahiyetinin tartışmalı oluşu, Kur'an'ın buradaki kaydının mahiyetini de tartışmalı yapmaktadır. Kelam tarihinde ilahi kelam ve Kur'an arasındaki ilişki incelenirken Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'daki yazısının da bu konularla ilişkisi gündeme gelmiştir. Konu Mutezili kelamda, Allah'ın bir fiili olarak kabul edilen kelamı olarak muhdes kabul edilen Kur'an'ın varlık boyutları arasındaki "hikâye-mahki" ilişkisi bağlamında tartışılırken sünni kelamda Levh'den inen Kur'an'ın boyut değişerek kitaplaşıp kitaplaşmadığı konusu çerçevesinde tartışılmıştır. Sünni kelamda farklı olarak Kur'an'ın, Allah'ın bir sıfatı olarak kabul edilen ilahi kelamla ilişkisi nedeniyle ezeli boyutu da devreye girmiş, böylece Kur'an'ın mahiyeti ve varlık boyutları arasındaki ilişki daha da karmaşık bir hal almıştır. Günümüzde ise Kur'an'ın varlık boyutları ilahi kelamın mahiyeti çerçevesinde değil Kur'an'ın tarihselliği ve evrenselliği konusu bağlamında dile getirilmekte, Kur'an'ın Levh'deki varlığı, vahiy-vakia ilişkisine vurgu yapan tarihselci yaklaşıma karşı Kur'an'ın evrenselliğinin bir delili olarak getirilirken, Mutezile'nin Kur'an'ın muhdes olduğu düşüncesi de tarihselci yaklaşımlar için bir esin kaynağı olmaktadır. Kur'an'ın ilk dönem muhataplarının ve müfessirlerinin, oluşum sürecinin bir aşamasında felsefenin de etkili olduğu kelam ilminden önce kelamullah, Kur'an'ın mahiyeti ve Levh-i Mahfuz arasındaki ilişkiyi basit bir düzlemde anladıklarını söylemek yanlış olmaz. Bu çalışmada da bu konudaki ayetlerin, İslam'ın ilk dönemlerinde, Mutezile Allah'ın kelamı konusu çerçevesinde ele almadan önce nasıl anlaşıldığı ortaya koyulacaktır. Bu konuda vahyin ilk dönem muhataplarının algısı önemlidir, çünkü Kur'an onların muhayyile gücüne göre konuyu beyan etmiştir. Böylece Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'daki varlık boyutu ve buradaki bu varlığın Kur'an'ın mahiyeti itibarıyla ne anlam ifade ettiği anlaşılabilir. Çalışmada konuyla ilgili ayetler ve

* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, aksakalzeynep@gmail.com, znaksakal@edu.tr

erken dönem tefsirlerindeki izahları tespit edilip tahlil edilecektir. Konuyla ilgili hadis literatürü, kelam ekollerindeki kimi yaklaşımlar ve yapılmış akademik çalışmalardan da istifade edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Kalamullah, Levh-i Mahfuz, Ümmü'l-Kitab, Mahiyet

HZ. PEYGAMBER'İN VAHİY ALIŞI ESNASINDA YAŞADIĞI BAZI HÂL VE DAVRANIŞLARI HAKKINDA VÂRİD OLAN RİVÂYETLER VE DEĞERLENDİRİLMESİ BUHÂRÎ'NİN SAHÎH'İ ÖZELİNDE

Ramazan DOĞANAY* - Abdulrazzak DRASH**

Hz. Peygamber, vahiyle muhatap olduğunda kendisinde birtakım fiziki hâller meydana gelmiş ve farklı davranışlar sergilemiştir. Bu konudaki rivayetler daha sonraki müslüman gayr-i müslim birçok âlim ve araştırmacı tarafından inceleme konusu olmuş ve değişik görüşler ortaya atılmıştır. Kimi, ilgili rivayetlerden hareketle Hz. Peygamber'in peygamberliğini ispat etmeye çalışırken kimisi bu rivayetleri delil getirerek vahyin ilâhî kaynaklı olmadığını, Hz. Peygamber'in yaşadığı birtakım hâller neticesinde bir iddiada bulunduğunu ve vahyin beşer kaynaklı olduğunu ileri sürmüştür. Bu itibarla vahyin ilk zamanlarında Hz. Peygamber'de meydana gelen hâllerin anlaşılması ve incelenmesi son derece önemlidir. Bu çalışmada, vahyin nuzûlü esnasında Hz. Peygamber'in yaşadığı hâller hakkında vârid olan rivayetlerden Buhârî'n *Sahîbi*'inde geçen rivayetlerine ve bunların klasik ulemâ ve oryantalistler tarafından nasıl anlaşıldığına değinilecek, ardından Hz. Peygamber'in bu nevi davranışlarının nasıl anlaşılması gerektiğine dair yorum ve tahlillere yer verilecektir.

* Arş. Gör. Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı.

İletişim: ramazan.doganay@dpu.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı.

İletişim: abdulrazzak.drash@dpu.edu.tr

ALLAH-İNSAN İLETİŞİMİ BAĞLAMINDA ŞÛRÂ SÛRESİ 51. ÂYET ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Hatice AVCI*

Herhangi bir mesajın bir kaynaktan belirlenmiş bir alıcıya ulaşması olan iletişim, karşılıklılık içermektedir. Allah-insan iletişimi de çift taraflıdır. Bu çift taraflılık, mesajın kaynağının Allah olduğu ve mesajın kaynağının insan olduğu iki farklı durum olarak ifade edilebilir. Bu iki farklı durumdan mesajın kaynağının Allah olduğu iletişim şekli çalışmamızın konusudur. Bu konu Şûrâ sûresinin 51. âyeti merkeze alınarak incelenecektir. Şûrâ sûresinin 51. âyetinde Allah-insan iletişiminin; vahiy yoluyla, perde arkasından ve bir elçi vasıtasıyla olmak üzere üç farklı şekilde olabileceği belirtilmektedir. Söz konusu ayet şöyledir: *وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَائِي*: “Herhangi bir beşer ile Allah’ın konuşması ancak vahiy ile yahut perde arkasından ya da bir elçi gönderip, izni ile dilediğini vahyetmesi şeklinde olabilir. Muhakkak ki O çok yücedir, engin hikmet sahibidir.” Vahiy kelimesi, sözlük anlamının daralmasıyla bugün kullandığımız terim anlamına dönüşmüştür. Bu çalışmada, “Vahiy kelimesini, sözlük anlamıyla birlikte düşünerek Şûrâ sûresi 51. âyetini anlamaya çalıştığımızda nasıl bir sonuçla karşılaşırız?” sorusu üzerinden vahiy kavramına kısaca değinilecektir. Daha sonra tefsir eserleri kaynak alınarak Şûrâ sûresi 51. âyetin nasıl anlaşıldığı araştırılacaktır. “Bu âyet, vahyin çeşitleri olarak mı -ki çoğunlukla bu şekilde düşünülmüştür- yoksa Allah-insan iletişiminin çeşitleri olarak mı anlaşılmalı?” sorusu bu çalışmada üzerinde durulacak temel soru olacaktır. Bu çalışmanın amacı, Allah-insan iletişimi bağlamında vahiy mefhumunu ve çoğunlukla vahyin çeşitlerini ifade ettiği düşünülen Şûrâ sûresinin 51. âyetini incelemektir. Bu bağlamda Şûrâ sûresinin 51. âyeti yeniden düşünüldüğünde, bu ayetin vahiy çeşitlerinden ziyade Allah-insan iletişimine vurgu yaptığı görülmektedir. Çalışma bu açıdan önem arz etmektedir.

* Ar. Gör. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, h.avci@ogu.edu.tr

MÜSLÜMANLARIN VAHİY TELAKKİLERİNİN BATILI ANSİKLOPEDİLERDEKİ İZDÜŞÜMLERİ: ENCYCLOPAEDIA OF ISLAM VE THE ENCYCLOPAEDIA OF THE QUR'AN'DAKİ VAHİY MADDELERİ ÖZELİNDE BİR İNCELEME

Ersin KABAĞCI*

Vahiy, ilahi bir gücün varlığını kabul eden dinlerde mahiyeti ve keyfiyeti bakımından farklı anlam alanlarına sahip bir kavram olmuştur. Bu bağlamda Hristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, Mecûsîlik gibi dinlerde olduğu gibi İslam'da da vahiy olgusu, anlam çerçevesi ve keyfiyeti bakımından farklı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Şüphesiz, Müslümanların vahiy telakkilerinin ilk dönemlerden günümüze uzanan yansımalarının İslam literatürü zaviyesinden incelenmesi önem arz etmektedir. Ancak günümüzde hiç olmadığı kadar İslam ve Kur'an üzerine akademik çalışmalar ortaya koyan Batı akademiasında vahiy olgusunun Müslümanlar tarafından anlamlandırılma biçimlerinin nasıl karşılık bulduğu sorusu da önem arz etmektedir. Bu bildiri, Encyclopaedia of Islam First Edition ve Second Edition ile The Encyclopaedia of the Qur'an'da yer alan vahiy maddelerini betimsel ve mukayeseli bir analize tabi tutmaktadır. Bildirinin amacı, Müslümanların vahiy telakkilerinin Batı'da referans değeri taşıyan ansiklopedi maddelerine nasıl yansıdığını ortaya koymak ve bu temelde bazı bulguları paylaşmaktır. Bu kapsamda, Encyclopaedia of Islam First Edition'da Arent Jan Wensinck (ö. 1939) tarafından yazılıp 1938 yılında yayımlanmış olan "vahy" maddesi karşımıza çıkmaktadır. Second Edition'da ise yine "vahy" adıyla 2012 yılında yayımlanan madde, Wensinck tarafından yazılan maddenin üzerine son dönemin önemli Batılı araştırmacılarından Andrew Rippin'in (ö. 2016) bazı revizyonları ve eklemelerinden oluşmaktadır. Son olarak The Encyclopaedia of the Qur'an'ın dördüncü cildinde (2004) Daniel A. Madigan tarafından kaleme alınan "Revelation and Inspiration" başlıklı madde karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu ansiklopedilerde vahiy maddesi işlenirken dikkat çeken hususlar şöyle sıralanabilir: Öncelikle vahiy kavramının anlam alanı tespit edilirken, Kur'an'da v-h-y kökünden türeyen kelimelerin geçtiği ayetlerin incelendiği, böylece "vahyeden" ve "vahyedilen" kategorilerine girenlerin tespit edildiği görülmektedir. Vahyin hangi şekillerde gerçekleştiği, ilk vahiy tecrübesi, vahyin amacı, vahyin

* Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı. ersinkabakci@hitit.edu.tr

inzal şekilleri, vahiy esnasında görülen hâller, vahiy meleğinin işlevi gibi konular, ilgili Kur'an ayetleri eşliğinde analize tabi tutulmaktadır. Tartışmalı konular arasında; vahyin lafzî mi yoksa manevî olarak mı Hz. Muhammed'e nazil olduğu, vahyi ilhamdan ayıran hususların neler olduğu, vahyin yazılı metne mi yoksa sözlü ilhama mı daha yakın olduğu, Kur'an'daki vahiy teriminin nüzul sürecindeki gelişimi, vahyin şair ve kâhin sözlerinden farkı, vahyin anlamlandırılmasında tenzil kavramının önemi, İslam geleneğinde ortaya çıkan vahiy telakkilerinin uzlaştırılabilirliği problemi, beşeri olanla ilahi olan arasında vahiy olgusu zikredilebilir. Bahsi geçen konular, hem Batı literatüründen hem de tefsir, hadis ve siyer literatüründen veriler eşliğinde incelenmektedir. Neticede değinilen konuların önemli bir kısmının İslam literatüründe kabul gören yaklaşımlar eşliğinde irdelendiği görülmektedir. Diğer yandan tartışmalı konularda Batılı perspektifin daha çok öne çıktığı, Toshihiko Izutsu gibi isimlerin Batılı vahiy telakkisinde etkili olduğu, üslup ve içerik itibarıyla akademik zeminin gözetilmeye çalışıldığı fark edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Batı Literatürü, Encyclopaedia of Islam, Encyclopaedia of the Qur'an, Wahy, Revelation, Inspiration.

ISLOM AN'ALARIDA VAHIY TUSHUNCHASI VE UNING TALQINI

Jo'raev Ulug'bek BOXADIROVICH*

Ushbu maqolada "vahiy" so'zining ma'nosi, tushunchasi va uning musulmon an'alaridagi talqini muhokama qilinadi, sababi islomning asosiy qoidalari musulmonlar tomonidan to'g'ridan-to'g'ri Allohning kalomi deb hisoblangan Qur'onga asoslangan. Bu tushunchaning islomda keng shakllanishiga ham Yaqin Sharq jamiyatlarida keng tarqalgan ushbu hodisa haqidagi g'oyalari, ham islomgacha bo'lgan Arabiston yarim orolining ichki diniy an'analari ta'sir ko'rsatdi. Islom dinining aqidaviy va falsafiy tafakkuri doirasida vahiy haqida turli konsepsiyalar shakllangan. Arab-musulmon dunyosining yetuk ulamolari va falsafiy tasavvuf tarafdorlari vahiy bo'yicha o'zlarining asl ta'limotlarini taklif qildilar, ular Ibrohim alayhi-salom ergashgan din an'alarining Buyuk Yaratuvchini tanish haqidagi eng muhim qoidalarni qayta ko'rib chiqdilar. Binobarin, Qur'on karimga ko'ra, odamlarga vahiy yetkazishdan maqsad, ularga narsalar haqidagi haqiqatlarni ochib berishgina emas, balki ularga "ma'rifat berish" yoki ularga oxiratda najot uchun to'g'ri yo'l-yo'riq ko'rsatadigan ilohiy qonunni (shariatni) yetkazishdir. Shunga ko'ra, insoniyat tarixi shunchaki tartibsiz hodisalar majmuasi sifatida emas, balki Allohning rejasini timsoli shaklidagi ma'no birligi taqdim etilishi kerak.

Shunday qilib, islom tamoyillariga muvofiq Qur'onda islomning asosiy mafkuraviy tezislari - yagona kelib chiqish Allohdan ekanligi haqidagi vahiy bayonot va pozitsiya sifatida mustahkamlangan. Insonning aqlli mavjudot misolida, tashabbuskorlik va yaxshilik va yomonlik o'rtasida tanlov erkinligi bo'lgan dunyodagi barcha mavjudotlardan ustunligi beriladi.

Shuningdek, maqolada "vahiy" darajalari, hadisi nabaviy, hadisi qudsiy to'g'risida aniq tushunchalar, Qur'ondagi oyatlar va hadisi qudsiyda keltiriladigan Allohning kalomi o'rtasidagi farqliklar to'g'risida bayon qilingan.

Bundan tashqari maqolada vahiyning payg'ambarlik (nubuuvvat) davrida nozil qilingan payti, holati, payg'ambarimizning (sav) vahiy olish usuli, ya'ni Allohdan ilm olish haqidagi umumiy islomiy g'oyasining namoyon bo'lishi haqida to'xtaladi. Muhammad (sav)ning so'zlari va amallari haqidagi islom an'analari tarkibiga kirgan yozuvlar, ul zotning tarjimai holi janridagi kitoblari, shuningdek, Qur'on tafsiriga oid risolalarda keltirilgan holatlar bayon etiladi. Vahiyning payg'ambarlar tarixidagi o'rni, nabiyalar to'g'risida ma'lumot keltirgan ulamolarning

* Imom Moturidiy Xalqaro Ilmiy-Tadqiqot Markazi. ulugbekcity@mail.ru

metodologik qarashlarining tizimli tahlili, matnlarni talqin qilishda foydalangan texnikalarining umumiy holati ifoda etilgan. Paygʻambarlarni nabiyilar va rasullarga ajratishda vahiy nozil boʻlishi borasida maʼlumot keltiriladi.

Ushbu maqolada soʻfiylik taʼlimotidagi vaxiy tushunchalarining qisqacha tahlili berilgan. Zero, tasavvufning taʼlimot sifatida rivojlanishi bilan “tanlanganlik” yoki “Robbisi tanlaganlar” yashirin ierarxiyasi haqidagi taʼlimotning murakkablashuvi va rivojlanishi tomon rivojlanishi toʻxtalgan.

Keyinchalik islom tasavvuf tarafdorlari orasida haqiqatni yuqoridan idrok etishning ikki yoʻli bor va ularning ikkalasi ham ratsional emas, degan fikr paydo boʻlganligi haqidagi tushunchalar rivojlandi va bular maqolada aks etdi.

Kalit soʻzlar: vahiy, talqin, islom teologiyasi, Qurʼon, hadisi Qudsiy, sufiylik.

VAHIYNING SABABI NUZULGA BOG‘LIQLIGI TAHLILI

A. YAXSHILIKOV*

Qur’oniylar orasida Qur’onning nozil bo‘lish sabablari, oyatlarning nima maqsadda indirilgani, oyatlarning vahiy etilishida qaysi voqealar yoki hodisalar sabab bo‘lganini o‘rganish muhim hisoblanadi.

Qur’oni karim oyatlari ikki qismga bo‘linadi:

Alloh taolodan hech qanday sababga, voqeaga bog‘liq bo‘lmagan holatda nozil qilingan oyatlar. Bunda faqatgina xalqni haqqa hidoyat qilish nazarda tutilgan bo‘ladi. Chunki, Qur’oni karim insoniyatni hidoyat qilishi uchun, ularni to‘g‘ri yo‘lga boshlash uchun nozil qilingan. Uning asosini Allohga va Uning rasuliga imon keltirish, Alloh va uning rasuliga itoat etish, qiyomat bo‘lishiga ishonish kabilar tashkil etadi. Bunday oyati karimalar juda ko‘p. Bunday oyatlar o‘tgan payg‘ambarlar va ummatlarning qissalari, qiyomat haqida berilgan xabarlar va shu kabilar xususida bo‘lishi ham mumkin.

Ikkinchi qismga esa birorta sababga bog‘liq ravishda nozil qilingan oyatlar kiradi. Payg‘ambarimiz sollallohu alayhi vasallam va sahobalar ishtirokida o‘tgan biror bir hodisaga aniqlik kiritish, sahobalar orasida tarqalgan ikki xil fikrning to‘g‘risini bildirish, qandaydir savolga javob berish, biror bir ish yoki gapga nisbatan shariat hukmi qanaqaligini ko‘rsatish kabilar oyat nozil bo‘lishiga sabab bo‘lgan.

Lekin shuni ta’kidlash kerakki, sababga bog‘liq holatda nozil qilingan oyatlarning hammasini ham aniqlashning imkoniyati yo‘q. Chunki, bu narsa ulamolarga yetib kelgan aniq xabarlar, sahih rivoyatlar, mutavotir naqlarga bog‘liqdir. Binobarin, bu borada kelgan ana shunday xabar, rivoyat va naqlarnigina olinadi. Shuning uchun bunday xabar, rivoyat va naqlarni o‘rganadigan va natijalarni tahlil qiladigan alohida ilm paydo bo‘ldi. Bu ilmning mohir bilimdonlari o‘z asarlarini yaratdilar.

* Imom Moturidiy Xalqaro Ilmiy-Tadqiqot Markazi.

VAHİY - SÜNNET İLİŞKİSİ

SÜNNETİN KAYNAĞI/SÜNNET VAHİY İLİŞKİSİ

Cemil Cahit MOLLAİBRAHİMOĞLU*

Günümüzde hadis ve sünnetle alakalı tartışılan en temel konulardan biri de Hz. Peygamber'in Kur'an dışı vahiy alıp almadığı hususudur. Bir başka ifadeyle sünnetin vahiy mi olduğu yoksa vahyin sadece Kur'an'a mı has olduğu hususu tartışma konusu yapılmaktadır. Bazıları Kur'an dışı bir vahyin varlığını kabul etmemekte, sünnetin vahiy olmadığını dolayısıyla delil olamayacağını iddia etmekte, peygamberin sadece Allah'tan aldığı Kur'an'ı tebliğ ettiğini söyleyip sünneti inkâr etmektedir. İslam ümmetinin büyük çoğunluğuna göre ise Kur'an'da son derece açık hükümlerin var olması yanında açıklayıcıya ve açıklamaya muhtaç olan hükümler de vardır. Açıklayıcı Hz. Peygamber, açıklama da sünnettir. Ayrıca Hz. Peygamber'in Allah'la irtibat ve iletişiminin sadece Kur'an metninden ibaret olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu Kur'an dışı iletişim "vahy-i gayr-i metlûv" olarak kavramlaştırılmış ve İslam'ın ikinci kaynağı kabul edilmiştir. Ancak bunlar da sünnetin tamamının mı bir kısmının mı vahiy olduğu konusunda farklı yaklaşım içindedirler. Dolayısıyla bu konuda üç görüş olduğu görülmektedir: 1. Sünnetin hepsi vahiydir. 2. Sünnet vahiy değildir. 3. Sünnetin bir kısmı vahiydir. İlk iki görüş iki uç, üçüncü görüş ise orta yol olarak gözükmekte âyet ve rivayetler arasındaki çelişkiyi de ortadan kaldırmaktadır. Bu çalışmada vahyin sözlük ve ıstılah anlamları ile Kur'an'daki kullanımları ele alındıktan sonra, sünnetin vahiy olup olmadığı, vahiyse tamamının mı bir kısmının mı vahiy kaynaklı olduğu, bir kısmı vahiyse bunun sınırlarının nasıl çizileceği, sünnet vahiy değilse Kur'an'daki genel ve mücmel olan özellikle namaz, oruç, hac gibi temel ibadetlerin tanımlarının, keyfiyet ve rükunlarının neyle tespit edileceği gibi hususlar ele alınacak, tarafların iddiaları delilleriyle ortaya konulup incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kavramlar: Vahiy, Kur'an, Sünnet, Hadis, Peygamber

THE RELATIONSHIP OF THE SOURCE OF THE SUNNAH / SUNNAH REVEAL

One of the most basic issues discussed today about Hadith and Sunnah is whether the Prophet received non-Qur'anic revelations. In other words, the question of whether Sunnah is a revelation or revelation is unique only to the Qur'an is a matter of debate. In other words, the question of whether the Sunnah is a revelation or whether the revelation is unique only to the Qur'an is a matter of debate. Some of them do not accept the existence of a revelation other

* Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bölümü, cmollalbrahimoglu@nku.edu.tr

than the Qur'an, claim that the Sunnah is not a revelation, so it cannot be evidence, say that the prophet only communicated the Qur'an that he received from Allah and they deny the Sunnah. According to the vast majority of the Islamic Ummah, there are extremely clear provisions in the Qur'an, as well as provisions that need explanation. It is the sunnah that makes this statement. Also It is impossible to say that the communication and communication of the Prophet with Allah consists only of the text of the Qur'an. This non-Qur'anic communication has been conceptualized as "revelation-i gayr-i metlv" and has been accepted as the second source of Islam. But they also have a different approach to whether it is a revelation in whole or in part. Therefore, it seems that there are three opinions on this issue: 1. All of the Sunnah is a revelation. 2. Sunnah is not a revelation. 3. Part of the Sunnah is revelation. The first two views seem to be two extremes, and the third view seems to be the middle way, which also deciphers the contradiction between verses and narrations. In this study, after considering the dictionary and term meanings of revelation and their use in the Qur'an, whether Sunnah is a revelation, whether all or part of revelation is caused by revelation, if part of it is a revelation, how to draw the lines of it, if Sunnah is not a revelation, especially the definitions of basic worship in the Qur'an, such as prayer, fasting, hajj, will be determined by shape and main, will be discussed, whether the parties' claims will be examined with evidence it will be studied.

Keywords: Revelation, Quran, Sunnah, Hadith, Prophet

ÜLKEMİZDE SÜNNET-VAHIY İLİŞKİSİ KONUSUNDAKİ TARTIŞMALARIN VE GÖRÜŞLERİN ANALİZİ

Saffet SANCAKLI*

Tarihi süreç içerisinde sünnet-vahiy ilişkisi veya sünnetin vahiy mahsülü olup olmadığı konusu daha sahabe döneminde gündeme gelmiş ve zaman zaman peygamberimize bu konu sorulmuştur. Çünkü Hz. Peygamber, beşer ve resul olmak üzere iki yönlü olarak ele alınmaktadır. Sahabeden sonraki dönemlerde de önemine binaen en çok tartışılan konulardan birisi olmuş ve günümüze kadar da güncelliğini korumuştur. Tarihte ve günümüzde meselenin bu derece yoğun ilgi çekmesinin en büyük sebebi; bu konunun pek çok hayati meseleyi belirlemesidir. Örneğin sünnet-vahiy ilişkisi konusu; sünnetin dindeki konumunu, sünnetin bağlayıcılığını, sünnetin hüküm koyma yetkisini, Hz. Peygamber'in gaybı bilmesi gibi pek çok konuyu belirlemekte ve ortaya koymaktadır. Öneme binaen bu konunun doğru ve gerçekçi bir şekilde ortaya konulmasının fevkalade önemli olduğu kanaatindeyiz. Dolayısıyla günümüzde sünnet-vahiy ilişkisi konusu hala yoğun bir şekilde tartışılmakta ve bir takım çalışmalar yapılmaktadır. Kitap ve tez çalışmaları, tebliğ ve makaleler hazırlanmaktadır. Bu bağlamda birbirinden farklı üç görüş ortaya çıkmaktadır. Biz bu tebliğimizde ülkemizde sünnet-vahiy ilişkisi konusundaki ortaya çıkan değişik tarzdaki bu tartışmaları, görüşleri ve dayandırılan delilleri değişik açılardan analiz etmeye çalışacağız. Birinci derecede görüşlerin hangi noktada yoğunlaştığını ve değiştiğini tespit etmeye çalışarak, her görüş sahibinin yaklaşım tarzını ve haklılık payını analiz etmeye çalışacağız. Özellikle bu bağlamda günümüzde revaçta olan modernist ve reformist görüşlerin etkisinde kalınarak belirlenen yönlerin ve bu konuda benimsenen görüşlerin farklı ve değişik olduğunu biliyoruz. Bu zaviyeden de meseleye bakarak onların görüşlerini ayrıca irdelemeye, analiz etmeye çalışacağız.

* Prof. Dr., İnönü Üniv. İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, saffet.sancakli@inonu.edu.tr

İSLAM VAHYİNİN OLUŞUMUNDA HZ. MUHAMMED'İN (S.A.V) ROLÜ

Fatih KANCA*

Hız. Muhammed uzun zamandır peygamber beklentisi olan bir topluma gönderilmişti. İçinde yaşadığı toplumun beklenti ve ihtiyaçlarını çok iyi bilmekteydi. O alelade olarak tanımlanabilecek bu toplumu bireysel ve toplumsal seviyede gözle görülür bir şekilde dönüştürmüştü. Bu dönüşümde vahyin gücü elbette büyüktü. Bunun yanında Hz. Peygamber'in geçmişi ve toplumdaki değeri vahyin yerleşik bir düzen kurmasında başat bir faktördü. Gerek Hz. Peygamber'in gerekse imanlı ya da imansız muhatapların söz ve davranışları vahyin seyrine etki etmekteydi. Hz. Peygamber vahiy aşamalarının son halkasıdır. Daha önceki peygamberlerin de aldığı gibi, Allah Teâlâ'nın irtibat kurmasıyla onun da şahsi - kalbi tecrübeyle Allah'tan aldığı bilgi vahiydir. Hz. Peygamber müteâl alemde fiziki aleme sevkedilen bu lâhûtî bilgileri beşer düzeyinde dil kalıplarına dökerek bir anlamda somutlaştırmıştır. Bu ilişkiyi kurmaya dönük bir eğitim süreci yaşamayan Hz. Muhammed, bu aktarma ve uyarlama sürecini insanların anlayacağı bir formatta yürütmüştür. Bu onun başarısının yanında esasında ontolojik yapısıyla da çok ilgilidir. Zira peygamberler insanların arasından seçilmiştir. Gerçekte de insan olan ve insanlar gibi beslenen (Mü'minün 23/33) bir varlık, daha kolay anlaşılabilen ve modellenilebilmektedir. İlahi kelamla irtibatı irdelenen Hz. Muhammed bazılarınca bu kutsal metnin yazarı olarak da nitelenmiştir. Bu aşırı bir yorum olmaktan öte, bir yakıştırma hatta bir iftiradır. Kur'an mahzâ Allah kelamıdır, ondan gelmiştir, şeytan sözü olmadığı (Tekvîr 81/29) gibi Hz. Peygamber'in de kendi nefisinden ve tahsilinden ürettiği bir metin değildir. Ancak Hz. Muhammed bu ilahi nutuk karşısında sadece pasif bir alıcı değildir. O bu ağır hitaba uzun süre boyunca hazırlanmış, şartlar oluşturulmuş ve vakti geldiğinde bu ağır yük omuzlarına yüklenmiştir. (Müzzemmil 73/5) Belli bir coğrafyada ve namı çok da taltif edilmeyen bir tarih aralığında yaşamış olsa da zaman ve zeminin tezyif eden etkisinden uzak kalarak geçirdiği evreler, mensubu olduğu sülale eşrafı ve nihayetinde muhatap olduğu ilahi hitap onu tarihin en önemli şahsiyeti kılmıştır. Esasında nübüvvet makamı insanlık tarihiyle yaşittir. Hz. Muhammed'den önceki peygamberler de vahiy yollarının bir türüyle vahye muhatap olmuştu. (Enbiyâ 21/7). Sınırlı coğrafyalara ve zümrelere ilahi mesajları iletmişlerdi. Hz. Peygamber'in farkı özel kaynak ve kanallarla gelen ilâhi nutku beşer kalıplarına dökerek ilkesel bazda ve evrensel ölçekte yaşanabilir bir yasa olarak modellemiş olmasıdır. Allah'ın zat, sıfat ve eylem gibi yönlerini ortaya

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, kancafh@gmail.com

koymak bakımından vahyi başlangıçta tanrısal bir eylem olarak görmek mümkündür. Lafız ve mana olarak Hz. Peygamber'e gelen vahiy, onun tarafından beşer kalıplarıyla okunup yazdırılarak işlevsel bir hale getirilmiştir. Hz. Peygamber'in, ashabı ve sonraki dönem muhataplarınca hoş karşılanması ve takibe layık görülmesi vahyi sunumuyla ilgilidir. Kur'an'ın ifadesiyle “*Sadece müjdecî ve uyarıcı olarak gönderilen ... hazinelere sahip olmayan, gaybı bilmeyen ve melek olmayan...*” (En'âm 6/48-50) Hz. Muhammed'i cazip kılan işte bu nübüvvet makamının tescili mesabesindeki ilahi kelamın kalıplara dökülmüş hali olan vahyi, hayata yansıtması yani Kur'an-ı Nâtik olmasıdır. Bu çalışma Hz. Peygamber'in muhatap olduğu vahiy olgusunun, ilahî düzlemden beşer düzeyine uyarlanması üzerine yoğunlaşacaktır. Bunun için önce kısaca vahiy tanımı ve mahiyetinin ne olduğu ortaya konacak, sonrasında Hz. Peygamber'in vahyin güç ve etkisiyle, bazı toplumsal konularda yeni yasaların oluşmasına sebep olan tutum ve davranışları, nüzul sırasında meydana gelen kimi olayların vahyin seyrine olan etkisi ve kitabî mesajların kurumsallaşmasına etki eden rolü seçici örneklerle işlenecektir.

Anahtar kelimeler: Allah, Kur'an, Hz. Muhammed, Vahiy, Rol.

مسألة " السنة وحي من الله"، دراسة في مفهوم الوحي عند أهل الحديث وأثره في تشكل النظرية المعرفية عندهم

محمد صديق*

تحتل السنة النبوية باعتبارها صادرة عن الرسول عليه الصلاة والسلام مكانة أهمية في التاريخ الفكري والكلامي والفقهية الإسلامية، فهي مصدر تشريعي وفي نفس الوقت هي مصدر تفسيري للقرآن الكريم. نظر عامة علماء المذاهب الإسلامية إلى السنة باعتبارها نوعاً من أنواع الوحي الإلهي مستندين في ذلك إلى مجموعة من الأدلة النصية والعقلية. غير أن مدرسة أهل الحديث بلورت مقاربة جديدة لكون السنة وحيًا، ونقلت عنهم في هذا الإطار مقولات مهمة تحيل إلى أهمية السنة باعتبارها وحيًا كوحي القرآن، وأسست على ذلك نظريتها المعرفية وقدمت في إطار هذه النظرية المعرفية آرائها الفقهية والكلامية. إشكالية البحث الأساسية تدور حول بعض المقولات المشهورة التي تحيل إلى تقديم السنة على الوحي القرآني باعتبارها مفسرة له كقول البعض بأن: " السنة قاضية على الكتاب"، بتعبير آخر إشكالية الورقة العلمية تدور حول تصور أهل الحديث لظاهرة الوحي وكون السنة وحيًا وانعكاس هذا على تعامل أهل الحديث مع النص النبوي وكيف حاولوا رسم علاقته مع النص القرآني، وعلاقة كل هذا بنظرتهم إلى التأويل كمنهجية للفهم. وبناء على هذه الإشكالية فإن الورقة العلمية تهدف إلى دراسة مفهوم الوحي وأنواعه عند أهل الحديث وتجلي هذا المفهوم على كيفية تشكل النظرية المعرفية عند أهل الحديث والنتائج التي انعكست على المقاربات الفقهية والكلامية عندهم، والنقاشات الدائرة بين أهل الحديث وغيرهم وخاصة في فترة المحنة وما بعدها. ثمة بعض الأسئلة المحورية في البحث والتي تشكل في نفس الوقت محددات أساسية للبحث وهي: هل ثمة فرق بين الوحي القرآني والسنة؟ وما العلاقة الناظمة لهما؟ وكيف يجب أن نفهم مقولات مثل " السنة قاضية على الكتاب" في ضوء علاقة السنة بالقرآن؟ ما علاقة السياقات الاجتماعية والفكرية في صوغ نظرة أهل الحديث إلى الوحي وإلى كون السنة وحيًا، فمن المعروف أن المحنة أثرت على فكر الإمام أحمد بن حنبل وجعلته رائدًا لمدرسة أهل الحديث، فكيف صاغت هذه الفترة فكره وآرائه؟ وكيف رد أهل الحديث على غيرهم في خصوص كون السنة وحيًا؟ هل مارس أهل الحديث التأويل بوصفه منهجية لفهم الوحي؟ وكيف مارسوه؟ وكيف أثر القول بأن السنة وحي على قضية التعامل مع السنة والاستنباط منها وخصوصاً في الكلام والفقه، وكيف انعكس هذا على مدوناتهم العلمية؟ ستكون مدونات الحديث ككتب السنن والمصنفات وشروحه والكتب التي تحمل عنوان " السنة" مرجعاً مهماً للإجابة عن هذه الأسئلة. تعد الورقة العلمية بدراسة كل هذه الأسئلة بشكل موضوعي وتقديم الأجوبة عنها وفق القواعد والمناهج العلمية في الوقت المحدد إن شاء الله.

* m.sddik85@gmail.com، دكتور، جامعة اربكان، كلية الالهات

IS THE SUNNAH WAHYI?

Shaykh Shoayb AHMED*

Allah created mankind and placed them on earth to serve Him. On the Day of Judgement, Allah will determine who was best in action and whether or not he/she is worthy of Jannah (paradise). However, as is clear in the Quran, Allah will in no way wrong or treat His servants unfairly. One of the main ways to ensure that mankind do not and cannot present any accuse before Allah, is through sending Prophet's to convey His message and to guide people on to the right path. Some Prophets were granted additional guidelines and instructions in the form of revelation that manifested itself in the divine scriptures. The last and seal of the Prophets, Muḥammad was no exception. Allah revealed the Quran to him. However, there are numerous verses in the Quran and injunctions that cannot be understood except through the teachings of the Prophet Muḥammad which include his speech, his actions and his acknowledgements. This then presents an important question: Is the Sunnah waḥyī? This paper will attempt to answer this question by proving that the Prophets are infallible and hence their statements and actions, more specifically those of the Prophet Muḥammad, known as the Sunnah is indeed an evidence that cannot be excluded. This will be done through providing proofs from the Quran, the ḥadīth and consensus (ijmā'). It will also draw on examples from the Companions of the Prophet Muḥammad and how they adhered to the Sunnah. It will also contain a discussion that establishes the impossibility for anyone to practice on the Quran without the Sunnah. Hence, it may be concluded that the Sunnah be regarded as waḥyī.

Key words: Waḥyī, Prophet Muḥammad, infallible, evidence, Sunnah, Quran

* Dr., al-Kawthar Centre, South Africa, shoayba@gmail.com

VAHİY-SÜNNET İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA “ŞİBH-İ VAHİY”

Mahmut Muhammet ÖZDEMİR*

Allahu teala'nın {وما ينطق عن الهوى إن هو إلا وحي يوحى}kelâm-ı kerîmlerinden yola çıkarak fukahânın neredeyse tamamı Peygamber'in (aleyhissalâtu ve's-selâm) sünnetinin vahiy kaynaklı olduğunu ifade etmişler ve ıstılâhî olarak vahyi farklı isimlendirmeler altında ikiye ayırmışlardır: Vahy-i metluv ve vahy-i gayri metluv/ vahy-i zahir ve vahy-i bâtın/ vahy-i celî ve vahy-i hafî olarak kendini gösteren bu taksimlerin ana çıkış noktasını ise lafzın ve mananın Allah'a ait olduğu vahiy ile yalnız mananın Allah'a ait olduğu vahyin arasını ayırmak, bir başka deyişle; vahiy için Kur'ân-ı Kerîm ve sünnetin arasını ayırmak oluşturmuştur. Yalnız bu iki tür vahyin yanında Nebî'nin (s.a.s) sünnetleri arasında bir kısım vardır ki çıkış noktası itibariyle vahiy olmamakla birlikte vahye bir yönden benzemektedir. Her ne kadar bu kısım sünnetlerin, vahye benzerliği Serahsi öncesi fukaha arasında içerik olarak var olsa da Serahsi'yle terimleşmiş ve bu kısmı şibh-i vahiy olarak adlandırmıştır. Nitekim fukahânın neredeyse tamamı şibh-i vahiy kategorisinde değerlendirilen bu sünnetlerin ne lafzen ne de manen vahyin kendisi olmadığı noktasında hemfikirdirler. Bu kısım sünnetlerin bizzat vahyin kendisi olarak isimlendirilmesi doğru görülmemiş, fakat vahiyden de ayrı değerlendirilmemiştir. İşte bu çalışmada, şibh-i vahiy kategorisinde değerlendirilen bu tür sünnetlerin vahye benzerliği, vahyin hakikati ve mahiyeti bağlamında ele alınacaktır.

* Dr., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı, muhammetozdemir@hitit.edu.tr

EBÛ BEKR EL-CESSÂS'IN USUL ANLAYIŞINDA KİTÂB-SÛNNET İLİŞKİSİ: KUR'ÂN-I KERÎM HARİCİNDE BİR VAHİY OLARAK SÛNNET-İ NEBEVİYYE

Kâmil ÇALIŞKAN*

Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs (öl. 370/981), sünnet-i nebeviyye'yi Allah'ın Kur'ân-ı Kerim dışında indirdiği bir vahiy olarak kabul etmektedir. Bununla beraber Cessâs'a göre, her ne kadar bir vahiy türü olsa da sünnet, Hz. Peygamber'in (sav) sözlerinin mu'ciz olmaması ve tilavetiyle ibadet edilememesi yönünden yine bir diğer vahiy türü olan Kitâb'dan ayrılmaktadır. Buna göre Kitâb; nazım ve tertip bakımından hiçbir değişikliğe uğramadan indirildiği şekilde Allah kelamı olduğuna inanılması, namazda kıraatinin caiz olması, tilavetiyle sevap kazanılması ve hem nazım hem tertibiyle korunarak nakledilme yükümlülüğü doğurması bakımından sünnet yoluyla nazil olan vahiyden farklı nitelikler taşımaktadır. Nitekim Cessâs, bu ayırıcı özelliklerini kaybetmesi sebebiyle tilaveti nesh edilip hükmü baki kalmış ayetleri sünnet menzilesinde kabul etmektedir. Zikredilen bu ayırıcı vasıflar dışında vahiy olma ortak paydası, sünneti, Cessâs'ın usul anlayışında, hüküm koyma bakımından Kitâb seviyesinde konumlandırmaktadır. Buna göre Allah, kullarının maslahatlarına göre, bir hükmü Kitâb'ında bir ayet olarak da Peygamber'i (sav) aracılığıyla sünnet olarak da indirebilir. Bu kabulün fıkıh usulü açısından beraberinde getirdiği temel sonuçlardan biri, Kitâb'ın sünneti nesh edebileceği gibi sünnetin de Kitâb'ı neshinin mümkün olmasıdır. Buna göre Kitâb'daki bir ayet nasıl bir diğer ayeti nesh edebiliyorsa vahiy olması hasebiyle Hz. Peygamber'in (sav) sünneti de bir ayeti nesh edebilir. Bu noktada Cessâs'a göre, bir hükmün vahiy olmaksızın salt akıl yoluyla nesh edilmesinin caiz olmaması nedeniyle Hz. Peygamber'in (sav) kendi icthadı ile bir ayeti nesh edebilmesi mümkün olmadığından, sünnetin bir vahiy türü olarak kabulü, nesh edici sünnetin imkanı için zorunlu bir şart halini almaktadır. Yine Cessâs nezdinde, Kitâb'ın icthad ile tahsisi caiz olmayan umum ifadelerinin tahsisi, Allah hakkı olan miktarların belirlenmesi, hadd ve kefaretlere ihdası, icthad yoluyla olamayacağından, temel ilke olarak Nebi'nin (sav) bu sonuçları doğuran hükümlerinin Allah'ın kendisine vahiy yoluyla sabit olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda Hz. Peygamber'in (sav), içeriği icthad ile bilinmeyecek mücmel ifadelerine ilişkin sözlü yahut fiili beyanlarının da Cessâs'ın usul anlayışı gereği vahiy ile kendisine bildirilmiş olması gerekir. Bununla birlikte Cessâs, Hz. Peygamber'in (sav), hakkında nass bulunmayan meselelerde icthad ile hüküm verebileceğini kabul etmektedir. Bu durumun, Nebi'nin (sav) sünneti ile sabit olan fakat

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, caliskank@ankara.edu.tr

doğrudan Allah'ın kendisine vahiy yoluyla bildirmesiyle konulmamış hükümlerin bulunabileceği sonucunu beraberinde getirdiği söylenebilir. Ancak Cessâs'ın, kaynağını yine vahiyden alması sebebiyle Nebi'nin (sav) icihadları için de vahiy nispetinde bulunulmasını caiz görmesi, kendisinin sünneti mutlak şekilde vahiy olarak nitelendirmesi ile uyum arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh usulü, Cessâs, Vahiy, Kitâb, Sünnet, Nesh, İctihad

“BANA ARZ OLUNDU” İFADESİNİN GEÇTİĞİ HADİSLER VAHİY MİDİR? DEĞİLSE NEDİR?

Hamdi TÜRKOĞLU*

Yüce Allah’ın dilediği bilgi ve hükümleri elçilerine bildirmesi anlamına gelen *vahiy* mefhumu İslâm dininin temelini ve kaynağını oluşturmaktadır. Bu kavram etrafında gerek geçmiş dönemlerde gerekse günümüzde birtakım tartışmalar yapılmış ve çeşitli fikirler öne sürülmüştür. Bu kapsamda Hz. Peygamber Kur’an vahyi dışında vahiy almış mıdır? Kur’an vahyi dışında vahiy almışsa bu durumda onun sözlerinin ve fillerinin tamamı ilahi kaynaklı olarak mı görülmelidir? Başka bir ifadeyle sünnet-vahiy arasındaki ilişki nedir? gibi soruların cevabı aranmış, bu çerçevede bazı ayet ve hadisler delil olarak kullanılmıştır. Kısaca arka planı ve temeli bu şekilde olan söz konusu yaklaşım bağlamında biz, *bana arz olundu* formatıyla nakledilen hadisler üzerinde duracağız. Zira bu sığayla nakledilen ve Hz. Peygamber’e nispet edilen birtakım rivayetler bulunmakta olup bunlar temel hadis kaynaklarında yer almaktadır. Bu rivayetlere göre *bana arz olundu* şeklinde gelen bilgiler bazen rüyada, bazen uyanırken, bazen de miraçta Hz. Peygamber’e iletiildiği anlaşılmaktadır. Dikey/zamansal olarak ise bu bilgiler hem geçmiş hem hâl hem de istikbâl ile alakalı olduğu görülmektedir. Tebliğimizde öncelikle *arzun* ne demek olduğu, *bana arz olundu* ifadesinin geçtiği hadislerin tespiti, sıhhat durumu ve bu ifadenin hangi anlamlarda kullanıldığı araştırılacak, sonrasında ise *bana arz olundu* şeklindeki rivayetler üzerinden Hz. Peygamber’in Kur’an vahyi dışında Yüce Allah ile iletişim ihtimali ve imkânı incelenecektir. Bu çerçevede zikri geçen rivayetlerden hareketle bu iletişimin mahiyeti ve niteliği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sünnet, Arz, Bana Arz Olundu, Vahiy, İlham.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, hturkoglu@bayburt.edu.tr

BİLGİ VE VARLIK KAYNAĞI OLAN KUR'AN VAHYİNİN İNSANLARA HİTABINDA HZ. PEYGAMBER'İN "VASİTA OLMASI" ÜZERİNE BİR MÜLAHAZA

Emine ERDOĞAN MARSAK*

Kur'an-ı Kerim, Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber vasıtasıyla zaman kaydı olmaksızın bütün insanlığa Arap lisanında hitabıdır. Bu hitap vahyi ilahidir. Vahiyle emredilenleri yapması ve yasaklananlardan uzak durması ile Hz. Peygamber'in din-i İslam'ı bizzat hayatında tatbik etmesi ve vahyin lisanla bizlere ulaşması Kur'an'ın anlaşılması için iki ön şarttır. Hz. Peygamber'in Kur'an'ı sözlü ve fiili olarak tebyin etmesi, muhatabı olan toplumun onu anlamasına, benimsemesine ve varoluşsal şartlarıyla birlikte İslam toplumunun, toplumsal bir gerçeklik olarak ortaya çıkmasına vasıta olmaktadır. İslam toplumunun inşasında vahyin işlevi olmazsa olmaz bir statüye sahiptir. Vahyin mahiyeti ve hakikatinde Hz. Peygamber'in varlığı ve vasıta olması bu işlevin devamlılığına katkı sağlamaktadır. Kur'an vahyinin insanlığa hitabının Hz. Peygamber vasıtasıyla gerçekleşmesi ifadesinde çoğunlukla Hz. Peygamber'in tebliğ vasıta olması kastedilmektedir. Hz. Peygamber vasıtasıyla hitabın hakikatte karşılık bulması ifadesinde tebliğ vasıta olmasıyla birlikte emredilenleri hayatında tahakkuk ettirmesi de tebarüz etmektedir. Mezkur gerçekliğe rağmen günümüzde Hz. Peygamber'i vahyin mahiyet ve hakikatinin dışında tutarak Kur'an'ı anlama ve yorumlama çabalarının olduğu ifade edilebilir. Ancak Hz. Peygamber, vahyin şartıdır. Şart olmadan meşrutun gerçekleşmesi imkân dâhilinde değildir. Bu sebeple onu yok sayan gayretlerin neticeye ulaştıramayacağı ifade edilmelidir. Hz. Peygamber'i vahyin bir şartı olarak kabul edip onun bildirdiklerine ve izahlarına itaat ve fillerine ittiba etmenin hayata yansımaları olarak tezahür eden İslam Medeniyeti, bir olgu olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Kur'an'ın yalnız bilgi kaynağı değil; varlık kaynağı olduğunu beyan eden mütefekkirler, varlık sahasında insanlığa bir örneğin varlığını zaruri görmektedirler. Hz. Peygamber'in vahiy ile münasebeti, Kur'an'ın hem bilgi hem de varlık kaynağı olmasıyla ilgili bazı yaklaşımların esasını teşkil etmektedir. Zira Müslümanların vahye göre tahakkuk eden şahsiyetler olması, İslam medeniyetini inşa etmesi ve bu medeniyetin varlığını devam ettirmesi için gösterdikleri çaba, varlık kaynağı kabul edilen Kur'an'ın varlık sahasında Hz. Peygamber'in örnekliliği ile mümkün olmaktadır. Bu çalışmamızda Kur'an-ı Kerim'in insanlığa hitabının "Hz.

* Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Hadis Anabilim Dalı, emineerdogan@firat.edu.tr

Peygamber vasıtasıyla” gerekleŖtiđi üzerine izahlar yapılacak, Müslümanların varlıklarını ve İslam medeniyetini tahakkuk ettirmede “Hz. Peygamber vasıtasıyla” varlık sahasında nasıl tebarüz ettiği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vahiy, Kur’an, Hz. Peygamber, Vasıta, Medeniyet.

ERİKE HADİSİ OLARAK BİLİNEN “BANA KUR’ÂN VE ONUNLA BİRLİKTE MİSLİ VERİLDİ...” RİVAYETİNE USÛLÎ YAKLAŞIMLAR

Mehmet CENGİZ*

Erîke hadisi olarak bilinen hadisin Mikdâm b. Ma’dikerib rivayetiyle gelen tariklerinden birisi “Dikkat ediniz! Şüphesiz ki bana Kur’ân ve onunla birlikte onun misli verildi...” (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/410) ifadesiyle başlar. Hadisin aynı râvinin rivayetiyle gelen tariklerinden birisi de “...Şüphesiz ki Rasûlullâh’ın haram kıldığı şeyler Allah’ın haram kıldığı şeyler gibidir.” (Tirmizî, İlim, 10) ifadesiyle son bulur. Hadis kriterleri açısından erîke hadisi hem rivayet açısından sıhhati sabit hem de dirayet açısından mânası sahih bir hadis olarak kabul edilmesine rağmen özellikle son iki yüzyılda sünneti gerçek boyutlarıyla kavramada bilinçli veya bilinçsiz şekilde ihmalkâr davranan bazı kimseler “Zikr’i (Kur’ân’ı) kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız.” (el-Hicr, 15/9) gibi âyetlere dayanarak Hz. Peygamber’e (s.a.s.) vahyedilen şeyin sadece Kur’ân olduğu, dolayısıyla Hz. Peygamber’in (s.a.s.) kendisine vahyedilen Kur’ân vahyi dışındaki tüm söz ve fiillerinin beşerî unsurlar taşıdığı tezini savunmaktadırlar. Kanaatimize göre bu görüş parçacı yaklaşımların tezahür ettiği isabetsiz bir görüştür. Zira hem Kur’ân düzeyinde -kıbleyi Mescid’i-Aksâ’dan Mescid’i-Haram’a çevirme emrini veren (el-Bakara,2/144) âyet örneği gibi- hem de sünnet/hadis düzeyinde -Cebrâil’in (a.s.) insan suretinde gelip Hz. Peygamber’e (s.a.s.) iman, İslâm, ihsan ve kıyametle ilgili sorular sorup Onun vasıtasıyla Müslümanlara dinî bazı hakikatleri öğrettiğini ifade eden (Tirmizî, İmân, 4) hadis örneği gibi- Kur’ân vahyi dışında Hz. Peygamber’e (s.a.s.) vahyin ilkâ edildiğini ortaya koyan birçok örnek serdetmek mümkündür. Ancak parçacı bir yaklaşıma yine parçacı bir yaklaşımla cevap vermek aynı derecede isabetsiz bir sonucu beraberinde getirir. O halde bu meseleye usûlî yaklaşımlarla bütüncül bakmak zarureti vardır. Meselâ, erîke hadisini Kur’ân âyetleriyle çelişkili görüp onu reddetmeye varacak derecede sened/metin yönünden isabetsizce tenkit etmeye çalışmak usûlsüz bakış açılarının ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Oysaki fıkıh usûlü ilminde edille’i-şerîyye denilen deliller hiyerarşisine göre hiçbir şer’î delil diğerine zıt olamaz ve tüm deliller birbirinin tamamlayıcısıdır. Ayrıca yine fıkıh usûlü ilminde mevcut olan ve lafız-mâna ilişkisini esas alan delalet/beyan teorisine göre şer’î herhangi bir metin üzerinde bütüncül bir bakış açısını esas almadan sahih bir anlama ulaşmak mümkün değildir. Bu tebliğimiz, Kur’ân

* Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, mehmetcengizfakih@gmail.com

vahyi dışında kalan sünnetin hiçbir kısmının vahiy mahsulü olmadığını ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dinde teşri' yetkisinin olmadığını savunanlara erîke hadisi çerçevesinde bir reddiyedir. Zira çoğunluk usûlcülerin düşüncesinde olduğu gibi bize göre de sünnetin özellikle bir kısmı, yani dinî nitelikli olanı vahiydir. Bunun dışında kalan diğer kısmı ise Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir beşer olarak icthatlarından oluşmaktadır, ancak bu kısımdakilerin birçoğunun da vahyin kontrolünde olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dinde teşri' yetkisine sahip olduğu erîke hadisinin ortaya koyduğu apaçık bir hakikattir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Sünnet, Vahiy, Erîke, Usûl.

SUNNAT “VAHIY EMAS” DEGAN SHUBHALAR HAMDA UNING DAVOSI

Karimov JAMOLIDDIN*

Inson ikki qismdan – jism va ruhdan tashkil topgan. Bu ikkisining ozuqasi haqida fikr qilinsa, ularning asl yaratilganiga qarab bo‘ladi. E’tibor berilsa jism asli tuproqdan yaratilgani uchun, uning ozuqasi ham yerdan ekanini ko‘ramiz. Ruhga kelsak u asli Alloh dandir. Shu sababli uning ozuqasi ham Alloh taolodan bo‘lishi lozim. Inson iste’mol qiladigan narsasiga qanchalik e’tibor qilsa, ruhiga beriladigan ozuqaga esa undan ko‘ra ziyodroq e’tibor qarotishi kerak bo‘ladi. Demak, ruhga bo‘ladigan ozuqa Alloh taolodan бўлиб, uning vositasi vahiy hisoblanadi. Inson ruh hamda tuproqdan yaralgan moddiy unsurdan iborat ekan, undagi moddiyatni ruhiyat boshqaradi: xayrli yoki ma’siyat ishlarni ziynatlab ko‘rsatib, uni yo yaxshilikka, yo yomonlikka yo‘llaydi. Inson o‘zining moddiy jihatini moddiy ozuqa bilan quvvatlab turgani singari, ruhini ham o‘z jinsidagi ozuqa – vahiy bilan quvvatlab turishi lozim. Qur’on hamda sunnaning ruhi va hidoyati ingan gaplar inson ruhiyatiga ozuqaviy ta’sir ko‘rsatadi. Ba’zan inson Qur’on va sunnadan bo‘lmagan gaplardan ham ta’sirlanadi. Chunki u gaplarning asl mohiyati Allohning amrlariga mutanosibdir. Qur’on ilmlari borasidagi tadqiqotlarni kuzatsak, vahiy ikki turga bo‘lingan holda o‘rganiladi – “وحي متلو” ва “وحي غير متلو”. Ya’ni “tilovat qilinadigan vahiy” hamda “tilovat qilinmaydigan vahiy”. “وحي متلو” Qur’oni karim bo‘lib, u Muhammad (alayhis-salom)ga nozil qilingan, bizga qadar mutavotir tarzda yetib kelgan, tilovati ibodat bo‘lgan Alloh taoloning kalomidir. “وحي غير متلو” – ya’ni, “tilovat qilinmaydigan vahiy”ga kelsak, bu Payg‘ambar (alayhis-salom)ning sunnatlari (qavliy, fe’liy, taqririy)dir. Bu borada Qur’oni karimda shunday deyiladi: «(Ey Muhammad!) Ayting: «Men payg‘ambarlarning yangisi(birinchisi) emasman. Men(kelajakda) na o‘zimga va na sizlarga nima qilinishini bilmasman. Men faqat o‘zimga vahiy qilinadigan narsaga ergashurman. Men faqat aniq ogohlantiruvchidirman» (*Ahqof surasi, 9-oyat*). Qayd etish lozimki, ilk islom davridan tot hozirgi kunimizga qadar islom dini shiorlariga nisbatan hujumlar, uning asl ta’limotlarni buzishga va bu orqali musulmonlar orasida nifoq urug‘ini yoyishga bo‘lgan o‘rinishlar xali-hanuz davom etmoqda. Shunday masalalardan biri sunnatning vahiy mahsuli emasligidir. Bu qarash sunnat vahiy emas, balki, Payg‘ambar (alayhis-salom)ning o‘zlarining bashariyat o‘laroq qabul qilgan ijti hodlari va tasarruflari bo‘lib, u xato yoki to‘g‘ri bo‘lishi mumkin, vahiy esa, hech zamon yanglish bo‘lmasligi e’tiboridan, Qur’oni karimgina vahiy hisoblanadi, degan g‘oyaga asoslanadi.

* Imom Moturidiy xalqaro, ilmiy-tadqiqot markazi direktori, karimiy@mail.ru

Bir qarashda oddiy ko'ringan ushbu masala ortidan Payg'ambar (alayhis-salom)ning sunnalari vahiy hisboanmasligi, shunday ekan unga ergashish ham kerak emasligi, shari'atning manbasi ham hisoblanmasligi kabi qator xatarli masalalarni yuzaga kelib chiqadi. Sunnat vahiy mahsuli emas, degan toifa o'zalarining qarashlarini isbotlash uchun bir qator dalillarni keltiradilar. Jumladan, Payg'ambar (alayhis-salom) tomonidan xurmoni changlatishdan qaytarganlari natijasida, keyingi yil hosilning kamaygani, Badr g'azotida musulmonlar qo'shinining joylashuvi, undan so'ng sahobiyning so'zi bilan boshqa munosibroq joyga o'tkazilgani va boshqa bir qator holatlarni keltiradilar. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, ushbu masalani atroflicha o'rganib, tahlil qilish dolzarb hisoblanadi. Turli davrlarda yetishib chiqqan olimlar bu borada o'zlarining qarashlarini bildirib o'tganlar. Shundan kelib chiqqan holda, mazkur maqolada Qur'on ilmlari bo'yicha tadqiqot olib borgan klassik hamda zamondosh olimlarning sunnaning vahiy ekani yoki vahiy mahsuli emasligi borasida bildirgan qarashlari tahlil qilinadi.

الحقائق التاريخية المساندة لرسوخ الاعتقاد حول زواج عائشة رضي الله عنها المبكر بأمر الوحي

ثريا أحمد*

من صميم إيمان المسلمين هو التصديق بما جاءت به نصوص الوحي سواء من الآيات القرآنية أو الأحاديث المقبولة المحتج بها. فالأحاديث النبوية الشريفة هي المصدر الثاني للشريعة الإسلامية حيث أن محتوياتها من التعليمات والإرشادات ما هي إلا من عند الله عز وجل، على الرغم من أن اللفظ من النبي ﷺ. لذلك كل ما أضيف إلى النبي ﷺ من الأقوال والأفعال والتقريرات والأحداث والنوعت من النصوص الثابتة لا بد أن يقبلها المسلمون، فما بال من المرويات التي تلقتها الأمة بالقبول. وفي حقيقة الأمر، مع أن بعض الأحاديث النبوية على درجة عالية من الصحة، يبدو أن محتوياتها تثير التساؤل لدى العامة وتحرك التشكيك لدى الفئة المثقفة في صحة النصوص المروية. ومن الموضوعات التي تتلقى ردود أفعال من هذا القبيل هو قصة زواج عائشة رضي الله عنها في سن مبكر، حيث تزوجها الرسول ﷺ وهي كانت داخلة في سنها السابع وزقت إليه وهي بنت تسع سنين. ولا يشفي غليل التساؤل أو التشكيك كون القصة وردت في الصحيحين، وكون الزواج بأمر الوحي مع إتيان جبريل النبي ﷺ قبله في المنام، وكون علماء الحديث يقبلونها بدون تأويل. ومن جزاء التشكيك ظهور فئة تنادي بإعادة النظر في تحقّق صحيح البخاري و صحيح مسلم أعلى مرتبة الصحة، وفئة تطالب بتأويل معنى النصوص، وأخرى أكثرها جرأة تثبت حدوث ما يستمى بالاعتداء الجنسي على الأطفال حيث يندرج تحته العبث بحقوق الجنس اللطيف واللامبالاة بالعواقب الصحية لها. وفي محاولة لفتح آفاق التفاهم وإثبات صحة حدوث هذا الزواج كما ورد في الأحاديث الصحيحة، يلجأ الباحث إلى الحقائق التاريخية. ويستطيع الباحث أن يقسم هذه الحقائق التاريخية إلى ثلاثة أقسام من حيث المصادر؛ الحقائق التاريخية من النصوص الإسلامية المقبولة، والحقائق التاريخية من أحداث الخلافة الإسلامية، والحقائق التاريخية من الأمم الأخرى. إن الحقائق التاريخية من النصوص الإسلامية المقبولة تكون دلائل يقبلها المؤمنون غالباً دون تردّد. أما الحقائق التاريخية الثابتة من أحداث الخلافة الإسلامية، والحقائق التاريخية من الأمم الأخرى فهي تشرح لتكون براهين وحجج لعل وعسى أن تردّد على التساؤلات والانتهاكات حول وقوع زواج عائشة رضي الله عنها من النبي ﷺ. نعم، هذه الحقائق التاريخية من مصادر متباينة ولكن في النهاية ستبرز القاسم المشترك بينها في إثبات عدم استبعاد حدوث هذا الزواج بأمر الوحي بهذا الشكل.

الكلمات الدالة: الوحي، الحقائق التاريخية، رسوخ الاعتقاد، زواج عائشة رضي الله عنها.

* قسم الدراسات الإسلامية كلية الدراسات الإنسانية جامعة ماليزيا للعلوم

VAHYİN HZ. MUHAMMED'E İLETİLME YOLLARINA DAİR RİVAYETLERİN VAHİY TASAVVURUNA ETKİSİ

Tuba KARAŞAHİN*

Vahiy, Allah'tan insana doğru gerçekleşen tek yönlü ve dikey iletişimin tezahürüdür. Hz. Muhammed *hâtemu'n-nebiyyin* (33/el-Ahzâb:40) vasfıyla bu iletişimin son muhatabıdır. Kaynaklarda, vahyin Hz. Muhammed'e iletiliş yolları üzerine kaynağını Kur'an-ı Kerim ve rivayetlerden alan çeşitli görüşler serdedilmiştir. Bu görüşlerin temelinde Mekkî bir sure olan 42/eş-Şürâ:51. ayet yer almaktadır. Ayette Allâhu Teâlâ'nın insanlıkla iletişim kurmasının üç yolu olduğu zikredilmektedir: 1) vahiy aracılığıyla 2) perde arkasından 3) elçi aracılığıyla. Mezkûr yollara hadis, tefsir, kelim ilimleri nezdinde açıklamalar getirilmiştir. Bu çalışmanın odağı Kur'an ilimleri ve Tefsir kitâbiyatında nakledilen başlıca görüşlerin incelenmesidir. Hz. Muhammed henüz hayatta iken vahyin kendisine nasıl ulaştığı sorusu yöneltildiğinde uğultu, çingirak sesi ya da insan görünümündeki bir melek aracılığıyla geldiğini buyurmuştur. Tarihi seyirde, vahyin geliş yollarına dair sınıflandırmaların çeşitlendiği tespit edilmektedir. Eş-Şuyutî (v.911), *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'an*'da vahyin geliş yollarını dört kısma ayırmaktadır. El-Kaşallânî'nin (v.923) *el-Mevâhib* isimli eserinde ise bu sınıflandırmanın çeşitlenerek sekiz kısma ayrıldığı ve eş-Şuyutî'nin sınıflandırmasından yer yer farklılık arz ettiği görülmektedir. Rivayetlerde zikredilen iki kaynaktan farklı olarak ek çeşitlendirmelere de gidilmektedir. Söz konusu kategoriler, vahyin kalbe ilkası ile Hz. Peygamber'in vahyi Allah'a birebir muhatap olarak aldığı görüşleri arasında seyretmektedir. Bu çalışmada 42/eş-Şürâ:51 ayetinden yola çıkılıp, eş-Şuyutî ve el-Kaşallânî'nin görüşlerinin kaynakları ve bu görüşlerin yayılımı izlenerek vahyin geliş yollarına dair tasavvurun dönüşümü tartışılmaktadır.

* Ar. Gör., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, tkarasahin@ankara.edu.tr

MUHADDİSLERİN VAHİY ANLAYIŞINA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER ÜZERİNE

Recep TUZCU*

Devam eden bir süreci ifade etmesi bakımından Sünnet, Hz. Peygamber bu beşeri tecrübeyi vahiy temelinde yeniden düzenlenmiş vahiy yeryüzünde teoriden model bir hayat tarzıdır. Hz. Peygamber'in sünnetini teorik ve pratik açısından kaynağı konusunda hicri ikinci asırda tartışmalar başlamıştır. Sahabeden Hz. Ali (ö. 60/680) ve Abdullah b. Abbas (ö. 68/687) Kur'an dışı bir vahyin olmadığı ifade ettikleri nakledilmiştir. Bu tartışmanın ilk nüveleri hicri ilk asırda bazı Harici grupların Kur'an dışında dini bilgi kaynağı yani sünneti reddetmekle başladığı da söylenebilir. Bu fikre karşı muhaddislerin sünnetin Kur'an dışında diğer bir bilgi kaynağı ve Kur'an gibi vahiy bilgi olarak öğretildiği Hicri ikinci asrın başlarında vefat eden Hasan b. Atiye (ö. 130/748) tarafından ilk defa ifade edilmiştir. İmam Şâfiî ve genel olarak muhaddislerin sünnetin kaynağının hikmet dolayısı ile vahiy olduğu güçlü bir şekilde dillendirilmiştir. Bu tartışların boyutu Hz. Peygamber'e Kur'an dışında ki vahiy gayrı metlûv; yani ilham (kalbe doğan bilgi), rüya ve Cebrail'in talim şeklinde bilgilendirme yapıldığı bazı ilgili rivayet ve ayetleri dayanak alınarak iddiaları ispata yönelmişlerdir. Bazı âlimler de sünnetin Kur'an dışı bir vahye dayanmamakla birlikte vahyin tashih veya onayından geçtiğini bununla birlikte Hz. Peygamber'in söz ve fiilleri olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlar sünnetin kaynağının okunmayan vahiy olduğu iddiasına dayanak alınan rivayetleri tahlil, tenkit ve yoruma tabi tutmuşlardır. Muhaddislerin sünnetin kaynağının Kur'an dışı vahiy olduğuna dayanak alınan ayet ve hadislerin yorumunda da hata yaptıklarını dile getirmişlerdir. Bu yanlış anlamının dayanak alınan ayet ve hadislerin lafzi anlamları yerine Kur'an'ın ve sünnetin üslubuna atıfla yorumlanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Buna ilaveten Sünnetin kaynağı hususunda Hz. Peygamber'in beşeri içtihatlarına, Kur'an'ın itiraz ve tashihleri yanında, kendisinin hatalı söz ve uygulamalarını beşer olmasına atfettiği özeldir tecrübe gerektiren dünya işlerinde hususlarda hata edebileceğine işaret ettiğine yer vermişlerdir. Muhaddisler de diğer âlimler gibi bu konuda iddialarını temellendirmede kullanılan rivayetlere kendi aralarında da farklı yorum ve yaklaşımları bulunmuştur. Gayrı metlûv vahiy denilen ilham ve rüyanın gibi bilgi edinme yolları nebiler yanında diğer beşerin de sahip olduğu sabit akıldan fiili akla ulaşan filozof ve mutasavvıfların da akliselim adına bilgi sahibi olabilecekleri iddia edilmiştir. Ancak Peygamberleri filozoflardan bilgi yolları konusunda ayıranın vahiy almaları yanında beşeri olarak

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, recep.tuzcu@selcuk.edu.tr

söz ve uygulamalarını vahyin tashih ve teyit ile kesin bilgi niteliği kazanmasıdır. Diğer bir husus okunan vahyi beyan yetkisi verilmiş olmasıdır. Peygamberlerin ilhama ve rüyaya dayalı bilgi söylem ve eylemleri kontrolünde bir bilgidir. Cebrail'in Hz. Peygamber'e nübüvvetin ilk yıllarında, İsrâ'da ve sonrasında namaz ibadetini öğrettiği hususu yanında Bedir savaşında zaferin vadi ve eşleri ile arasındaki sırrın kendisine bildirildiğine dair ayetler ve Mekke'nin fethine dair rüyasının daha sonra ayetle tasdiki gibi hususların Kur'an dışı vahyi reddetmeyi izahı zorlaştırmaktadır. Bu hususların izahı Hz. Peygamber'in Kur'âni üslubuna bağlanmıştır. Bu zorluk üçüncü görüş sahipleri, Hz. Peygamber'in Kur'an'a dayanan kendi içtihatları yanında beşeri bilgi yolları yanında Kur'an dışı vahiye dayanan beyanlarının bulunduğunu ifade etmişlerdir. Farklı disiplinlerin usulleri açısından vahyin mahiyeti şekilleri hakkında düşünce ve delillerine yöneltilen eleştiriler de beşer ve nübüvveti taşıyan peygamberler vahiyi dikkate alan söz ve uygulamaları beşeridir ve vahyin tashih veya teyidini almış anla gelecekte devam edecek tohumluk açıklama ve uygulamalardır. Vahyin yeryüzüne tatbikinde inananların sünnete ihtiyacı kıyamete kadar devam edecektir. Araştırma hadisçilere yöneltilen eleştirilerin, buna verilen cevapların tevil ve bir içtihat olduğu ile sonuçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Muhaddis, Sünnet, Vahiy, Eleştiri.

SAHİH HADİS ANLAYIŞININ VAHYİN ANLAŞILMASINDAKİ ROLÜ

Hasan ERYILMAZ*

İlahî iradenin vahiy yoluyla insanlara hitabındaki gaye; mesajın okunması, doğru algılanması ve hayata tatbik edilmesidir. Allah resulü de risalet görevi devam ettiği sürece hadisler yoluyla bu gayeye hizmet etmeye çalışmıştır. Bu sebeple hadislerin bir katkısı da Allah'ın kitabının inkişafını sağlamak ve anlam örüntüsünü Sünnet-i Nebi çerçevesince belirgin kılmaktır. Kur'an ve sünnet arasındaki ilişki ya da Sünnet'in Kur'an karşısındaki konumu ele alındığında Sünnet'in görevlerinden biri de Kur'an'ı açıklamaktır. Başka bir deyişle Yüce Allah'ın Hz. Muhammed'i sorumlu tuttuğu görevlerden biri de Kur'an'ı beyan etmektir. Bu bağlamda Ehl-i Sünnet geleneği içerisinde vahyin mesajının anlaşılmasında en sağlıklı başvuru kaynağı hiç kuşkusuz konuyla ilgili rivayetler olmuştur. Bu rivayetler ise isnad ve metin yoluyla sonraki nesillere tevdi edilirken isnadında bulunan isimlere göre kıymetlendirilmiştir. Sünni gelenek içerisinde en sağlam rivayetler Hz. Peygamber'e en yakın isimler tarafından nakledilenlerdir. Bu durum Ehl-i Sünnet çevreler tarafından hadisin güvenilirliğini ve sağlamlığını artıran bir nokta olarak değerlendirilirken Şia açısından bir kusur olarak telakki edilebilmektedir. Zira Şii inancında sahabeden bazı isimlere yönelik önyargı onların sağlam addedilen rivayetleri görmezden gelmelerine sebep olabilmektedir. Sahabeden bazı isimlere gösterilen bu tavrın bir benzeri de yine Buhârî ve Müslim'in derlemelerine karşı da sergilenmektedir. Çünkü onlara göre bir hadisin, ismi geçen kitaplarda yer alması, reddedilmesi için yeterli bir gerekçe sunmaktadır. Bu çalışma ile dinin kemale ermesi ile ilgili olarak ana çıkış noktası sayılan "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâmiyet'i beğendim" (Mâide 5/3) ayetinin sünni ve şii hadis kaynaklarında bağlam ve arka plan ifade eden rivayetler çerçevesinde yorumlanması ve bu yorumlara etki eden zihni alt yapının tesiri ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda evvela ayetin ve ilişkili olduğu ayet grubunun nerede ve ne zaman indiği ve kimlerle ilişkili olduğu saptanacaktır. Akabinde ayetlerin Şii ve Sünni tefsirlerde nasıl yankı bulduğu ifade edilmeye çalışılacaktır. Bu sayede tefsir sahiplerinin ilgili meselelerdeki yaklaşım farklılıklarının sebepleri tespit edilerek bu farklılıkların konumuza nasıl tesir ettiğine değinilecektir.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, hasaneryilmaz85@gmail.com

İTİKÂDÎ MESELELER VE VAHİY

KELAMCILARIN ALLAH HAKKINDAKİ MÜTEŞABİHLERİ TEVİL YÖNTEMİ

Recep ARDOĞAN*

Müteşabihlerin önemli bir kısmı, Allah hakkında mecazlar içermektedir. Bunların nasıl anlaşılacağı, itikadi mezhepler arasındaki temel ayrım noktalarından biridir. Örneğin, müşebbihe ve mücessime, müteşabih ibareleri bağlamından koparmış, Allah'ı sonradan yaratılmış varlıklara benzetmiştir. Selefiyye ise, tevilden de teşbihten de kaçınma iddiasında bulunmuş, zaman zaman ya te'vile yönelmiş ya da teşbihe düşmüştür. Müteşabih ayetlerin, Allah'ı yaratılanlara benzeten bir anlam çerçevesinde anlaşılmasına karşı çıkan *Cebmiyye* ve *Mu'tezile*, *Eş'ariler* ve *Maturidiler* ise müteşabihleri, ilmî verilerle belli bir yöntem dahilinde tevîl etmişlerdir. Kelamcılar, nassda asıl olan zahiri anlam olduğunu, ancak kesin bir delilin gerektirmesi durumunda zahiri anlamı bırakıp teville yönelmek gerektiğini kabul eder. Nass ile kastedilen zahiri mana olmadığını anlaşılması durumunda da kastedilen manayı tespit etmeyi sağlayacak delillere başvurur. Bu süreçte, muhkem ayetlerin temel alınmalı, müteşabihlerin bağlamından soyutlanmamalıdır. Ayrıca, ayet veya hadise dilde örneği olmayan, lafızla ilgisiz bir mana vermemek için dilsel delillerin tespit edilmelidir. Ayetin anlam zenginliğine sahip olduğunun gözetilerek Ayetlerdeki mecazlar ve anlam zenginliği, Kur'an-ı Kerim'in belağatının bir boyutudur. İşte, müteşabihleri te'vilde, onlardaki mecazi anlatımların özlü ve anlam derinliğine sahip anlatımlar olduğuna dikkat etmek; muhtemel manaların hepsini tespit etmek, daha muhtemel olanı da belirlemek de dikkat edilmesi gereken kurallardandır. İşte kelamcılar da ilke olarak, delillere dayalı da olsa yaptıkları te'villeri, ayetin kesin manası olarak göstermezler. İlmî disiplin içinde, yeni te'villere kapıyı açık tutarlar. Kelamcıların te'vili, dil bilimleri, isim ve başlık olarak değilse de içerik olarak belli bir varlığı söz konusu olan dil felsefesi, İslam usûl ilimlerinin (fıkıh usûl- ve usûlü'd-dîn) ortaya koyduğu yöntembilimsel esaslar, kelam ilminin aklî ve naklî delillerle tespit ettiği İslam inanç esasları üzerinde yükselir. Tefsirden farklı olarak te'vil, aklî faaliyetin daha etkin olduğu bir okumaya işaret eder. Ancak aklın daha etkin oluşu, lafız-anlam ilişkisi, lafzın konuluş anlamı ve naklediği anlam ayrımı, dolayısıyla kelimenin anlamları ile sözdizimi ve bağlamı içindeki gösterimleri arasındaki farklılık gibi esasları gözetir.

Anahtar Kavramlar: Kelam, mecaz, müteşabih, tenzih, teşbih, te'vil, yorum, yöntem

* Prof. Dr., KSÜ İlahiyat Fakültesi, 3kelam@gmail.com

KELÂM SIFATI BAĞLAMINDA VAHYİN TANRISALLIĞI SORUNU

Kılıç Aslan MAVİL*

Müslüman düşünürlerin vahyin mâhiyeti ve ezeliği sorununu “halku’l-vahy” ifadesi yerine “halku’l-Kur’ân” gibi daha spesifik bir başlık altında ele almaları dikkat çekicidir. Bu konuda Ehl-i sünnet kelâmcılarının ortak yaklaşımı ise klasik eserlerde genellikle “Allah’ın kelâmı olan Kur’an yaratılmış değildir” cümlesinde ifadesini bulur. Bu durum bize, müslüman entelektüellerin vahiy olgusunu yalnızca “son tecrübe” üzerinden tartışmak gibi bir yöntem hatasını bilinçli bir şekilde sürdürmek niyetinde olduklarını göstermekle kalmaz, aynı zamanda vahyin son halkasını öncekilerden ayrı bir konumda değerlendirdiklerine de işaret eder. Bu meselenin kelâm literatüründeki asıl karşılığı “kelâm” sıfatıdır. Ehl-i sünnet kelâmcıları, sayısını yedi veya sekizle sınırlandırdıkları ilâhî sıfatlar içinde “konuşma” niteliğini ifade eden kelâm sıfatının da bulunduğu hususunda hemfikirdir. Bu görüş karşısında Mu’tazile’nin vahyin yaratılmışlığı fikri yer alır. Bu anlayışa göre, dilsel iletişim olgusu beşeri bir mahiyet taşıdığından aklen Allah’a nispet edilmesi zorunlu (vacip) kabul edilen yetkinlikler (aklî/sübûtî sıfatlar) içerisinde yer almaz. Aksine dilsel iletişim sesler, harfler, kelimeler ve en nihayetinde dil(ler) ile gerçekleşen son derece sınırlı bilgi-niyet aktarımından ibarettir. Bu sebeple Mu’tazile bilginleri kelâmı, zâtî sıfat olmak yerine Allah’ın bir fiili şeklinde tasavvur etmişler ve diğer ilâhî fiiller gibi kelâm veya vahiy olgusunu da beşerî düzlemdeki sonuçları (mefulleri) itibariyle gerçeklik kazanan yaratılmış bir nesne olarak tanımlamışlardır. Mu’tazile’nin ileri sürdüğü ses, harf, kelime ve dil gibi sembolik unsurlardan bağımsız bütünüyle soyut ve beşer üstü bir “konuşma” olgusundan söz edilemeyeceği tarzındaki itirazı sünnî kelâmcıları, dilsel ifadeleri “lafız” ve “mâna” olmak üzere iki boyuttan oluşan bir yapı olarak tanımamaya itmiştir. Buna göre Mu’tazile’nin “kelâmın yaratılmışlığı” üzerine söylediklerinin tümü onun lafzî sistemiyle ilgili olup dilsel ifadelerin taşıdığı soyut anlamları ifade eden mânalar açısından ses, harf, dil vb. sınırlılıklar geçerli değildir. Bu bakımdan onlara göre ilâhî kelâm, lafızlardan tümüyle arındırılmış salt mânalara karşılık gelen “nefsî kelâm”dan ibaret olmalıdır. Mu’tazile’ye göre ise ses, harf vb. sembolik ve gramatik unsurları taşımayan bir konuşma biçimi aklın tasavvur sınırları içinde yer alamamaktadır. Bu teorik dil felsefesi tartışmasından daha önce cereyan eden mihne dönemi “halku’l-Kur’ân” tartışması ise Mu’tazile ile Ehl-i sünnet düşüncesinin tarihsel ve

* Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelâm ve İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı. kmavil@ibu.edu.tr

akidevî bakımdan çekirdeğini oluşturan Ehl-i hadis (Ehl-i sünnet-i hâssa) bilginleri arasında cereyan ettiği için ötekine nazaran daha yüzeysel bir seviye arz eder. Bu çerçevede Mu'tezile'nin dilsel formu itibarıyla sözel ifadelerin beşeri bir nitelik taşıdığı, vahiy ürünü kabul edilen metinlerin de bu kapsamda ilâhî sayılamayacağı biçimindeki son derece sofistike yaklaşımını kavrama noktasındaki yetersizliklerini tahmin edebildiğimiz hadisçilerin, vahyin ontolojik yapısı (maddesi) hakkındaki bu değerlendirmeyi vahyin kaynağına yönelik kuşku uyandırıcı bir tenkit olarak algılamış olmaları tabii karşılanmalıdır. Nitekim Ehl-i hadis'e göre ilâhî vahyin ürünü olan Kur'an sadece aktarılan anlamları itibarıyla değil, bu anlamları bize ulaştıran ses, harf, kelime ve cümleleri itibarıyla da Allah'a aittir. Onların başka dillerde indirilen önceki kitapları dikkate almayan söz konusu vahiy algılarının arka planında bize göre, bugün bir kavme nispetle adlandırdığımız Kur'an dilini, Arapların tarihsel süreçte inşa ettikleri beşeri bir lengüistik yapı olarak görmemeleri yatar. Aksine onların Kur'an'dan hareketle inşa ettikleri kozmolojik sistemlerinde bu dil Allah'ın Hz. Adem'e öğrettiği kelimelere dayanır. Bundan daha da önemlisi Cenâb-ı Hak meleklerle, cinlere ve hatta şeytana olan hitabında bu dili kullanır. Dolayısıyla Kur'an'da ver alan kelime ve ifade biçimleri metafizik evrendeki konuşmaların Arapçaya tercümesi değil, bilakis söz konusu konuşmaların aynıyla aktarımını ifade etmektedir. Kur'an'da Allah'a nispet edilen yed, ayn, vech gibi kelimelerin Arapların anladığı manalardan daha hususî birtakım anlamları ihtiva ettiğini söylemeleri, bu müşterek dilin bazı durumlarda kısmî de olsa beşerî-ilahî kullanım farkları taşıdığına işaret eder. Bu tebliğ vahyin tanrısal tabiatı bağlamında ortaya çıkan biri selefi/Kur'anî, diğeri kelâmî/felsefî karakterli iki yaklaşımı mukayese etmeyi ve semiyotik üçgen açısından lafız-mâna ayırımına gitmenin imkanını tartışmayı hedeflemektedir.

ABDÜLKÂHİR EL-CÜRCÂNÎ'NİN NEFSÎ KELÂM SAVUNUSU VE MU‘TEZİLÎ YÖNTEM ELEŞTİRİSİ

Recep YARTAŞI*

Bu çalışmanın amacı, İslâm düşünce geleneğinde kelâmın mahiyetine dair ortaya konan görüşler çerçevesinde Abdülkâhir el-Cürcânî'nin, takip ettiği istidlâl yöntemini incelemek ve onun, Mu‘tezile'nin kelâmın mahiyetine dair vardığı sonuca yönelik yönetsel eleştirisini ele almaktır. Bu çerçevede çalışma, Abdülkâhir el-Cürcânî'nin nefsi kelâma dair görüşleri ve Mu‘tezile'nin kelâmın mahiyetini tespitinde kullandığı metoda yönelik eleştirisi ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın başında araştırma sorunu tanımlanmıştır. Bu sorun ile genel olarak belâgat disiplininin, özel olarak Abdülkâhir el-Cürcânî'nin ilişkisine dair nedensellik bağlantıları sunulmuştur. Aynı zamanda çalışma betimleyici ve tasvîrî bir yöntem takip etmekle birlikte Cürcânî bağlamında açıklayıcı örneksel verileri de kullanmıştır. İlâhî kelâmın i‘câzı, gerek epistemolojik, gerek ontolojik olarak dil ve dil üstü bir düzlemde başta nübüvveti doğrudan inceleme konusu yapan kalamcılarının elinde incelenmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak da kalamcılarının nazariyat boyutundaki sıfatlar, kelâmın mâhiyeti, Kur‘ân'ın yaratılmışlığı ve ezeliği noktasındaki tartışma konuları i‘câz düşüncesine sirayet etmiştir. Söz konusu alan, Arap dilbilimi açısından da delâlet problemi ve lafız-mana ilişkisi bağlamında bir seyir takip etmiş, Arap dil düşüncesinde semantik teoremin önemli bir parçası halini almıştır. Bu noktada belâgat disiplininin de i‘câzı düşünsel bir boyutta incelediği görülmüştür. Buradan hareketle i‘câz düşüncesinin bu iki disiplini birbirine bağlayan ortak bir kesişim kümesi haline geldiği anlaşılmıştır. Hicri beşinci asırda Cürcân'da doğan ve bütün bir yaşamını orada geçiren Abdülkâhir el-Cürcânî de bu ekole mensup bir müellif olarak belâgat ve i‘câz tarihinde önemli kırılmalar meydana getirmiştir. Onun *Delâ'ilü'l-i‘câz*, *Esrârü'l-belâga* ve *er-Risâletü's-şâfiye* adlı eserlerindeki temel amacı holistik bir zeminde i‘câz düşüncesini bir iddiadan öte olgu haline getirmektir. Bu çerçevede eserlerinde kelâm-ı nefsi, kelâm-ı lafzi, mananın lafza varlıksal önceliği ve kelâmın beşerî düzlemde ifade bulması noktasında lafzın manayı tabiki gibi Eş‘ârîlik sistematığının kabulleri bulunmaktadır. Bu minvalde *Delâ'il* de i‘tikâdî iki ekol arasındaki çekişmenin izleri çok net görülmüştür. Hatta kitabın nazım ve i‘câz alanında sert bir münazara barındırdığı ifade edilmiştir. Cürcânî'nin kelâmın mâhiyetini ele aldığı noktalarda kalamcılarının metodlarından istifade ettiği gözlemlenmiştir. Söz gelimi Mu‘tezile'nin kelâmın mahiyetini tespit

* Arş. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, recep.yartasi@ohu.edu.tr

noktasında kullandığı *kıyâsü'l-gâib ale's-şâhid* metodunu Cürcânî de aynı şekilde kullanmıştır. Ancak Mu'tezile'nin bu metotla vardığı sonucun aksine onun nefsi kelâmın varlığını ispatlamaya çalıştığı tespit edilmiştir. Bu noktada Cürcânî, Mu'tezile'nin istidlâl metodunu kullanarak bu metodun, gelenek boyunca Mu'tezilî iç dinamikler açısından mezhepsel düşünce tutarlılıklarının aleyhine olacak şekilde yanlış işletildiğini ve böylece bu metodun hatalı sonuç verdiğini ortaya koymayı amaçlamıştır.

MU'TEZİLE'NİN KELAMULLAH ANLAYIŞINDA YAKLAŞIM FARKLILIKLARI

Mustafa BAL*

Mu'tezile Kelamullah'ın zât ile kaim ve kadîm bir sıfat olduğunu reddetmekte, Kur'an'ın yaratılmış olduğunu savunmaktadır. Bu bakış açısıyla kalam, Allah'ın sıfatı değil, fiildir. Kur'an'ın yaratılmışlığı konusunda mezhep içinde genel bir kabul olmasına rağmen Kelamullah'ın mahiyeti, yaratıldığı mahal, sarfe nazariyesi ve Halk'ul-Kuran teorisini temellendirme tarzları gibi bazı konularda yaklaşım farklılıkları bulunmaktadır. Özellikle mezhebin oluşum sürecindeki farklı görüşler, ilerleyen süreçte Mu'tezile'nin Kur'an ve vahiy algısının şekillenmesinde önemli etki unsuru olmuştur. Bu bağlamda Ebu Huzeyl Allaf, İbrahim Nazzam, Bişr b. Mu'temir, Ebu Ali ve Ebu Haşim Cübbaî, Hayyat, Kadı Abdülcebbar ve Zemahşerî gibi önde gelen Mu'tezilî alimlerin vahiy olgusu ve Allah Kelamı'nın mahiyeti hakkındaki görüş ayrılıkları önem arz etmektedir. Çalışmamızda Mu'tezile alimlerinin Kelamullah hakkındaki anlayış farklılıklarını ele aldık. Bu doğrultuda Kelamullah hakkında farklı yaklaşımlar ortaya koyan görüş sahiplerinin sebepleri ve gerekçeleri üzerinde durduk. Çalışmamız, Mu'tezile mezhebinin Kelamullah algısında ve Halk'ul-Kuran teorisinde farklılaşan yönlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla çalışmamız, akılcılığı ön plana çıkarması ile tebarüz eden Mu'tezile mezhebinin dinin temel esası olan vahiy hakkındaki anlayış çeşitliliğini ele alması bakımından önem arz etmektedir.

DIFFERENCES IN APPROACH TO MU'TEZILE'S UNDERSTANDING OF THE “KALAMULLAH” (THE WORD OF GOD)

The Mu'tazila rejects the fact that Kalamullah is an eternal attribute and defends the creation of the Quran. From this perspective, kalam is not an attribute of Allah, but an act. Although there is a general acceptance within the sect that the Quran was created, there are differences in approach on some issues such as the nature of the Kalamullah, the place where it was created, the theory of “sarfe” and the ways of grounding the theory of Khalq al-Quran (the creation of the Quran). Especially the different views in the formation process of the sect have been an important factor in shaping the Mu'tazila's perception of the Quran and revelation. In this context, the differences of opinion of the leading Mu'tazilite scholars - such as Abu Hudhayl al-

* Arş. Gör., Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, mbal@gumushane.edu.tr

Allaf, Ibrahim an-Nazzam, Bishr ibn al-Mu'tamir, Abu Ali and Abu Hashim al-Jubbai, al-Hayyat, Qadi Abd al-Jabbar ect. - about the phenomenon of revelation and the nature of the Quran are important. In our study, we discussed the differences in understanding of Mu'tazila scholars about the Kalamullah. In this direction, we focused on the reasons and justifications of the viewers who put forward different approaches about the Kalamullah. Our study aims to reveal the differing aspects of the Mu'tazila sect in the perception of Kelamullah and the theory of Khalq al-Quran. Therefore, our study is important in terms of dealing with the diversity of understanding about revelation of Mu'tazila, a sect that stands out with its rationality.

LAFIZ VE MANA İKİLEMİNDE VAHYİN MAHİYETİ: ŞEHRİSTÂNÎ’NİN “KELÂM-I NEFSÎ” TELAKKİSİ

Salih TUNA*

Bu makalede Eş‘arî ve Mâtürîdî kelâm geleneklerinin benimsemiş olduğu *kelâm-ı nefsî* ve *kelâm-ı lafzî* ayrımı üzerinde durulacak, lafız ve mana ayrımının mümkün olup olmadığı, *kelâm-ı nefsî* ile *kelâm-ı lafzî* kavramlarının mahiyetleri, özellikle de *kelâm-ı nefsî* ıstılahının mananın yanında lafızları da bünyesinde barındırıp barındırmadığı hususu ele alınacaktır. Zira Adudüddin el-Îcî bu hususta müstakil bir risale kaleme almış ve bu risalesinde *kelâm-ı nefsî* kavramının *mana ve lafzı birlikte bünyesinde barındığını* ifade etmiştir. Daha sonra Seyyid Şerîf el-Cürcânî *Şerhu’l-Mevâkıf* adlı eserinde İcî’nin söz konusu yorumuna yer vermiş ve bu yorumun daha doğru olduğunu belirtmiştir. el-Cürcânî ayrıca el-Îcî’nin öne sürdüğü yorumun eş-Şehristânî’nin *Nihâyetü’l-İkdâm adlı* eserinde benimsemiş olduğunu dile getirmiştir. Tüm bu görüş ve değerlendirmeler ışığında müteahhirûn dönem kelâm alimleri arasında yer alan ve el-Gazzâlî’den sonra onun mantık-felsefe ve kelâm üçgeninde ilk takipçisi olan eş-Şehristânî’nin, kelâmın hakikatine yönelik yapmış olduğu açıklama ve değerlendirilmeleri tespit edilmeye çalışılarak el-Îcî ve el-Cürcânî’nin büyük oranda benimsediği *kelâm-ı nefsî* anlayışı detaylandırılmaya çalışılacaktır. Söz konusu hedefe matuf olarak bu çalışmada kaynak tarama, veri analizi, betimleme ve karşılaştırma gibi çeşitli sosyal bilim araştırma yöntemleri kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Tefsir, eş-Şehristânî, *Nihâyetü’l-İkdâm fi ‘ilmi’l-keâm*, Vahyin mahiyeti, Kelâm-ı nefsî

* Arş. Gör., Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Tefsir Bilim Dalı, salih.tuna@yalova.edu.tr

ALLOH TAOLONING “KALOM” SIFATI

Abdullaev ZOXYDJON*

Alloh taolo kalom sifati bilan sifatlangan. Ammo, Alloh taoloning sifati bo'lgan kalom, u maxluqotlarning sifatlariga o'xshash bo'lmaydi. Shuningdek, insonning o'y-xayoliga kelgandek ham emas. Alloh taoloning kalomi sanoqli emas, balki, yagona sifatdir. Bizning kalomimiz esa sanoqlidir. Alloh taoloning kalomi esa, bizning so'zimiz, gapimiz kabi emasdir. Shunga ko'ra, Uning kalomi harf, tovush, lug'at, havoning kirib chiqishi, jismlarning qimirlashidan iborat emas. Ammo, bizning gap-so'zlarimiz harf, tovush, lug'atdan iboratdir. Shuningdek, bizning gap-so'zlarimiz havoning kirib chiqishi va jismlarning harakatlanishi bilan bo'lishiga ko'ra, bu kalom maxluq bo'ladi. Alloh taoloning kalomida boshlanishi ham tugashi ham yo'q! Chunki u Alloh taoloning sifatidir!

Demak, Alloh taolo O'zining azaliy nafsiy kalom sifati bilan mutakallim ya'ni gapiruvchidir. Qur'on Alloh taoloning kalomi. Ammo, Alloh taoloning azaliy nafsiy kalomi bilan Uning kalomini ifoda etuvchi narsaning o'rtasi ajratilgan.

Shunga ko'ra, Alloh taoloning nafsiy kalomi Uning qadim va azaliy sifatidir. Ammo, Alloh taoloning kalom sifatini ifoda etuvchi narsa, misol uchun, Jabroilning ifoda etishi, Nabiy sollallohu alayhi vasallamning ifoda etishlari va shu kabi Allohning kalomiga dalolat qiladigan ishlar keyin yaratilgan narsalardir.

Alloh taolo kalom sifati bilan sifatlangan. Ammo, Alloh taoloning sifati bo'lgan kalom, u maxluqotlarning sifatlariga o'xshash bo'lmaydi. Shuningdek, insonning o'y-xayoliga kelganidek ham emas. Alloh taoloning kalomi sanoqli emas, balki, yagona sifatdir. Bizning kalomimiz esa sanoqlidir. Alloh taoloning kalomi esa, bizning so'zimiz, gapimiz kabi emasdir. Shunga ko'ra, Uning kalomi harf, tovush, lug'at, havoning kirib chiqishi, jismlarning qimirlashidan iborat emas. Ammo, bizning gap-so'zlarimiz harf, tovush, lug'atdan iboratdir. Alloh taoloning kalomi esa, yaratilgan maxluqot-mavjudotlar kalomiga o'xshamas. Shuningdek, bizning gap-so'zlarimiz havoning kirib chiqishi va jismlarning harakatlanishi bilan bo'lishiga ko'ra, bu kalom maxluq bo'ladi. Alloh taoloning kalomida boshlanishi ham tugashi ham yo'q! Chunki u Alloh taoloning sifatidir!

Bu borada, Ahli sunna val jamoaning yondashuvi ikki bid'atchi “mushabbiha-mujassima”, (Allohning sifatlarini maxluqotlar sifatlariga o'xshatuvchilar – Unga jism nisbatini beruvchilar) “muatila” (Allohning sifatlarini yo'qqa chiqaruvchilar) toifalarining yondashuvidan tubdan farq qilgan.

* Imom Moturidiy Xalqaro Ilmiy-Tadqiqot Markazi.

“VAHIY”NING ZARURATI VA UNI BILISH VOSITALARIGA ALOQADORLIGI

A. ALLOKULOV*

Insoniyatga ko‘plab narsalar sezgi a‘zolari va aql vositasida ma‘lum bo‘ladi. Bu ikkisi orqali ma‘lum bo‘lmagan narsalarning ilmlari vahiy orqali ato qilingandir.

Ushbu uch vositaning maxsus ishlash chegarasi va doirasi bo‘lib, undan tashqarida ular ish bermaydi. Masalan, insoniyatga qaysi narsalar sezgi a‘zolari vositasida ma‘lum bo‘lsa, ularni aql vositasida bilib bo‘lmaydi. Masalan, oldingizga kimdir kelib o‘tirsam, uni inson ekanligini, rangini, peshonasining kengligini, sochining qoraligini, labining ingichkaligini va yuzini nurga to‘laligini ko‘zingiz yordamida bilib olasiz. Agar bularni sezgi a‘zolar vositasiz sof aql yordamida bilmog‘chi bo‘linsa, masalan, ko‘zni bog‘lab olib, bir kishini rangini aql yordamida bilmog‘chi bo‘lsa, u kishining rangi u yoqda tursin, a‘zolarini va bosh-oyog‘larini tuzilishini ham aql yordamida bila olmaydi.

Shuningdek, qaysi narsalarni ilmi aql yordamida ma‘lum bo‘lsa, uni sezgi a‘zolari vositasida bilib bo‘lmaydi. Masalan, bir shaxs to‘g‘risida u onadan tug‘ilgan, Kimdir uni bor qilgan. Agar bor qiluvchisi bo‘lmasa, meni ro‘baramda turmagan bo‘lar edi, deysiz. Aql shu o‘rinda: “U kishi o‘z-o‘zidan paydo bo‘lib qolmagan” deb aytadi. Agar shu o‘rinda aql o‘rniga ko‘z ishlatilsa, o‘sha ilmni hosil qilib bo‘lmaydi. Chunki, u kishining yaratilishi va paydo qilinishi ko‘zimiz oldida bo‘lmagan.

Xullas, qaysi o‘rinda sezgi a‘zolari ish bersa, aql u yerda yo‘lboshchi bo‘la olmaydi va qaerda sezgi a‘zolari ish bermay qolsa, o‘sha joydan aqlning ishi boshlanadi. Lekin, aqlning yo‘lboshchiligi cheksiz emas. Balki, u ham ma‘lum bir joyga borganda ish bermay qoladi. Ko‘plab narsalarning ilmi sezgi a‘zolari vositasida ham, aql vositasida ham ma‘lum bo‘lmaydi. Masalan, bir kishi xususida aql: “Kimdir paydo qilgan” deydi. Lekin, u kishini nima uchun paydo qilingani?, uning zimmasida Alloh taoloning qanday farzlari borligini?, uning qanday ishlari Alloh taologa mahbub va qanday ishlari Alloh taologa mahbub emasligi haqida aql ham, sezgi a‘zolari ham javob bera olmaydi. Ushbu savollarga javob berish uchun Alloh taolo insoniyatga uchinchi ilm vositasi, ya‘ni vahiyning tayin qildi.

Sezgi a‘zolari va aql javob bera olmagan insoniyatni yaratilishiga doir savollarga “vahiy” javob beradi. Shuning uchun vahiy ilm vositalarining eng a‘losi hisoblanadi. Sezgi a‘zolari bilan aqlning o‘zi insoniyatga yo‘lboshchi bo‘lishga kifoya qilmaydi. Balki, ilohiy vahiy insoniyatni hidoyati uchun zaruriydir. Chunki, aql ish bermaydigan o‘rinlarda vahiyga ehtiyoj seziladi. Shu bois ham vahiy orqali bilingan narsani aql idrok qilishi zarur emas, ya‘ni vahiy orqali aytilgan narsa aqlga sig‘sa ham, sig‘masa ham tasdiq qilinib, bajariladi. Masalan, bir narsaning rangi aql vositasida emas sezgi a‘zolari orqali bilingani kabi diniy ilmlarning aksariyati ham vahiy orqali bilinadi. Ularni idrok qilishni aqlni o‘ziga tashlab qo‘yish durust emas

* Dr., Maturidi Araştırma Merkezi Bölüm Başkanı.

“Сифатлар” масаласида “таъвил” нинг қўлланилиши

Жаҳонгир Тоҳиров¹

Ba’zi mutashobeh oyatlarni sahoba va tobeinlar ham ta’vil qilganlar. Ma’lumki, salaf va xalaf olimlar Allohning sifatlarini kayfiyat va tashbehsiz tasdiqlaganlar. Masalan, ayrim mutashobih oyatlarni quyidagicha ta’vil qilgani manbalarda keltirilgan:

- 1) Boldirni “soq” (Qalam, 42) “shiddat”, degan Abdulloh ibn Abbos. Zahhok, Qatoda, Said b. Jubayr kabi bir guruh sahoba va tobeinlar ham shunday sharhlagan. Payg’ambar Muhammad (a.s.): “Alloh, uni (Abdulloh ibn Abbosni) dinda faqih qilgin, unga ta’vilni bildirgin”, deb duo qilib, unga “Qur’on tarjimoni” laqabini bergan.
- 2) Qo’lni “yad” (Fath, 10; Moida, 64; Zoriyot, 47) “quvvat, qudrat”, degan Ibn Abbos.
- 3) Unutishni “nisyon” (Josiya, 34; Hashr, 19; Tavba, 67; Sajda, 14) “tark qilish, azobda qoldirish”, degan Ibn Abbos .
- 4) Kursini (Baqara, 255) “ilm”, degan Ibn Abbos.
- 5) Kelishni “ityon, maji” (Fajr, 22) “amri, qazosi”, degan Ibn Abbos; qahri, sultoni. Bayhaqiy “Manoqib Ahmad” da Ibn Hanbal “Alloh va Baqara surasining savobi kelishi” mazmunidagi hadis bilan sharhlagan, degan. Abu Ya’lo va Ahmad ibn Hanbal: “Alloh bulutda keladi” ni “qudrati, amri” deb ta’vil qilgan. Boshqa oyatlarda “Rabbingning amri, bizning amrimiz kelganda” kabi ochiq lafzda kelgan. Hasan Basriy “amri, qazosi”, degan. Hasan Basriy va boshqa imomlardan “mo’jizalarning mahobati”, degan. Hadisi qudsiyda “kasal bo’ldim, suv va taom so’radim”. Bir makondan boshqasiga o’tish bilan sifatlanmaydi, unga vaqt va zamon biror o’jiz narsadagi kabi o’tmaydi. Ali Qatton: ummat ijmosiga ko’ra, “kelish” harakat va ko’chib o’tish emas, balki hisobi va jazosi, rizosi va g’azabi, degan.
- 6) Ko’zlarni “a’yun” (Hud, 37; Mu’minun, 27; Qamar, 14; Tur, 48;) “ko’rish, qarash, muhabbat va iroda”, degan Ibn Abbos .
- 7) Nurni (Nur, 35) “hidoyat qiluvchi”, degan Ibn Abbos, “tadbirini qiluvchi”, degan Mujohid.
- 8) Yuzni “vajh” (Baqara, 115, 272; Rahmon, 27; Qasas, 88) “o’zi, vujudi, zoti”, degan Ibn Abbos. Shofeiyan Muzaniy rivoyat qilganki: “Allohning yuzi – unga yuzlanishingiz”, Mujohid, Zahhok, Abu Ubayda: “Allohning qiblasi” degan ; Zahhok: “o’zi”, degan. Imom Buxoriy: “mulki, roziligini istab qilingan amallar”, degan.
- 9) Yonboshni “janb” (Zumar, 56) “toat, amr, savob”, degan Ibn Abbos.
- 10) Tushishni “nuzul” (hadisda) “amri tushadi”, degan Molik b. Anas.

¹ Imom Moturidiy Xalqaro Ilmiy-Tadqiqot Markazi. jahontoh@mail.ru

11) Istivoni (Toho, 5) “amrini qasd qilish”, degan Sufyon Savriy. Tabariy: “Istivo ila” da lug‘aviy ma’nolarni keltirgandan so‘ng oliy bo‘lish, qudrati bilan tadbirini qilish, ko‘tarilish podshoh va sultonning oliy bo‘lishi kabidir, aslo intiqol (bir joydan boshqa joyga ko‘chib yurish) va zavol (bir joyda yo‘q bo‘lib, boshqa joyda bor bo‘lish) kabi emas”, degan .

12) Kulishni “dihk” (hadisda) “rahm-shafqat”, degan Imom Buxoriy. Abu Hurayra rivoyatida “Jannatga kirgan ikki kishiga (“ila” ko‘makchi bilan) Allohning kulishi...”. Abu Sulaymon Xattobiy “rizo”, degan. Ibn Hajar “ila.. - ..ga” ko‘makchisi sababli uni “qo‘llab-quvvatlab, rizosiga muvaffaq qilish”, deb ta’kidlagan.

Xulosa qilib aytish mumkinki, turli toifalar tomonidan ko‘tarilgan ixtilofli aqidaviy masalalar aslida juz’iy va ijtihodiydir. Har qaysi olimlar guruhi modomiki, ilmiy asosli dalillar orqali ijthod qilar ekan, hadisda ta’kidlanganidek, har qanday holatda ham tahsinga sazovor, deb hisoblanadi. Ijtihodi to‘g‘ri bo‘lsa ikkita, mabodo unda xatolik bo‘lsa bitta ajrga ega bo‘ladi. Shart shuki, tafviz yoki ta’vil qilishga aqidaviy matnlardan har ikki tomonning ham ilmiy asosli dalili bo‘lishi zarur. (7-ilovaga qarang)

Ularni tushunish va talqin etishda naqliy yoki aqliy usuliga ko‘ra, tarixda musulmonlar o‘rtasida bo‘linish va ixtiloflar kelib chiqqan. Hozirda ham turli oqimlarning xuruji ayni shu mavzularga bog‘liq. Gohida, bu sof e’tiqodiy mavzularni siyosiy lashtirib, tinch musulmon aholi o‘rtasida va davlatlar o‘rtasida siyosiy muammolar kelib chiqmoqda. Ulardan Allohning sifatlari mavzusi eng ko‘p ixtiloflarga sabab bo‘lgan masalalardan biri bo‘lgan va bo‘lmoqda.

Aqidani noto‘g‘ri talqin qilish orqali esa, mintaqadagi butun musulmon xalqni “kofir”ga chiqarish, natijada oz sonli “sof” musulmonlarni bu davlatga qarshi “jihod” qilishga, boshqa urush o‘choqlariga “hijrat” qilishga da’vat қилиш учун жиддий “дастак” топилади.

"Ақидавий масалаларни нақлий ва ақлий далиллашнинг тарихий ва замонавий жиҳатлари

Жаҳонгир Тоҳиров*

Али Қушчининг “Шарҳ Тажрид ал-калом” асарида Қуръон ва суннатдан (69 та сурадан 216 та оят, 50 дан ортиқ ҳадислар) нақлий далил келтириш билан бирга, аввало, ақидавий масалалар ақлий-мантиқий усулда баён қилинади. Чунки, ақлий далилни биринчи келтиришнинг сабаби, яратувчининг китоби ва рисолатидаги (дин, пайғамбар) нақлни келтиришдан аввал унинг ўзи борлигини ақдан исбот қилиш мантиқан тўғри бўлади. Тарихдан маълумки, қадимдан бирор халқ ё миллат худога эътиқодсиз бўлмаган. Шунинг учун илк даврлардаги (II/VIII аср) ақида ва каломга оид асарларда, масалан, Абу Ҳанифанинг (ваф. 150/769 й.) “ал-Фикҳ ал-акбар” асарида худонинг борлиги эмас, балки ягоналиги ҳақидаги масалалар билан бошланган ва тавҳид асослари баён этилган. Кейинчалик, бошқа дин ва фалсафалар ҳамда уларнинг вакиллари, ғоялари мусулмонлар орасида кенг ёйилиши натижасида, калом илмига оид асарларнинг бошланиш қисмидаёқ аввало, яратувчининг борлигини ақлий-мантиқий мушоҳада йўли билан далиллашга киришилган, ундан сўнг нақлий далил келтиришга ўтилган. Ушбу хусусият Али Қушчининг “Шарҳ Тажрид ал-калом” асари учун ҳам хосдир.

Фалсафий ва метафизик масалаларга калом илмида ақлий-мантиқий усулда жавоб бериш учун мана шундай ёндашувлар юзага келган. Ҳозирда ҳам атеизм ва агносцизм тарғиботлари миллий ва диний қадриятларга таҳдид бўлиб, пайғамбарлик даъвоси билан оддий инсонларни адаштиришга уринаётган шахслар ҳам учраб турибди. Шунинг учун калом илмидаги энг асосий ушбу иккита бош масала – “илоҳиёт” ва “нубувват” ҳозирга қадар ҳам ўз илмий долзарблигини йўқотмаган.

Али Қушчи асарда калом илмига таъриф бериб, унда нақлий далил ва ақлий тафаккурнинг ўрнини шундай баҳолайди: “Калом илмидаги энг олий (биринчи) матлаб (талаб) ва энг қўйи (сўнги) мақсад бу – мубдиъ (аввал бошдан яратувчи худо) ва маъод (қайтиш жойи, қиёмат)нинг ҳолатлари ҳақидаги илмдир. Уларни исбот қилишда яқка ақлнинг ўзи кифоя қилмайди, балки унда ушбу илмни эшиттирувчи ва илоҳиёт маърифатини ўргатувчи (шахс)га қулоқ тутиш эҳтиёжи ҳам бор. Бу пайғамбар эканига иттифоқ қилинган, баъзилар наздида эса, имом ҳам. Ақл – мумкин(олам)нинг ҳолатлари ҳақидаги изланишлардан фақат истинбот қилади (хулоса чиқаради)”¹.

* Imom Moturidiy Xalqaro Ilmiy-Tadqiqot Markazi. jahontoh@mail.ru

¹ Жалолиддин Даввоний. Али Қушчининг Тажрид шарҳига ҳошия. Гарвард университети кутубхонаси. №OL22800.10.5F. 1966. -Б.2.

Ушбу қарашлар мотуридия мактабига айни мувофиқдир. Бу мактабнинг йирик намояндаларидан бўлган Абу Ҳафс Умар Насафий (ваф. 537/1142 й.) ўзининг машҳур “ал-Ақонд ал-Насафия” асарида Мотуридийнинг “Китоб ал-Тавҳид” асаридаги фикрларни² такрорлайди: “Ашёларнинг ҳақиқатлари собит (моҳияти бор)дир. Илм(яқиний билиш)нинг сабаб (восита)лари учта: соғлом сезги аъзолари (5 та), ишончли (содиқ) хабар (нақл) ва ақл”³.

Қуръон ва суннатда фақат эшитиш (самъиёт) орқали имон-эътиқод билан қабул қилинадиган, савол ва эътирозсиз ишониладиган “ғайбиёт”га оид масалалар ҳам бор. Чунки, метафизик масалаларни физик қонуниятларга бўйсундириб бўлмаслиги ҳам маълумдир. Масалан, ишонч, севги каби туйғуларнинг ҳажми, оғирлиги каби миқдорини ўлчашнинг имкони йўқ. Сабаби, метафизик қарашлар кўпинча, нақлий ва эътиқодий асосларга таянади, физик қонуниятлар эса, асосан, ақлий-назарий ва амалий тажрибаларга таянади. Уларнинг умумий ва фарқли жиҳатлари мавжуд, албатта.

Нақл билан қониқмайдиган, мантиқий ечим талаб қиладиганларга эса, қониқарли жавоб бериш мақсадида ақид ва калом илим олимлари уларнинг услубларидан ҳам фойдаланганлар.

Чунки, ақл ҳам илм ҳосил қилиш воситаларидан бири бўлиб, бешта сезги (кўриш, эшитиш, ҳидлаш, татиш, пайпаслаш) ва унга боғлиқ тана аъзолари (кўз, қулоқ, бурун, тил, қўл-оёқ) нақл қилган, узатган маълумотларни таҳлил (индуктив, дедуктив, мушоҳада, қиёс, хулоса) қилади.

Аслида оддий мусулмон аҳолининг эътиқоди содда ва саноқли масалаларга фақат эътиқод қилиш билан кифояланган. Мураккаб илмий баҳслар эса, фақат тор доирада, муайян гуруҳлар билан чеклангани тарихдан маълум.

Аҳли сунна ақидасига оид бош мавзулар илоҳиёт, нубувват, кавниёт, ғайбиёт (самъиёт) ва бошқа турли масалаларни ўз ичига олади. Уларни тушуниш ва талқин этишда нақлий ёки ақлий усулга кўра, тарихда мусулмонлар ўртасида бўлиниш ва ихтилофлар келиб чиққан. Ҳозирда ҳам турли оқимларнинг хуружи айни шу мавзуларга боғлиқ. Гоҳида, бу соф эътиқодий мавзуларни сиёсийлаштириб, тинч мусулмон аҳоли ўртасида ва давлатлар ўртасида сиёсий муаммолар келиб чиқмоқда. Улардан илоҳиёт масалаларини нақлий ва ақлий далиллаш мавзуси энг кўп ихтилофларга сабаб бўлган масалалардан бири бўлган ва бўлмоқда.

² Бакр Тўпалўғли, Абу Мансур Мотуридий (ҳ.333), “Китоб ал-Тавҳид”, Истанбул, Мактаба ал-Иршод, Дор ал-Содир, Байрут, 2001, -Ж. 1., -Б. 10.

³ Доктор Абдулмалик Саъдий. Шарҳ ала матни ақоид ан-Насафий. -Аммон: Дор нур ал-мубин ли ан-нашр ва ат-тавзий, 2016.-Б.37.

İHBAT VE TEKFİRE KAYNAKLIK ETMESİ BAKIMINDAN NASSLARIN YORUMU

Hafzullah GENÇ*

Kelam ilminde cereyan eden tartışmalardan biri de ihbat/iyi amellerin düşmesi ve tekfir/kötü amellerin düşmesidir. İkincisi ise Mutezilenin kendi içinde yaşanan ihbat ve tekfirin nasıl uygulanacağı tartışmasıdır. Küfür ehlinin, şer'î manada, iyi ameller işlenmesi mümkün değildir. Mürtedin de işlediği iyi amellerin iptal olacağına dair icma vardır. Dolayısıyla tartışma mümin vasfı devam ettiği halde günah işleyen mükellefler hakkındadır. Bu mesele iki yönden tartışılmaktadır: Birincisi; Ehl-i sünnet ve Mutezile arasında devam eden mürtebib-i kebirenin durumudur. Bu kimsenin işlediği büyük günahın bütün iyi amellerini düşürüp azap görmesine neden olup olmayacağı, bu günahının affa uğrayıp uğramayacağı tartışmasıdır. Mutezileye göre büyük günah bütün iyi amelleri düşürmektedir. Mükellef de mümin vasfını kaybetmemekle birlikte fasık olarak adlandırılıp ebediyen cehennemde kalmaktadır. Ehl-i sünnete göre ise böyle bir kimse ya affedilir ya da günahı kadar azap görüp imanı sebebiyle cennete girer. Mükellefin ya cennetlik ya da cehennemlik olduğunu, mükâfat ve cezanın da sürekli olduğunu, dolayısıyla da bir müddet azaptan sonra cennete girmek gibi bir durumun söz konusu olamayacağını iddia eden Mutezile bu görüşüne binaen mükellefin iyi ya da kötü amellerinin düşeceğini söylemiştir. Bu ameller azlık-çokluk ya da öncelik-sonralık durumuna göre düşmektedir. Bu iddiasına da aklî ve naklî deliller getiren Mutezilenin naklî delil olarak öne sürdüğü ve içinde ihbat ve tekfir kavramlarının farklı lafızlarla kullanımı yer alan ayet-i kerimeler tartışmada önemli yer tutar. Çünkü Ehl-i sünnet Mutezileyi ayet-i kerimelerin manalarını çarpıtmakla itham etmektedir. Ehl-i sünnete göre ayet-i kerimeler mükellefin hak ettiği mükâfatın düşmesini değil yerine getirmediği bazı şartlar sebebiyle hak edeceği mükâfatı artık hak edemeyeceğini beyan etmektedir. Bildiride, ihbat ve tekfir meselesinin odağında yer alan ayet-i kerimelerin hem Sünnî hem de Mutezilî âlimler tarafından yapılan tevilleri kelam ve tefsir ilimleri bakımından kıyas edilecektir. Af ve şefaet konularını da doğrudan ilgilendiren ihbat ve tekfir tartışmasının metodolojik ve problematik olarak fırka bazında uygun olan görüşe ulaşılmaya çalışılacaktır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı. hafzullahgenc@hitit.edu.tr

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE FELSEFE VE VAHİY İLİŞKİSİ

İHVÂN-I SAFÂ DÜŞÜNÇESİNDE VAHYİN SEMBOLİK VE BATINÎ YORUMU- DİNSEL METİNLERİN YORUMLANMA TEKNİĞİ-

Bayram Ali ÇETİNKAYA*

İhvân, Peygamberlerin getirdikleri, meleklerin haberleri, İblis kıssası, Âdem, meleklerin secdesi, misâk, kıyamet, yeniden dirilme (ba's), haşr, hesap, mizân, sırat, cehennemden (ateş) kurtuluş, sevap, cennet, vb. hususların Tevrat, İncil, Kur'an ve diğer peygamberlerin sahifelerinde mevcut olduğunu söyleyerek, bunların varlığı konusunda bir şüphesinin olmadığını ifade etmektedir. Hedeflerini gizlilik içerisinde gerçekleştirme yöntemini tercih ettikleri için Basralı filozoflar İhvân-ı Safâ, işlerini, fikirlerini ve hedeflerini hakikat kılıfıyla perdelediler. Bu eylemlerinde belki de zorunlu olarak sembollere (remz) dayandılar. Ancak yine de onların telif ettikleri *Risâleler*'ini bilimsel kıstasları gözeterek, felsefeyi geçmişin şümullü anlayışı çerçevesinde anlatıp, düşüncelerini satırlar arasına sıkıştırdılar. İhvân'a göre, ayetlerin te'vili dikkat gerektiren bir sırdır ve bunun ilmi de derin bir deniz gibidir. Bu bağlamda İhvan, te'vil yapabilecek olanları, peygamberlerin halifeleri, hadis ehli (rivayet alimleri), fakihler, zâhitler olarak sınırlandırır. Kur'an'ı mecazî olarak yorumlama yolunu tercih eden İhvân-ı Safâ, şeriatın ruhçu bir açıdan yorumlanması gereğini öne sürdü. Olayları ve olguları zâhir ve bâtin ayırımı kapsamında değerlendiren İhvân için bu yöntem, İhvân düşüncesi üzerinde geniş bir etki bıraktı. Bu hususta onlar, te'vil için bir kapı, yazmaları (*Resâil*) için bir üslup buldular ve te'villerinde sınır tanımadılar. Çoğu zaman İslâm'ın kaynaklarına dayanarak ortaya koydukları düşüncelerinin propagandasını yaptılar. *Risâleler*'inde Kur'an ayetlerini sıkça zikreden İhvân-ı Safâ, Kur'an'daki müteşabih ayetlerin ancak kendilerine hikmet verilmiş bilginlerce yorumlanabileceğine inanmışlar ve doğal olarak kendilerini o sınıfın içerisinde görmüşlerdir. Genel olarak Kur'an ayetlerine kısa ifadelerle yorum getirdiği görülen İhvân, nadiren bazı ayetlerin kapsamlı yorumunu yapmıştır. Kur'an'dan yapılan nakiller, bazen, İhvân tarafından yorumlanır veya özet olarak açıklanır. Fakat *Resâil*'in her bölümünde, Kur'an'ın geniş tefsirlerine müracaatlar vardır. Onlar, genellikle, bir öğretiyi ve bir görüşü desteklemede ayetler üzerinde odaklaşırlar.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, cetinkaya@istanbul.edu.tr

VAHYİN VE KUTSAL KİTAPLARIN OLUŞUMUNDA DİNİ TECRÜBENİN ROLÜ

Hasan TANRIVERDİ*

Batı dünyasında Rönesans ve Reform hareketlerinin ardından 17. yüzyılda bilim devriminin yaşanması, 18. yüzyılda Aydınlanma Çağı'nın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu çağın mottosu olan, akli insan yaşamının mutlak yöneticisi ve yol gösterici yapma, zihni bilginin ışığıyla aydınlatma, gerek teoloji, gerekse doğa bilimleri alanında aklın temel alınması ile sonuçlanmıştır. Böylece akli, dogmaların, her tür tarihsel, ruhsal ve zihinsel otoritenin bağımlılığından kurtarmak suretiyle, düşünce ve ifade özgürlüğünün önünün açılması hedeflenmiştir. Bu da tenkitçi, bilime sonsuz bir güven, toplumsal ilerleme ve bireysellik gibi fikirlerin gelişimine katkı sağlamıştır. Düşünce sahasında yaşanan bu dönüşüm, ahlak ve siyaset alanından din ve teoloji alanına kadar etkili olmuştur. Aydınlanmanın insanî tecrübe sahaları içinde en çok önem verdiği, yeniden inşasıyla meşgul olduğu, onda garaz ve öfke uyandıran din olmuştur. Bu tenkitçi atmosfer içerisinde deistler eleştirilerini kilisenin otoritesine, dinî dünya görüşüne yöneltmişler; kutsal kitap, teslis, enkarnasyon, aslı günah, nübüvvet ve vahiy gibi inanç ilkelerinin rasyonel olarak temellendirilemeyeceğini iddia ederek bunların imkânını reddetme yoluna gitmişlerdir. 19. yüzyıldan itibaren natüralizmin ve modernitenin etkisiyle dinin menşei, akıl ve insan doğası (örneğin Friedrich Nietzsche (1844-1900) beşeri korku ve ihtiyaçlara, Sigmund Freud (1856-1939) deprem, sel, hastalık, ölüm gibi doğal tehlikelere karşısında geliştirilen zihinsel savunma mekanizması, Emile Durkheim, toplumsal olgu) ile açıklama teşebbüsleri öne çıkmaya başlamıştır. Bunun üzerine Friedrich Schleiermacher (1768-1834), Rudolf Otto (1869-1937), William James (1842-1910), Ninian Smart (1927-2001) ve John Hick (1922-2012) gibi düşünürler dinin menşei, dinî tecrübe ile açıklama ve temellendirme yoluna gitmişlerdir. Dinî tecrübe; inanan bir varlık olarak insanı merkeze alan, Tanrı'yla iletişim kurma, O'na yaklaşma, O'nunla birleşme, kişisel varlığın Tanrısal varlıkta yok olması gibi deneyimleri içerisinde barındıran vecd hali anlamında kullanılmaktadır. Bu bağlamda dinî tecrübe, Yaratıcı ile insan arasındaki bağlantıyı sağlayan, böylece onlar arasındaki zihinsel ilişkiye canlılık katan, kutsal olanla karşılaşma ya da kutsalın kendisini insana açması faaliyetidir. Deist ve natüralistlerin, Hristiyanlığın temel doktrinlerine yönelttikleri eleştirileri, bu epistemolojik paradigma ile açıklama girişimi, Hristiyan teolojisindeki vahiy ve Kutsal Kitap anlayışında köklü bir değişimi beraberinde getirmiştir. Zira insanların kurtuluşu ve mutluluğu için gerekli olan hakikatlerin

* Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Bilimleri Anabilim Dalı, hasantanriverdi@odu.edu.tr

Tanrı tarafından, bazı özel kişilere önerme formunda bildirilmesi şeklindeki vahiy anlayışı yerini, Tanrı'nın kendisini insanlara açması sonucu edinilen deneyimlerin aktarımı anlayışına bırakmıştır. Başka bir ifade ile önermesel vahiy anlayışının yerini, kişi merkezli vahiy anlayışı almıştır. Bu anlayış, Kutsal kitaplardaki önermelerin hakikati ile ilgili şüpheleri, dolayısıyla nasıl anlaşılması gerektiği ve vahyin değeri konusundaki tartışmaları beraberinde getirmektedir. Biz de bu tebliğde vahyi, böyle bir tecrübeye indirgemenin tutarlılığı ile bunun ne gibi teolojik ve felsefi problemlere neden olduğunu incelemeye tâbi tutacağız.

MANTIK İLMİ ÇERÇEVESİNDE DELİL VE NAKLÎ DELİLLER BAĞLAMINDA VAHİY

Remziye SELÇUK*

İlimlerin genelinde delil önemli bir yer işgal etmektedir. Bunun nedeni her ortaya konulan fikrin geçerliliğini sağlayabilmesi için ispata, kanıta, delile ihtiyaç duymasıdır. Bu bakımdan delil savunulan şeyin doğruluğunu kanıtlayan dayanak olarak tanımlanmıştır. Delilin bilinmeyi ortaya çıkarması özelliğinden yola çıkarak yöntem olabileceğine de vurgu yapılmıştır. Bu fikre sahip olarak Ebu Mansur el-Mâtürîdî gösterilebilir. Gazali'den sonra delil mantıksal açıdan değerlendirilmeye başlanmıştır. O, mantığın tüm bilimlerin temeli olması gerektiğini savunmuştur ve 'mantık bilmeyenin ilmine güven olamayacağını' savunmuştur. Çünkü mantık zihni yanlışlardan koruyan kaideler belirlemiştir ve kesinlik kazanması için ilimlerin mantığa ihtiyacı vardır. Dinî ilimlerde de durum aynıdır. Yanlış kararlar vermemek ve hataya düşmemek için mantık ilkelerine ihtiyaç vardır. Yine birçok İslam âlimine göre, ilimlerde kullanılacak delillerin mantıkta kuralları belirlenen kıyasın şekillerinden birine göre düzenlenmesi gerekir. Deliller çeşitli açılardan sınıflandırılabilir. İlk olarak içerdikleri bilginin durumuna göre aklî ve naklî deliller olarak ayrılır. Aklî delil, her insanda doğuştan mevcut, her aklın kabul edeceği delillerdir. Naklî deliller ise öncülleri aktarmayla gelen ifadelerden oluşan delillerdir. Delilleri diğer bir sınıflama şekli de delilin ortaya koyduğu sonucun değerine göre yapılan sınıflamadır. Kat'î ve zannî şeklindedir. Kat'î delil, kesin ve itiraz edilemeyecek şekilde sunulan delildir. Bu tarz delillerde itiraza yer bırakılmamıştır. Zannî delil ise kesinlik ifade etmeyen öncüllerle ortaya konan delildir. Az ya da çok ihtimal içeren durumlar söz konusu olabilmektedir. Naklî delillerin kesinlik kazanması için dinî kaynaklarda kesin ve doğru karşılığının olması gerekmektedir. Bu kesinlik ve doğruluk dilbilimsel ve anlam bilimi açısından geçerli şekillerde elde edilmiş olmasını gerektirir. Ayet ve hadislerin aktarımında karışıklık ve karmaşanın olmamasıdır. Gazzâlî'ye göre dini bilgilerin kaynağını oluşturan deliller Kur'an ve Peygamberin sözlerinden meydana gelmektedir. Kur'an ayetleri Allahın sözleri olduğundan yalan karışması muhaldir. Hz. Peygamberin doğruluğunun delili Hz. Peygamberin doğruluğuna delâlet eden mucizedir. Bu her iki doğru bilgi kaynakların fikhî kıyaslar için önerme oluşturmaktadırlar.

* Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Mantık Anabilim Dalı, remziyeselcuk80@gmail.com

VAHYİN ONTOLOJİK TEMELİ

Tuğba GÜNAL*

Kategorik olarak “beşer” statüsünde olan peygamberi diğer insanlardan ayıran, onun vahiy alıyor olmasıdır (Kehf/110; Fussilet/6). Dolayısıyla vahyin insandaki oluşumu hem İslam Felsefesi’nin hem de Kelam’ın üzerinde durduğu önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Vahyin insandaki “oluş” keyfiyeti ile ilgili ise İslam Felsefesi’nde *mütehayyile* kuvvesinin ön plana çıktığı görülmektedir. Mütehayyile gücü, duyumlardan elde edilen veriler üzerinde tasnifleme-ayrıştırma (*terkîb-tafsîl*), bir araya getirme-çözümleme (*ittifâk-iftirâk*) şeklinde zihni yargılamada bulunan özelliğidir. Kendi tabîî fiillerine yönelik kullanıldığında *mütehayyile* olarak isimlendirilen bu kuvvenin, “aklı” temelde kullanıldığında *müfekkire* adını aldığı belirtilmektedir. Bu bakımdan mütehayyile gücünün, vahiy alma noktasında da insan zihninin önemli bir birimi olduğu ifade edilmektedir. Vahyin insanda oluşumunun ontolojik temelini ifade etmesi bakımından mütehayyile kuvvesinin İbn Sînâ tarafından *nebevî yeti* olarak nitelendirilmesi dikkate değerdir. Her insanda bulunan bu nebevî yetinin işlevsel hale gelebilmesi ise aklın kemâl derecesine ulaşmasıyla mümkündür. Bu açıdan İslam Felsefesi’nde peygamberliğin, insanda ontolojik olarak mevcut bulunan “tabîî bir istidata” dayalı “üst bir zihin tecrübesi” olarak ifade edildiği; mütehayyile kuvvesine atfedilen özellikler dikkate alındığında ise peygambere, vahye ait teorik hakikatleri yeniden biçimlendirme / sembollere ve imajlara çevirme imkânı tanındığı söylenebilir. Kurulan sisteme mutabık bir şekilde bu anlayışta Cebrail de akli hüviyete büründürülmüş bir şekilde Faal Akıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşım, vahyî bilginin, felsefî bilgi içerisine dahil edilme çabası olarak yorumlanabilir. Kelam açısından vahyin insandaki “oluş” keyfiyeti ise bütünüyle haricî bir unsura dayanmaktadır. Kelam’a göre vahyin kaynağı Allah’tır ve hem vahyin iletilmesine vasıta kılınan Cebrail’in hem de vahyin dış bir gerçekliğe sahip olduğu kabul edilmektedir. Yine vahiy dilinin Arapça olarak belirlenmesi de Allah’a aittir (Şu’arâ 192-195). Vahyin haricî-ilahî temele dayandırılması, onun *vehbî* olduğunu göstermektedir. İlgili fiilin yalnızca Allah’la ilişkilendirilebilecek olduğunun belirtilmesiyle ise vahyin; a) korunmuşluğu, b) güvenilirliği, c) cin gibi herhangi bir varlıkla irtibatlandırılmayacağı vurgulanmaktadır. Zira İslam öncesi Arap toplumunda, şairlerin ilham kaynağı, kâhinlerin ise gizemli bilgi kaynağı olarak cinlerin gösterildiği bilinmektedir. Vahyin insandaki oluşumu konusunda ise *kalb* kelimesinin öne çıktığı görülmektedir (Bakara/97; Şu’ara/194). Fakat burada kalb, vahyin oluşumuna müdahil

* Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı, t_gunal@hotmail.com

dahilî bir kuvve olarak değerlendirilmemekte, vahyî iletişimin yukarıdan aşağıya doğru izahta bir mahal olarak belirlenmektedir (*nezzelehû 'alâ kalbike*). Bu bakımdan Kelam'ın, vahyî tecrübenin iç seyrine değil, dış seyrine odaklandığı görülmektedir. Vahyin oluşumunda insana ilişkin herhangi bir ontolojik temelden bahsedilmemesi ile amaçlanan ise vahye dahil edilmesi muhtemel “sübjektifliğin” önüne geçmektir. Vahiy-kalb ilişkisinin burada vahyin karakterini tanımlamaya dönük bir içeriği haiz olduğu da söylenebilir. Bu bakımdan vahyin salt enformatik değil performatif bir yapısının olduğu kalb kelimesi üzerinden vurgulanmaktadır. Zira Kur'ân'da kalp hem aklî fiillerin hem de kişiyi eyleme sevk edecek yapı-bütünsel süreçlerin merkezi olarak görülmektedir. Bu bağlamda tebliğimizin amacı, vahyin ontolojik temeli üzerinden İslam Felsefesi ve Kelam arasında bir karşılaştırma yapmak, konu hakkında geliştirilen argümanların boşluklarını/açmazlarını tespit etmek ve vahyin oluş keyfiyetini izahta hareket edilmesi gereken prensipleri belirlemeye çalışmaktır.

ماهية ارتباطية الإدراك العقلي والإدراك النقلى دراسة إستمولوجية

عبد الكرم بليل*

تطرح إشكالية العلاقة الارتباطية بين العقل والنقل؛ أو العقل والوحي في جميع الديانات الكتابية، لارتباط مصدريتها المفاهيمية بالنصوص المدونة بعد نزول الوحي. لكن العلاقة بين دلالية النص وقابليته للنظر العقلي لم تكن قاصرة على الديانات الكتابية بل مرت بها الديانات الوضعية، والتشريعات البشرية والفلسفات؛ حين توارد الخلافات المفاهيمية لدلالة النص المنطوق والمفهوم، وبحث فرائئ التأويل وتوسيع الدائرة المفهومية للمفردة والمعنى والسياق والخطاب، فقدمت أطاريح كثيرة في علوم اللغة واللسانيات والدلالة والفلسفة والمنطق وعلم الكلام الإسلامى. للمسألة نصيب من البحث لدى طوائف المسلمين باختلاف فرقهم ومشاربهم العقديّة والفقهية، من القدامى والمحدثين والمعاصرين، فتوسعوا فيها وبسطوا معارفهم ومقالاتهم في بيان العلاقة الارتباطية بين العقل ورسومه والوحي وحدوده، وهي مرتبط بغيرها:

- مسألة التحسين والتقييح .
- مسألة التكليف.
- مسألة أفعال الإنسان.
- مسألة العدل الإلهي.
- مسألة القدر.
- مسألة التعليل.
- مسألة الحكمة.

هذه المسائل تناظر فيها المتكلمون والفقهاء والمفكرون والفلاسفة؛ وقدموا أطاريح بنوها على أصول تذهبهم العقدي أو الفلسفي، ليصلوا إلى تقرير مفهوم علاقة العقل والنقل، والبعد النظري والأخلاقي والتعدي والمعرفي والفلسفي المرتبط بمفهوم العلاقة بينهما. واستحدث النظر فيها بنماذج معرفية فلسفية كالحداثة وما بعد الحداثة ومذاهب العلمانية المختلفة . محل النزاع بين الرؤى المتباينة قائمة في دلالة المصدرية المعرفية وأدوات وطرائق بلوغ المعرفة اليقينية أو الظنية المقاربة لليقين.

سعى أهل النظر لسبر ماهية الإدراك وآلياتها ودرجاته وأدواته وطرقه، في تبويب لمسائل نظرية المعرفة. وتحديد الإجابة يؤصل نظرية معرفية (Epistemology)، تبني نموذج معرفي (Paradigme) ، تحدد فيه ماهية الوحي المعرفية؛ وماهية

* أستاذ مشارك (محاضر أ)، جامعة الشاذلي بن جديد، كلية العلوم الاجتماعية والإنسانية
bellil-abdelkarim@univ-eltarf.dz

العقل الإدراكية، وماهية العلاقة بينهما، التي تفرز آلية النظر ومصادر المعرفة وأدوات ومناهج الاستنباط. الإشكالية البارزة في البحث هي :

-هل يكشف التحليل الدلالي للمفهومين عن علاقة ارتباطية؟

-أين تكمن المناسبة بين اللفظ الموحي به والمعنى المعقول عنه؟

-ما هي عناصر الخلاف الإبستمولوجية القائمة بين الأطارح المعرفية المفسرة للعلاقة بين العقل والنقل؟ نسعى بنسق البحث وفق منهج وصفي استقرائي، ومنهج تحليلي نقدي. بسبر تأصيلات علماء اللغة والفقهاء والكلام والفلاسفة والمفكرين؛ وبسط تقريراتهم في المسألة إبستمولوجيا. تكمن أهمية الموضوع في أنه شغل الفكر الإسلامي على امتداداته العقدية والفقهيّة والفلسفية والفكرية، وتعددت الرؤى تبعاً لمناهج قراءة النص الديني؛ التي يترتب عنها إعادة بناء النموذج المعرفي الديني. لأجل ذلك يهمننا بحث الأصول الكلامية والفلسفية والفكرية في تقريراتهم. . التوصيات: نوصي باستقراء التراث الإسلامي وتتبع تفصيلات الخلافات الكلامية لضبط المسائل أكثر، ومقارنتها بالأطارح الحدائيه وما بعد الحدائيه لدفع الكثير من الشبه المقدمه للمجتمع المسلم على أنها من التراث الإسلامي العقدي، في سعي لتكوين مفهوم الدين الإنساني القائم على المشترك الإنساني، وهو مشترك وهمي مائع المفهوم؛ مقصي للمشترك الديني التوحيدي، ولمصدرية الوحي المهيمن، ويهدف لخلق بديل للدين التوحيدي بفلسفة واحدية كمنوية مادية تتخذ من الأطارح الواحدية الروحية الغنوصية مطية لبناء منهج معرفي واحدي.

الكلمات المفتاحية: علوم الشريعة، علوم اللغة العربية، الوحي، العقل، نظرية المعرفة

FÂRÂBÎ'DE FELSEFENİN İNSANÎ KILINMIŞ MİLLETTEN MUKADDEM OLUŞU: NÜBÜVVET VE MİLLET İLİŞKİSİ

Salih AYDIN*

Fârâbî millet ile neyi kastediyor olabilir? Feylesûf, reîs-i evvel, kanun koyucu ve imam aynı anlama gelmektedir ve millet ve din, “hemen hemen” eş anlamlıdırlar, diyor. Yani aralarında çok ince bir mana farkı bulunmaktadır demektir. Fârâbî “din, felsefenin tahtındadır”, demiyor. O bu ifadeden ziyade “insani kılınmış millet zamanca felsefeden muahhardır.”, “Millet, mükemmel felsefeye tabi olunca (...) o milletin sıhhati son derece iyi olur.” “Milletteki amelî olan temel prensipler (külliyyât), amelî felsefenin içindedir.”, “Fazıl şeriatlerin hepsi amelî felsefedeki külli prensiplerin altındadır.” demektir. Milletten zamanca önce olan, felsefe dediği nedir, dediğimizde filozof şöyle bir tanım yapmaktadır: Nazarî ve amelî şeyler (misalleriyle değil,) aynıyla kanun koyucunun nefsinde hasıl olduğunda o “felsefe”dir. Bu şey cumhurun nefislerinde hasıl olduğunda ise “millet”tir. Bunun anlamı aynı hakikat peygamberde meydana gelmeden ümmette meydana gelmez, dolayısıyla millet nübüvete tabi olarak doğar. Millet ile bizzat ferdi ve fitri din kastedilmediği gibi felsefe ile de Grek veya Helen felsefesi kastedilmemektedir. O Reis-i evvelin nefsinde feyzan eden küllî hakikate felsefe demek, dinin dolayısıyla bu felsefenin toplumlarda temessül ve tecessüm etmiş haline millet demektir. Doğal olarak bu açıdan ve bu manada millet, felsefe dediği nübüvvet hakikatinden sonra, ona tabi ve onun altında olacaktır. İşte bu bildiride Fârâbî'nin vahiy/nübüvvet ve millet arasında kurduğu ilişki irdelenecek, felsefe dediği vahyin, millete önceliği ve millet doğurucu etkisi hakkındaki fikirleri açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vahiy, felsefe, reîs-i evvel, kanun koyucu, millet, ümmet.

* Doç Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi Anabilim Dalı, salihaydin@sdu.edu.tr

MUTLAK, KESİN BİR BİLGİ KAYNAĞI OLARAK VAHİY VE İNSANLIĞIN GELECEĞİ

M. Necip YILMAZ*

İlahî bilgi insana yegâne doğru yolu gösteren bir rehberdir. İnsanlık bu rehberle dönem dönem farklılıklar olmakla birlikte genellikle Rönesans'a kadar daima değer vermiş, hayatın anlamını bulmada biricik saymıştır. Çünkü peygamberler Yüce Allah'tan aldıkları vahiy sayesinde insanlara yol göstermişlerdir. Peygamberlerin açtığı aydınlık yolda hayat sürmüş, ilahi bilginin ışığıyla bilinmezler karanlıkları aydınlanmıştır. Batı'daki bilimsel gelişmelere Kilise'nin karşı oluşu, bilim adamlarını engizisyon mahkemelerinde yargılayıp cezalandırması, aforoz etmesi din ile bilim arasındaki anlamlı ilişkinin kopmasına sebep olmuştur. Batı'da engizisyon mahkemeleri vasıtasıyla bilim adamlarına yapılan baskılara, işkencelere birçok örnek verilebilir. Galileo Galilei, Nicolaus Copernicus, Giordano Bruno baskılara maruz kalmış bilim adamlarının en meşhurlarıdır. Bilindiği gibi Giordano Bruno Engizisyon tarafından yargılanmış ve diri diri yakılarak idam edilmişti. Hristiyan dünyadaki bu olumsuz etkileşim daha sonra bilim adamlarının her alanda başarı kazanmaları, kilisenin etkisinin zayıflaması, teknolojik gelişmeler ilahi bilgiye karşı bir tutumun gelişmesine neden olmuştur. Böylece Rönesans'la birlikte Yunan tanrıları hortlatılmış ve süreç içerisinde aklın tanrılaştırıldığı bir evreye geçilmiştir.

Hayatta insan her şeyi akli sayesinde elde eder, kavrar. Çünkü akıl olmadan insanın bir şey hakkında bir bilgi sahibi olması imkansızdır. Ancak aklın da tecrübenin de bir sınırı vardır. Gazzâlî aklın sınırlılığını bin yılda bir gerçekleşecek olan hadiseleri aklın bilemeyeceği örneğiyle ortaya koymaya çalışmıştır. Bu anlamda insanın ilahi bilgiye, vahyin aydınlığına ihtiyacı vardır. Esasında insan, akli metotlarla da bunu kavrayabilir. Nitekim Kindî insanların benzerini ortaya koyamadıkların için vahyin gerçekliğinin sabit olacağını belirtmiştir. Tarihi süreç içerisinde teknoloji alanında kazanılan başarılar insanoğlunu sarhoş etmiş durumdadır. Günümüzde yapay zekâ alanındaki gelişmeler insanın kendi sınırlarını aşmada çok istekli olduğu intibasını vermektedir. Bu büyük bir tehdittir. İlim adamları vahyin aydınlığını ortaya koymak yerine onda çelişki var mıdır, yok mudur ile ilgilenmeyi yeğlemektedirler. Oysa ilim kuşukları ortadan kaldırma faaliyetidir, kuşku yaymak değildir. İlahi bilgi kesin, net, berrak, apaçıktır. Hiçbir kuşkuyla mahal bırakmayacak şekilde kesindir. Aklına tapan sahte bilim adamlarının ilahi bilgiyi yok saymaları, inkâr etmeleri, değersiz bulmaları tüm insanlığı yok edebilir. Zira ilahi bilgi çağlar üstüdür, varlığın sigortasıdır. Bu anlamda insanlığın geleceği için vahyin aydınlığına çok büyük ihtiyaç vardır. Zira insanın aklına sonsuz güven duyması, aklını tanrılaştırması insanlığı yok olma aşamasına getirmiştir. Bu tebliğde kesin bir bilgi kaynağı olması bakımından vahyin değeri ve insanlığın geleceği için bu bilginin önemi üzerine durulacaktır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı. necibylmaz@gmail.com

DOKTRİN VE MEZHEP MERKEZLİ VAHİY ALGISI

HANEFÎ DOKTRİNİNDE SÜNNETİN HEM VAHİY HEM DE İÇTİHAT KAYNAKLI KABUL EDİLMESİ

Fatih ORHAN*

İslam düşünce geleneğinde Sünnet'in vahiy mahsulü olduğu, bu bağlamda Hz. Peygamber'in (sav) de dinde Şâri' vasfını taşıdığı genel kabul gören bir düşüncedir. Ancak Hz. Peygamber'in (sav) savaşa ilgili bazı konularda içtihadı ile davranmış olması onun dini konularda da rey ile amel etmesinin caiz olup olmayacağı sorusunu gündeme getirmiştir. İlk dönem Eş'arî usûlcüler ile Mutezilî usûlcülerin büyük çoğunluğu, sünnetin vahiy mahsulü olduğu ön kabulünden hareketle Hz. Peygamber'in (sav) dini konularda içtihat ile amel etmesinin caiz olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. Görüşlerini ise "O, hevâdan (arzularına göre) konuşmaz. O ('nun sözleri/Kur'an), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir" (Necm 53/3, 4) ayetine dayandırmışlardır. Buna mukabil çoğunluğu oluşturan İslam alimleri, sünnetin vahiy mahsulü olduğu fikrini benimsemekle birlikte Hz. Peygamber'in (sav) tebliğ sürecinde bazen içtihatla da amel ettiği görüşünü benimsemiştir. Ancak sünnetin bu şekilde iki farklı bilgi kaynağından neşet ettiğini söylemek yani hem yakîn bilgi kaynağı vahiyden hem de zannî bilgi kaynağı olan içtihattan beslendiğini söylemek görünürde bir tenakuzu savunmak anlamına gelir. İşte biz bu tebliğimizde Hanefî usûlcülerin tenakuz gibi görünen bu duruma ilişkin yaklaşımlarını ele alacağız. Bu bağlamda tebliğimizi, Hz. Peygamber'in (sav) dini konularda içtihat etmesinin imkan ve cevazı, Hz. Peygamber'in (sav) içtihatların mahiyeti ve Hanefî usûlcülerin vahiy anlayışları şeklinde üç ana başlık üzerinden sunmaya çalışacağız.

* Doç. Dr., M.S.K.Ü. İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Hukuku Anabilim Dalı fatihorhan@mu.edu.tr

HANEFİ USÛLCÜLERE GÖRE SÜNNET-VAHİY İLİŞKİSİ VE BUNUN HADİS YORUMUNA YANSIMALARI

Serkan DEMİR*

Hız. Peygamber'in sünnetinin bir şekilde vahiyle ilişkili olduğu İslâm âlimlerinin çoğunun mutâbık olduğu bir husustur. Bu tebliğde incelenen Hanefî fıkıh usûlcüleri -Cessâs (ö. 370/981), Debûsî (ö. 430/1039), Pezdevî (ö. 482/1089) ve Serahsî (ö. 483/1090)- de dinî bilginin en önemli kaynaklarından biri olan sahih sünnet bilgilerinin önemli bir kısmının vahiy ekseninde değerlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bunun sonucu olarak bu usûlcüler yaptıkları vahiy taksimlerinde mutlaka sünnete de yer vermişlerdir. Onlar sünnetin önemli bir kısmını kimi zaman "vahy-i hafî" kimi zaman ise "vahy-i bâtın" olarak adlandırarak vahiyle bağlantılı bir şekilde ele almışlardır. Öte taraftan söz konusu usûlcülerin Hız. Muhammed'in kimi durumlarda -vahiy olmadan- ichtihadıyla da hareket ettiğini ancak O'nun (sav) bu ichtihadlarda karar kılmasının Allah Teâlâ tarafından onaylandığı (takrîrî vahiy / şibhü'l-vahy) anlamına geleceğini savunmaları onların vahiy-sünnet ilişkisine bakışlarına dair önemli ipuçları vermektedir. Tebliğde Hanefî usûlcüler tarafından usûl eserlerinde teorik çerçevesi çizilen Sünnet-Vahiy ilişkisinin furû' fıkha yansması Serahsî'nin (ö. 483/1090) el-Mebsût isimli eserinde yer alan örnekler üzerinden incelenmiştir. Örneğin Serahsî, Hız. Peygamber'in Necâşî için gıyabî cenaze namazını kılması ile ilgili rivayeti izah ederken (Hanefîlere göre gıyabî cenaze namazı kılmak caiz olmadığı halde Hız. Peygamber neden kılmıştır sorusuna cevap ararken); Hız. Ali'nin buluntu bir malı kendi menfaati için kullanmasına Hız. Peygamber'in izin verdiğine dair bir rivayeti izah ederken (Buluntu malın sadaka olarak değerlendirilmesi durumunda sadaka alması caiz olmayan ehl-i beytten birine neden bu iznin verilmiş olabileceğine dair yapılan yorumlardan haberdar ederken); Hız. Peygamber'in Urânelilere deve sidiği içmelerine izin verdiğine dair rivayeti değerlendirirken; ihramlıyken vefat eden bir sahâbiye Hız. Peygamber'in emri ile kefen giydirilmediğine dair bir rivayeti yorumlarken; Hız. Peygamber'in namazda ta'dîl-i erkâna rivayet etmeyen bir kimseyi münafık olarak adlandırdığı bir hadisi yorumlarken hep Hız. Peygamber'in, Kurân âyetleri haricinde de farklı şekillerde vahiyle muhatap olduğuna işaret etmiştir. Şüphesiz gerek *el-Mebsût*'ta gerekse Hanefî müellifler tarafından yazılan diğer kitaplardaki -bazı örneklerine yer verdiğimiz- benzer hadis yorumları Hız. Peygamber'in bazen neden istisnâî bir hüküm verdiği hususunda Hanefî âlimlerin düşüncelerini göstermesi açısından önemlidir. Zira onlar bu ve benzeri durumlarda Hız. Peygamber'in vahiyle sürekli irtibat halinde olmasından dolayı zaman zaman istisnâî hükümler verebileceğini savunmuşlardır. Bu ise böylesi istisnâî hükümlerin sadece Hız. Peygamber tarafından verilebileceği anlamına gelmektedir. Nitekim Serahsî'nin Hız. Peygamber'in ichtihadları ile diğer müctehidlerin ichtihadları arasındaki farka temas ederken işaretle bulunduğu en temel ayırım noktası da budur. Zira bu farklılığın etkisiyle Serahsî'ye göre sıradan bir müctehidin ichtihadının makul ve müdellel başka bir ichtihad ile hatalı sayılabilmesi mümkün iken Hız. Peygamber'in ichtihadları için böyle bir durum söz konusu olamaz. Zira onun ichtihadında bir hata olması durumunda bunu düzeltebilecek merci ya kendisi ya da Allah Teâlâ'dır. Dolayısıyla Hız. Peygamber'in şahsına özel olan bu durum kimi zaman vahyin yönlendirmesi ile ichtihad etmesi anlamına gelirken kimi zaman da yapılan ichtihadın vahiyle onaylandığı anlamına (takrîrî vahiy) gelmektedir. Ayrıca Serahsî'ye göre, O'nun (sav) verdiği hükümlerin illet veya hikmet boyutu düşünülürken her daim vahye muhatap olma ihtimali de dikkate alınmalıdır. Çünkü bu durum ise Hız. Peygamber'in bazı durumlarda istisnâî hükümler vermesine kaynak teşkil etmektedir.

* Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, serkan.demir@inonu.edu.tr

A LINGUISTIC ANALYSIS OF A KEY TERM IN UNDERSTANDING WAHY (REVELATION): TA'WİL WITHIN THE ISLAMIC LEGAL DISCOURSE

Ahmet TOPAL*

The concept of *ta'wİL* (interpretation), along with its counterpart *tafsİR* (explanation), occurs time and again in almost every discourse within the broad field of Quranic studies, both classical and modern. Yet, there is no single study that examines the term within a unified linguistic framework. Falling back upon the discussions on *ta'wİL* within the Islamic legal discourse within the primary sources in the Hanafİ Islamic Jurisprudence, the present work seeks to explain what is it in language that allows *ta'wİL* and does this in a unified linguistic framework where one can see the place of *ta'wİL* in relation to, for instance, *tafsİR*. Taking into consideration of the discussions where the concept of *ta'wİL* is mentioned in various ambiguous linguistic categories of *uṣūl al-fiqh* such as *mushtarak* and *xafi* as well as those with clarity of meaning such as *zāhir*, *mufassar*, and *muḥkam*, this paper argues that the origin of the concept of *ta'wİL* goes back to the dichotomy between the concepts of *kināya* and *ṣarīḥ*. It further argues that the general fixedness of meaning to certain expressions, which is the case in *ṣarīḥ*, lacks in expressions with *kināya*, which, it argues, opens the door for *ta'wİL* on the part of the addressee to preponderate (to make *tarjīḥ*) the intended meaning of the addresser from among the potential meanings based on *qarīna ḥāliyya* (extra-textual clues). It explains how this process works in various linguistic categories of the Islamic Jurisprudence within the Hanafİ school, thus honing our understanding of the concept of *ta'wİL*, which plays a key role in understanding *wahy* (revelation).

Key words: Islamic Jurisprudence, *ta'wİL* (interpretation), *tafsİR* (explanation), Arabic linguistics, linguistic categories.

* Dr. Öğr Gör., Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Edebiyatı, Hitit Üniversitesi, ahmet.topal@aya.yale.edu

HANEFİ MEZHEBİNDE İBADET DİLİ TARTIŞMALARI VE VAHYİN MAHİYETİ

Hasan KAYAPINAR*

Namazda kıraatin (Kur'an okumanın) farziyeti konusunda İslam hukukçuları arasında görüş birliği mevcuttur. Ancak kıraatin keyfiyeti konusunda bazı ihtilaflar söz konusudur. Bu ihtilaflardan birisi kıraatin Arapça dışında bir dille gerçekleştirilmesinin meşrûiyeti noktasındadır. Kaynaklarda belirtildiği üzere bu ihtilaf Hanefî mezhebinin kurucu imamları arasında olup Ebu Hanife'ye göre Arapçayı okuyabilen bir Müslüman Arapça dışında bir kıraat ile namaz kılabilir. Ancak İmam Muhammed ve Ebû Yusuf bu görüşte olmayıp onlara göre Arapçayı okuyabilen bir Müslümanın kıraati Arapça yapması zorunludur. Kısaca bu şekilde ifade edilebilecek bu ihtilaf sonraki yüzyıllarda yaşayan Hanefî alimleri arasında ciddi görüş ayrılıklarına dönüşmüştür. Buna göre Hanefî fukahâ arasında Ebu Hanife'nin bu görüşünden vazgeçtiği ve kıraatin mutlaka Arapça olarak yapılması gerektiği görüşü yaygınlaşmıştır. Ancak Tahâvî, Serahsî gibi Hanefî alimler Ebû Hanife'nin ilk görüşünü açıklamaya ve bazı kayıtlarla sınırlandırmaya gayret etmişlerdir. Aynı şekilde Kâsânî Ebu Hanife'nin bu görüşünden vazgeçtiği iddialarını kesin bir şekilde reddetmiş ve namazda kıraatin Arapça dışında bir dille yapılmasının meşrûiyetini şiddetle savunmuştur. İşte Hanefî fukahâ arasındaki kıraatin Arapça dışında bir dille yapılıp yapılamayacağına ilişkin bu tartışma Hz. Peygamber'e nazil olan vahyin mahiyetine ilişkin bazı tespitler sunmaktadır. Örneğin kıraatin Arapça olması gerektiğini savunan fakihler Kur'an'ın lafzının icâz özelliğine sahip olduğunu ileri sürerken; kıraati Arapça dışında bir dilde meşru gören alimler ise icâz özelliğinin manaya aidiyetini savunmaktadır. Zira diller sonradan yaratılmış (muhtes) olup Allah'ın kelamı ise sonradan yaratılmış değil ezeldir. Bu görüş sahipleri aynı şekilde bazı ayetlerle de istidlalde bulunmuş ve "o (Kur'an) öncekilerin kitaplarında da vardı" (Şuara, 196), "biz onu (Kur'an'ı) âcemî (Arapça dışında bir dil) bir Kur'an yapsaydık" (Fussilet, 44) ayetlerinin Kelamullah'ın Arapça dışında bir dilde de "Kur'an" olarak isimlendirildiğini belirtmişlerdir. Farklı bakış açısına göre doğruluk payına sahip olan ve adeta iç içe geçmiş daireler misali birbiriyle irtibatlı bu görüşler, vahyin kelam-ı nefsi-kelam-ı lafzî ayrımı düzleminde ele alınarak tahlil edilmelidir. Bu tebliğde Hanefî fakihlerin bu konudaki görüş ve delillerinin vahyin mahiyeti çerçevesinde incelenmesi hedeflenmektedir.

* Arş. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, hasankayapinar03@hotmail.com.

العلاقة بين الوحي والسياسة في ضوء النظر الكلامي والأصولي

محمود النفار*

إن دراسة العلاقة بين ظاهرة الوحي من خلال علاقتها بالظاهرة السياسية أمر غاية في الأهمية، فظاهرة الوحي ظاهرة متكررة في التاريخ، والظاهرة السياسية خاصة إنسانية لا ينفك عنها الاجتماع البشري. وقد شاع في النظام المعرفي الغربي أن الظاهرتين منفكتان بعضهما عن بعض بحيث يمكن دراسة كل واحدة منهما بشكل مستقل، وهو بنظرنا خلل منهجي وتحيز معرفي في دراسة مفهوم الوحي وإدراك حقيقته كما هو. وقد تناولت هذه الورقة العلاقة بين الوحي والسياسي لا في ضوء حقيقة المفاهيم أو سياق التاريخ، بل من خلال الأبعاد المنهجية لهذه العلاقة والتي تتمثل في علم الكلام وعلم أصول الفقه، حيث يمثل الأول أصل الوحي، ويمثل الثاني أصل السياسة الشرعية. وتبتدى أهمية هذه الورقة إذا عرفنا أن هناك بعض المقولات الاستشراقية التي زعمت بشيء دواعي الحديث في السياسة في وقت متأخر عن اتصال الوحي بسيدنا محمد صلى الله عليه وسلم، وساهمت قراءات المستشرقين هذه في تحديد مفهوم الوحي بصورة خاطئة. ولم تكن هذه القراءة خللاً في قراءة جزئية لبعض الأحداث أو النصوص فحسب، بل تطورت لتصبح منهج في دراسة المجال السياسي في السياق الإسلامي. ومن هذا الإشكال تحدد سؤال الورقة بقولنا: هل يشتمل مفهوم الوحي نفسه على مضامين سياسية؟ وهل بدأ هذا الوحي في المدينة كما زعم بعض المستشرقين أم أنها ظاهرة متكررة في القرانين: المكي والمدني على حد سواء؟ وما هي أشكال الوحي السياسي في المصادر المعرفية الإسلامية؟ وقد توسل الباحث بمناهج الوصف والتحليل والاستقراء والاستنباط والمقارنة، وخلص فيما خلاص إليه إلى أن عمق العلاقة بين مفهوم الوحي وظاهرة السياسة وأن قوة هذا الرباط بينهما إنما تظهر بالرجوع إلى المصنفات الكلامية والأصولية التي ذكرت بوضوح أصول هذه العلاقة والتي تهدم ادعاءات المستشرقين. كلمات مفتاحية: مفهوم الوحي؛ السياسة الشرعية؛ الظاهرة السياسية؛ الوحي والسياسة؛ القرآن المكي؛ علم الكلام؛ أصول الفقه

* باحث في موسوعة الفقه السياسي الإسلامي، مركز الفكر الإستراتيجي، Dr.,

VAHYİ OKUMA BİÇİMLERİ

KUR'AN LAFIZLARINA STİLİSTİK YAKLAŞIM: VÂSİL BİN ATA ÖRNEĞİ

Hüseyin MARAZ*

Bir dilin söylem biçimleri vardır. Bazen bu edebî ve estetik motiflerle olabildiği gibi bazen de pragmatist bir yaklaşımla olabilmektedir. Dinî veya edebî bir söylemin içerisinde öznenin orjinalliğini ortaya çıkaran şey de stilistik/üslup biçimsel yetidir. Bir konuşmacıyı diğerlerinden ayıran tarz olarak nitelenen bu durum, bireyin kendine özgü söylem üslûbuna sahip olmasıdır. Buna ilaveten bir insanın fizikî zaafını özel bir yetiye dönüştürmesi de olası bir durumdur. Daha doğrusu dilin özel bir kullanımıyla birlikte yeni bir edebî stil ortaya çıkabilir. Bu bağlamda Vâsıl bin Ata, dilindeki fiziksel kusur nedeniyle zihninde oluşan kavramları dile dökülebilmek ve anlamı açık bir şekilde muhabata iletebilmek için özel bir yeti geliştirmiştir. Nitekim o, “r” harfini doğru telaffuz edemeyen birisidir. Bu zaafi nedeniyle gerek günlük konuşmalarında gerek edebî - resmî söylem ve yazışmalarında bu harfe yer vermeden söz söyleme pratiğini geliştirebilmiştir. Öyle ki Vâsıl, bu anlatış biçimini, din diline de yansıtmıştır. Bunun için de bazı Kur'an lafızlarının içerisinde yer alan “r” harfini telaffuz etmekten kaçınmış, anlamı bozmayacak şekilde “r” harfi içermeyen lafızları söylemine dâhil etmiştir. Ancak bu şekilde lafızların synonym/eş anlamlarına yer veren ifade biçimleri, ister istemez tahrif olgusunu da gündeme getirmiştir. Vâsıl'ın fiziksel kusuru ve bu durumun kendisinde yaratmış olduğu psiko-sosyal baskı, her ne kadar bir dil uzmanı olarak nitelense de mevâlî kökene sahip olması, Kur'an'ın mahlûk olduğu düşüncesinden hareketle Kur'an'ı ezeli bir metin değil, dinamik bir hitap olarak görmesi böyle bir stil/üslup geliştirmesine etki etmiş olmalıdır. Fakat kendi çağında tahrif olarak anlaşılmayan bu durum, kendisinden yüzyıllar sonra Kur'an ayetlerinin mana ile telaffuzuna cevaz verdiği ithamıyla tahrif olarak değerlendirilmiştir. Ancak ilahî metinde değişimin imkânı gündeme geldiğinde Vâsıl'ın sarfe nazariyesini benimsediği ve hatta bu teoriyi ilk defa dile getiren olduğu ifade edilmektedir. Bu durumda Vâsıl'a göre, Allah, insan düşüncesini yeni bir metin oluşturmaktan veya mevcut ilahî metne ekleme-eksiltme yapmaktan alıkoymuş olsa da (sarfe) kıraat noktasında böyle bir engel söz konusu değildir. Dolayısıyla tarihin erken döneminde tecrübe edilen bu dilsel olgunun mevcut kaynaklar ekseninde incelenmesi ve sunulması önem arz etmektedir. Sonuç olarak tebliğimizde, kendisinden bize ulaşan herhangi bir yazınsal ürün olmasa da, Vâsıl'ın bazı Kur'an lafızlarına stilistik yaklaşımını örnekler üzerinden anlamaya ve

* Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebâli Üniversitesi, İslamî İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Kelam Anabilim Dalı, huseyin.maraz@bilecik.edu.tr

açıklamaya çalışacağız. Bu örneklemin edebî bir üslup mu yoksa tahrif olgusu ile eşdeğer bir tasarruf mu olduğunu tartışacağız. Alana özel, ilmî bir disiplinin konularına müdahil olacak şekilde derin dilsel analizlere veya Arap dilinin gramer, belâğat ve meânî gibi özel konularına yer vermeden kendi koşulları, konjonktürü ve bağlamı içerisinde din dilinin özel lafızlarına yönelik bir söylem üslûbunu deskriptif bir yöntemle irdeleyeceğiz.

TARİHSELÇİLİK VE KUR'AN'IN LAFİZ –MANA OLARAK AYRILIĞI TEORİSİ

Recep DEMİR*

Tarihselcilik kavramı, farklı ilim dallarında çok değişik anlamlarda kullanılmış ve bazen birbirine tamamen zıt tanımlar bile yapılmıştır. Batı tandanslı olan tarihselcilik kavramı “Tarihsel olanın varlık biçimi; zamana bağlılık, gelip geçicilik; tarihsel koşulluluk, tarihe bağlı olma ve bir şeyin gerçekten tarihsel olarak var olduğu olgusu” anlamında kullanılmıştır. Bir başka açıdan tarihselcilik ise “Tüm tarihsel fenomenlerin biricikliğini ve bireyselliğini vurgulayan; her çağın her tarihsel dönemin o döneme damga vuran fikir ve ilkeler aracılığıyla yorumlanması gerektiğini, dolayısıyla geçmişteki insanların eylemlerinin, tarihçinin kendi çağına ait değer, inanç ve motifler temel alınarak açıklanamayacağını” savunan görüştür. Tarihselci yaklaşımı benimseyenlerin kendi görüşlerini temellendirmede kullandıkları en önemli argümanlardan birisi “Kur’an’ın Ârâbîliği” dir. Bu kavramsallaştımanın içine Kur’an’ın nazil olduğu dönemin dil, kültür, örf ve âdetini kullanması girmektedir. Burada özellikle “dil” en fazla öne çıkmaktadır. Dilin de insanî yönüne vurgu yapılarak her bir metnin yaşadığı dönemin kültür ve anlayışını yansıtmayı bakımından tarihselci yöntemin gerekliliği ileri sürülmektedir. Bu yaklaşım, söz konusu metnin lafız ve mana olarak Allah’tan gelmesi durumunda bile beşerî dili kullanması bakımından tarihselci yöntemi gerekli kıldığı şeklinde ifade edilmektedir. Metnin mana olarak Allah’a, lafız olarak da Hz. Peygamber’e ait olması durumu tarihselcilik savunusunu daha güçlü bir hale getirmektedir. Tefsir usulüne dair temel kaynaklardan olan *Zerkeşî el-Burhan* adlı eserinde vahyin gelişiyile ilgili Semerkandî’den üç görüş nakleder: Bunlardan birincisi, indirilen hem lafız hem de manadır; ikincisi, Cebrail, Hz. Peygamber’e yalnızca manaları getirmiş, Hz. Peygamber bunları öğrenmiş ve Arapça olarak ifade etmiştir; üçüncüsü, Cebrail’e mana olarak verilmiş o da bunu Arapça lafızlarla ifade etmiş daha sonra da onu indirmiştir. Zerkeşî bu görüşleri sadece nakletmekte, herhangi bir yorum ve tercihte bulunmamaktadır. İşbu tebliğde Kur’an’ın lafız olarak kime ait olduğu noktasındaki görüşler ele alınıp irdelenecek ve bunun tarihselcilikle ilişkisi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarihselcilik, Kur’an’ın Lafız ve Manası, Kur’an’ın Ârâbîliği

* Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, recepdemir55@gmail.com

KADININ NAFKA SORUMSUZLUĞU BAĞLAMINDA VAHYİN EVRENSELLİĞİ MESELESİ

Akif DURSUN*

Bilindiği üzere İslam toplumunda genel kural nafaka sorumluluğunun erkeklere yüklenmesidir. Prensipten olarak kadınların kendi nafakalarını bile kazanmaktan sorumlu tutulamayacağı benimsenmiştir. Fıkıhın nafaka ile ilgili bölümlerinde eş ve çocuklar başta olmak üzere aile fertlerinin nafakalarının kimlere vacip olacağı ayrıntılı şekilde belirlenmiştir. Şüphesiz bu hükümler Kur'an ve sünnetteki hükümler ile sahabe uygulamaları dikkate alınarak tesis edilmiştir. Ancak bu hükümlerin tesisinde acaba Arap toplumunun yapısı, örf ve adeti ne kadar etkilidir? Kur'an ve sünnetteki bu hususla ilgili hükümler ideali gösteren evrensel yani zaman ve mekân üstü hükümler midir; yoksa var olanı düzenleyen hükümler midir? gibi sorular üzerinde düşünülmesi gereken sorulardır. Biz bu çalışmada nafaka, özellikle de zevce nafakası ile ilgili hükümleri merkeze alarak bu husustaki nasların evrenselliği; diğer deyişle zaman ve mekân üstü olup olmadığını, bunda ölçünün ne olması gerektiği hakkındaki düşüncelerimizi ortaya koymaya çalışacağız. Zamanımızda kadının toplumdaki konumu ile ilgili hem zihinlerde hem de dış dünyada pek çok değişiklik yaşanmıştır. Mesela, şu anda başta batı dünyası olmak üzere Türkiye dahil dünyanın pek çok ülkesinde kadınların nafaka teminleri sadece bir hak değil sorumluluk olarak da görülmektedir. Bu değişiklikler İslam dünyasında da yaşandığı için bazı kişiler bu hususta nazil olan ayetleri yeniden değerlendirmeye, kimisi zamana uygun tevile kimisi de tarihsel bir hüküm gibi görmeye yönelmiştir. Bu sebeple nafaka ile ilgili hükümlerin mekasidinin, İslam'ın toplum tasavvuru içinde nereye oturtulacağına ortaya konmasının hem inancımız hem de amelimiz açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Nafaka ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ancak nafaka ile ilgili hükümlerin evrenselliği veya yerelliğini tartışan çalışma bulunmamaktadır. Bu konudaki ayetlerin tefsirinde veya hükümler açıklanırken hikmetlere, mekasıda kısaca değinilmiş ancak bütünlüklü bir şekilde konu ortaya konmamıştır. Bu çalışma bu alandaki boşluğu kısmen dolduracaktır. Çalışma hazırlanırken öncelikle nafaka ile ilgili doğrudan hükümler ihtiva eden ayetler, hadisler ve başta dört mezhep olmak üzere fıkıh kitaplarındaki hükümler tespit edilmiştir. Çalışmamız kadının nafaka sorumluluğu üzerinde yoğunlaştığından bununla ilgili hükümlere bakılmıştır. Ayetlerin tefsirine, fukahanın serdettiği hükümlere bakılırken olabildiğince ilk kaynaklara müracaat etmeye çalışılmıştır. Son dönemde yazılan nafaka ile ilgili kitap ve makalelere bakılmış ancak konumuzun ana fikri ile ilgili fazla bir şey bulunmaması sebebiyle kaynak olarak kullanımları sınırlı tutulmuştur. Çalışmada önce

* Dr. Öğr. Üyesi, Medeniyet Üniv. Hukuk Fakültesi, akif.dursun@medeniyet.edu.tr

nafaka ile ilgili ayet ve hadisler verilmiş, ardından mezheplerin nafaka hakkındaki içtihadlarına kısaca değinilmiş, daha sonra da bu hükümlerin konulma sebepleri, mekasıdı ve evrenselliği veya yerelliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda vardığımız sonuçlar kısaca şu şekildedir: Kur'an ayetleri hakkında aslı durum evrensel olması, ideal olanı göstermesidir. Yerel ve zamanla mukayyet olduğunu söyleyebilmek için ayrıca delil gerekir ve bu delil ya başka bir nas ya da Kur'an'ın nazil olduğu dönemde gerçekleşip biten bir olay olması gerekir. Cahiliye toplumunun uygulamalarının bazılarının aynen bazılarının da tadil edilerek alınması o hükmün tarihsel olduğunu göstermeyeceği gibi toplumsal değişimlerin olması da tarihsel olduğunu göstermez. İslam uleması nafaka ile özellikle de eş ve evlat nafakası ile ilgili hükümleri fitrat çerçevesinde görmüştür. Bir hükmün fitrata istinat etmesi, o hükmün insanlık devam ettiği müddetçe devam etmesi gerektiğini gösterir. Bu sebeple nafaka ile ilgili hükümler ihtiva eden ayetler ve bu ayetlerin açıklaması babındaki hadisler evrenseldir. Her dönem ve her toplum için geçerlidir.

EHL-İ SÜNNET KELÂMININ KURUCU ÂLİMLERİ AÇISINDAN VAHYİN DOĞASI BAĞLAMINDA TARİHSEL HALKU'L-KUR'ÂN TARTIŞMALARI VE MODERN DÖNEMDEKİ ANLAMI

Hüseyin AYDIN*

Erken dönemde kelimciler Allah'ın rasûlüne vahyini Berahime karşısında ispata çalışmışlardır. Nübüvvetin isbatı bahisleride Allah ile insan arasında iletişimin imkanı ele alınır. Bağdadî ve Şehristânî gibi âlimlerin Yahudilerin teolojik tartışmalarından aktarıldığını kaydettiği ve Müslümanlar açısından fitne olarak değerlendirdikleri Kur'an'ın yaratılmışlığı tartışmaları Müslümanların karşılaştıkları ilk büyük tartışmalardan birisidir. Kalam ilminin öncülerinin Ehl-i kitapla girdikleri teolojik tartışmalar sonucunda Allah kelâmının insanlara intikalinin yaratma vasıtasıyla olabileceği dile getirildi. Ehl-i kitabın teolojik tartışmalarını tevârüs eden ilk kelâmcılar bu büyük teolojik tartışmada iyi bir sınav verememiştir. Tartışmaların tanımlamalara, ithamlara ve halk nezdinde nefrete yol açması Halife Me'mun döneminde Ahmet b. Ebû Duâd'ın konuya siyasi veçhe kazandırmasıyla yakından ilgisi bulunmaktadır. Halbuki Ca'd b. Dirhemle başlatılan bu tartışma Mu'tezilenin kurucu âlimlerinden Ebu'l-Huzeyl döneminde böyle bir kargaşaya neden olmamıştı. Zira Ebu'l-Huzeyl büyük bir fikir adamı olarak tartışmayı mecrasından taşımamıştı. Halku'l-Kur'ân meselesi tartışılırken gerek Ehl-i Sünnet gerekse de Mu'tezile konunun sıfâtullaha tealluk ettiği konusunda söz birliği ederken mesajın insana iletilmesinin keyfiyeti hakkında ihtilaf ettiler. Tartışma vahyin özüne yönelik değil iletilmesine yönelikti. Ehl-i Hadisin mihne dönemi yıldızı parlayan sembol ismi Ahmet b. Hanbel Selefî'nin teslimiyetçi anlayışına sıkı bağlılığı ve kelimciler karşısındaki katı tutumu, tartışmanın çıkmaza girmesinin nedenlerinden birisidir. Ebû Hanîfe ve İbn küllâb gibi Ehl-i Sünnet kelâmının öncülerinin büyük başarısı bu teolojik tartışmada orta yol olarak kabul edilebilecek başarılı bir anlayış ortaya koymuşlardır. Bunu ardılları olan İmam Mâtürîdî ve Eş'arî daha sofistike bir görüş olarak tartıştılar. Kelâmın klasiklerinde Halku'l-Kur'ân sıfâtullah çerçevesinde ispat-tenzih dengesi bağlamında tartışılırken modern dönemde bağlam değişmiş daha ziyade tarihsellik zeminine taşınmıştır. İlahî kelâmın sübutu tartışılmazken Lâhutî yahut nâsutîliği üzerinden bir takım iddialar gündeme getirilmektedir. Mustafa Öztürk gibi Kelâmullahın bir kısmının tarihselliğini ileri sürenler söz konusu âyetlerin hükümlerinin yürürlüğünü askıya almak gerektiğini savunmaktadırlar. Fazlurrahman gibi vahiy alırken elçinin müdahil olduğu tezini ileri

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Kalam ve İtikadi İslam Mezhepleri Anabilim Dalı

sürenler ise vahyin tanımını değiştirerek peygamberi pasif bir alıcı olmaktan çıkarıp, insan aklını aktif olarak sürece dahil etmektedirler. Klasik dönemde Ehl-i Sünnet, Mu'tezile âlimleri başta olmak üzere ümmet Halku'l-Kur'ân meselesini bu bağlamda ele almazken, kimi yeni araştırmacılar bilimsel ahlakı terk ederek modernist yahut tarihselci iddialarını klasik döneme dayandırma çabaları içerisinde gözükmeıtedirler.

“KERİM ELÇİ’NİN SÖZÜNÜ” NASIL ANLAYALIM?

Mustafa ŞENTÜRK*

Kur’ân’ın nüzûlü döneminde, Hz. Peygamber’e (sas) ve dolayısıyla Kur’ân’a inanmayan bazı ilk muhataplara göre, Kur’ân “Muhammed’in uydurduğu” sözlerden ibaretti (Yûnus 10/38; vd.). Modern döneme gelindiğinde ise Kur’ân çalışmalarında Kur’ân’ın kaynağı ve mâhiyeti ile ezberlenmesi, yazılması, aktarılması gibi hususları merkeze alan oryantalistlere göre de “Kur’ân, Allah’ın değil Muhammed’in sözüdür”. O bakımdan Kur’ân, Muhammed’in yaşadığı psiko-sosyal, siyâsî, iktisâdî, tarihî ve kültürel çevrede ele alınmalıdır. Bu iki grubun yani İslâm’a inanmayan bazı ilk muhataplar ile oryantalistlerin meseleye “dışarıdan baktıkları” açıktır. Modern dönemde meseleye “içeriden bakan” ancak ilginç bir şekilde bu iki grupta aynı düşünen tarihselci Müslümanlar türemiştir. Tarihselciler de tıpkı sözü edilen önceki iki grup gibi “Kur’ân’ın Hz. Peygamber’in sözü” olduğunu ileri sürmektedirler. Ancak öncekilerden farklı olarak argümanlarını “içeriden” yani Kur’ân’dan bulmaktadırlar. O da Kur’ân’da iki defa tekrar edilen “*Şüphesiz o, kerîm bir rasûlün sözüdür*” (Hâkka 69/40; Tekvîr 81/19) âyetidir. Peki bu âyet, klasik dönemde nasıl anlaşılımıştır ve hâl-i hazırda nasıl anlaşılmalıdır? İşte bu çalışma, klasik dönemden günümüze bu âyetin nasıl anlaşıldığını ve anlaşılması gerektiğini tespit amacındadır.

Anahtar Kelimeler: Kur’ân, Tefsîr, Rasûl, Elçi, Söz/Kavl

* Doç. Dr., Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mustafasenturk@trakya.edu.tr

OSMANLI ŞİİRİNDE VAHİY KELİMESİNİN KULLANILDIĞI ANLAM VE BAĞLAMLAR

Olçay KOCATÖRK*

Őiirin dili ve Őairin dőnyası, hayatın görőnen yőző ile olağan gőndemini epeyce aŐan bir ufukla çevrelenmiŐtir. Kimi Őairlere gőre bu ufuk, insanı hakikate ulayan bağların dőĐőm noktasıdır. Daha Antik Yunan'da Platon gibi bir filozof, Őiiri hakikat leminden gelmiŐ bir haber ve Őairi ise tanrıların habercisi saymakla, aslında sőzőnő ettiğimiz yaklaŐımın ne denli eskiye uzandığını belgelemiŐ olmaktadır. BirŐok İslami kaynak ve sahada olduğu gibi Osmanlı Őiirinde de zaman zaman "Efltőn-ı İlhi" olarak karŐımıza çıkan Platon, Osmanlı Őiir poetikasını birŐok yőnden etkilemiŐ bir dőŐőnőrdőr. Belli bir oranda bununla da ilgili olmak ūzere, Divan Őairi kendi sőzőnő yőcelerden ilham olunmuŐ ilahi bir vergi olarak niteler ve sunar. Sőzőn bőylesi bir değer taŐıdıĐını gőstermeye yarayacak birŐok İslami kaynak ve dayanak da elbette Őairler için ayrıca hareket noktası oluŐturmaktadır. Vahiyle iliŐkili bir kavram olan ilhamın Osmanlı Őiirinin mahiyeti bakımından ifade ettiği anlamın yanı sıra, doğrudan Hz. Peygamber'in Allah'tan aldığı vahiyle ilgili açık gőndermeler, őrtölő çaĐrıŐımlar, benzetmeler vs. yoluyla da Osmanlı Őiirinde vahiyy kelimesinin çeŐitli kullanımlarına rastlanmakta, bununla ilgili zengin bir malzemenin varlığından sőz edilebilmektedir. Bu çalıŐmada, çeŐitli asırlarda yaŐamıŐ Divan Őairlerinin Őiirlerinden örnekler de verilmek suretiyle, Osmanlı Őiirinde vahiyy ve yanı sıra ilham kelimesinin kullanımları ūzerinde durulacak, bunlar temel baŐlıklar altında değerlendirilecektir.

* Dr. ŐĐr. ūyesi, Selçuk ūniversitesi, İslami İlimler Faköltesi, Osmanlı Tőrkesi ve İslami Tőrk Edebiyatı Anabilim Dalı, kocaturk.olcay@gmail.com

KUR'ÂN'DA GEÇEN NECM/NÜCÛM KELİMELERİNİN METİN İÇİ BAĞLAM KARİNESİ AÇISINDAN ANALİTİK OLARAK İNCELENMESİ

Duran EKİZER*

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan sureler ile sureleri oluşturan ayetler arasında tevkîfî bir insicam ve tenasüp vardır. Bu sistematik örgü sadece ayet ve surelerin sıralamasında değil, aynı zamanda cümle ve pasajların birbirleri arasındaki anlam bağlantısında mevcuttur. Dolayısıyla her bir ayetin anlam bakımından bağlı olduğu diğer ayetlerle birlikte metin içi bağlam açısından semantik bir rolü vardır. Buradan hareketle bir ayeti ya da ayet içindeki herhangi bir kelimeyi anlama ya da yorumlama faaliyetinde bulunurken, ayetlerin kendi içindeki anlam bütünlüğü ve sözdizimi/nazmın yanı sıra bahsi geçen ayet ya da kelimenin diğer ayet ve kelimeler ile birlikte oluşturdukları metin içi bağlamın dikkate alınmasının gerekli olduğu ifade edilmelidir. Bu tespitin bir sonucu olarak; metin içi bağlamın da tevkîfî olduğu çıkarımı yapılabilir. Abdulkâhir el-Cürçânî'nin nazm/söz dizimi teorisini genellikle cümle düzeyinde ele almasının bir üst aşaması olarak ayetler arasında da metin içi nazmdan bahsedilebilir. Bahsi geçen hususlara dikkat edilmeden yapılacak olan bir anlama çabasının bazı durumlarda yanlış sonuçlara götüreceği açıktır. Bu tespitin bir göstergesi olarak; bazı dil bilimsel tefsirlerde bile Kur'ân ilimleri içerisinde vücut konusu içinde değerlendirilen zikir, necm/nücûm ve ümmet gibi Kur'an'da farklı anlamlarda kullanılan bazı eş sesli kelimelerin siyaka ve metin içi bağlama dikkat edilmeden anlam verildiği görülmektedir. Necm/nücûm, Kuranda 4 yerde tekil, "necm"; 9 yerde ise çoğul olarak "nücûm" şeklinde 13 yerde geçmektedir. Ancak hicrî 5. Yüzyıldan sonra yazılan tefsirler ve modern dönemde oldukça yoğun bir ivme kazanmış olan Kur'ân meallerine bakıldığında genellikle bütün necm/nücûm kelimelerine "yıldız" anlamı verildiği görülmektedir. Çalışmada bu madde, kullanım bilim açısından metin içi bağlam merkezli olarak incelenmiş ve bu ifadelerin 8 yerde "yıldız", 3 yerde "vahiy" ve 2 yerde de "gövdesiz bitki" anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir. Yapılan dilbilimsel analiz neticesinde necm/nücûm kelimelerinin "yıldız" anlamında kullanıldığı ayetlerde bazen ay ve güneş ile birlikte, bazen de münferit olarak teshir/Allah'ın emrine boyun eğme fiili ile birlikte kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca yıldız anlamına gelen ifadeler, iki yerde ihtida "doğru yolu bulma" fiili ile bir yerde ise sâkib/(karanlığı) delen sıfatı ile zikredildiği ve bir yerde de nazar/(yıldızlara) bakma eyleminin mefulü olarak kullanılmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, duranekizer@yahoo.com

Kelimenin gövdesiz bitki anlamında kullanıldığı iki yerde ise güneşle birlikte “secde etme” fiilinin öznesi olarak zikredilmiştir. Vahiy anlamına geldiği pasajlarda ise sentagmatik yapı içerisinde siyak ve sibak karinesi gereğince örneğin 53/Necm Suresinin 1. Ayetinin siyakında Hz. Peygamber’in yoldan çıkmadığı ve hevasından konuşmadığı ve onun ağzından dökülen her bir söylem ifadesinin vahiy olduğu ve ona bu vahyi çok kuvvetli olan Cebrailin öğrettiği ifade edilmektedir. Necm kelimesinin “vahiy” anlamında geldiği diğer ayet olan 52/Tûr Suresi 49. Ayette ise bir sonraki sure olan 53/Necm Suresinin ilk ayetinin yanı sıra kendisinden önceki ayetlerle birlikte “vahiy” olarak anlaşılmasını gerektiren bir bağlama sahiptir. Yukarıda yapılan tespitlerin bir neticesi olarak; Kuran’da geçen necm/nücûm maddelerinin metin içi bağlama dikkat edilmeden genellikle “yıldız” olarak anlaşıldığı dikkate alındığında çalışmanın bu tip çok anlamlı Kuran müfredatının, ayetler arasındaki dilsel anlam örgüleri çerçevesinde doğru bir şekilde anlaşılması babında faydalı olacağı umulmaktadır.

TARİHSEL VERİLER İŞİĞİNDA YÖNETİMLE İLGİLİ ÂYETLERİN EVRENSEL OKUNUŞU

Abdullah TURHAN*

Kur'ân vahyinin beşerî bir düzleme nüzulü, onun nasıllığı ve nasıl anlaşılması gerektiği sorununu gündeme getirmiştir. İlâhî olanın fiziki alana müdahalesi anlamına gelen bu olgu, hususen bu ilişkinin üçüncü tarafları için birçok anlama ve yorumlama problemini de doğurmaktadır. Vahyin tarihin belirli zaman dilimindeki insan topluluğuna nüzulü, onun tarihle ilişkisini, süreç içerisinde de tarihi olanla ilişkisini tartışma konusu yapmaktadır. Öte taraftan vahyin hidayet misyonu ve tüm insanlara bu hidayeti ulaştırma amacı ile tarihle olan bağlantısı ve tarihi boyutu birbiriyle çelişen iki durum gibi gözükmemektedir. Ulûmü'l-Kur'ân içerisinde yer alan esbâbü nüzul, Mekkîlik-Medenîlik ve Nesh gibi konular vahyin nüzul ortamına dair tarihi verileri ortaya koyarak, vahyin kendi ortamıyla sağlam bir bağ kurarak anlaşılma çabasının bir ürünüdür. Klasik tefsir müktesebatımız bu çabanın örnekleriyle doludur. Biz bu çalışmamızda Kur'ân'ın yönetimle ilgili âyetlerinden bir kısmının kendi tarihleri içerisinde ne anlama geldiği, nasıl anlaşıldığı ve nasıl bir kültürel zemine nâzil olduğu ve evrensel hangi değerlerle bağlantılı olduğu mevzuunu ortaya koymaya çalışacağız. Özellikle üzerinde durulacak âyetlerin Kur'ân'da yönetimle ilgili beş temel ilkeye işaret ettiği belirtilecektir. Bunlar: Adalet, ehliyet, itaat, şûrâ ve biat ilkeleridir. İlgili ilkelere vurgu yapan âyetler nüzul ortamındaki bir algı ve bunun ortaya koyduğu olguyla bağlantılı olarak nazil olmuştur. Vahyin bu olgusal durumla ilişkisi farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Adalet tüm toplumlarda kabul gören evrensel bir değerdir. Cahiliye toplumunda da adalet makbul addedilen bir değer olmakla birlikte; kabile asabiyeti, toplumsal sınıf algısı ve menfaat kaygılarıyla hem düşünsel hem de eylemsel bazda ciddi tahribata uğramıştı. Vahiy bu gerçeklikle yüzleşerek fitrata ve maşerî vicdana uygun hükümler vaz etmiştir. Ehliyet, itaat, şûrâ ve biatla ilgili âyetlerde farklı algı ve olgular üzerine nâzil olarak Cahiliye toplumunu hidayete erdirecek değerleri takdim etmişlerdir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Tefsir Bölümü, abdullahturhan@mehmetakif.edu.tr

GRAMATİK VE SEMANTİK İLİŞKİ BAĞLAMINDA RAHMET KAVRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME (ARAF SURESİ 56. AYET ÖRNEĞİNDE)

Mehmet Zahid ÇOKYÜRÜR*

Arap dilbiliminde müzekker veya müennes bir kelimeyle ilintili olan mübteda, haber, sıfat, fiil, ism-i işaret, ism-i mevsul veya zamir gibi cümle unsurlarının o kelimeyle müzekkerlik ve müenneslik açısından uyum sağlaması esas kabul edilmiştir. Ancak Kur'ân-ı Kerim'de 114 yerde geçen "rahmet" kelimesinin sıfatı veya kendisine dönen zamiri çoğunlukla kendisiyle uyumlu olarak müennes kalıpta yer almışken, Araf suresinin 56. Ayetinde geçen bu kelimenin haberi müennes gelmek yerine müzekker gelmiştir. Bunun yanı sıra bazı Mushaflarda "rahmet" kelimesi tayı marbuta (kapalı ta) ile değil meftuha ile gelmiştir. Bu durum gerek bazı dil bilginlerinin ve gerekse müfessirlerin dikkatini çekmiş ve her biri değişik bakış açısıyla yaklaşarak meseleye makul bir açılım getirmeye çabalamışlardır. Konu ilgili bilginlerce hem gramatik hem de semantik zeminde incelemeye alınmış olup; gramatik bakımdan takdir ve hazf gibi Arap diline has hususiyetler ve olgular meyanında çözüm önerileri gündeme gelmişken, semantik açıdan kelimenin başka müzekker kelimelerle tevili söz konusu olmuştur. Hatta dil bilginlerinden İbn Malik bu problemle ilgili çözüm olanaklarını 6 maddede toplamış, İbn Hişam ise bilginlerin meseleyle ilgili çözüm önerilerini 14 maddede bir araya getirmiştir. Ayrıca İbn Hişam söz konusu fikirlerin her birini ayrı ayrı ele alarak zayıf, kuvvetli ve geçersiz gibi hükümlerle kategorize etmiş ve kendi kanaatini de belirtmiştir. Bu bildiride söz konusu kavram, araf suresi 56. Ayet özelinde ele alınacak, dil bilginleri ve müfessirlerin meseleyle ilgili fikirleri incelenecek ve Kur'ân-ı Kerim'de bu meseleyle benzer hususlara örnekleriyle nispeten temas edilecektir.

* Arş . Gör. Dr., KMÜ Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, mzcokyurur@kmu.edu.tr

GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİN KUR'ÂN YORUMUNA KATTIĞI ZENGİNLİK

Şeyma Gülsüm ÖNDER*

Belli bir anlama işaret etmek üzere vaz' edilmiş dil içi ve dil dışı göstergeleri inceleyen göstergebilim semantik ve pragmatik metotları da kapsayacak şekilde geniş bir teorik zemine sahiptir. Bu bilim kurucuları Saussure (1857-1913) ve Peirce (1839-1914) ile dilbilim ve mantık-felsefe alanları olmak üzere iki farklı teorik düzlemde ortaya çıkmıştır. Ardından bu iki kurucu ismin yöntemlerini takip eden göstergebilimciler çeşitli ekoller kurmuştur. Son zamanlarda ise göstergebilim, edebiyat ve sanatta dil içi ve dil dışı göstergelerin işaret ettiği anlamların incelendiği bir yorum faaliyeti olarak işlevini sürdürmektedir. Yorum faaliyetleri arasında çağdaş bilim adamlarından bazılarının göstergebilimi Kur'an ayetlerine uyguladıkları örnekler de bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Kur'an'da geçen renkler gibi belli bir tema üzerine yapılan tahlillerden oluşurken bir kısmı da herhangi bir sûrenin göstergebilim açısından yorumlanmasını hedeflemektedir. Yalnızca dil içi göstergeleri ele almayı dil dışı göstergeleri de yorum faaliyetine dahil eden göstergebilimsel analiz çalışmaları, metin içi analizde dil dışı göstergelerin oynadığı rolü görmek açısından önemlidir. Bu bağlamda, bu tebliğ ile Kur'an'ın göstergebilimsel analizi üzerine yapılmış çalışmaların incelenmesi ve bu çalışmaların ulaştıkları bulguların Kur'an'ın mahiyet ve hakikatine ilişkin olguları anlama ve yorumlama noktasında sağladığı katkıların değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

* Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati, seyma91onder@gmail.com.

الوحيُّ والنُّبوَّةُ بين المتكلمين الفلاسفة

ضرغام منهل محمد*

قضية الوحي والنبوّة من القضايا التي شغلت الفكر الإنساني قديماً ولا زالت تشغله، سواء في الإثبات والنفي، أوفي التفسير ومحاولة الاكتناه، فلا غرو ان يتناولها بالبحث كلُّ من الأديان والفلسفة؛ ولأجل ذلك نرى أن التراث الفلسفي والديني كلاهما قد تعرّضاً لهذه المسألة إجمالاً وتفصيلاً، وإذ لم نكن بصدد دراسة مقارنة بين الأديان، ولا بين الفلسفات، فإننا نحدد بحثنا بإطار الفلسفة الإسلامية، والدراسات الدينية الإسلامية، وهو ما يُعرّف بعلم الكلام، وقد شاع بين بعض المفكرين الإسلاميين والباحثين المعاصرين أقوال للفلاسفة، لم تصح عنهم، وأدى شيوعها إلى التسليم بها وقد حرر الباحث نسبة هذه الأقوال إلى الفلاسفة؛ فظهر عدم صحة نسبة بعضها على الأقل، بل إن الذي صحَّ عن الفلاسفة أصداد هذا الشائع المنسوب لهم خطأ، وبعض ما نُسب للفلاسفة هو في الحقيقة من كلام المستشرقين، وسنبين ذلك في البحث، ومن هذه المسائل التي شاعت عن الفلاسفة قضية الوحي والنبوّة، وكون النبوّة مكتسبة أو هببية، ومنها أيضاً بشرية النبي ومَلَكِيَّتُهُ، وكيفية اتصال النبي بالوحي، وغير ذلك مما تناوله البحث. ولما كان الوحي والنبوّة مرتبطان، لا ينفك أحدهما عن الآخر سواء عند المتكلمين أو الفلاسفة المسلمين، صدّرنا البحث ببيان مفهوم كل منهما عند الفريقين، ولما اشتبهت مقولات المستشرقين بمقولات الفلاسفة -عند بعض الباحثين المعاصرين- تناولنا مفهوم الوحي والنبوّة عند المستشرقين أيضاً لبيان موضع الاشتباه، وحل اللبس. وبيان مفهوم الوحي والنبوّة يقودنا بالضرورة إلى بيان شروطهما، وأنواعهما، وكيفية تلقي الوحي، والاتصال بالملك، أو بالمفارقات أي المجردات التي هي العقول والنفوس السماوية، والكلام عن اتصال النبي بهذه الموجودات المفارقة والروحانية وكيفية تلقي الوحي يجرُّنا إلى الكلام على بشرية النبي ﷺ ومَلَكِيَّتُهُ، وهي قضية كثر فيها النقاش في الوسط الأكاديمي. وبعد عرض هذه الأمور خَلَصْنَا أوجه الاتفاق والافتراق بين المتكلمين والفلاسفة المسلمين -بحسب الظاهر- في الوحي والنبوّة، وإنما قلنا: بسحب الظاهر؛ لأنه من الممكن الجمع والتوفيق بين النظريتين الفلسفية والكلامية، وهذا ما سنحاوله في ها البحث إن شاء الله.

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, dhurgham@selcuk.edu.tr

HİRİSTİYANLIKTA VAHİY-PEYGAMBER İLİŞKİSİ VE KUTSAL METİNLERİN OLUŞUMU

Muhammet TARAKCI*

Hiz. İsa'yı peygamberlikten ilahlığa yükselten Hıristiyanlıkta peygamberlik, vahiy ve ilham anlayışları Yahudilikten ve İslam'dan farklıdır. Hıristiyanlar, Hiz. İsa'nın ete kemiğe bürünmüş bir ilahi kelâm, yani vahiy olduğuna inanmaktadırlar. Bu açıdan Hiz. İsa hem vahyeden, hem vahyedilen hem de vahyin kendisidir. Hıristiyan inancına göre, İsa'dan önceki vahiyler şifahi iken, İsa'da gerçekleşen vahiy yaşayan bir realitedir. Başka bir deyişle İsa'dan önceki vahiyler iki boyutlu iken, İsa'yla gelen vahiy üç boyutludur. Dolayısıyla, İsa'nın hayatı, yaptıkları, söyledikleri ve söylemedikleri vahiy oluşturmaktadır. Bu anlamda vahiy, Tanrı'nın, kendisini, tarihte ortaya çıkarması veya izhar etmesidir.

Bu tebliğde Hıristiyanlık açısından şu sorulara cevap aranacaktır:

Vahiy nasıl tanımlanmıştır?

Vahiy tek kutsal otorite midir?

Vahiy ile ilham arasındaki fark nedir?

Peygamberlik nedir?

Hiz. İsa bir peygamber midir?

Peygamberlik sona ermiş midir? Ermişse, son peygamber kimdir?

Peygamber-vahiy ilişkisi nasıl açıklanmıştır?

İlham nedir? Çeşitleri nelerdir?

Dört İncil nasıl yazılmış ve kutsallık kazanmıştır?

* Prof. Dr., Bursa Uludağ Ü. İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı,
mtarakci@uludag.edu.tr

ORYANTALİSTLERİN KUR'ÂN VAHYİNE DAİR GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İbrahim KUTLUAY

İslâm âlimleri arasında Hz. Peygamber'in (sav) Allah'ın kendisini seçmesi (ıstıfâ) sonucu lütfuna mazhar olup O'ndan vahiy aldığı hususunda tartışma bulunmamaktadır. Tartışma ve farklılık; İslâm geleneğindeki vahiy meselesini rasyonel bir yaklaşımla çözmeye girişiminde bulunan Fârâbî ve İbn Sîna ile vahyin geliş şekillerini ve bunda Hz. Peygamber'in rolünü, geleneğe aykırı olarak farklı biçimde izah eden Fazlur Rahman ve Nasr Hamid Ebû Zeyd gibi düşünürler arasındadır. Nitekim Fârâbî müstefâd (kazanılmış) aklın Faal Akılla (Kutsal Ruh) bağlantı kurabileceğini, buna peygamberlerin yanı sıra filozofların da mazhar olabileceğini iddia etmiştir. Felasifenin (Fârâbî ve İbn Sînâ gibi filozofların) geliştirdiği rasyonel ontolojiyi veya metafiziği şeriata dayanarak reddeden Gazzâlî'ye göre ise vahyin kaynağı veya öznesi, felasifenin iddia ettiği gibi *Faal Akıl* değil, bizzat Tanrı'dır. Gazzâlî'ye göre filozoflar, peygamberin *Faal Akılla* ittisal sonucunda tahayyül gücü vasıtasıyla elde ettikleri hakikatlerin kendisini değil, hakikatın sembollerini halka verdiğini iddia etmektedirler ki bu, Kur'ân'ın peygamberin dönüştürücü tahayyül gücünün bir ürünü olduğu anlamına gelmektedir. Yahudilik'te vahiy, gizli ve bilinmeyen Tanrı'nın kendisini insanlara açması/göstermesi veya bildirmesi şeklinde anlaşılmış, Eski Ahid'de Tanrı'nın kendisini izhar etmesinin vasıtasız konuşma, *teofani*, (Tanrı'nın insana görünmesi) müşahede, rüya gibi muhtelif şekillerinden bahsedilmiştir. Buna karşılık vahiy çoğu zaman teofani şeklinde gerçekleşmiştir. Hıristiyan teolojisinde ise vahiy, İsa Mesih'ten önceki vahiyler ve İsa Mesih'te gerçekleşen vahiy olmak üzere iki kategoride değerlendirilmiştir. İsa Mesih'e gelen vahiyde, vahiy ile vahyi alan kişinin maddî varlığı birbirinden ayrı değildir. Vahiy görevi İsa'nın hayatının her anını kapsamakta, onun bütün hayatı vahiy durumuna gelmektedir. Hıristiyan inancına göre İsa, Tanrı'dan aldığı mesajları insanlara ileten bir elçi değil, bizzat yaşayan bir vahiydir. Bununla birlikte İnciller'de İsa ve havâriilerin dışındaki bazı kişilere de vahiy geldiğinden söz edilmiştir. Oryantalistlerden William Temple ve H. Richard Niebuhr, vahiy "tarihî bir olay" şeklinde değerlendirmişlerdir. Karl Barth, Rudolf Bultmann ve Emile Brunner ise vahyin Tanrı ile doğrudan karşılaşma tecrübesi olduğunu savunmuş, Paul Tillich ise vahiy "yeni bir şuur ve farkındalık hâli" diye açıklamıştır. Bazıları istisna edilirse çoğu oryantalist, Hz. Muhammed'i hak peygamber olduğunu kabul etmemelerinin bir sonucu olarak onun vahiy aldığını reddetmişlerdir. Kur'ân vahyi ile ilgili olarak Amerikan ve Avustralyalı oryantalistlerden

* Prof. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, ibrahim.kutluay@ikcu.edu.tr

Arthur Jeffery, Kur'an'ın insan sözü olduğunu iddia etmiş, aynı şekilde Bodley, Kur'an'ın Hz. Muhammed'in zihninin ürünü olduğunu ileri sürmüştür. Vahiy; Hz. Peygamber'in sara hastası olduğu, halüsinasyon gördüğü, kâhin olduğu gibi iddialarla izah etmeye çalışmışlardır. Zira onlara göre İslâm; Yahudilik ve Hıristiyanlık ile bölgedeki dinlerden intihallerle oluşturulmuş karma ve *heretik* bir dindir. Bu çalışmanın amacı, oryantalistlerin Kur'an vahyi konusundaki İslâmî geleneğe aykırı görüşlerini tespit edip değerlendirmektir. Metot olarak özellikle Tanrı'nın insan (oğul) biçiminde tezâhürü olarak gördükleri Hz. İsa'nın aldığı vahiy (Kitâb-ı Mukaddes vahyi) ile Hz. Muhammed'in aldığı vahiy mukayese edilecektir. Konumuz, Kur'an vahyini (vahy-i metlûv) ile reddeden oryantalistlerin görüşleri ile sınırlıdır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Hz. Peygamber, Kur'an vahyi, Oryantalist, Halüsünasyon

DİL, KIRAAT VE TEFSİR

ARAP DİLİ BAKIMINDAN KUR'AN-DA İRÂB OLGUSU VE KURAL DIŞI BAZI HAREKELERİN İNCELENMESİ

Mustafa KESKİN*

Arap dilinde cümle içerisinde kullanılan kelimenin cümlenin hangi ögesi olduğu ve buna bağlı olarak cümlede nasıl bir anlam ifade ettiği, kelimenin sonunda bulunan hareke veya harf değişikliğiyle anlaşılabilir. Kur'an-ı Kerim, Arapça indirilmiş bir kitap olması hasebiyle söz konusu Arap dil kurallarına uymuştur. Bununla beraber Kur'an-ı Kerimde genel olarak bilinen irab kuralları dışında gelen hareketlerin olduğu da bir gerçektir. Bu çalışmada Kur'an-ı Kerimin bazı ayetlerindeki kelimelerin kural dışı irab konusu incelenmeye gayret edilmiştir. Bu kapsamda çalışmanın giriş kısmında irab hakkında genel birtakım bilgiler verildikten sonra tafsilatına girilmeden bir kaç örnekle konu genel hatlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra Kur'an'da Arap Dili kurallarının dışında kalan bazı ayetlerdeki kelimelerin kural dışı kullanımlarının arka planı incelenmiştir. Bu çerçevede Kur'an ayetlerindeki söz konusu kelimeler muhtelif kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında ele alınmış ve bu farklılığın sebep ve hikmetleri ortaya çıkarılmaya gayret edilmiştir. Böylece söz konusu kullanımların delalet ettiği manalar ve sebepleri/hikmetleri üzerinde mülahazalar ortaya konularak genel bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Arap Dili, İ'rab, Hareke, Ayet, Farklı, Anlam

* Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagati Ana Bilim Dalı, mustafakeskinhoca@hotmail.com

“VAHİY” KAVRAMI ÜZERİNE ETİMOLOJİK - SEMANTİK BİR ANALİZ DENEMESİ

Osman ARPAÇUKURU*

Yüce Allah, insanlara olan mesajlarını “vahyetme”, “perdenin arkasından konuşma” ve “mesajlarını elçi aracılığıyla iletme” şeklinde üç farklı yolla ulaştırmıştır (eş-Şûrâ 42/51). “Vahiy” kavramı Kur’an’da yetmişden fazla yerde fiil formunda, altı yerde de “vahiy” lafzıyla isim olarak gelmiştir. Bu kullanımlarda “vahiy” kelimesi çoğunlukla Allah’a isnad edilmekle beraber şeytana ve yardımcılara da isnad edilmiştir. Vahyin Allah’a isnad edildiği âyetler incelendiğinde Allah’ın peygamberler dışında diğer insanlara, meleklerle, arılara, yerküresine ve göklere de vahyettiği görülüyor. Âlimlerin büyük çoğunluğu, sadece peygamberlere vahyedildiği, diğer insanlara vahyin, ilham manasında olduğunu görüşündedirler. Bununla beraber bazı âlimler, Allah’ın peygamberler dışında velî kimselere de vahyettiğini öne sürmüşlerdir (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “vhy” md.; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihü’l-ğayb*, 20/70). Bu konudaki âyet ve hadislerden Allah’ın vahyinin; 1) mesajlarını rüyada bildirme, 2) perde arkasından sesli olarak hitap etme, 3) mesajı peygamberlerin kalbine koyma, 4) Cebrail’in ilahî mesajı aslı görünüşünde Peygamber’e görünerek iletmesi, 5) Cebrail’in ilahî mesajı Peygamber’e görünmeden iletmesi ve 6) Cebrail’in ilahî mesajı Peygamber’e insan görünümünde gelerek, onunla konuşmak suretiyle iletmesi tarzında gerçekleştiği anlaşılıyor. Âlimler, vahyin mahiyet ve keyfiyetinde farklı görüşler belirtmişlerdir. Bazıları, âlimlerin yaptıkları içtihatları da ilham anlamında vahiy kabul etmiştir (Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *İrşâdü’s-sâri*, 1/58-60; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, 17/184). Aynı şekilde Hz. Peygamber’e (sav) Kur’an’dan başka vahyin gelip gelmediği meselesi de tartışmalıdır. “Vahiy” kavramının etrafında beliren tartışmaların temelinde, vahiy tecrübesinin akıl ve duyuların ötesinde bir olgu olması hakikati yatmaktadır. Bundan ötürü vahyin mahiyet ve keyfiyetini tam olarak kavramak ve gerçekleşme şekillerini hakikatine uygun olarak bilmek insan için imkânsız olmaktadır. Ne var ki, bu imkansızlıkla beraber çeşitli çalışmalarla vahyin mahiyeti ve keyfiyetine dair kabul edilebilir bir bilgi ve fikir edinmek mümkündür. Bu tebliğde, ontolojik düzlem farklılığında vahyin mahiyet, keyfiyet ve işleyişini anlamada anahtar kavram olan “vahiy” kelimesi dil/anlam perspektifinden ele alınmış, değerlendirilmiş ve taşıdığı anlamlara güçlü bir şekilde vurgu yapılmıştır. Söz konusu kavramın anlamı üzerine odaklanılmış, kavramın etimolojik-semantik analizinin yapılması uygun görülmüştür.

* Dr.,Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, oarpacukuru@nku.edu.tr

Araştırmada “vahiy” kavramının kök/asıl anlamı tespit edilmeye ve ardından tarihsel süreçte geçirdiği anlam değişimleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun için “v-ḥ-y” kök kelimesinin etimolojik yapısı incelenmiş, kök ve türevlerinin temel anlamları belirtilmiştir. Ayrıca “v-ḥ-y” kök kelimesinin ve türevlerinin Cahiliye devri Arap şiirinde, Kur’an’da, hadiste, ilk dönem ve son dönem Arapça sözlüklerde ve başta tefsir olmak üzere İslami ilimlere dair temel kaynaklarda kavramın anlam araştırması yapılmıştır. Ayrıca söz konusu kavramın Osmanlıca ve Türkçe sözlüklerde anlamları ve dil ve medeniyetimizde -varsa- geçirdiği anlam değişimleri de belirlenmeye çalışılmıştır. Böylelikle isim ve fiil formlarıyla bu kavramın sahip olduğu anlam sahası ortaya çıkarılmaya gayret edilmiştir. Vahiy, Kur’an’ın anahtar kavramlarından biri olarak çeşitli araştırmalara konu edilmiştir. Muhammed Yamaç tarafından hazırlanan (2012) yüksek lisans tezinde “dua, dünya ve âhiret” kelimeleriyle birlikte “vahiy” kelimesinin de semantik anlamı incelenmiştir. Bununla beraber bugüne kadar herhangi bir araştırmada “vahiy” kavramı tek başına etimolojik-semantik analiz yöntemleriyle etraflıca ele alınmamıştır. Bu noksanlık ve eksiklik durumu, “vahiy” kavramı üzerinde dil bilimsel araştırmaların önemini artırmakta ve bu konudaki çalışmalara olan ihtiyacın büyüklüğünü göstermektedir. Bu araştırmayla, vahyin anlaşılması yönündeki faaliyetlere dil bilimsel yönden katkı sunma amaçlanmıştır. Böylece çalışmanın, hedeflediği amaçla, “vahiy” kavramının anlaşılmasında toplumsal bir farkındalık ve bilinç oluşturacağı da ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Etimolojik Analiz, Semantik Analiz, Vahiy

DİLİN YETERSİZLİĞİ BAĞLAMINDA VAHYİN DOĞASI

Mehdi CENGİZ*

Zihinde bulunan duygu ve düşünceler, çoğunlukla dil verileri kullanılarak ifade edilir. Böylece mütakellim ile muhatap arasında iletişim gerçekleşir. Mütakellimin düşüncelerini ifade etmesi, sembollere dayalı olduğundan ilgili mesajın anlaşılabilmesi, mütakellim ile muhatapın ortak bir zeminde buluşmasına bağlıdır. Başka bir deyişle iletişimin gerçekleşebilmesi için anlamların ifade edildiği araçlar üzerinde uzlaşma sağlanmalıdır. Bu çerçevede -köken itibari ile ilahî olsa da muhataplarının insan ve cinler olması nedeniyle- Allah ile insan arasındaki bildirişimin eksiksiz gerçekleşebilmesi, ortak dil verilerinin kullanılması ile ilişkilidir. Bu yüzden mütakellimin anlatmak istediği düşüncelerin anlaşılabilmesi için bildirişimin mutabakat sağlanan ortak bir dil zemininde gerçekleşmesi icap eder. Aksi takdirde iletişim gerçekleşemez. Ayrıca dilsel mesajlar, anlamlarını var oldukları mekân ve zamandan aldıklarından zaman içerisinde değişir. Buna bağlı olarak da yeni anlamlar kazanır. Bu noktada tebliğimiz vahyin, sözsöz verilerden oluştuğunu, dolayısıyla diğer dilsel ifadeler gibi mütakellimin muhatabına ulaştırmak istediği maksadı, kesin olarak ifade etmediğini göstermeyi amaçlamaktadır. Ne var ki bu durum, ilk bakışta Kurân-ı Kerîm'in mübîn (açık, anlaşılır) olması ile çelişmektedir. Bu yüzden tebliğimizde Kurân-ı Kerîm'in apaçık olduğunu bildiren âyetler ile dilin yetersizliği arasındaki ilişkinin ortaya konulması da hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Vahiy, Dil, Dilde kesinlik, Dil felsefesi, İletişim.

* Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mehdicengiz@artvin.edu.tr

SON VAHİY OLAN KURÂN-I KERİM'İN ANLAŞILMASINDA CAHİLİYE ŞİİRİNİN ROLÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ayşe KUTLU*

Hız. Peygamber'e verilen en büyük mucizenin, kendisine vahyolunan son ilahi mesaj olan Kurân-ı Kerim olduğu noktasında İslam alimleri fikir birliği içindedirler. Bu vahyin doğru anlaşılması ise ilk dönemden itibaren müfessirleri meşgul eden en önemli gündem olmuş ve tefsirde birçok yöntem kullanmışlardır. Bu yöntemlerden birisi de şiirle yapılan istişhaddır. Zira şiir, yazı gibi kayıt yöntemlerinin henüz mevcut olmadığı toplumlarda tarih, şan ve şerefi kalıcı hale getirmek için başvurulan bir tescil yöntemidir. Belagat ve fesahat konusunda zirvede olan Cahiliye toplumunda da şiirin özel bir yeri olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı "Şiir Arapların divanıdır" denilmiştir. Bu bağlamda Kuran tefsirinde şiirin kullanımı sahabe döneminden itibaren başvurulan bir yöntem olmuştur. Nitekim Hz. Ömer'in Cahiliye şiirinin öğrenilmesine teşvik ettiği ve Kuran'ın tefsirinde şiire başvurulmasını tavsiye ettiği bilinmektedir. Bir Hârici lideri olan Nâfi' b. Ezrak da (ö.65/685) İbn Abbas'a Kuran'dan bazı kelimeleri sormuş, İbn Abbas ise şiirlerden beyitler okuyarak kendisine açıklamalar yapmıştır. Bu soru ve cevaplar *Mesâilu İbni'l-Ezrak* ismiyle 187 beyit halinde toplanmış ve günümüze de ulaşmıştır. Bu rivayetler göstermektedir ki tefsirde şiirle istişhad metodu çok erken dönemlerde başlamış ve sonraki dönemlerde de sıkça başvurulan bir yöntem olarak varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Bu tebliğde son vahiy olan Kuran'ın anlaşılmasında Cahiliye şiirinin rolüne dair genel bir değerlendirme yapılacak ve tefsirlerde yer alan şiir istişhadı örnekleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kurân-ı Kerim, Vahiy, Cahiliye Şiiri, Tefsir, İstişhad

* Ar. Gör., Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagati, aysekutlu42@hotmail.com

VAHYİN ARAP DİLİNİN GELİŞİMİNE KATKILARI

Fatıma Betül KADAĞ*

Son ilahi vahiy olan Kur'an-Kerim, nâzil olduğu topluma getirdiği yenilikler ile birtakım köklü değişiklikler ve dönüşümler sağlamıştır. Bunlar arasındaki en temel değişim nüvesi Arap dili üzerinde kendini göstermiştir. Nitekim Kuran-ı Kerim ile yeni bir yöne sevk edilen Arap dili, en temelde kıyamete kadar hayatiyetini sürdürme hüviyeti kazanmıştır. Bunun yanı sıra yeni ifadeler ve terkipler ile dil hazinesi iyice zenginleşmiştir. Aynı zamanda Arap dili derin anlamlar ve yüksek seviyede üsluplar kazanarak İslam'ın zuhûrundan itibaren dilbilim açısından giderek artan bir ilgiyle karşılaşmıştır. Dildeki bu etki edebiyatta da kendini göstererek şiir, hitabet ve kitabet gibi sanatları daha ileri bir seviyeye taşımıştır. Öte yandan cahiliye döneminde var olan farklı lehçeler Kuran-ı Kerim ile birbirine yaklaştırılarak dilde birlik ve beraberlik meydana getirilmiş ve İslam'ın yayıldığı her yere bu dilin ulaşması sağlanmıştır. Kuran lafızlarının doğru anlaşılması, dildeki bozulmaların giderilmesi ve bu doğrultuda dil kurallarının daha belirgin hale getirilmesi amacıyla lügat, sarf, nahiv ve belagat gibi ilimler ortaya çıkmış ve Kuran eksenli birçok ilim dalı meydana gelmiştir. Böylece bu ilimlere ilişkin yazılan eserler Arap dilini ortak bir kültür ve medeniyet dili haline getirmiştir. Bu çalışmanın amacı, Kuran'ın Arap dilinin gelişimine katkılarını en temelde ona yaşayan bir dil yapısı kazandırması bakımından incelemektir. Bunun yanında gerek muhatap olunan toplumun sosyal dinamiklerine ilişkin konularda, gerekse kendi dilsel yapısı bağlamında Arap dilinin yaşadığı değişim ve dönüşümleri ele almaktır.

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili ve Belagatı, fbetul54@gmail.com

KIRAAT İHTİLAFLARI BAĞLAMINDA VAHİY OLGUSUNU YENİDEN OKUMAK

Recep KOYUNCU*

Kur'ân-ı Kerim, hem lâfız hem mânâ yönüyle eşi benzeri bulunmayan, her türlü kusur ve tutarsızlıktan uzak, kendine has bir üslûp ve fonetiğe sahip mükemmel bir kelimedir. Kur'ân-ı Kerim Hz. Peygamber (sav)'den günümüze kadar herhangi bir tahrife uğramadan gelen ve kıyamete kadar muhafâzası hususunda Yüce Allah'ın tekeffülü olan ilahi bir kitaptır. Kur'an tilaveti denilince akla gelen hususlardan biri kıraat farklılıklarıdır. Yedi harf meselesiyle gündeme gelen kıraat ilmi, ayetlerdeki kelimelerin okunuş keyfiyetlerini ve bunlara dair ihtilafları nakledenlere isnat ederek ele alan ilim olarak tanımlanır. Bu çalışmada söz konusu kıraat ihtilafları, özellikle ayetlerin manasına etki etme, zenginlik katma gibi hususlar bağlamında tahlil edilecektir. Bu bağlamda –metin veya meal olarak- sürekli okunan ayetlerin kıraat ihtilaflarıyla birlikte ne gibi anlamlar kazandığı, okuyucuya ilave olarak ne gibi mesajlar verdiğine dair örneklerle değinilecektir. Netice olarak vahye medar ayetlerin kıraat farklılıkları perspektifinden okunması yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân okuma, Yedi Harf, kıraat, vahiy, mana zenginliği.

* Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, rkoyuncu1@gmail.com

ARAPÇA VE YEDİ HARF ÜZERE İNDİRİLMESİ BAĞLAMINDA KUR'ÂN'IN İNZALİNİN KEYFİYETİ

Vezir HARMAN*

Kur'ân'ın Allah tarafından nasıl indirildiği, geçmişte olduğu gibi günümüzde merak edilen meselelerdendir. Tarihte lafız ve mana açısından üç temel görüş ortaya konulsa da cumhur ulemanın kabul ettiği temel görüş Kur'ân'ın hem mana hem de lafız olarak Allah'ın kelamı olduğu yönündedir. Bu konuda temel delil, Kitab'ın “*Arapça bir Kur'ân olarak*” indirildiği (أَنْزَلْنَاهُ فَرَاتًا عَرَبِيًّا) ve vahyedildiğini beyan eden ayetlerdir.¹ Şayet Kur'ân, Araplara Arapça dışında bir lisanla indirilseydi, “*Araplara yabancı dilde bir Kur'an mı?*” diyerek itiraz edileceğine işaret edilen ayette de,² bir beşerin Resulullah'a öğrettiğini iddia edenlere iddia ettikleri beşerin dilinin yabancı Kur'ân'ın ise “*apaçık Arapça bir lisan*” olduğuna dikkat çekilen ayette de³ Kur'ân'ın Arapça lisanda olduğu belirtilmiştir. Kur'ân'ın mana olarak Allah'a lafız olarak Cebrail'e veya Hz Peygamber'e ait olduğunu iddia edenlerin temel dayanağı, Arapça kılınan Kur'ân'daki mesajların yabancı dillerde indirilen önceki ilahi kitaplarda da bulunmasıdır.⁴ Fakat bu istidlallerinde ilgili ayeti bağlamından bağımsız değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Zira ayette Cebrail'in Kur'ân'ı Resulullah'ın kalbine Arapça bir lisanla indirdiği beyan ediliyor,⁵ Arapça'ya dönüştürdüğünden bahsedilmiyor. Dolayısıyla Kur'ân'ı Resulullah'ın kalbine sadece mana olarak değil, lafız ve mana beraber bir şekilde Arap diliyle getirildiğine işaret edilmiştir. Cebrail de Arap olmadığına ve elçilik vazifesi ile mesul olduğuna göre Allah'ın kendisine ilettiği hazır bir formda, Allah'ın levhi mahfuzda telif ve tanzim ettiği şekliyle onu getirdiği anlaşılmaktadır. “*Apaçık Kitâb'a yemin olsun. Akletmeniz için onu Arapça bir Kur'ân kıldık. O, katımızdaki ümmül-kitapta olup yücedir hikmetlidir.*”⁶ Kur'ân'ın Allah'ın ilmiyle indirdiği kelamı olması, Allah tarafından levh-i mahfuzda Arap dilinde bizim telaffuz edebileceğimiz sesler ve harfler olarak telif ve tanzim edilmesidir. Allah'ın ilmi ve kelamı mahlûk değildir. Allah'ın ilmine ve kelamına delalet eden, akletmemizi ve tebliğ etmemizi sağlayan Allah'ın telif ve tanzim ettiği bizim telaffuz ettiğimiz harfler ve sesler, mahlûktur. Kur'ân'ı bizim telaffuz etmemiz mahlûk

* Doç. Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelam ve Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı, vharman@nku.edu.tr

¹ Bkz: Yusuf, 12/2; Taha, 20/13; Şura, 42/7; Ahkaf, 46/12.

² Fussilet, 41/44.

³ Nahl, 16/103.

⁴ Şuara, 26/196; A'la, 87/18.

⁵ Şuara, 26/193-195.

⁶ Zuhuruf, 43/3; “Bilakis O, değerli bir Kur'ân'dır. Levhi mahfuzdadır.” Buruc, 85/25.

olsa da, tüm mahlûkatın Hâlık'ı Allah'tır. Telifin sahibi Cebrail veya Peygamberimiz değil, sadece Allah'tır.⁷ Mücahid'e göre Kur'ân'ın indirildiği “*apaçık Arapça dilinden*” kasıt Kureyş lehçesidir.⁸ Kur'ân, Mekke'nin fethine kadar Kureyş lehçesiyle indirilmiştir. Kureyş lehçesinin tercih edilmesinin sebebi hem Kur'ân'ın indiği Mekke'de ve Medine'deki hâkim lehçe olması hem de Kâbe'de her yıl toplanan insanların konuştukları 40 civarı farklı lehçeden beslenmiş zengin bir lehçe olmasıydı. Fakat Mekke'nin fethinden sonra insanlar akın akın topluluklar halinde İslam'a girmeye başlayınca Kureyş lehçesine yabancı olan toplulukların Kur'ân'ı okuyup anlamada zorlanmalarından dolayı Kur'ân'ın farklı lehçelerde indirildiğine dair manevi mütevatir derecesinde hadisler nakledilmiştir. Kimi tarihselciler Kur'ân'ın farklı lehçelerde indirilmesini Kur'ân'ın lafzının ilahi olmadığına bir delil olarak sunduğu görülmektedir. Hâlbuki bu iddiaları hakikate gözlerini yumup olayı çarpıtmaktan ibarettir. Zira Kur'an'ın yedi lehçe ile indirildiğini kabul etmek, Kur'ân'ın sadece mana olarak değil, lafız olarak indirildiğini itiraf etmektir. Zira indirilen manayı lafız kalıbına dökmek, Resulullah'a bırakılan bir görev olsaydı, Resulullah Kur'ân'ın yedi harfle indirilmesi için Allah'a dua etmez ve bizzat kendisi onu yedi lehçeye dönüştürdü. Mesajı ifade eden ilahi manaların, Allah tarafından farklı dillerde ve lehçelerde indirilmesi ilahi bir tercüme olarak değerlendirilebilir.

Anahtar kelimeler: Arapça, Yedi Harf, Kur'ân, Nüzul, Vahiy

⁷ “Ümmül-kurayı (Mekke'yi) ve etrafındakileri uyarman için sana Arapça bir Kur'ân vahyettik.” Şura, 42/7.

⁸ Maverdi, en-Nuketü vel-Uyun, 4/187.

İ‘CÂZU’L KUR’ÂN ÖZELİNDE KUR’ÂN’I HARFÎ-TEFSİRÎ TERCÜMENİN İMKÂNI

Fatih ÖZAKTAN*

Arapça indirilmiş olması hasebiyle Kur’ân vahyinin diğer dillerde anlaşılması, tefsir ve tercüme faaliyetleriyle gerçekleşmiştir. “Bir kelâmın manasını diğer bir dilde dengi bir tabirle aynen ifade etmek” anlamına gelen tercüme, *harfî* ve *tefsîrî tercüme* olarak ikiye ayrılmaktadır. *Harfî/literal tercüme*; mütercimın tâkati ve dilin uygunluğu nispetinde nazmına bağılı kalarak Kur’ân’da geçen her lafzın yerine başka bir dilde o lafzın mürâdifî bir kelime konulması ile yapılan tercüme türüdür. Bu tercüme tarzı, pozitif bilimlerde ideal olsa da sosyal bilimlerde son derece zordur. *Tefsîrî tercüme* ise; nazmına ve tertibine tamamen bağılı kalmaksızın Kur’ân’ın mana ve maksatlarının mükemmel bir şekilde başka bir dile aktarılmasıdır. Bu çalışmada *harfî ve tefsîrî tercüme* yöntemiyle âyetlerdeki lafız-mana ve ses-mana arasındaki mûcizevi uyumun ve lafızların birbiriyle uyumundan ortaya çıkan âhengin başka bir dilde gösterilmesinin imkânı araştırılmıştır. Diğer bir ifadeyle Allah’ın mu’ciz bir kelâmı olan Kur’ân’ın i‘câz yönlerinden olan üslûb ve nazmındaki i‘câz ile fonetik i‘câzın *harfî ve tefsîrî* tercüme metoduyla başka bir dile aktarmanın imkânı ele alınmıştır. Esasen Allah’ın maksûdunu anlatmak için sınırsız ilminden ve kelimadan lafız-mana uyumunu gözetererek tercih ettiğı bir kelime yerine, bir beşerin başka bir dilde sınırlı ilmi ve kelime dağarcığı ile onun mukâbili bir kelime seçmesi, beşer takatinin üstünde bir iş olduğı îzahtan vârestedir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı, fatihozaktan@hotmail.com

RİVAYETLER IŞIĞINDA VAHYİN İLK MUHATABI SAHÂBE NESLİNİN KUR'AN-I KERİM'İ ÖĞRENME VE ÖĞRETME KONUSUNDAKİ ROLÜ

Kahraman BULGURCU*

Allah insanları ve cinleri yarattıktan sonra onların nasıl yaşayacağını belirtmek için her dönemde Peygamberleri vasıtasıyla vahyini göndermiştir. Vahiy, Allah'ın insanlar üzerindeki rahmetinin en büyük göstergesidir. Allah (c.c.), son Peygamber Hz. Muhammed'e son vahyini göndermiş; o da ilk muhataplarına bu vahyi ulaştırmıştır. Onun çağrısına olumlu cevap veren bu nesil sahâbe neslidir. Sahâbe nesli Kur'an'ın indirilişine şahit olmuş ve her zaman Allah Rasûlü'nün yanında bulunarak İslam'ın yücelmesi için uğraşmışlardır. Sahâbenin peygamberimizi korumak ve İslâm'ı yaymak için yaptığı fedakârlıklar kendilerinden sonraki nesilleri gıpta ettirecek ve hayrette bırakacak niteliktedir. İslâm onların bu çabaları sayesinde kök salıp intişar etmiş ve sonraki nesillere ulaşmıştır. Onlar, vahyin ilk muhatabı olarak Rasûlullah'ın kendilerine ulaştırdığı Kur'an ayetlerini öğrenmişler, ezberlemişler ve hayatlarında tatbik etmişlerdir. Onların vahyin öğrenilmesi ve öğretilmesindeki gayretleri ise hiç kimse tarafından inkâr edilemez. Peygamber (a.s.) kendisine indirilen vahyi öncelikle kendisi ezberliyor, vahiy kâtiplerine yazdırıyor, sahâbeye anlatıyor ve namazlarında okuyordu. Böylece vahyi her yönüyle gündemde tutmaya çalışıyordu. O, "Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretenidir.", Kur'an ehli Allah'ın dostları ve seçkin kullarıdır.", "Benden bir ayet dahi öğrendiyseniz onu tebliğ ediniz." gibi sözleriyle sahâbeyi Kur'an'ı öğrenme ve öğretme konusunda her zaman teşvik etmiştir. Sahâbenin hepsi ilim olarak aynı düzeyde değildi. Onlardan bir kısmı fıkıh, tefsir, hadis gibi ilimlerde ön plana çıkarken bazıları da Kur'an konusunda ön plana çıkmıştır. Kur'an okuma ve okutma konusunda ön planda olan sahâbîler arasında Abdullah b. Mes'ûd, Muâz b. Cebel, Übey b. Ka'b, Ebû Huzeyfe'nin azadlısı Sâlim, Ubâde b. Sâmit, Ebu'd-Derdâ, Zeyd b. Sâbit ve Ebû Musa el-Eş'arî gibi sahâbîler zikredilebilir. Sahâbe Peygamberimizden Kur'an'ı öğrenmenin yanında onu başkalarına da öğretmişlerdir. Onların bu gayretleri hem peygamberimiz döneminde hem de peygamberimizden sonraki dönemde de devam etmiştir. Onlardan bir kısmı ise Mekke ve Medine dışında yeni fethedilen Filistin, Suriye, Irak, İran ve Mısır gibi bölgelere giderek oraların İslamlaşmasında büyük katkıları olmuştur.

* Dr. Öğr. Görevlisi, Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Kıraat Anabilim Dalı, kbulgurcu@gmail.com

KIRAAT FARKLILIKLARINA KUR'ÂN'IN VAHİY KEYFİYETİ TARTIŞMALARI AÇISINDAN BAKIŞ

Muhammet Lütfü TATLISU*

Kıraatler, hemen hemen tarihin her döneminde İslami İlimlerin girift konuları arasında kendine yer bulmayı temin etmiştir. Bu keşmekeşlik bir manada “kıraat farklılıklarındaki okumaları bizzat Allah mı gönderdi?” sorusunun tezahürüdür. Bu soruya ister evet isterse hayır densin yine iş çözülmeyecek; farklı soru(n)larla karşılaşılacaktır. Evet dendiği takdirde “Cebrail’in söz konusu farklı okumaları teker teker indirmesi Hz. Peygamber’in vahiy aldığı süreye nasıl sığıdı” sorusu ile muhatap olunacaktır. Hayır dendiğinde ise Kur’ân’ın mana ile indiği argümanı desteklenmiş olacaktır. Tebliğimizde: Rivayetler ve bilimsel açıdan yukarıda bahsi geçen soru(n)lar nasıl değerlendirilmeli?, eğer vahiy Allah tarafından motamot indirildiyse yedi harf vasıtasıyla başlayan anlamı ters düz etmemek kaydıyla farklı okumalara ne diye ruhsat verildi?, yedi harfe konu olan Kur’ân’ın tamamı mı yoksa belli bir kısmı mı?, yedi harfe dahil olan ayetler birden fazla mı indi? gibi meselenin künhüne erişmeye dair sualler vesilesiyle sorunlar tespit edilip birtakım çözüm odaklı katkılar sunulacaktır.

* Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Kur’an-ı Kerim Okuma ve Kıraat Anabilim Dalı, ml.tatlisu@alparslan.edu.tr

KUR'AN'DA VAHİY İÇERİKLİ ÂYETLERİN KİRÂAT FARKLILIKLARI VE ANLAMA ETKİSİ

Halil İbrahim ÜREN*

Yüce Allah (c.c.) Peygamberlerine bildirmek istediği şeyleri gizli bir yolla ve Allah katından olduğuna peygamberlerde kesin, zarûrî bir ilim hâsıl olacak şekilde bildirmiştir. Rabbimiz peygamberimize ve ondan önceki diğer peygamberlere ya bir vahiy ile ya da bir perde arkasından yahut bir elçi gönderip de kendi izniyle dilediğini vahyetmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de vahiy kelimesinin çeşitli anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Vahiy ifâdesi tespit edebildiğimiz kadarıyla Kur'ân'da 71 âyeti kerîme'de geçmektedir. Bu çalışmada vahiy içerikli âyetler, Kırâât-i Aşere'ye göre yani mütevâtir kabul edilen on kırâat imamının rivayet ettikleri kırâat farklılıklarına bakarak ele alınacaktır. Daha önce vahiy özelinde böyle bir şeyin yapılmaması bu çalışmayı değerli kılmaktadır. Edâ keyfiyetleri değil ferşü'l-hurûf bağlamında baktığımızda 28 âyette kırâat imamlarının bazı kelimeleri farklı okuduğunu tespit ettik. Çalışmamızın muhtasar olmasına dikkat ederek bu 28 âyetin hepsini değil vahyin anlatıldığı kısımları aldık, manâya tesir eden farklılıkları kırâatin gerekçelerine dair bazı ipuçlarına da değinerek verdik.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Âyet, Vahiy, Kırâat Farklılıkları, Manaya Etkisi.

* Öğr. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi-Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi-Temel İslam Bilimleri Bölümü-Kuran-ı Kerim Okuma ve Kırâat İlmi Anabilim Dalı, hibrabrahim1453@hotmail.com

İLHAM, VEHBİ İLİM VE VAHİY İLİŞKİSİ

GAZZÂLÎ'YE GÖRE LEVH-İ MAHFÛZ VE ONUN VAHİY VE İLHAMIN KAYNAĞI OLUŞU

Selami YALÇIN*

Kur'ân'da geçmekte olan "Levh-i Mahfûz" kavramının manası hakkında hicri ilk asırdan itibaren bazı görüşler ortaya konulmuştur. Âlimlerin bir kısmı lügat manalarını vermekle yetinmiş, kimi onları müteşâbih lafızlardan sayarak yorum yapmamayı seçmiş, kimi de kelâmî açıklamalar yapmıştır. İslam tarihinin önemli köşe taşlarından biri olan ve kelâm, felsefe ve tasavvuf alanında yazdıklarıyla kendisinden sonraki bazı âlimlerin görüşlerini, özellikle Zerkeşî ve Suyûtî'nin vahiy tanımlamasını etkilemiş olan Gazzâlî'nin bu konudaki görüşleri önem arz etmektedir. Bu nedenle Gazzâlî'nin "vahiy" ve "ilhâm" ile onların kaynağı olan "Levh-i Mahfûz" hakkındaki düşüncelerini araştırmak amacıyla bu çalışmaya karar verilmiştir. Bu çalışmada "Levh-i Mahfûz" tabirinin geçtiği âyetin kırâat farklılıkları verilmiş, bazı kelâm âlimlerinin tabire verdiği anlam açıklanmış, Kur'ân'da aynı tabirle yakın anlamdaki kelime ve tabirler yazılmış, Gazzâlî'den önceki bazı müfessirlerin bu tabire verdikleri anlam kısaca nakledilmiştir. Sonra Gazzâlî'nin bütün eserleri taranmış, "Levh-i Mahfûz", "vahiy", "ilhâm", "keşf" ve "rüya" ile ilgili yazdıkları tespit edilmeye, ifadelerinin analizi yapılarak görüşleri ve dayanakları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda Gazzâlî'nin kelâmî ve tasavvufî bir bakış açısıyla vahiy, ilham, keşf ve rüya bağlamında Levh-i Mahfûz'u bilginin kaynağı olarak ele aldığı görülmüştür. O, nebi ve velilerin buradan geçmiş ve gelecekle ilgili bilgi aldığını söylemiş, bu bilgiyi alabilmek için sahip olunması gereken nitelikleri açıklamaya çalışmıştır. İfadelerinden onun, Levh-i Mahfûz'u bütün evrene dair bilgilerin kaydedildiği fiziki bir mekân gibi düşündüğünü, onu Allah'ın bilgisinin tecelli ettiği bir ayna gibi tasavvur ettiğini söylemek mümkün görünmektedir. O, Kur'ân'ın Cebrâil tarafından buradan alınarak Hz. Peygamber'e (sav) getirildiğini; görevli melekler tarafından velilere de buradan bilgi aktarıldığını; ayrıca manevi kirlere arınmış velilerin kalplerinin aynaya dönüşebildiği için Levh-i Mahfûz'dan kalp aynalarına yansıyan bazı bilgileri alabildiklerini söylemektedir. Onun, rüyaların farklı bir dilinin ve sembollerinin olduğunu, bunları da ancak keşfi açık olan kimselerin te'vîl edebileceğine dair görüşlerinin Kur'ân'a örtüştüğü görülmektedir. Onun Levh-i Mahfûz'ü fiziksel bir mekân gibi tasvir etmesiyle ve aynaya benzetmesiyle ilgili ifadelerinin Ebû Tâlib el-Mekki'nin görüşünü yansıttığını, ancak âyet ve hadislerde deliline rastlanmadığını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Gazzâlî, Levh-i Mahfûz, Vahiy, İlham, Keşf, Rüya

* Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, yalcinselami23@gmail.com

ACCORDING TO GHAZALI, AL-LAWH AL-MAHFUZ AND IT IS BEING THE SOURCE OF REVELATION AND INSPIRATION

There have been some opinions about the meaning of the concept of "al-Lawh al-Mahfuz" in the Qur'an since the first century of Hegira. Some of the scholars were content with giving their lexical meanings, some chose not to comment by considering them as mutashābih words, and some made theological explanations. The views of Ghazali, who is one of the important cornerstones of Islamic history and who influenced the views of some scholars after him, especially Zerkeşi and Suyuti's definition of revelation, with his writings in the field of theology, philosophy and mysticism, are important. For this reason, this study was decided in order to investigate Ghazali's thoughts on "revelation" and "inspiration" and their source, "al-Lawh al-Mahfuz". In this study, the recitation differences of the verse in which the term "al-Lawh al-Mahfuz" is used are given, the meaning of some kalam scholars is explained, words and phrases with the same meaning are written in the Qur'an, and the meaning given to this expression by some mufassirs before Ghazali is briefly conveyed. Then, all of Ghazali's works were scanned, his writings on "al-Lawh al-Mahfuz", "revelation", "inspiration", "discovery" and "dream" were determined, and his views and foundations were tried to be revealed by analyzing his expressions. As a result of these researches, it was seen that Ghazali took "al-Lawh al-Mahfuz" as a source of knowledge in the context of revelation, inspiration, discovery and dream with a theological and mystical point of view. He said that the prophets and guardians received information about the past and the future from here, and he tried to explain the qualities that must be possessed in order to receive this information. From his statements, it seems possible to say that he thought of "al-Lawh al-Mahfuz" as a physical place where information about the whole universe was recorded, and that he envisioned it as a mirror in which Allah's knowledge was manifested. He said that the Qur'an was taken from here by Archangel Gabriel and brought to the Prophet (pbuh); that information was conveyed to the parents from here by the angels in charge; He also says that since the hearts of the parents, who are free from spiritual dirt, can turn into mirrors, they can get some information from the "al-Lawh al-Mahfuz" that is reflected on their heart mirrors. It is seen that his views that dreams have a different language and symbols and that only people whose discovery is open can be interpreted overlap with the Qur'an. It is possible to say that his statements about describing the "al-Lawh al-Mahfuz" as a physical place and comparing it to a mirror reflect the view of Abu Talib al-Makki, but there is no evidence of it in the verses and hadiths.

Keywords: Tafsir, Ghazali, al-Lawh al-Mahfuz, Revelation, Inspiration, Discovery, Dream.

MADDİ VARLIKTAN MANEVİ TEMİZLİĞE: KUŞEYRÎ'NİN DÜŞÜNÇESİNDE ZEKATIN İŞARİ YORUMU

Yakup PEKDOĞRU*

Tefsir, Kur'ân-ı Kerim'i anlamak için ortaya çıkmış bir ilim dalıdır. Müfessirler bu ameliyeyi gerçekleştirmek için farklı teoriler geliştirmişlerdir. Bunlar tefsir usûlü kitaplarında ikiye ayrılmaktadır: Rivayet teorisi ve dirayet teorisi. Rivayet teorisinin özü, Hz. Peygamber (as) ve sahabeden gelen nakillerin Kur'ân-ı Kerim'i anlamada kullanılmasıdır. Dirayet teorisi ise rivayet dışında farklı yorum yöntemlerini kullanarak Kur'ân-ı Kerim'i anlamaya çalışır. Dirayet teorisi içerisinde farklı yorumlama biçimleri mevcuttur. "Dil" in ortaya çıkardığı hususlar, toplumsal meseleler, mezhebi aidiyet vb. araçlarla Kur'an-ı Kerim yorumlanırken tasavvufi çevrelerde meydana gelen ve tefsir usûlü literatüründe dirayet tefsiri başlığı altında incelenen "işari tefsir" yöntemiyle de ilahi kitap yorumlanmıştır. Tasavvuf ilmi kendi eserlerini ortaya çıkardığı dönemlerde "işari tefsir" örnekleri görülmeye başlanmıştır. İşari tefsir literatürü örneklerinden biri de hem kelam, fıkıh, hadis gibi ilimlerde kendisini yetiştirmiş hem de tasavvuf ilminde mihenk taşlarından biri kabul edilen Abdülkerim el-Kuşeyrî'nin (v. 465/1072) *Letâifü'l-İşârât*'ıdır. Adı geçen eserde sadece işari tefsir metodu değil aynı zaman diğer tefsir yöntemleri de kullanılmıştır. Biz de zekat konusuyla ilgili ayetleri Kuşeyrî'nin nasıl yorumladığını ele alarak onun düşüncesin bu tebliğde ortaya çıkarmaya çalışacağız.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tasavvuf Bölümü, ypekdogru@gmail.com

SUBHÎ ES-SÂLİH'E GÖRE VAHİY İLHAM AYRIMI

Aziz KARABULUT*

Lübnan'ın önemli âlimlerinden birisi olan Subhî es-Sâlih (1926-1986), ortaya koyduğu fikir ve çalışmalarla son dönem İslam düşüncesi içerisinde kendisine önemli bir yer edinmiştir. Onun fikir beyanında bulunduğu ve söz sahibi olduğu alanlardan birisi de tefsirdir. Sâlih'in kaleme olmuş olduğu *Mebâhîs fi 'ulûmi'l-Kur'ân* isimli eseri, klasik tefsir geleneğinin müteahhir dönem örneklerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Müellif, söz konusu eserinde Kur'ân, Vahiy, Kur'ân Tarihi ve ulûmü'l-Kur'ân konularını ele alarak bu konulara dair görüş ve düşüncelerini ifade etmektedir. Subhî es-Sâlih "Zâhiratü'l-Vahî" başlığı altında vahiy konusunu ele alarak vahyin mahiyetine ve hakikatine dair genişçe açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca Sâlih, bu bahiste vahyin peygamberin zatından tamamen ayrı olduğunu söyleyerek vahiy, keşif, ilham ve sezginin aralarında ne gibi farklılıklar olduğunu değerlendirmektedir. Geçmişte olduğu gibi son dönemlerde de vahyin ilham ve sezgiye benzetilmesi ayrıca vahyin hakikatine yönelik farklı görüşler ileri sürülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmada güncel bir konu olan vahiy ilham ayrımı ele alınarak vahyin mahiyetine dair açıklamalara yer verilecektir.

* Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı, azizkarabulut@akdeniz.edu.tr, aziz.karabulut0758@gmail.com

TEFSİR VE TASAVVUF KAYNAKLARINDA VAYHİN KEYFİYETİ VE DEVAMLILIĞI HUSUSUNDAKİ TARTIŞMALAR

Ahmet KÜÇÜK* - Mohammad Ajmal HANİF**

İslam düşünce tarihinde vahiy olgusu etrafında farklı tartışmaların yaşandığı bilinen bir gerçektir. Disiplinlerarası tartışmaların olduğu gibi her disiplinin kendi içerisinde de farklı yaklaşımlar söz konusudur. Buna binaen, tebliğimiz vahiy kavramı çerçevesinde tefsir ve tasavvuf disiplinlerinin ana kaynakları üzerinde yoğunlaşacaktır. Çalışmamızda klasik ve modern dönem tefsir kaynaklarından örnekleme methoduyla Sehl et-Tüsterî'nin (ö. 283/896) Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm, İbn Cerîr at-Taberî'nin (ö. 310/923) Câmi'u'l-beyân, Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) Mefâtiḥu'l-ğayb, Muhammed Abduh'un (ö. 1323/1905) ve Reşid Rızâ'nın (ö. 1354/1935) Tefsîrü'l-Menâr, Muhammed Hüseyin Tabatabâî'nin (ö. 1402/1981) el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'an vb. müfessirlerin eserlerinin yanı sıra tasavvuf disiplinin ana kaynakları arasında sayılan Ebu Hamid el-Gazâlî'nin (ö. 505/1111) İhyâü Ulûmi'd-Dîn, Şihâbeddin es-Sühreverdî'nin (ö. 587/1191) Avârifü'l-ma'ârif, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) el-Fütûhâtü'l-Mekkiye, Abdülvehhap eş-Şârânî'nin (ö. 973/1565) el-Yevâķit ve'l-cevâhir, Abdülazîz ed-Debbâğın (ö. 1132/1720) el-İbrîz vb. eserlere başvurulacaktır. Çalışmamız vahyin keyfiyeti ve kesilip kesilmediği hususları ile sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda kaynaklarda varolan vahyin keyfiyetine dair tartışmalar eleştirel bir şekilde gündeme taşınacaktır. İslam alimleri/müfessirleri vahiy konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Ulemânın çoğunluğu vahyin Allah'a ait kelam ve onun zatında mevcut manaların lafza/kelimelere dökülmüş şekli olduğu ve genellikle Cebrâil vasıtasıyla Hz. Peygambere indirildiğini ileri sürmektedirler. Buna mukabil tasavvuf disiplininde vahyin; insanın kendi bedeninin baskısından uzaklaşıp, nefsin günahlardan arındırılıp temizlenerek rabbine yönelindiğinde onun ruhunda Allah'a ait bir nur olarak tecelli ettiği iddia edilmektedir. Bu nur vasıtasıyla Allah'tan kişiye bilgi aktığını, söz konusu nurun etkisi arttıkça da insanın meleği gördüğünü ve ondan ilâhî sözler aldığını, velilerin meleği görmeden, peygamberlerin ise meleği görerek bilgi aldığı ifade edilmektedir. Buna ilaveten velilerin meleği bizzat görerek ondan vahiy/ilham aldığını ileri süren mutasavvıflar da vardır. Alimlerin/müfessirlerin hemen hepsi vahyin Hz. Muhammed (a.s.) ile son bulup kesildiğini belirtirken mutasavvıfların çoğu ise vahiyde genel ve özel ayırımı yaparak Hz. Peygamberden

* Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ahmet.kucuk@inonu.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, mohammad.hanif@inonu.edu.tr

sonra vahyin genel anlamda kesildiğini ancak özel anlamda kesilmeyip devam ettiğini ileri sürmektedirler. Bu bağlamda özellikle velilere meleğin emir ve yasaklar indirerek velinin de böylece ilahi kelamı duyduğunu/duyacağını iddia etmektedirler. Bazı sufiler daha da ileri giderek özel anlamdaki vahyin Hz. Peygamberden onun vefatından sonra bile alındığını ifade etmektedirler. Çalışmamızda gerek tefsir ve tasavvuf disiplinindeki vahye yönelik farklı yaklaşımlar gerekse müfessirlerin ve mutasavvıfların kendi aralarındaki görüş farklılıklarına, klasik ve modern dönem müfessir ve mutasavvıfların vahiy konusundaki değişik telakkilerine işaret ederek söz konusu görüşler arasında mukayeseye gidilecektir.

PEYGAMBERİ DİĞER İNSANLARDAN AYIRAN BİR ÖZELLİK OLARAK VAHİY VE İLHAMDAN FARKI

Mahmut ÇINAR*

Vahiy, özet tanımla Yüce Allah'ın kulları arasından Peygamber olarak seçtiği zata özel bir yöntemle bilgi aktarmasıdır. İlahi bilgi, kaynağı itibarıyla tartışmasız ve kesinlik ifade ettiğinden, peygamber olan zata, iman edenlere karşı son derece önemli imkanlar sunmaktadır. İslam dininde Hz. Peygamber'e itaat etmenin Yüce Allah'a itaat etmekle birlikte anılması, peygamber olan zata verilen bu imkanın en açık örneğidir. İnsanlık tarihi boyunca, çevresindeki insanlarla sınırlı da olsa, böylesine tartışmasız bir imkanı elde etmek isteyen şahsiyetler ortaya çıkmış ve ilahi bilgi ile beslendiklerini ileri sürerek, baskı kurma çabası içine girmişlerdir. Bu anlamda zaman zaman mütenebbler ortaya çıktığı gibi, Hz. Peygamber'e iman eden müminler arasından da ilahi bilgiyle beslendiğini iddia edenler ortaya çıkmıştır. Mütenebbler, sahtekar olduklarından konumuzun dışındadır. Buna karşılık hem Kur'ân'dan hem de Hz. Peygamber'in hadislerinden de destek alınarak ilahi bilginin, Hz. Peygamber'den sonra da devam ettiğini iddia edenler de vardır. İslam düşünce tarihinde ilkesel olarak, adına ilham denilen bu tür bir bilginin akışı mümkün görülmeyle beraber, bu bilginin vahiyyle ilişkisi ve bilgi değeri konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Özellikle İlahi bilginin vahiy yöntemiyle peygamber olarak seçilen zata akışıyla, ilham ve benzeri diğer yöntemlerle peygamber olmayan şahıslara akışı arasında kesin, tartışmasız ve açık farkların bulunması gerekir. Aksi takdirde, vahyin iman edenler açısından bilgi değeri ve peygamber olan zatın vahiyden kaynaklanan otoritesi tartışmaya açık hale gelecektir. Tebliğimizde peygambere gelen vahiy ile diğer insanlara geldiği iddia edilen ilahi bilgi arasındaki farklar ortaya konulmaya çalışılacaktır. Vahyin peygamber olan zata intikali, ve sonraki süreçlerle ilgili konumu, ismet sıfatıyla da bağlantılar kurularak, ilhamla arasındaki keskin çizgi tespiti çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vahiy, İlham, Peygamberlik, ismet Sıfatı.

* Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi Azez İslami İlimler Fakültesi, cinarmahmut02@gmail.com

VAHİY ALAN KADINLAR BAĞLAMINDA İLHAM, VEHBİ İLİM ve VAHİY İLİŞKİSİ

Hayrunnisa KEKLİK*

Vahiy almak kuşkusuz peygamberlerin özelliklerindedir. Fakat vahyin muhtevasının çok geniş olması hasebiyle vahyin kimlere geldiği, ne suretle geldiği, ne ile geldiği ve vahyin içeriği ile ilişkili olarak kendisine vahiy gönderilen kadınların nübüvveti tartışma konusu olmuştur. Bu tebliğin konusu vahiy aldığı bildirilen altı kadın (Hz. Meryem, Firavun'un karısı Âsiye, Hz. Havva, Hz. Musa'nın annesi, Hz. İbrahim'in eşleri Sâre ve Hâcer) bağlamında vahyin ilham ve vehbî ilim ile ilişkisi olacaktır. Bu hususta vahiy, mahiyet ve muhtevası itibariyle analiz edilip bir tasnife tabi tutulduğunda mezkûr altı kadının almış olduğu vahiylerin hangi kapsamda değerlendirileceği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

* Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm Anabilim Dalı, hayrunnisakeklik@uludag.edu.tr

الوحي المحمدي صورة ومظهره، وعلاقته بمرض الصرع

أحمد سعد إبراهيم عبد الرحمن عثمان (الدمنهوري)*

مقدمة:

ظاهرة الوحي من الظواهر التي تستدعي تفكير العقل، والوقوف على حقيقتها، لا سيما وهي ظاهرة تاريخية لها حضور في العديد من الثقافات ولها ميراث بين الأمم. والنبوة لا تتم إلا بعد إثبات كون المتلقى من عند الله وليس شيئاً آخر، وقد تباين موقف الناس من نبوة محمد صلى الله عليه وسلم فوقف بعضهم موقف الرافض المعتذر عن الإيمان به، مفسرا ما حدث معه بأنه ليس سوى مرض صرع الفص الصدغي، الذي يجعل صاحبه يتوهم أموراً غير حقيقة.

هدف البحث:

مناقشة فكرة كون الوحي المحمدي هو عبارة عن إصابة بمرض الصرع، من خلال الموازنة بين ما جاء في كل من المراجع التراثية والطبية.

مكونات البحث:

سيتناول البحث عددا من النقاط، هي: التعريف بالوحي وبيان إمكانه عقلا، ومظاهره وصوره، وأعراض مرض الصرع في المراجع الطبية الحديثة، والموازنة بين ما جاء في التراث من مظاهر الوحي، وأعراض هذا المرض.

منهج البحث :

المنهج الاستقرائي الوصفي التحليلي المقارن.

مصادر البحث :

سيعتمد البحث على ما كتبه علماء التراث الإسلامي للنظر في الجانب التاريخي، ثم سيعتمد أحدث مراجع الطب النفسي والصحة النفسية لعقد المقارنة بين الواقع التاريخي وظواهر هذا المرض.

النتائج المتوقعة :

يتوقع أن يتم تفنيد هذه التهمة، اعتمادا على ما قاله علماء الطب النفسي أنفسهم، ببيان المفارقة بين الواقع التاريخي ووصف الأطباء لهذا المرض.

كلمات مفتاحية : الوحي المحمدي - الصرع- علوم القرآن- السنة النبوية- شبهات- المستشرقين.

* أكاديمي أزهرى، حاليا مدرس أول بالأكاديمية الإسلامية الدولية بأوزباكستان، قسم الحضارة الإسلامية- وخبير بمركز الإمام الماتريدي الدولي rabbanaya@gmail.com. للبحوث العلمية

FARKLI FIRKALARDA VAHİY ANLAYIŞI

EKBERÎ DÜŞÜNCEDE ÜMMETLERİN İSTİDÂDI VE VAHİY İLİŞKİSİ

Ali ÇOBAN*

Şer'î ilimlerden birisi olan Tasavvuf İlmi, İslam Düşüncesi'nin çeşitli meseleleri ile ilgilenmiştir. Özellikle İbnü'l-Arabî sonrası gelişen nazarî düşüncede bu tavır daha belirgindir. Bu bağlamda ekberî geleneğe mensup muhakkikler, vahyin ontolojisi ve epistemik değeri üzerine fikir beyan ederken vahyin muhtevâsı ile muhâtap olan ümmet arasındaki ilişkiye dâir görüşler de serdetmişlerdir. Ekberî düşüncede, vahyin muhtevâsında en önemli etkenlerden birisi, o vahye muhatap olan ümmetlerin yeteneklerindeki farklılıklardır. Peygamberlerin getirdiği dinlerin farklı olmasının sebebi de burada yatmaktadır. Ümmetlerin mizaçlarında, hallerinde, örf – âdetlerinde ve inançlarındaki farklılık onlara gönderilen şariatların da farklılığının sebebidir. Dolayısıyla her peygamberin risâleti, ümmetinin istidâdı ile uyumluluk gösterir. Ekberî şârihlere göre, Peygamberlerin gönderilmesi ile ümmetlerinin ilişkisinde *istidât* kavramının yanı sıra ikinci bir merkezî kavram da *terakkî* kavramıdır. Buna göre yaratıldığı günden bugüne insanoğlunun hareketi tekdüze değil terakkî tarzındadır. Dolayısıyla beşeriyet tekâmül etmekte, buna bağlı olarak ümmetlerin yetenekleri değişmekte, değişen yeteneklere göre peygamber gönderilmektedir. Hal böyle olunca son olmak -ümmet-i Muhammed için- aynı zamanda istidat ve ilerleme bakımında *en kâmil* olmak demektir. Peygamberimizin *hâtem-i enbiya oluş*, getirdiği vahyin *câmî ve dinin de ekmel* olma düşüncesine zemin hazırlamıştır. Mademki peygamberler, ümmetlerini Hakk'a dâvet ederken ümmetlerinin "istidât ve kâbiliyetleri" ne göre tebliğde bulunmaktadırlar o zaman istidat ve terakkî bakımından en yüksek olan ümmet-i Muhammed'e gönderilen din tüm Hakk dinleri kuşatıcı/câmî ve Kur'an'da kendisinden önceki kitapları camî olmalıdır. Nitekim Kur'an kelimesinin etimolojik kökenlerinden olan "قرأ" fiilinin sözlük anlamlarından birisi de "جمع" anlamında toplamaktır. Sonuç olarak, biz bu bildirimizde Ekberî düşünceye mensup muhakkiklere göre vahyin nüzûlünde ümmetlerin istidat ve kâbiliyetlerinin etkisine dâir görüşlerini ve bunun Kur'an, Hz. Peygamber ve ümmet-i Muhammed hakkındaki uzamını incelemeye çalışacağız.

* Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı, konevi_1@hotmail.com

VAHYİN GELİŞ ŞEKLİ VE KADİYANİLİĞİN OLUŞUMUNA ETKİSİ

Maksut ÇETİN*

Vahiy, Yüce Allah'ın, insanları maddi ve manevi konularda aydınlatmak üzere peygamberler aracılığıyla gönderdiği bilgilerdir. Ontolojik olarak mahiyeti insandan farklı olan Allah'ın insanoglu ile konuşmuş olması hem bir zaruret hem de tarihsel bir gerçekliktir. Allah'ın insanlarla konuşması Kur'an'da: *“Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur. Yahut da bir elçi gönderir de izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz ki O, çok yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir”* şeklinde ifade edilmiştir. Kadiyanilik, Müslümanlar arasında Mirza Gulam Ahmed tarafından Hindistan'da kurulan modern dini bir harekettir. Bu ekol, batı dünyasında bilgi, bilim ve özgürlüklerin hızla ilerlediği, Müslüman toplumunda ise eğitimsizlik, cehalet, sosyal ve siyasi bunalımların egemen olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır. Kadiyaniliğin kurucusu olan Gulam Ahmed, Müslümanları bu kötü durumdan kurtarmak üzere “kurtuluş ideolojisi” fikriyle kendisini önce Mücedit ve Mehdi, daha sonra Mesih ve Nebi ilan ederek bu mezhebi kurmuş bir şahsiyettir. Dolayısıyla bu ekol mücedditlik, mehdilik, mesihlik ve nübüvvet iddiaları üzerine bina edilmiş birey merkezli bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Gulam Ahmed'e göre, vahiy kavramı, Allah'ın peygamberlere, velilere ve salih kullara gönderdiği ilahi sözdür. Gulam'a göre, Yüce Allah'ın insanlarla iletişimi hayat boyu devam etse de, Hz. Peygamber'den sonra nebi gelmeyecektir. Çünkü Cebrail'in getirdiği vahiy kesilmiştir. Ancak Allah'ın Mürsil'lik sıfatı devam ettiğinden, vahiy kapısı kapanmamış ve dolayısıyla Hz. Peygamber'den sonra da yeni resuller gelecektir. Zira hala gizli vahiy ve perde arkasından gelen vahiy devam etmektedir. Mirza Gulam'a göre, Allah'ın rüya, keşif ve ilham yoluyla gönderdiği vahiy hem peygamberlere hem de başkalarına nasip olabilir. Ona göre, bu vahyin muhataplarından biri de kendisidir. Dolayısıyla o, kendisini mücedit, mehdi ve mesih sıfatlarıyla beraber, yeni bir şeriat getirmeyen, fakat zilli (gölgevari) bir peygamber olarak da görmüştür.

* Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, maksutcetin25@gmail.com

İSMAİLİLERDE VAHİY ANLAYIŞI

Rami İbrahim MAHMUT*

Vahiy konusu, filozofların ve kelamcılarının hakikatini tartıştıkları konulardan biridir. Vahiy nedir ve vahiy nasıl iner veya gelir? Sadece peygamberlere mi vahiy gelir yoksa sıradan insanlar da Allah'tan vahiy alabilir mi? gibi sorular tarih boyunca kelamcı ve filozoflarca düşünülmüş ve bunlara cevaplar verilmiştir. Vahiy gerçeğini anlama girişimi yeni değildir. Peygamber zamanında da bazı sahabeler Peygamber'e vahyin gerçekliğini sormuşlardır. Çünkü vahiy süreci, insanın alışlagelmiş alışkanlığının dışında bir süreç olup, mucizenin tanımı doğrudan vahyin tanımıyla ilgilidir. İslam dünyası, H. 3. yüzyılda felsefe ile tanışmış ve bazı Müslümanların felsefe alanındaki çalışmalarıyla sözde İslam felsefesi ortaya çıkmıştır. Bu Müslümanlar, Kur'an ve Sünnet'ten gelen dini meseleleri, o dönemde Batı'dan gelenlerle uyumlu felsefi bir tarzda tartışmak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle vahiy konusu bu Müslüman filozofların tartıştığı konulardan biridir. Bu dönemde, ezoterik ve İsmailî felsefi hareketler aktif hale gelmiştir. Bu faaliyet saha hareketlerinde İsmaililiğe çağrıda bulunarak, dini konularda felsefi kompozisyonun yanı sıra tasavvufi ve İsmailî felsefi olarak farklı bir biçimde temsil edildi. Bu dönemde İsmailî misyonerlerin tartıştığı konuların başında vahiy konuları gelmektedir. Yine bu dönemde genelde nübüvvet ve özeldede vahiyyle ilgili birçok kitap ve görüş ortaya çıkmıştır. Burada Ebu Ya'kub el-Sicistanî, Hamid el-Din el-Kirmanî, Ebu Hatim el-Razî gibi tanınmış İsmailî isimler vardır. İsmaililik ile Yunan felsefesi arasındaki ilişki yakın bir ilişkidir. Örneğin ünlü filozof İbni Sina'nın görüşleri ile İsmailî misyoner Hamid el-Din el-Kirmanî'nin görüşlerini karşılaştırdığınızda bu netleşir. Burada vahiy meselesini anlamada İsmaililer ile filozoflar ve kelamcılar arasında net bir çizgi çekiyoruz. Birinci grubun referansı Yunan felsefesi iken, diğerinin referansı Kitap ve Sünnet'ten gelen delillerdir. Araştırmamızda sadece İsmaililere odaklanıp onların vahiy konusundaki görüşlerini anlamaya çalışırken onları analiz etmeye ve dayandıkları referansları netleştirmeye çalışacağız. Ayrıca bu görüşleri bazı filozofların görüşleri ile karşılaştırmaya çalışacağız. Araştırmamızda üç ana noktayı ele alacağız; Peygamberlik ve vahyin araştırılmasının İsmaililer için önemi, vahiy anlamada filozoflar ve İsmaililer arasındaki fark, İsmailî mantık ve kelam ilimini arasındaki vahiy.

* Dr. Öğr. Üyesi, ASBÜ KKTC Temel İslam Bilimler Kelam Anabilim Dalı.

İBÂZÎ TEFSİRLERDE VAHİY TELAKKİSİ

Güven AĞIRKAYA*

Mahiyeti itibariyle insanî idrake kapalı olan vahiy konusu her daim insanın merakını celbetmiş bir alandır. Terim anlamıyla vahiy gerçeğinin kendisinde vuku bulduğu son peygamber Hz. Muhammed aleyhisselamdır. İki varlık arasındaki ontolojik farklılık, vahyin mahiyetinin tam olarak bilinmemesi, iletişimi sağlayan peygamberin Allah'tan getirdiği metinler dışındaki açıklama ve yönlendirmelerinin konumlandırılması gibi meseleler erken dönemlerden itibaren çeşitli tahlil ve tasniflerle ele alınmış, konu bağlamındaki yaklaşımlar ilk dönemlerden bugüne İslam düşünce ekolleri arasında güncelliğini korumuştur. İslam dünyasındaki ilk ihtilaflarla birlikte ortaya çıkan gruplardan biri Hâricîlerdir. Hâricîlerin dinin yaşanabilirliği ve hayatın realitesi karşısındaki katı ve sert tutumları önce kendi aralarında ihtilafa düşüp ayrılmalarına daha sonra da mutedil olan İbâzîler dışındaki grupların tarihten silinmesine sebep olmuştur. İbâzîler ise tarih boyunca İslam toplumu içinde azınlıkta kalmakla beraber daha mutedil anlayışları ve nispeten diğer düşünce ekolleriyle bağlarını koparmayarak varlıklarını devam ettirmiş ve bu meyanda kendilerine has bir metodolojiyle tefsir, fıkıh, hadis, kelam, tarih gibi birçok alanda dini bir literatür oluşturmuşlardır. İbâzîler düşünce yapıları itibariyle kimi zaman selefleri olan Hâricîlerle kimi zaman Ehl-i sünnetle kimi zaman da Mutezile ile benzer yaklaşımlara sahip olmuşlardır. Günümüze ulaşan İbâzî literatürün önemli bir parçasını tefsir çalışmaları oluşturmaktadır. Her ne kadar İslam toplumunun geneliyle kıyaslandığında mezkûr alandaki çalışmaların az olduğu kanaati hâkim olsa da söz konusu alandaki eser miktarı azınlıkta kalmış bir mezhep için oransal olarak azımsanmayacak miktardadır. İbâzî düşüncesinin dinin farklı alanlarındaki yaklaşımlarını tespit açısından müktesebatlarına ait her eserin ayrı bir öneme sahip olduğu müsellemidir. Bu meyanda vahiy konusu ilgili naslar bağlamında İbâzî tefsirlerde nasıl ele alınmaktadır? Vahyin tanımı, mahiyeti, çeşitleri, muhtevası gibi konulara İbâzî müfessirler nasıl yaklaşmaktadır? Söz konusu alanla ilgili yaklaşımlarında İbâzîler hangi düşünce ekollerine yakın durmaktadır? İbâzîler fırak literatüründe mütemadiyen Hâricîlerin Ehl-i sünnet'e en yakın grubu olarak tavsif edilmişlerdir. Ancak itikadî konulardaki yaklaşım mevzusunda bariz bir Mutezile-İbâzî etkileşiminden yahut benzerliğinden bahsetmek mümkündür. Özellikle halku'l-Kur'an ve rü'yetullah konusunda bu durum çok belirgindir. İbâzîlerin ilahî kelam ve rü'yetullah gibi konulardaki yaklaşımları vahiy-peygamber ilişkisinde de etkindir. Zira onlara göre Zât-ı ilahiyye'nin bir beşerle karşılıklı olarak doğrudan iletişimi -

* Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, guvenagirkaya@gmail.com

tecsîme götüreceği için- mümkün olmayıp söz konusu iletişim ancak ilham veya melek aracılığıyla gerçekleşebilir. Hatta bazı İbâzî müfessirlere göre ilham dahi melek aracılığıyla peygamberin kalbine ilka edilir. Bunun dışında vahyin mahiyet ve önemi, peygamberin tasarruf ve ictihadları konularında geleneksel Sünnî paradigmayla benzer bir yaklaşım içindedirler. Bu araştırmada vahiy konusu mezkûr sorular bağlamında mütalaa edilmiş ve İbâzî mezhebinin vahiy yaklaşımı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ülkemizde İbâzî mezhebiyle ilgili çalışma ve araştırmaların son zamanlarda arttığı göze çarpmaktadır. Bu araştırmayla İbâzî doktrinini mütalaa bağlamında vahiy telakkisinin tespitiyle, ilgili alandaki araştırmalara katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, İbâzî Tefsir, Vahiy, İbâzîlerin Vahiy Anlayışı

İSMÂİLÎ DOKTİRİNDE ZÂHİR-BÂTIN VAHİY ANLAYIŞI

Ayşe Gül YAKA*

Semavi dinlerin vahiy anlayışları, onların, ontolojik açıdan Allah, Peygamber ve yaşam tasavvurlarına bakışlarını yansıtır. Şîî din anlayışının önemli kollarından bir tanesi olan İsmâiliyye, Ca'fer b. Sadık'tan sonra imametin, büyük oğlu İsmâil'in soyunda devam etmesi gerektiğine inanarak müstakil bir fırka halini almıştır. Şîîler içindeki bu bölünme, sadece şekilsel kalmamış, İsmâiliyye'nin dinî doktrinlerinde de önemli farklılıklarla kendini göstermiştir. İsmâiliyye doktrininin ilk devresinin en belirgin özelliği zâhir ve bâtın ayırımıdır. Te'vil metodunun aşırı bir şekilde kullanılarak bâtınî mânâyı ortaya koyma gayretlerinden dolayı İsmâiliyye uzun süre Bâtıniyye ismiyle anılmıştır. Bu düşünceye göre nassların yani vahyin bir zâhiri, bir de bâtını vardır. İsmâiliyye'nin bâtın vurgusu, teşkilatlanmaları, davet metotları ve günümüzde evrildiği son durum hakkında bir inceleme yapılması planlanmaktadır. Kuzey Afrika, Horasan ve Mâverâünnehirde faaliyet gösteren bu fırka, İslam Düşüncesinde vahyin mahiyeti hakkında önemli tartışmaların ve reddiyelerin sergilenmesine de neden olmuştur. Bu yönü ile İsmâiliyye hem Şîî hem de Sünnî Düşünce için önemli bir reaksiyon nedeni konumundadır.

* Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, ayseguloz@akdeniz.edu.tr

ERKEN DÖNEM ŞİÎ-GULÂT FIRKALARDA VAHİY ALGISI

Hakan KELEŞ*

İslam dininin kaynağı vahiydir. İnsanlığa gönderilmiş son peygamber olan Hz. Muhammed'e (s.a.v) gelen ilk vahiyle başlayan Kur'an-ı Kerim, yirmi üç senede tamamlanmıştır. Fakat Hz. Muhammed'in vefatından sonra İslam dinine ihtidâ hareketleri katlanarak devam etmiştir. Özellikle Hz. Ömer ve Hz. Osman döneminde gerçekleşen fetihlerle birlikte başta Kûfe şehri olmak üzere Irak bölgesinde Müslümanların sayısı artmıştır. İslamiyet'in bu coğrafyalarda yayılması ve farklı kültürden insanların İslam dinine girmesiyle Kur'an'ın anlamı ve mahiyeti hakkında yeni yorumlar gündeme gelmiştir. Bu çerçevede İtikâdî alanda yapılan yorumlar İtikâdî beşerî ekoller, yani itikâdî İslam mezhepleri olarak kurumsallaşmıştır. Şiilik imamet görüşüyle ortaya çıkan bu mezheplerden biridir. Şiiliğe göre imamet inancı vahiyle bildirilmiş ve dinin temel inançlarından biridir. Bununla birlikte hicri I. ve II. asırda başta imamet olmak üzere Allah tasavvurunda ve vahiy anlayışında aşırıya giden birtakım fırkalar ortaya çıkmıştır. Bu fırkalar Allah-Nübüvvet-Vahiy konusunda İslam'dan uzaklaştıkları gerekçesiyle gulât (aşırı) fırkalar olarak tanımlanmıştır. Bu araştırmada Şiî-gulât fırkalarının vahiy anlayışları ortaya konmuştur.

* Doktora Öğrencisi, NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, Milli Eğitim Bakanlığı, hknkls42@gmail.com

İLÂHÎ DİNLERDE VAHİY-CİNSİYET-NÜBÜVVET İLİŞKİSİ

Şerife ÖZKETEN*

Vahiy ve nübüvvet Yahudi, Hıristiyan ve İslam inancında önemli meselelerdendir. İnsan, vahiy ve nübüvvet bağlamında bir takım ilahî emirlerden sorumlu tutulmaktadır. Bu iki kavram, insanın ilahî bir rehberliğe duyduğu ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. İnsanlığın faydasına olan vahiy ve nübüvvetin gerekliliği göz ardı edilmemelidir. Vahyin ve nübüvvetin öneminin kabulü yanı sıra cinsiyet tartışmaları da beraberinde gelmektedir. Cinsiyet meselesi bağlamında çalışmamızın asıl konusu Yahudi, Hıristiyan ve İslam'ın kutsal metinlerinin referans alınması ve bu dinlerin kadın algısının peygamberlik müessesesine bakışının incelenmesidir. Ayrıca sözü edilen dinlerin kadın peygamberlerle ilgili inançlarının incelenmesidir. Yahudilikte peygamberliğin cinsiyeti konusunda kadın-erkek ayrımı gözetilmemektedir. Tevrat'ta kadın peygamberlerin varlığından ve özelliklerinden bahsedilmektedir. Kadın peygamber anlamında neviah kavramı kullanılmakta, Miryam, Debora, Hulda, Noadya, İşaya isimli kadın peygamberlerin varlığına atıf yapılmaktadır. Ayrıca Yahudilikte geleneksel olarak yedi kadın peygamberin varlığı düşüncesi mevcuttur. Hıristiyanlıkta Yahudilikte olduğu gibi kadın peygamberlerin varlığına dair bilgilere rastlamaktayız. Luka'da Fanuel'in kızı Anna adında çok yaşlı bir kadın peygamberin olduğuna değinilmektedir. Yine Luka'da, Hz. Meryem'e Tanrı tarafından bildirilen haberlerden bahsedilmekte, kadın peygamberlerin isimlerinin yer aldığı farklı ibâreler bulunmaktadır. İslam'da ise kadından peygamber olup olamayacağı nübüvvet meselesinin tartışmalı konularındandır. Öyle ki Ehl-i Sünnet çatısı altında buluşan Mâtürîdî ve Eş'arî mezhepleri de bu hususta farklı kanaate sahiptir. Mâtürîdî mezhebine göre kadından peygamber olamazken, Eş'arî mezhebinin genel kanaati kadının peygamber olabileceği yönünde olmuştur. Her iki mezhepte görüşlerini farklı şekillerde açıklarken Mâtürîdîlik kadının fizyolojik ve sosyolojik boyutuna dikkat çekmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Öğretmen, MEB, serifeozketennn@gmail.com

VAHIY ŞERİAT İLİŞKİSİ

Faima İSRAFİLOVA*

Şüphesiz ki vahyi olağanüstü ve esrarlı yapan İlâhi kaynaklı oluşudur. Vahiy eden ile alan, yani Allah-İnsan arasında ontolojik açıdan bir benzerliğinin olmayışı bu iletişimi daha da gizemli yaptığı aşikârdır. Yaşadığımız çağın gereği olarak insanlar dine rasyonel ya da insan zihni gerçekliği kabul eden ve onunla uyuşan yargılarla dini hakikat konusunda mantıksal bir kavrayışla yaklaşmaktadır. Dini hakikat ise empirik veya rasyonel araçlarla kanıtlanamaz. Dolayısıyla Allah ile insan arasında vuku bulan vahyin insan zihnine yaklaştırmanın ve vahyin mahiyetini anlaşılmasını kolaylaştırmanın, vahiy mahsulü olan şeriat kapsamında ele almak gerektiğini düşünüyoruz. Nitekim geçmişten günümüze kadar şeriatın gerek zamansal gerek ise mekânsal değişikliklerini bize bildiren vahiydir. Kur'an-ı Kerim vahyin, sadece Hz. Muhammed'e (s.a.v) mahsus olmadığını aksine ondan önceki peygamberlere de indirildiği haberini vermektedir. Dolayısıyla da Kur'an-ı Kerim, vahyin bütünlüğünü önceki ve sonraki peygamberleri kabul etme esası üzerine oturttuğunu görüyoruz. Aynı zamanda peygamberler arasında ayırım yapılmaması vahyin bütünlüğü açısından da önem arz etmektedir. Bütün peygamberler vahyi Allah'tan almışlardır ve bu akli bir delil ile ispatlanamaz, bu ancak inancın bir esasıdır. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse dini inançlarının ispatı için sadece mantıksal argümanlar yeterli değildir aynı zamanda da iman hakikatlerinin varlığı da kabul edilmelidir. Çalışmamızda vahyin terim anlamı üzerinde değil, Kur'an-ı Kerim'de yer verildiği ve tespit edebildiğimiz ölçüde peygamberlerin vahiy karşısında konumlarını ortaya koymaya çalışacağız. Çalışmamızda ele alacağımız konu başlıkları şu şekilde olacaktır; vahiy karşısında peygamberler, peygamberlere gelen vahiy arasındaki farklılıklar, peygamberlerin masumiyeti, peygamberlerin vahye herhangi bir tasarruf imkânsızlığı. Böylece vahyi şeriat kapsamında, başka bir ifade ile peygamberlerin zaman ve mekân içerisinde vahiy yoluyla uğradığı değişiklik ve düzenlemeler çerçevesinde sergilemeye çalışacağız.

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, faimai@erzincan.edu.tr

KİŞİ MERKEZLİ VAHİY ANLAYIŞI

WILFRED CANTWELL SMITH'DE VAHYİN NELİĞİ SORUNU

Celal BÜYÜK*

Vahiy Tanrı, iman, kutsal kitap, teoloji ve mucize anlayışlarının şekillenmesinde rol oynayan anahtar bir kavramdır. Vahiy konusunda Modern Batı düşüncesinde birbirinden farklı iki anlayış vardır: Bunlar, “önerme merkezli” ve “kişi merkezli” vahiy anlayışlarıdır. Wilfred Cantwell Smith, İlk dönem ve Orta Çağ Hıristiyanlığında kabul edilen önermesel vahiy anlayışını reddetmekle birlikte, kişi merkezli vahiy anlayışını da aynen benimsememektedir. Wilfred C. Smith, vahiy olayında, başlangıçta, Tanrı'nın bizzat kendisini vahyetmesinin anlaşılması gerektiğini benimserken, dini çoğulculuk ve evrensel bir teoloji kurma çalışmalarına uygun olarak, bunun mutlak doğru olarak benimsenmesinin bu çalışmaların önünü tıkayacağı endişesini de taşımaktadır. Ona göre vahiy, insan yaşamını düzeltmek ve düzenlemek amacını taşıdığı için geçmişte olup bitmiş değildir. Vahiy, yaşayan insan için söz konusudur, dolayısıyla değişen ve gelişen tarihsel şartlara göre vahiy de insan hayatındaki yerini ve anlamını korumaya devam edecektir. Bu bildiride Wilfred C. Smith'in vahiy anlayışını Batı dünyasında ortaya çıkan vahiy anlayışları ekseninde çözümlenmeyi ve İslam düşüncesi açısından değerlendirmeyi amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler: Vahiy, Önerme merkezli vahiy, Kişi merkezli vahiy, Wilfred Cantwell Smith.

THE QUESTION OF THE NATURE OF REVELATION IN WILFRED CANTWELL SMITH

Revelation is a key concept that plays a role in shaping understandings of God, faith, scripture, theology, and miracles. There are two different understandings of revelation in modern Western thought: These are "proposition-centered" and "person-centered" understandings of revelation. Although Wilfred Cantwell Smith rejects the propositional understanding of revelation accepted in Early and Medieval Christianity, he does not exactly adopt the person-centered understanding of revelation. While Wilfred C. Smith adopted that revelation should be understood at the beginning, in the event of revelation, he also has the concern that adopting it as absolute truth, in accordance with his efforts to establish religious pluralism and a universal

* Prof.Dr., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi, celal.buyuk@atauni.edu.tr

theology, will hinder these studies. According to him, revelation is not done in the past because it has the purpose of correcting and arranging human life. Revelation is for the living person, therefore, according to the changing and developing historical conditions, revelation will continue to preserve its place and meaning in human life.

In this paper, we aim to analyze Wilfred C. Smith's understanding of revelation in the axis of the understanding of revelation that emerged in the Western world and to evaluate it in terms of Islamic thought.

Key words: Revelation, the proposition-centered conception of revelation, the person-centered conception of revelation, Wilfred Cantwell Smith.

İBNÜ'L-ARABÎ'NİN VAHYİN MAHİYETİNE İLİŞKİN HAYÂL-İ NEFSÂNÎ TEORİSİNİN -VAHYİN İÇSEL BİR TECRÜBE OLUŞUNA DAİR- GÜNÜMÜZ VAHİY YORUMLARINA ETKİSİ

Güldane GÜNDÜZÖZ*

İbnü'l-Arabî'nin, *Fusûsül-Hikem*'de vahyin Hz. Musa'ya hayâl-i nefsanî vasıtasıyla geldiğine ilişkin görüşü, farklı referanslar bağlamında ele alınması gereken bir teorik yaklaşımdır. Bu teori, tasavvuf düşüncesinin vahyin mahiyetine dair ortaya koyduğu perspektifin, bir taraftan Gazzâlî'nin vahiy telakkisi ile bağlantısını incelemeyi gerekli kılarken, diğer taraftan İbn Teymiyye'nin *Mevmû'u Fetâvâ*'sında vahyin mahiyetine ilişkin analiz ettiği tasavvufi görüşlerin ve başta -İbn Teymiyye'ninki olmak üzere- *es-Safediyye* gibi doksografik metinlerde ortaya konan yaklaşımların analizini gerektirmektedir. Diğer bir husus ise hayâl-i nefsanî teorisinin, Arkoun, Fazlurrahman ve Şahrûr'unki gibi günümüz vahiy yorumları üzerindeki etkisinin tahlil edilmesidir. Genel itibariyle Tasavvufî düşüncede ve özelde İbnü'l-Arabî'nin metinlerinde vahyin mahiyeti sorunu farklı açılardan ele alınmış, bu doğrultuda hakikat-mecâz, şehâdet-suhûd, mülk-melekût gibi karşıtlıklar ekseninde çeşitli yaklaşımlar ortaya konmuştur. İbnü'l-Arabî, vahiy olgusuna -kendi teorik zemininin en belirleyici hususlarından olan farklı dikotomilerden yararlanma eğilimine uygun olarak-, bilhassa hazerât-ı hams teorisini bağlamında hayâl kavramsallaştırması ekseninde yaklaşmıştır. Bu noktada hayâl ve misâl âlemi gibi farklı varlık katmanlarına atıfla kendine özgü bir ontolojik ve epistemolojik yorumun izlerini taşıyan söz konusu bakış açısı, tasavvuf kozmolojisi ve sûfî âlem tasavvurunun şekillenmesinde de etkili olmuştur. İbnü'l-Arabî'nin gerek *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de, gerek *Fusûsü'l-hikem*'de ve farklı boyutlarıyla *Şeceretü'l-kevn* gibi metinlerinde vahyin mahiyeti, ilâhî bilginin edinimi, bilgi ve varlık ilişkisi ve nihayet Tanrı-âlem bağlantısı noktasında söyledikleri, birbirinden ayırtılamaz bir epistemolojik ve ontolojik perspektifin izlerini taşımaktadır. İbnü'l-Arabî'nin vahiy yaklaşımı açısından konu, onun *Şerhu hal'i n-na'leyn*'indeki değerlendirmeleri ile Endülüslü İbn Kasî'ye uzanan ilâhî isim teorisinin referansı bağlamında daha da derinlik kazanmakta ve Gazzâlî'nin *Mişkâtü'l-envâr*'ındaki görüşleri ve "Mutâ Teorisi" bağlamındaki yorumuyla girift bir hâl almaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in açık beyanına göre Musa Aleyhisselâm, mikâtına geldiğinde Rabbi onunla -teklîmen konuştuğuna göre- bu konuşmanın, vahyin bütününe teşmilinin uygun olup olmadığı, söz konusu konuşmanın vahiy ve kelâm kavramlarının umum-husus noktasında

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı, guldane Gunduzoz@kku.edu.tr

farklı kavram alanlarına sahip bulunup bulunmadığı gibi konular, tasavvuf neşvesi itibarıyla değerlendirilmeye tâbi tutulmalıdır. Bu bağlamda Hz. Musa'nın Tûr'daki vahyinde dışarıdan bir tecellinin aksine Peygamberin kendi içinden bir sesle vahyin gerçekleşmiş olma imkânı gündeme gelmektedir. Bu durum, -İbnü'l-Arabî'nin vahiy yorumu açısından- Cebrail'in uyuyan bir insanda temessül etmesi gibi hayâl-i nûrânî olarak ya da Hz. Muhammed (sav)'in, Melek Cebrail'in vahyi aldığı kaynaktan bizzat beslenmesinin imkânını akla getirmektedir. Bu bağlamda Cebrail'in hayâl-i nefsânî ile eşdeğer olması ve böylece hayalin mücerret akli referans alması, nübüvvet ve velâyet kavramlarının mahiyeti ve hiyerarşisi açısından farklı bir problematiği öne çıkarmaktadır. Bu vasatta vahyin mahiyeti kadar, referans alanının mücerret akıl mı ya da faal akıl mı olduğu konusu da ayrı bir problematik olarak belirlemektedir. Kuşkusuz konu, zıkr-i muhdes, kelâm-ı nefî, halk ve emir âlemlerinin mahiyeti ve -ayetteki ifadesiyle - belâğ minellah kavramının ağırlığı altında farklı noktalara uzanırken tasavvufta ve İbnü'l-Arabî felsefesinde bilginin mahiyeti problemi meseleye dâhil olmaktadır. Tam bu noktada nazârî irfan çerçevesinde tasavvurât olarak marifet ve tasdîkât olarak ilim kavramlarının oluşturduğu epistemolojik alanın sorgulanması gerekmektedir. Bu ise teşbih, temsil, kıyâs- gâib ale's-şâhid, ta'tîl ve ilâhî kudret arakesitinde İbnü'l-Arabî'nin vahyin mahiyetine ilişkin perspektifinin vahyin mahiyeti konusundaki günümüzde öne çıkan birtakım teorilere olan etkisinin yabana atılamayacağını düşündürmektedir. Bu noktada ağırlıklı olarak Arkoun'un sosyal antropolojik ve semiotik okumaya dayalı etno-lengüistik yorumu, yapısalcılık ve işlevselciliğin etkisi doğrultusunda Fazlurrahman'ın his innerself ve vahyin iç benin genişlemesine ilişkin bir tecrübe olduğu görüşü, böylece geleneksel dışsallık öğretisinin reddi, İbnü'l-Arabî'nin hayâl-i nefsânî kavramsallaştırması bağlamında, ele alınacaktır. Ayrıca Muhammed Şahrûr'un *el-Kitâb ve'l-Kur'ân: Kıvrâatün muâsırâ*daki teradüf teorisi kaynaklı vahiy yorumu da konuyu tamamlayıcı bir bakış açısı getirdiği için tebliğin referans noktalarından biridir. Hasen Hanefî'ninki gibi diğer günümüz yaklaşımlarına ise tebliğ metninin imkânı noktasında atıfla yetinilecektir.

HAK DİNİ KUR'AN DİLİ ÇERÇEVESİNDE ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN VAHİY ANLAYIŞI

Abdurrahman AYDIN*

Vahiy, genel olarak bir iletişim Şeklidir. Bunun yanında Allah'ın mesajını yarattıklarına iletmesinin bir aracı olarak karşımıza durmaktadır. Çalışmamızda Kur'an'da temel kavramlardan olan vahiy, Cumhuriyet döneminde tefsir alanında önemli bir yeri olan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın yorum ve bakış açısıyla incelenecektir. Böylece çok donanımlı ve yaşadığı sürece olduğu gibi kendinden sonraki zaman dilimini de etkileyen bir müfessirin, tefsirinde farklı âyetleri yorumlarken vahiyyle alakalı temas ettiği hususlar bir arada işlenmeye çalışılmıştır. Yaşadığı dönem itibariyle siyasi, ekonomik ve sosyal pek çok çalkantının görüldüğu değerli bir alimin vahiy hakkındaki düşüncelerini araştırmaya değer görüyoruz. Elmalılı'nın felsefi bir alt yapısı olduğu bilinmektedir. Dine özelde ise İşlam'a yapılan bazı fikri saldırıların felsefik düşüncelerden kaynaklı olduğu da bilinmektedir. Elmalılı'nın Hak Dini Kur'an Dili adlı tefsiri bağlamında, vahiy Şekillerini bir yerde altı, başka bir yerde ise üçle sınırlandırdığı görülmektedir. Vahyin mahiyeti ile alakalı farklı bir bakış açısına sahiptir. Elmalılı, vahiy ile ruhu eş anlamlı görür. Onun düşüncesinde ruh boyutsal bir vahiy derecesindedir.

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, abdurrahman980@hotmail.com

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA İSLAM VAHYİNİN SAVUNUSU -REŞİD RIZÂ'NIN VAHİY ANLAYIŞI-

Gülnur KÜLÜNKOĞLU*

XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarında akıl, deney ve gözlem gibi araçlara dayalı batılı bilim anlayışının yaygınlaşmasıyla Materyalizm ve Naturalizm gibi fikri akımların hem dünyada hem de İslam toplumlarında etkili olduğu görülmüştür. Oryantalist araştırmacılar tarafından İslam vahyi, rasyonelleştirme amacıyla köken araştırmasına tabi tutulmuş ve nübüvvet kurumu tartışmaya açılmıştır. İslam'a yönelik Batı'dan gelen eleştiriler, bir taraftan İslam'ın mâni-i terakki olduğu tezi üzerinde yoğunlaşırken diğer taraftan da Hz. Peygamber'e gelen vahyin beşeriliği iddiaları ortaya çıkmıştır. Bu iddialar, temelde İslam vahyinin Hz. Peygamber'in çevresel faktörlerden etkilenmesi sonucunda oluştuğuna veya içsel bir telkinin ürünü olduğu fikrine dayanmaktadır. Bu dönemde vahiy olgusunun olağanüstülük görüntüsü verilen çeşitli olaylarla ve ilhamla ilişkilendirilmesiyle bazı spekülasyonlar ortaya çıkmıştır. Yoğunlaşan bu tartışmalarda Reşîd Rızâ'nın önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Bu çalışma, İslam vahyinin beşeriliği iddialarının doğduğu tarihî arka plana ve dönemselleştirilmeye odaklanarak Rızâ'nın vahiy anlayışını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amacın gerçekleşmesi için Rızâ'nın konu hakkındaki metinlerinin incelenmesinde verilerin içerik olarak analiz edilmesinin yanı sıra söylem analizi yöntemi kullanılmıştır. Son tahlilde Rızâ, vahiy hakkında ortaya çıkan iddialara cevap vermek ve bu iddiaların İslam toplumu üzerindeki olumsuz etkilerini izale etmek amacıyla İslam vahyinin, vahiy hakkında oluşmuş olan dönemselleştirilmeye, diğer dinlerin vahiy anlayışlarından, filozofların ulaştığı hikmetten ve ilhamdan ayrılan özelliklerini ortaya koymuştur. Oryantalistlerin beşerilik iddialarına aklî ve naklî delillerle cevap vermiştir. Rızâ, üslûbu, belâgati, insanlık üzerinde bıraktığı etki ve önceki dinleri aşan konuları bakımından Kur'an'ın ilahi bir vahiy olduğunu ortaya koymuştur. Kur'an'ın Hz. Peygamber'in en büyük mucizesi olmasına dayanarak vahiy hakkındaki şüphelerin çürütülmesi için tevhid, nübüvvet, kadın hakları, kölelerin özgürleştirilmesi ve mâlî, siyasî, toplumsal, ferdî ıslah gibi Kur'an'ın küllî hedefleri ile meydan okumaktadır. Ona göre diğer delillerin yanı sıra Kur'an'ın insanlığın bütün ihtiyaçlarını karşılayan küllî ilkeleri, Kur'an'ın hiçbir felsefî ve beşerî etkinin ürünü olmadığını en büyük delilidir. Bu delillerle vahyin beşeriliği iddialarını çürütme amacında olan Rızâ, aynı zamanda İslam'ın evrenselliğini ortaya koyarak mâni-i terakki olmadığını da ispatlamış olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Vahiy, Reşîd Rızâ, Oryantalizm, Batı, Beşerilik.

* Dr., İstanbul Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, gulnurkulunkoglu@gmail.com

MODERNİTE, HAKİKAT VE VAHİY: THOMAS BAUER ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Mehmet Furkan ÖREN*

Modernleşme süreci ve onun toplumlar üzerindeki etkisiyle ilgili pek çok gözlem bulunmaktadır. Bu sürecin yeni bir okuma biçimi, iktisadi anlayış, felsefi bakış, siyasi duruş ve toplumsal yapı meydana getirdiğiyle ilgili genel bir kabul söz konusudur. Araştırmacıların modern bağlam çerçevesinde üzerinde durdukları nokta rasyonalite, sanayileşme ve sekülerleşmedir. Modernite bilimsel icatların yapıldığı, eğitim olanaklarının arttığı, bandaj üretiminin merkezi bir yer teşkil ettiği sanayi sürecine işaret eder. Standardizasyonun, programcılığın ve mekanikleşmenin bileşeni olan modernite herhangi bir olguyla ilgili bilgilerin yeniden organizasyonudur. Modernite baştan itibaren kendini “geleneğin” reddiyle anlamlandıran, “yeni”ye yaptığı vurguyla geçmişe ve geçmiş tecrübelerine ihtiyatlı bakmayı imleyen bir süreçtir. Rasyonel, nesnel ve eleştirel akılcılık modernitenin temel duruşlarından birisidir. Modernitenin bu özelliği dini yorum alanını da etkilemiş/etkilemektedir. Nihayetinde modernite de, bir din yorumudur. Bu yorum biçimi, yoğun bir şekilde Ortaçağ dinsel inanışların “saçmalığı” üzerinden kendisini konumlandırırsa da dinin tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik değildir. Diğer bir ifadeyle modernite dinin insanlığın gündeminden tamamen çıkmasını değil, daha ziyade pozitivist bir çerçevede yeniden okunmasını salık vermektedir. Bu çerçeve vahyin yorumlanmasını da etkilemektedir. Bu yazı modernitenin hakikati konumlandırma biçimi ve konumlandırmanın vahyin yorumlanmasındaki etkisini Thomas Bauer çerçevesinde değerlendirmektedir. Yazıda yöntem olarak literatür analizi kullanılmaktadır. Yazının ilk kısımlarında modernite ve onun bilgi felsefesi analiz edilmekte, sonraki kısımlarındaysa Bauer’in analizleri ve tekçi yorumlama biçimleri tahlil edilmektedir.

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Vala Gedik Özel Eğitim Meslek Okulu, mforen19@gmail.com

مفهوم الوحي والعقل والعلاقة بينهما في الاجتهاد المقاصدي والظاهري

(الشاطبي - وابن حزم الظاهري نموذجاً)

Mehmet Emin NAS*

لقد لقي الاجتهاد المقاصدي في عصرنا اهتماماً بارزاً من قبل العلماء والباحثين، وشاع التمسك بمسالك هذا الاجتهاد وسير على نهجه خاصة في عملية التكييف الفقهي في النوازل. فالحاصل فله أثر بالغ في عصرنا خاصة في التكييفات الفقهية؛ وله المتأثرين والمتتبعين إلا أنهم ليسوا بسواء في ذلك الانتساب والتأثير. ومن زاوية أخرى نجد أن هناك اهتمام وتمسك أيضاً بالاجتهاد الظاهري؛ ومن هنا قد اتت هذه الدراسة لتناول مفهوم الوحي والعقل والعلاقة بينهما وكيفية الاستفادة منهما وفق عالمين أصبحا رديفاً للاجتهاد المقاصدي والاجتهاد الظاهري وهما الشاطبي وابن حزم الظاهري وذلك مستعينا بالمنهج العلمية التي يتناسب مع الغرض السابق كالمناهج الوصفي: وذلك بدراسة حقيقته وسماته، والمنهج التحليلي: وذلك بالنظر فيما ذهب إليه في هذا الاجتهاد من المفاهيم المتعلقة بالمصادر. والمنهج الاستقرائي: وذلك باستقراء آراء، والمناهج. لأن يظهر لنا كيفية الاستفادة من الوحي وكيفية حفظ الوحي والعقل في الشريعة وفي هذا الصدد نجد الإمام الشاطبي يرى أن النقل يتقدم فيكون متبوعاً، ويتأخر العقل فيكون تابعاً، فلا يسرح العقل في مجال النظر إلا بقدر ما يسرحه النقل. وفي موضع آخر يبين بأن الأدلة العقلية إذا استعملت في هذا العلم؛ فإنما تستعمل مركبة على الأدلة السمعية، أو معينة في طريقها، أو محققة لمناطها، أو ما أشبه ذلك، لا مستقلة بالدلالة. واما الإمام ابن حزم فركز على بيان مفهوم العقل وخصائصه وما يدخل في مجاله وما لا يدخل فيه في كتبه متعددة المجالات وفي مواضع مختلفة فيها. على الرغم من توسع واهتمام ابن حزم في العقل ومجاله يبدو -في بادئ الأمر- للسامع أصول ابن حزم ومنهجه بأنه يتعد عن العقل ولا يدخله في منهجه، ولا يثق ولا يهتم به إلا أنه في حقيقة الأمر ركنا يركن إليه ابن حزم في الفهم والاستدلال ويجعله مقياساً ومنبعاً يعرف به الحق والباطل (وكما يشعر بذلك بان أدخل علم المنطق في علم الأصول بأوسع شكل وكما نجد عند مسلكه الذي سماه الدليل.

* الدكتور عضو هيئة التدريس (أستاذ مساعد) في جامعة إغدير-تركيا - قسم الفقه وأصوله

meminnas@gmail.com

SÜNNETİN KAYNAĞININ ALLAH OLDUĞU GÖRÜŞÜ BAĞLAMINDA VAHİY ANLAYIŞI -İBN HİBBÂN ÖZELİNDE-

Selahattin AYDEMİR*

Sünnetin, İslâm dininin aslî unsurlarından biri olduğuna dair etkisi münhasır ve alanı mahdut bazı şaz görüşler dışında ümmet arasında genel bir ittifaktan söz etmek mümkündür. Sünnet böyle bir kabule mazhar olması yanında tarihî süreçte kaynağıyla ilgili münakaşalar, yoğunluğu farklılık arz etmekle birlikte yazılı metinlerde ve ilim meclislerinde müzakere konusu olmuştur. Taraflar bu tartışmalarda görüşleri hakkındaki bazı delilleri ayet ve hadisler üzerinden birbirlerine sunmuş, zaman içinde karşılıklı reddiyeler sözlü olarak zihinlerde, yazılı olarak metinlerde belli bir yekûn tutmuştur. Müelliflerin hadis rivayetlerini bir araya getirmeyi amaçladığı *musannef*, *sünen* ve *câmi*' gibi eserlerde de bu konuya dair anlayışlarını terâcimlerine yansıtılmışlardır. Sünnetin kaynağı konusu hakkında yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde ise daha çok meselenin genelini dikkate alan mahiyette araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Bu husus göz önünde bulundurulduğunda sınırı ve kapsamı daha dar ve özel olan tahlil ve tetkiklere ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Sünnetin kaynağıyla ilgili farklılık arz eden yaklaşımlar sahâbe döneminden itibaren kısmen başlamakla birlikte özellikle hicrî ikinci ve üçüncü asırda yoğunlaşmaktadır. Dördüncü asırda yaşayan İbn Hibbân'ın da sünnetin kaynağına dair vahiyden tamamen farklı gibi tefrit, bazısının vahiy ürünü gibi mutedil şeklinde tasnif edilebilecek görüşler yerine tamamının vahiy mahsulü olduğu gibi ifrat bir yaklaşım göstermektedir. Bu yüzden İbn Hibbân'ın *Sahîhu İbn Hibbân* diye bilinen *et-Tekâsîm ve'l-Envâ'* adlı eserinde sünnetin mahiyetine yönelik "Sünnetin tamamının Allah'tan olduğu" bab başlığı göz önünde bulundurulurken onun vahye ve sünnete bakışı yanında vahiy-sünnet ilişkisinin de incelenmesine ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Böylece günümüzde hala güncelliğini koruyan bu mesele hakkında İbn Hibbân özelinde bazı ehl-i hadîs mensuplarının, sünnetin kaynağının Allah olduğu anlayışına sahip olan görüşleri yansıtılarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, İbn Hibbân, Vahiy, Sünnet, Ehl-i Hadîs.

* Doç. Dr. Kayseri Üniversitesi, Develi İslami İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, selahattinaydemir@kayseri.edu.tr

TAHA ABDURRAHMAN'IN VAHYİN TEVLİ VE İLÂHÎ NASSIN TERCÜMESİNE DAİR ÖNERİSİ ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

Soner GÜNDÜZÖZ*

Taha Abdurrahman'ın vahyin tevili ve Kur'ân-ı Kerîm'in tercümesi noktasındaki yaklaşımı onun daha üst çerçevedeki ilahî emanet paradigmasına bağlı olarak değerlendirilebilecek bir husustur. Bu noktada Taha Abdurrahman, İslâm düşüncesinin Aristo referanslı düşünüş yorumuna bağlı olarak, logostan praksise ahlâkî geçişin nirengi noktasına İlâhî İsim Teorisini, bunun kevnî yansımalarını, nihayet fiziği ve metafiziği kendi semantik sarmalında birleştiren şehâdet (metafizik temelli şahitlik) kavramını yerleştirmiş görünmektedir. Taha Abdurrahman'ın vahyin mahiyetine ilişkin değerlendirmeleri de bu kapsamda anlaşılmalıdır. Taha Abdurrahman'ın düşüncesinin nirengi noktasını teşkil eden İslâm düşüncesinin vahye dayalı tecrübesinin ve epistemolojik birikiminin bir ifadesi durumundaki pragmatiks, lengüistik bir dogmatizmden değil, referans bilgi (me'sûl) ile transfer bilginin (menkûl) ahenkli uyumundan oluşmaktadır. Bu noktada referans bilgi, metbû bir epistemolojik alandır. Bu alanın, akide, metlûv-gayrimetlûv vahiy, beyânî bilgi sistemi ve farklı İslâmî epistemelerle derinleştiğini ifade etmek gerekir. Taha Abdurrahman, vahiyle ilgili kutsamacı bir dil anlayışına sahip değildir. Dil geleneğinde lengüistik dogmatizm, Ebü'l-Feth İbn Cinnî (öl. 392/1002) tarafından dördüncü yüzyılda reddedilmiş ve edebiyat teorisi açısından İbn Reşîk el-Kayrevanî (öl. 456/1064) ise kronolojik bozulma teorisini bir daha dönmemek üzere tarihin karanlığına gömmüştür. Böylece, hicrî ikinci yüzyıl sonrası şevâhidin referans değerini kabul etmeyen ve hicrî ikinci yüzyıl sonrasının kültürel ortamının, istişhâda mâni [perde] oluşturduğunu varsayan dogmatik “muâsaratu'l-hicâb teorisi” yıkılmıştır. Taha Abdurrahman İslâmî epistemolojik birikimin kronolojik bir takyidinden çok vahyin belirli parametrelerine bağlı tevilini öne çıkarmaktadır. Taha Abdurrahman'ın vahyi anlamaya yönelik semantik teorisine göre, İslâm düşüncesinde mana kavramının temel parametrelerini, Tahavî anlayışın ortaya koyduğu kurallar manzumesinin ilk ilkeleri belirlemektedir. Bu doğrultuda akidenin ilk kuralı olan *ihdiyâr*, İslâm şeriatının esaslarını referans alan bir inanç ve eylem bütünlüğüne; lengüistik alanın ilk kuralı olan *i'câz*, dilsel bir referans alanı oluşturarak söz ve eylem bütünlüğüne; epistemolojik alanın ilk kuralı *ittisâ'* -maslahat ve salâh çerçevesinde- bilgi ve eylem bütünlüğüne işaret etmektedir. Böylece İslâm düşüncesinde mananın temel parametrelerini, *ihdiyâr*, *i'câz* ve *ittisâ'* olguları

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgati Anabilim Dalı, gunduzoz@ankara.edu.tr

oluşturur. Taha Abdurrahman, vahyin tevili ile ilgili parametreler noktasında ise paradigmasındaki akide, dil ve marifet alanlarının ikinci parametrelerine dayanmaktadır. Akidenin ikinci kuralı olan ve nebevî sîreti örnek kabul etmek suretiyle emirlerin ahlâkî gerçekliğe dönüştürülmesini öngören *i'timâr* olgusu, lengüistik kurallar manzumesinin ikinci kuralı olan nahvî ve belâgî birikimin -sahih şevâhid ile- referans alınmasını öngören *incâz* olgusu ile birlikte ahlâkî alan ve dilsel alanı, bütünlük içerisinde ele alır. Nihayet epistemolojik alanın ikinci kuralı olan ve nazarî ve pratik (şer'î) aklın beraberce vasıta edinilmesini ifade eden *intifâ'* olgusu ise aklî ilimlerle şer-i şerîfi aynı potada eritir. Böylece, *i'timâr*, *incâz* ve *intifâ'* parametrelerine dayalı olarak ahlâk, dil, akıl ve şeriat bütünlüğünden özgün bir İslâmî tevili mekanizması doğar. Taha Abdurrahman, paradigmasında beyan alanına merkezî bir fonksiyon yüklemiştir. Bu itibarla Taha Abdurrahman'a göre sözün iki karakteristik özelliği bulunmaktadır. Bu iki özellik, *ihbâr* ve *inhâz'*dır. *Ihbâr* (haber verme ve iletişim), insanı ihtidaya götürürken; *inhâz* (ayağa kaldırıp harekete geçirme) insanı iktidâya götürür. Taha Abdurrahman *ihbâr*'ın bir sonucu olarak ihtidâyı aksiyomatik ve düşünsel bir dönüştürücü kavram olarak görmekte, bunun teolojik ve aksiyolojik, başka bir deyişle iman ve ahlâk boyutunu incelemektedir. Buna mukabil Abdurrahman, iktidâyı aksiyonel bir kavram olarak değerlendirmekte, bununla insanın ve toplumun eylem alanındaki praksyolojik dönüşümünü kastetmektedir. Bu itibarla Taha Abdurrahman açısından vahyin tevili salt bir bilgi meselesi değil, aynı zamanda eylemsel bir dinamiktir. Bu, vahyin mahiyetinin eylemsel özü ile yakından ilgilidir. Taha Abdurrahman'ın söz eylem teorisinde temel üç alan niteliğinde olan inanç (akide), dil (luga) ve bilgi (ma'rifet) açısından meydana gelecek olası bir çöküş, durağanlık (tesâkul); dil alanında meydana gelecek bir örselenme zihinsel atâlet (taksîr) ve epistemolojik alanda baş gösterecek bir çöküntü ise bilginin eyleme dönüşmemesi (tekâsül) sonucunu doğurur. Bu ise vahyin anlaşılabilmesi sonucunu doğurur. Nihayet Taha Abdurrahman'a göre, "bir görüşün körü körüne benimsenmesi" ve "inanç boyutunda durağanlık", dilde üretici-dönüştürücü özelliğin yitirilmesine ve zihinsel atalet ve bütün bunlara ek olarak bilginin eylemsel boyuttan koparılmasına yol açan unsurlar olarak, medeniyet planında meydana gelen en ciddi çöküşü ifade eder. Taha Abdurrahman'ın paradigmasında ilâhî nassın tercümesi ise akide, dil ve marifet alanlarının üçüncü kurallarının oluşturduğu sistematik bütünlüğüyle mümkündür. Akidenin üçüncü kuralı olan *i'tibâr* olgusu, makâsıdı ve ilâhî tasarruflardaki hikmeti esas alır. Lengüistik alanın üçüncü kuralı olan *icâz*, kavramların özlü aktarımına işaret eder. Epistemolojik alanın üçüncü kuralı olan *ittibâ* ise aklın ve şeriatın kavram üretme noktasındaki uyumunu ifade eder. *I'tibâr*, *icâz* ve *ittibâ* şeklindeki bu üç parametre, İslâm düşünce alanının esasları olan vahyin ya da başka bir deyişle nassın, sağlıklı şekilde diğer dillere tercümesi açısından temel parametreleri oluşturur.

ŞÜYÛHU'L-EZHER'DEN ŞEYH MUSTAFA ABDÜRRÂZİK'IN (ö. 1947) ESERLERİNDE VAHİY OLGUSU

Ramazan TARİK*

İslam düşüncesindeki en genel manası ile vahiy, Allah'ın çeşitli vasıtalarla başta talep ettiği hükümleri olmak üzere ilgili mesajlarını peygamberlerine iletmesidir. Bildiriliş şekli itibarıyla farklı birçok versiyonu bulunan vahyin manası, dinamikleri, meydana gelişi ve kitle tarafından mahiyetinin anlaşılması bakımından farklı formları bulunmaktadır. Klasik literatür ve günümüzde vahiyyle ilgili özellikle unsurları, imkânı ve gerekliliği gibi birçok açıdan ilmi tartışmalar yapılmıştır. İslami ilimler ve felsefe başta olmak üzere hemen her cenahtan düşünür veya ilim adamı tarafından konuyla alakalı fikirler yürütülüp yazılar kaleme alınmıştır. Söz konusu ilmi çalışmalara bakıldığında vahiyyle ilgili olarak eski tartışmalarda imkânı ve mahiyetin üzerine olan tartışmalara günümüze gittikçe mahiyeti üzerinde yoğunlaşmaktadır. Böylece konuya dair ilginin imkândan daha çok vahyin içeriğinin ne olacağına kaydığı görülmektedir. Her ne kadar ilmi çalışmaların her türünde vahiy konusunun boyutlarında değişiklikler olsa da konuyla alakalı tartışmalar güncelliğini koruduğu görülmektedir. Vahyin mahiyeti ile ilgili modern dönemde yazılar kaleme alanlardan biri de Ezher Şeyhlerinden Mustafa Abdürrâzık'tır. Şeyh Abdürrâzık, bilindiği üzere 1945-1947 yılları arasında iki yıl gibi kısa süreliğine Ezher Şeyhliği yapmıştır. Bu dönemde başta din ve felsefe konuları olmak üzere birçok konuda ileri sürdüğü görüşleri ile dikkat çeken Şeyh Abdürrâzık, moderniteyi savunan ve reformcu kimliği ile ilim çevrelerinde tanınmaktadır. Şeyh Abdürrâzık'ın vahiy ile ilgili yaptığı çalışmalara bakıldığında çok yönlü olarak bu kavramı çok yönlü bir biçimde ele aldığı görülmektedir. Buna göre vahiy olgusu öncelikle lügatte ve dil bilimi açısından ele alınmış ve ardından vahiy kavramı ilgili ayetler bağlamında analiz edilmiştir. Ayrıca vahiy olgusunun tarihi arka planını ortaya koyabilmek için hadis literatüründe geçen vahyin nasıl nasıl gönderilip bağladığına ve vahiy sürecinde Hz. Peygamber'in nasıl bir psikolojik hale büründüğüne dair rivayetlere değinilmiştir. Sadece hadis kitaplarıyla yetinilmemiş, sîret ve şemâil kitaplarından da yararlanılarak konuya dair sem'î birikim tafsilatlı bir biçimde ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Ehl-i Sünnet âlimleri başta olmak üzere çeşitli kelimcilerin, İbn Sînâ, Gazâlî ve İbn Haldun gibi ilim adamı ve filozofların görüşlerinden yararlanılmıştır. Böylece klasik ve modern İslam düşüncesinde vahiy olgusunun genel anlamda kelam-felsefe düzleminde şekillendiği

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, tarik642@hotmail.com

vurgulanmıştır; fakat özellikle Gazâlî'nin düşüncesi üzerinden kelimciler ile tasavvufçuların vahiy olgusuna farklı yaklaşımları tespit edilmiştir. İbn Haldun'un düşüncesi çerçevesinde şekillenen çağdaş İslam düşüncesinin meseleye yaklaşımı özetlenmiştir. Konuyla alakalı en can alıcı nokta ise özellikle Müslümanların klasik dönemde ve modern dönemde vahiy algılarının oluşumunda etkin olan kelam-felsefe etkisine yapılan vurgudur. Buna göre Şeyh Abdürrâzık'a göre klasik dönemde oluşan vahiy algısında kelam etkili olurken; modern dönemde ise felsefe etkin rol oynamıştır. Bu çalışmada, öncelikle çalışmaya konu olan Şeyh Abdürrâzık'ın biyografisi ve ilmi çalışmalarına yer verilecektir. Daha sonra çalışmanın odak noktası olan vahiy kavramının Şeyh Abdürrâzık'ın çalışmalarında yukarıda zikredildiği şekliyle başlıklar halinde ele alınacaktır. Hem Mısır'da hem de İslam dünyasında görüşleri ile bir döneme damgasını vuran ve ülkemizde de birçok çalışması yıllarca tercüme edilmek suretiyle yayımlanan Şeyh Abdürrâzık'ın vahiy ile ilgili görüşlerinin ele alınmasının alana ve söz konusu etkinliğe anlam katacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vahiy, Kur'an, Sünnet, Tasavvuf, Felsefe, Şeyh Abdürrâzık.

DİNİ BİLGİNİN YEGÂNE TEMELİ OLARAK VAHİY: KARL BARTH'IN TEOLOJİK EPİSTEMOLOJİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Sevcan ÖZTÜRK*

Çağdaş dini epistemoloji literatürü göstermektedir ki, bu alandaki tartışmalar, genel anlamda dini inancın ve özel anlamda Tanrı inancının akli olarak temellendirilir olup olmadığı sorusu etrafında sürdürülmektedir. Özellikle Batılı kaynakların şekillendirdiği bu tartışmalara postmodernitenin gündeme gelmesiyle farklı boyutlar da eklenmiştir. Modernite temelciliğinin dayattığı delilcilik ve evrensellik ilkelerinin sorgulanabilir hale gelmesi ve bir tepki olarak bilginin göreceliğini savunan anti-temelcilik yaklaşımının ortaya çıkmasıyla bilgiye yönelik farklı yönlerin söz konusu olabileceği görülmüştür. Bu gelişme, dini bilgi söz konusu olduğunda da alternatif yaklaşımların anlamlı olabileceğinin altını çizmektedir. Modern Hristiyan felsefe ve teolojisinin en etkili isimlerinden olan Karl Barth'ın epistemolojik yaklaşımları temelcilik ve anti-temelcilik ikilemini aşan alternatif bir yaklaşım sunması bakımından önemlidir. Modernitenin tüm unsurlarını katı şekilde eleştiren Barth'a göre teolojik bilgi ne temelcilik yaklaşımı ile açıklanabilir, ne de zamana ve topluma göre değişir. Ayrıca Barth'a göre, ne modernite akılcılığı ne de başka bir akli yaklaşım teolojik bilginin kaynağı ve temeli olabilir. Fakat bu tavır, teolojik bilginin temellendirilemeyeceği ve dolayısıyla evrensel bilginin mümkün olmadığı şeklinde anlaşılmalıdır. Aksine, Barth'a göre bu türden bilgi temellendirilmiştir; fakat bu temel akıl tarafından değil, vahiy tarafından sağlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, teolojik bilginin yegane temeli, kaynağı ve ölçütü vahiydir. Bu çalışmada vahyi, dini ve teolojik bilgi söz konusu olduğunda tek kaynak olarak öne süren Karl Barth'ın epistemolojik yaklaşımlarını ortaya koyduğu Tanrı'yı bilmenin anlamı, Tanrı'nın bilgisinin mahiyeti ve Tanrı'nın ne ölçüde bilinebileceğine ilişkin tartışmaları incelenecektir. Dini bilgi söz konusu olduğunda, Batı'da hakim olan ve modernite dayatması olarak nitelendirilen bilgi anlayışına bir tepki olarak Barth'ın teoloji temelli epistemolojisi alternatif bir bilgi anlayışı olarak gündeme getirilecektir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Din Felsefesi Ana Bilim Dalı. svcnmrk@gmail.com

VAHYİN İSPATINA DAİR YENİ BİR İDDİA-TEKLİF OLARAK MUHAMMED FERİD VECDİ'NİN RUH ÇAĞIRMA, HİPNOTİZMA ve İSPİRTİZMA GÖRÜŞÜ

Sadık TANRIKULU*

Muhammed Ferid Vecdi (1878-1954) kelim ilmi adına yenilik arayışlarının yoğun yaşandığı dönemde hayat sürmüş, iyi derecede Fransızca öğrenip Batı düşüncesi ile tanışmış, pek çok eserler telif etmiş bir zattır. İslam dünyasında ilk modernistlerden kabul edilen Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh'dan etkilenmiştir. Bir tanesi her biri büyük hacimli on ciltlik ansiklopedi olmak üzere toplamda yirmi altı adet eser telif etmiştir. Ferid Vecdi, özellikle son dönemlerde Arap yazarlarda görülen nakil ve rivayet taşıyıcılığına meyiletmeyip doğrudan fikir imalinde bulunmuş olma niteliği taşımaktadır. Eserlerinde yaşadığı çağın özelliklerine vurgu yapmış, Batı kaynaklı inkarcı felsefeler ve etkilerinden bahsederek özellikle gençler arasında yayılan inanç problemlerine dikkat çekmiş, itikadi soru ve sorunların üzerine cesaretle gidilmesi gerektiğini savunmuş, klasik eserlerin de kendi zamanında yazılmış kitapların da bu konuda yeterli olmadığı kanaatini öne sürmüştür. Ona göre Batının materyalist bilim ve deneycilik anlayışının etkisiyle ortaya çıkıp zihinlerde yer eden yeni itikadi şüphelere ikna edici cevap olarak yine bilimsel ve deneysel/hissi deliller üretmelidir. Kendisi, kelim ilminin, çağın getirdiği yeni itikadi problemlere cevap verecek şekilde yeniden gözden geçirilmesini (tecdidi) teklif eden Muhammed Ferid Vecdi, gaybi/metafizik olan itikadi meseleleri hissi/deneysel metotla ispatlama adına 'ruh çağırma, hipnotizma ve ispiirtizma' meselesini ileri sürmüştür. Anılan konu Ferid Vecdi tarafından başta vahiy ve nübüvvet olmak üzere İslam itikadının gaybe ait olan tüm meselelerini maddi, deneysel ve gözlemlenebilir bir şekilde çözmüş, inkar edilmesi mümkün olmayan bir delil olarak takdim edilmektedir ki kendisinin en temel iddia ve argümanı olduğu söylenebilir. Tebliğde müellif tarafından vahyin somut, mücerreb ve mukni delili olarak çok iddialı bir şekilde takdim edilen 'ruh çağırma, hipnotizma ve ispiirtizma' görüşü sunulmaya çalışılacaktır.

* Dr. Öğr. Görevlisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati, sadiktanrikulu@hotmail.com

İBN SÎNÂ'DA SOSYO-POLİTİK BİR İHTİYAÇ OLARAK NÜBÜVVET

İzzet GÜLAÇAR*

İbn Sînâ'ya göre insan yaşamını tek başına devam ettirebilecek bir varlık değildir. Bu açıdan insan hem cinsleriyle birlikte ve tabiat ile iç içe yaşam mücadelesi vererek hayatını devam ettirme çabası içerisindedir. İnsanın başkasına muhtaç bir şekilde yaşaması onun için bir eksiklik değil aksine bir üstünlük olarak kabul edilmiştir. Bu üstünlüğün kaynağı ise insanın kendi ihtiyaçlarını karşılarken aynı zamanda âlemi imâr ve inşâ faaliyetlerinde bulunması, sanatlar icad etmesindedir. Çünkü insan yaşamın gereği ve devamı adına şehirler kurmakta, meslekler icad etmekte, bir toplum inşa etmektedir. Bütün bu toplumsal işleyişin varlığı ve devamı bir yasaya ve düzene göre olmalıdır. İbn Sînâ'ya göre toplumsal yaşamın devamını ve düzenliliğini sağlayacak olan yasanın kaynağı nübüvvettir ve bunu inşa edecek kişi de peygamberdir. Tebliğimizde İbn Sînâ'nın nübüvvet anlayışı; 1- İnsanın sosyal ve politik bir varlık olmasına bağlı olarak ele alınacaktır. 2. Sosyal hayatın devamı adına peygamberliğin gereği tartışılacaktır. Nübüvvet tartışmalarında “nübüvvetin gerekliliği” olarak kabul edilen bu perspektifte nübüvvetin inşa edici ve kurucu yönü üzerinde durulacaktır. 3Bir imkân olarak nübüvvet güncel teolojik tartışmalarda bizim için ne anlam ifade etmektedir? sorusuna cevap aranacaktır.

* Arş. Gör. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri-İslam Felsefesi, izzetgulacar@gmail.com

NURETTİN TOPÇU DÜŞÜNÇESİNDE AKIL-VAHİY İLİŞKİSİ

Mehmet Fatih TEKİN*

Bu bildiri ile Nurettin Topçu'nun düşüncelerinde yer alan akıl-vahiy ilişkisine yönelik fikirlerinin analizi hedeflenmektedir. Nurettin Topçu Türkiye'nin yetiştirdiği önemli aydınlardan biri olarak felsefesinde akla özel bir önem vermekle birlikte akli salt akıl olarak ele almamıştır. Vahyin ön plana çıkardığı akılcılığa kalplilikle değer kazandırmaya çalışmış bir düşünce insanı olarak kendine özgü olan bu farklı yaklaşımını ele alıyoruz. Nurettin Topçu'nun felsefi düşüncesinde vahyin inananlara yönelik ortaya koyduğu ahlak felsefesi üzerine düşüncelerini vurgulayarak akıl-vahiy ile birlikte dönemdeki sorunları ele alış şeklini ortaya koymaya çalışmaktayız. Topçu'nun ahlak felsefesi İslam düşüncesini de temel alarak oluşturduğu ve O'nun insana bakışını nasıl temellendirdiğini, toplumsal alandaki sorunlara yaklaşımındaki akıl-vahiy anlayışının etkilerini, sosyal, kültürel, iktisadi ve siyasal alana dair meselelere getirdiği eleştirileri ve çözüm önerilerini ne yönde etkilediğini incelemekteyiz. Bu çerçevede Topçu'nun akıl-vahiy anlayışını içinde bulunduğu toplum için bir fikir ve mücadele olarak ifade etmek mümkün görünmektedir. Son olarak Nurettin Topçu açısından İslam düşüncesinde var olan temsilcilerine odaklanarak, onun akıl-vahiy arasında kurmaya çalıştığı uzlaşımı açıklamaya gayret ediyoruz.

Anahtar Kavramlar: Türk İslam Düşüncesi, Nurettin Topçu, Vahiy-Akıl İlişkisi

* Öğretmen, MEB Uşak/Banaz Şehit Sadık Kozak Anadolu Lisesi, mftekin66@gmail.com

FÂRÂBÎ'DE VAHİY VE NÜBÜVVET: İLAHİ MANALARIN İNSANİ KELİMELERE DÖNÜŞMESİNDE MÜTEHAYYİLE GÜCÜNÜN ROLÜ

Ömer Ali YILDIRIM*

Bu tebliğde İslam Felsefesinin önemli filozoflarından olan Fârâbî'nin vahiy teorisi ve bu teori merkezi bir yerde duran mütehayyile gücü ele alınacaktır. Bilgi teorisinde önemli bir yeri olan bu güç insani nefsin temel güçlerinden biri olarak kabul edilir. İnsani bilginin oluşumdaki etkisinin yanı sıra hayvani nefsinde önemli bir gücüdür. Bu bildiride temel olarak konunun şu yönleri üzerinde durulacaktır: Bu gücün işlevi, ilişkili olduğu nefsin diğer kuvvetleri ele alınarak bilgi edinme sürecindeki konumu öncelikle belirlenmeye çalışılacaktır. Söz konusu bu gücün ilahi anlamın insani kavramlara dönüşmesindeki rolü üzerinde durulacaktır. Fârâbî kendi vahiy teorisini mütehayyile gücü üzerinden şekillendirmesinin neden ve sonuçlarını analiz etmeye çalışmak tebliğde hedeflenen diğer bir amaçtır.

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, omerali.yildirimselcuk.edu.tr

MUHAMMED FERİD VECĐİ'NİN (Ö.1954) VAHİY ANLAYIŞI

İsmail BULUT*

19. ve 20. yüzyıllarda Batı kaynaklı felsefi düşüncelerin tazyiki sebebiyle nübüvvet ve vahiy konusunda bazı yeni bir arayışlar ortaya çıkmıştır. Batı'nın pozitif ve rasyonel düşüncesinin etkisiyle, yakın dönemdeki alimler daha çok nübüvvetin gerekliliği konusunda meşgul olmuşlar, vahiy olgusunu akli yönden ispatlamaya çalışmışlardır. Müslüman kültürde Allah'ın varlığı, evrenin ve varlıkların yaratılması, nübüvvetin gerekliliğine ilişkin pek çok bilimsel delil ileri sürülmesine karşın, nübüvvetin ve vahyin bilimsel olarak temellendirilmesi ender durumlardan biridir. Mısır'da Muhammed Abduh ekolünden sayılan M. Ferid Vecdi'nin bu konuyu bilimsel açıdan yaklaşması ve ispatlamaya çalışması özgün bir çaba olarak değerlendirilebilir. Vecdi'nin vahyi bilimsel temellendirme çalışması doğu kültürünün gündeminde yer almayan önemli ve cesur bir girişimdir. 19. yüzyıl Batı bilim insanlarının ve filozoflarının ruh ve benzeri konularda yaptıkları deneysel çalışmalar, hipnoz, manyetizma, dahilik, canlılar arasındaki iletişim ve içgüdü vb. başlıkları kapsamında vahyi bilimsel açıdan ispatlanabildiğini ileri sürmektedir. Yaşadığı zaman dilimi içerisinde birçok eser ortaya koyan Vecdi'nin bazı eserlerinin Mehmet Akif Ersoy tarafından Sırât-ı Müstakim'de yayınlanmış olması, özgün düşüncelerinin Türkiye'de de yankı bulduğunu göstermektedir. Vecdi'nin vahye yaklaşımı; Batının pozitivist ve materyalist düşüncesinin maneviyata yönelik tehditkâr faaliyetlerinin özellikle İslam'a yönelik şüphe ve ithamları karşısında bir savunma refleksi olarak değerlendirilebilir. Batı kültür ve bilimine karşı vahyi farklı yorumlamaya çalışması onun günün sorunlarını çözmeye gayret ettiğini göstermektedir. Bu açıdan İslâm düşüncesine yapılmış özgün katkı olarak kaydedilebilir. Bu tebliğde, Müslüman kültüre katkı sağlayan Vecdi'nin vahyin bilimsel olarak kanıtlanma iddiası ve sonuçları ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışmada Kelam tarihinde duraklama ve gerileme döneminin akabinde yeni bir canlılığın gözlemlendiği Yeni İlmi Kelam döneminin fikri yapısının çeşitliliğinin ve söz konusu farklı girişimin bağlamının sergilenmesi hedeflenmiştir.

* Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı, ibulut@msn.com

FÂRÂBÎ'NİN VAHİY VE NÜBÜVVET NAZARİYESİNİN FELSEFİ SİSTEMİNDEKİ BAZI BOYUTLARI

Şenol KORKUT*

İslam düşüncesinde Kindî gibi vahyin özel bir tecrübe olduğu dolayısıyla bu alana dair herhangi bir nazariye geliştirilemeyeceğine yönelik görüşü benimseyen filozoflar kadar, vahiy ve nübüvvet meselesini insanın zihni meleklerini felsefi olarak kıyasıya inşa ederek açıklama tarzını benimseyen Fârâbî ve İbn Sînâ gibi filozoflar da vardır. Fârâbî *Kitâbü'l-Mille'de* erdemli dindeki nazari görüşler bağlamında “nübüvvetin mahiyetinin belirtilmesi, vahyin keyfiyeti ve nasıl meydana geldiği” şeklinde bir madde zikreder. Bu bildiride öncelikle Fârâbî'nin felsefi sisteminde bu önermenin ve din dilindeki anlamıyla inanç esasının mümkün uzantıları ve açılımları dercedilecektir. Fârâbî'ye göre, başka bir açıdan erdemli şehrin mensupları, erdemli dindeki görüşleri özümseyen ve erdemli dindeki filleri tatbik eden zümreye tekabül eder. Erdemli dindeki nazari görüşler bağlamında bahsettiğimiz madde, bir bakıma erdemli şehrin mensuplarına “nübüvvetin mahiyeti, vahyin keyfiyeti ve vahyin nasıl geldiği” konusunda bir bilinç veya şuur içinde olmalarına dair dönük bir mesuliyet yükler. Şu halde erdemli şehrin mensubu vahyin Allah'tan faal akıl yani Cebrail aracılığıyla peygambere nasıl feyzedildiği konusunda bir şuur içinde olmalıdır ki bu olgu bizi İkinci Muallim'in modern dönemde birçok farklı yorumlamalara konu olan *Ârâ ve es-Siyâse* adlı eserlerindeki meşhur pasajlara götürmektedir. Fârâbî *Ârâ ve es-Siyâse* adlı eserlerinin ilgili bölümlerinde vahyin Allah'tan faal akla intikalini, faal akıldan ise peygamberin münfail aklı ve mütehayyile kuvvetine feyz edilmesini oldukça hassas bir içerikte açıklamaktadır. Fârâbî'nin vahyin geliş şekline dair söz konusu felsefi boyutu, *Kitâbü'l-Mille'de* erdemli dindeki nazari görüşlerin bir unsuru olarak telakki etmesi, böylelikle erdemli şehrin mensuplarına nübüvvet ve vahiy bilincine sahip olmak gibi bir mesuliyet yüklemesi, nübüvvet ve vahiy sürecine dair fasid yorumlamalar konusunda da bir hayli hassas olduğunu göstermektedir. Öte yandan Fârâbî tahayyül yetisini açıklarken, bu yetiyi de sahte ve sahih boyutları ile ele almakta, bu yetinin en yetkin ve sahih formu olarak filozof-peygamberin mütehayyile yetisini öne çıkarmaktadır. Şu halde tahayyülün sahih çizgisinden sapmış bulunan tahayyül yetileri vahiy ve nübüvvet meselesini açıklamakta zorlanacak, hatta bulanıklaştıracaktır. Dolayısıyla Fârâbî tahayyül yetisinin batıl mekanizmaları ile vahiy sürecinin ilişkilendirilmemesi konusunda felsefi sisteminde oldukça dikkatli bir inşa

* Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,, İslam Felsefesi Anabilim Dalı, senolkorkut@yahoo.com, senol.korkut@gop.edu.tr

sürecini takip eder. Örneğin erdemli şehirdeki türedilerin tahayyül ve tasavvurları bir bakıma ve zımnen vahyin hakikatleri ile problemlili bir seyir izlemektedir. Keza Fârâbî fâsık şehrin mensuplarının nefislerinin bir taraftan erdemli görüşler vasıtasıyla iyi nefsanî heyetlere, diğeri taraftan ise cahili fiilleri nedeniyle kötü nefsanî heyetlere sahip olacaklarını, bu iki kısım heyetlerin bunların nefsinde sürekli bir çatışma içinde bulunacağını, bu çatışmadan kaynaklanan eziyetin akıl güçlerini de dumura uğratacağını ve bu iki tür heyetlerin birleşmesiyle erdemli görüşlerin de bulanıklaşacağını söylemektedir. Şu halde bu bulanıklaşma erdemli dindeki nazari görüşler bağlamındaki “nübüvvetin mahiyeti, vahyin keyfiyeti ve vahyin nasıl geldiği” şeklindeki inanç esasını da kapsamakta mıdır? Bu bildiride ayrıca bu bağlam da tartışılacaktır. Aynı şekilde Fârâbî, erdemli şehrin hakiki görüşlerine karşılık birtakım bozuk görüşlere inanan bâtil şehrin ilk yöneticisinin, öyle olmadığı halde, bu şehrin mensupları arasında vahiy alan birisi olarak inanıldığını, ilk yöneticinin bu algıyı meydana getirmek için bir dizi aldatıcı, sahte ve yanıltıcı şeyler kullandığını söylemektedir. Bu bildirinin odaklanacağı konulardan birisi de bu bağlam olacaktır.

İSLAM FİLOZOFLARINDA AKIL-VAHİY İLİŞKİSİ: İBN RÜŞD ÖRNEĞİ

Emine TAŞÇI YILDIRIM*

Düşünce tarihinde akla dayanan felsefe ile vahye dayanan din arasındaki ilişkinin nasıllığı kadim bir problem olarak sürekli tartışıla gelmiştir. Bu problem, akıl-vahiy ilişkisi, felsefe-din ilişkisi başlıkları altında İslam felsefesinde de ele alınmıştır. Hakikate ulaşma konusunda vahiy önceleyenlerin yanı sıra akıl ve vahyin aynı hakikate işaret ettiğini söyleyen İslam filozofları vardır. İslam filozofları arasında akıl-vahiy, felsefe-din ilişkisini detaylı olarak inceleyen ve müstakil eser kaleme alan İbn Rüşd, bu konuda oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu tebliğde, İslam filozoflarının akıl-vahiy ilişkisine dair görüşlerine kısaca değinilmesi ve İbn Rüşd özelinde bu ilişkinin detaylı olarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Bunun için İbn Rüşd'ün doğrudan felsefe-din, akıl-vahiy ilişkisi konusunu ele aldığı *Faslü'l-Makâl* ve *el-keşfan minhâci'l-edille* adlı eserleri temel alınmıştır. İbn Rüşd'ün uzlaştırıcı tutumu akıl-vahiy ilişkisine dair yorumlarında açığa çıkmaktadır ki o, her ikisinin de hakikati ifade ettiğini ve aynı kaynaktan beslendiğini dile getirmektedir. Onların birbiriyle çatışmayacağını da vurgulamaktadır. Genel olarak İslam filozoflarının akıl ile vahiy uzlaştırma çabalarının özellikle İbn Rüşd'ün bu konudaki detaylı vurgusunun günümüzde var olduğu iddia edilen bilim-din çatışmasına ışık tutabileceği söylenebilir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, emine.tasci@yalova.edu.tr

VAHYE KARŞI DEİSTİK İTİRAZLAR

Aslı MENEKŞE*

Deizm, dinî geleneklere karşı bir tutum kapsamında Tanrı'nın, dünyayı bilimsel ilkelere göre yarattığı ve daha sonra kendi kendine işlemesine izin vermek için geri planda durduğu kabul edilen felsefi bir sistemdir. Deistik düşünceye göre Tanrı ilk sebep olarak, evrenin varlık gelmesini sağlayan ve bu evrene kanunlar koyan, ancak dünya ile iç içe olmayan, yarattıklarıyla, Kutsal Kitaplar, dinler yani peygamberler aracılığıyla iletişim kurmayan aşkın bir varlıktır. Bu açıdan Tanrı'nın doğaya, bireysel kişilerin veya grupların yaşamına doğrudan müdahale ettiği özel vahyi, deistler tarafından reddedilmektedir. Modern çağda, bilim ve teknikte kendini gösteren insan aklının sorun çözme ve evreni açıklama becerisi, yeni bilimsel bulguların bazı geleneksel dinî kabullerle çelişmesi ya da en azından onlara ihtiyaç bırakmaması olgusu karşısında, ilahî vahyi reddetmek ve ancak akılla kavranabilecek bir varlığı kabul etmek üzerine kurulu olan deizm, pek çok insana makul görünmeye başlamıştır. Aynı zamanda, herhangi bir rasyonel temelden yoksun olduğu varsayılan dinî inanç ve uygulamalara atıfta bulunurken hurafe kelimesini kullanmak popüler hale gelmiştir. Tanrı'nın varlığı ve kudretinin kabul edildiği deizmde insan, dinî yükümlülük yani ibadetler ile sorumlu tutulmamaktadır. Hatta bir kısım deist tarafından Tanrı, ibadete layık görülmemekte ve erdemli bir yaşam sürmenin bu ibadetin önemli bir yönü olduğu inancına rağmen Tanrı'ya nasıl dua edileceğinin öğretilmesi gereksiz bulunmaktadır. Çünkü onlara göre akıl insanın doğal vahyidir ve bu onların kendi başlarına keşfedebilecekleri bir şeydir. Belki de pek çok insan özellikle genç olanlar için bu düşünce oldukça cazip görünmektedir. Bilhassa içinde bulunduğumuz bu akıl çağında insan düşüncesinin ve kararlarının ön planda tutulması deistik inancın kabulünü kolaylaştırmaktadır. Çünkü deizmde Tanrı'nın gerçekliği ve nitelikleri kutsal kitaplarla değil, doğa ve insan aklı aracılığıyla anlaşılmakta ve anlamlandırılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle deistler, Tanrı'nın varlığına sadece doğa yasalarının incelenmesi ile ulaşılabileceğini iddia etmektedir. Deistik iddialara karşı vahyin gerçekliği ve gerekliliğini, toplumsal ihtiyaç, medeniyetin kurucu unsurları, insanları doğru düşünceye yönlendirebilecek rehberler yani peygamberler üzerinden ispat etmek gerekmektedir. Bu açıdan Muhammed Abduh'un (öl. 1905) yenilikçi görüşleri ve nübüvvet savunusunu modern dünyanın kavramları ve anlayışını dikkate alarak izah etme girişimi oldukça önemlidir. İslam'ın, temel teolojik doktrinlerini rasyonel felsefeye mutabık bir akıl dini olarak sunan Abduh'un kalamî görüşleri modern dünyanın dinî sorularına cevap

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Kelam ve İtikâdî İslâm Mezhepleri Anabilim Dalı, aslimenekse@selcuk.edu.tr

üretmek açısından uygun görünmektedir. Çünkü inancı taklitten kurtarmayı önemseyen Abduh, İslam'ı, dinî ihtilaflar başlamadan önceki halinde yani ilk Müslümanların anladığı gibi anlayarak yaşamayı, dinî bilgiyi temel kaynaklardan öğrenmeyi ve bunları insan aklına uygun argümanlar ile izah etmeyi amaçlamıştır. Ona göre İslam dünyasını modern dünyanın gerisinde kalmışlığından kurtarmanın tek yolu İslâmî esasları doğru anlamak ve doğru yorumlayabilmektir. Abduh, vahyin gerçekliğini, peygamberin gerçekliği ve gerekliliği üzerinden ispat etmiştir. Onun vahyi ispatı Allah'ın kullarını sorumlu tutması ve hikmeti gereği onlara dünya yaşamını nasıl geçirmeleri gerektiğini haber veren elçiler göndermesidir. Deizm modern çağın popüler inanç yapısı olduğuna göre ona karşı İslâmî vahyi savunma yönteminin de modern bakış açısına uygun olması gerekmektedir. Bu bağlamda modern dinî problemlere çözüm arayışında modernist Müslüman düşünür Abduh'un görüşleri vahyin ispatı noktasında yol gösterici niteliktedir.

KÂDÎ ABDÜLCEBBAR'IN KUR'AN HAKKINDA İHTİLAFI BAZI HUSUSLARA YAKLAŞIMI

Sibel KAYA*

İslâm tarihinin erken dönemlerinden itibaren Kur'an'ın Allah kelamı oluşu ve muhtevası hakkında bazı iddialar ve inkârcı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Kelamda, tevhit ilkesinin savunusunda ve doğru anlaşılmasında olduğu kadar, vahiy ve nübüvvet konularında da müdafaacı bir yaklaşıma sahip olan Kâdî Abdülcebbar, ortaya çıkan bu iddialar ve inkârcı yaklaşımlara eserlerinde yer vermiş ve bunların yanlışlığını çeşitli delillerle ispatlamaya çalışmıştır. Ona göre Kur'an, her şeyden önce Allah'ın kelamıdır. Allah'ın kelamı olan bir metnin hata, eksiklik, hikmetsizlik vb. gibi ulûhiyetle örtüşmeyecek herhangi bir özelliği barındırması söz konusu olamaz. Bu çerçevede o, herhangi bir kimsenin Kur'an'daki surelere benzer bir sure meydana getirmekten aciz olmadığı, Kur'an'da çelişkili ifadeler yer aldığı, Kur'an'da muhkem ve müteşâbih ayetlerin yer almasının bir hikmetinin olmadığı, Kur'an'a ekleme ve çıkarma yapıldığı, Kur'an'ın zâhiri ile kast edilen anlamı bilmenin mümkün olmadığı şeklindeki iddialara karşı çıkmış, çeşitli deliller getirerek bu iddiaların yanlışlığını göstermeye çalışmıştır. Kâdî Abdülcebbar, bütün bu iddiaları dine karşı bir saldırı ve kötöleme olarak değerlendirmektedir. Kur'an'ın muhtevasına yönelik günümüzde de zaman zaman dile getirilen benzer iddialara yaklaşım konusunda Kâdî Abdülcebbar'ın tespitleri katkı sağlayıcı niteliktedir.

* Dr., Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı, sibelkaya@erciyes.edu.tr

NASS-OLGU İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA NASR HAMİD EBÛ ZEYD'İN (1943-2010) VAHİY DÜŞÜNÇESİ

Ayşenur Elif ÜNAL*

Kur'an'ı algılayış biçimlerini şekillendiren en önemli unsurlardan biri vahiy tasavvurudur. Bir düşünürün Kur'an tefsiriyle ilgili görüşünü araştırmak, en temelde o kişinin vahiy kavramını nasıl anladığını öğrenmeyi gerektirmektedir. Modern dönem Müslüman düşünürlerin ahlaki hayat ve değerler konusunda olduğu gibi vahiy kavramının tanımında da büyük bir paradigma değişimi gözlemlenmektedir. Bu çalışmamızda bir çağdaş dönem düşünürü olan Nasr Hâmid Ebû Zeyd'in vahiyle ilgili görüşlerinin Kur'an ve tefsir görüşleriyle bağlantısını ortaya çıkarmayı amaçladık. Bu bağlamda onun vahiy ile ilgili temellendirmelerinin temel dayanak noktalarını ilahi sıfatlar, kelim-ı nefsî kelâm-ı lafzî ayrımı gibi konular üzerinden analiz ederek bu anlamda etkilendiği ekol, görüş ve kişilerin izini sürmek çalışmamızın ana hedeflerindedir. Yine Ebû Zeyd'in Hirsch ve Saussure'e olan ilgisinin, edebî tenkit yönteminin vahiy düşüncesindeki izdüşümlerini incelemek çalışmamızın kapsamına girmektedir. Sonuç olarak Ebû Zeyd'in gerek İslam Öncesi Arap toplumu ile ilişkili gerek dilbilimsel tespitleri aracılığıyla nass-olgu düşüncesinin onun tevil biçiminin olduğu gibi vahiy tasavvurunun da temelini oluşturduğunu tespit ettik.

Anahtar Kelimeler: Nasr Hâmid Ebû Zeyd, vahiy, edebî tenkit, nass-olgu.

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, aysenurelifunal@gmail.com

NASS VE AKIL ÖLÇEĞİNDE KARŞILAŞTIRMALI OLARAK VAHİY VE MAHİYETİ: ZERKEŞÎ VE İBN HALDÛN'UN VAHİY TELAKKİLERİNİN MUKAYESESİ

Mustafa Sait KAPLAN*

Bu bildiride, Tanrı ile insan arasında kurulan ve özel bir iletişim yolu olan vahiy olgusu hakkında İslam dünyasındaki iki temel ayrışma noktası ele alınmaktadır. Gerek farklı dinler gerekse aynı dine müntesip ilim ve düşünce adamları arasında bu özel iletişimin yani Tanrı ile kurulan bağlantının mahiyeti hakkında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Vahiy konusunda, İslam dünyasındaki iki farklı başı mütekelimler ve İslam filozofları çekmektedir. Birçok İslam coğrafyasında bulunmuş ve son olarak Kahire'de müderrislik ve kadılık görevi yapmış iyi bir Müslüman toplum bilimci İbn Haldûn, İslam felsefesi disiplininin iktibasla eklektik ama özgün vahiy telakkisine sahiptir. Tekâmül nazariyesi, nefis anlayışı, ruhların ittisali ve peygamberlerin beşeriyetten melekijete insilâhi onun en temel argümanlarıdır. Haçlı ve Moğol saldırılarından kaçan âlimlerin iltica ettiği, bu saldırılardan diğer İslam beldelerine nazaran görece daha az etkilenmiş Mısır coğrafyasında yaşayan İbn Haldûn'un çağdaşı Zerkeşî ise kelâmcıların merviyâyata müstenid vahiy algısını tefsire başarılı bir şekilde dercetmiştir. Zerkeşî, vahiy olgusunu Mısır coğrafyasında gelişen şerh-haşiye ve ansiklopedik eserler yazma geleneği içinde eriterek ulûmü'l-Kur'ân literatürü zincirinin önemli halkalarından biri olan eserine ustaca yerleştirmiştir. Zerkeşî'nin el-Burhân fî ulûmü'l-Kur'ân adlı eserinin Keyfiyyetü inzâli'l-Kur'ân bölümü ve ayrıca metnin satır araları okunduğu takdirde nübüvvetin gerekliliği, tekâmül nazariyesi, nefis anlayışı, peygamberlerin bir anlık bile olsa beşeriyetten melekijete insilâh etmesi, Hz. Peygamber'in beşeriyet-melekijet sınırı hususlarında Zerkeşî ile İbn Haldûn'un vahiy telakkilerini mukayese etmek imkân dâhilindedir. Bütün bu bilgilerden hareketle şu yargı cümlesini kurmak mümkündür: İslam Medeniyeti vahiy gibi kritik bir konuda bile birbirinden oldukça farklı fikirlere açık olup muakis telakkilerin yetişmesine zemin sunmaktadır.

* Arş. Gör., Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, mustafasaitkaplan@gmail.comtr

فكر أحمد خان عن الوحي: دراسة تحليلية

إنعام الحق*

الإنسان يعرف الأشياء والأمور بحسياته الخمسة، ومع ذلك يعطيه الله العلم عن سبيل الوحي وهو أعلى مصدر علمه. وهو الوحي الذي أنزله الله تعالى على أنبيائه ليخرج به الناس من الظلمات الهائلة إلى النور المبين. فمن هذا الصدد يمكن لنا أن نقول بأن علاقة الإنسان بربه علما هو الوحي، وهو أساس الأديان السماوية. نرى أن فهم الوحي متعلق بأمور مختلفة منها البحث عن مصدر الوحي، وكيفية نزوله ووسيطه والمنزل عليه .

الرسول هو العروة الوثقى بين الخالق والمخلوق. ينزل عليه الوحي بالعقائد والشرائع وغيرهما من جانب الله، فيوصلها إلى خلق الله. ومع ذلك هو يركز على تطبيق وتفهم تلك الأحكام الشرعية فيبين مشلكه ويوضح مغلقه و يقدم حياته نموذجا للآخرين. يمكن لنا ان نقول أن ميزاته الأساسية عن عامة الناس بأنهم يوحون بإذن الله (الكهف:110/18) و يطاعون بأمر الله. (النساء:64/4) مع قبول هذه الحقيقة نرى أن العلماء الماضيين والجدد لديهم مناقشات حول حقيقة الوحي من حيث خارجيته عن الرسول وكيفية نزوله و دائرته التي ينزل فيها الوحي أو ما يتعلق بها .

شهد التاريخ الإسلامي بأن هذه القضايا قد نوقشت منذ العصور وخاصة بعد ظهور الفكرة المادية التي رفضت وجود الأشياء التي لا تحس بالحسية الخمسة ومنها متعلقات الوحي. وهناك بعض المفكرين الذين لديهم أفكار تخالف الفكر الموجود بين المسلمين عبر العصور. ومن هؤلاء سيد أحمد خان من مواليد القرن الثامن بعد العشرة الميلادي. ومن أفكاره المنفردة، فكره بالوحي وبمتعلقاته .

فتركز في هذه المقالة على فكره المتعلق بالوحي وبحقيقتها. وسنحاول أن نقدم المعلومات الموثوقة بالمصادر عن حقيقة الوحي، ومصدره وكيفية نزوله، والواسطة التي كانت تأتي بالوحي ومجالات الوحي.

الكلمات المفتاحية: الوحي، حقيقة الوحي، أحمد خان، شبه القارة الهندية

* inamul.haq@riphah.edu.pk الأستاذ المساعد، قسم العلوم الإسلامية، كلية العلوم الإنسانية، بالجامعة رفاه، إسلام آباد.

THE PHENOMENON OF REVELATION BY HAKIM TIRMIDHI

Djalalitdin MIRZAEV* - Shamsiddin YODGOROV**

According to a statement of ‘Attar, Abu ‘Abdullah Muhammad b. ‘Ali Hakim Tirmidhi (Muhammad Hakim Termiziy in Uzbek, 820-830-932?) was a competent scholar in every branch of Muslim learning, exoteric as well as esoteric, and his method was based accordingly on the reliable traditional epistemological ground. Since he possessed an extraordinary amount of *hikmah*, his contemporaries called him “the hakim of the saints” - *hakim-i awliya*. It is still mentioned in almost all Islamic reference books and reviews. But, despite the respect and widespread praise, there is a certain ambiguity regarding him. So far, several representations have been made about partial aspects of Tirmidhi views but there is still no one based on all of his works detailed representation of his world of thought and his position in the classic Islam. The reason for this lies in the fact that so far only a fraction of the Tirmidhi was published. Except for a few editions, most of the writings were edited in philologically unsatisfactory quality. In this context, the interpretation of the phenomenon of revelation (*wahi*) by Hakim Tirmizi is of great interest. To highlight this topic, we turn to the work of Hakim Tirmizi *Nawadir al-usul fi marifat akhbar ar-Rasul* (*Nawadir al-usul fi marifat ahadith ar-Rasul*).

* Dr., Termez State University, International scientific research center of Imam Termizi, mirzoj@yahoo.com

** MA, Termez State University, International scientific research center of Imam Termizi

“TAHSIL NAZOIR AL-QUR’ON”DA VAHIY TUSHUNCHASINING YORITILISHI

Faxriddinov ZAFAR*

“Tahsil nazoir al-Qur’on” Muhammad Hakim Termiziyning Qur’on ilmlarining “Vujuh va nazoir” tarmog’iga oid asari bo’lib, unda Qur’onda kelgan ayrim atamalardagi ko’pma’ nolilik (polisemiya) xususiyati ochib berilgan. “Tahsil nazoir al-Qur’on”da vahiy tushunchasiga alohida o’rin ajratilgan bo’lib, bu bo’limda vahiyning lug’aviy ma’nosidan tashqari istilohiy ma’nolarini ham keltirib o’tgan. Muhammad Hakim Termiziy vahiyning istilohiy ma’nolari haqida gap boshlashdan oldin, qisqacha kirish qilib, bu ilm nihoyatda nozik ilm bo’lib, uni duch kelgan kishiga gapirib bo’lmazligi, buni johil va bu bilimga haqli bo’lmagan odamga gapirilsa, unga bepisandlik qilib, rad etishi, hatto mazax qilishi mumkinligini ta’kidlaydi. Johil odamni vahiyning mohiyatini anglamasdan rad etib qo’yishi oqibatida uning qalbi ortga qaytmas darajada o’zgarib, unga haqiqat tobora qorong’ulashib ketishi mumkin. Bu o’rinda Sababi, ilm uning ahli bo’lmagan, unga loyiq bo’lmagan odamlarga havola qilinsa, ular uni kulgiga olishi mumkin. Oqibatda, jaholat yuzasidan rad etish kufr keltirishgacha olib boradi.

Yuqoridagi gaplardan shuni tushunish mumkinki, Hakim Termiziy davrida vahiy tushunchasiga nisbatan shubha bilan qarovchi ayrim toifalar mavjud bo’lib, muallif ularning oldida bu mavzular ko’tarilmasligi lozimligini qat’iy ta’kidlaydi. Shu bilan birga, bu yondoshuv johil va bilimsiz kishilarga shafqat va mag’firat yuzasidan ekanini ham alohida qayd etiladi. Ularning jaholat tufayli kufr keltirib qo’yishlari mumkinligini bila turib, vahiy haqida bahs ko’tarish, chaqaloqning tiqilib qolib, halok bo’lishini bila turib og’ziga non tiqish kabidir, degan o’xshatish orqali bayon qiladi. Muallifning ta’kidlashicha, vahiy haqidagi bahs-munozalarni faqat aqldan nasibalari to’lib-toshgan odamlargina ko’tara oladi. Shu sababli vahiy haqidagi ilm omonat yuzasidan uning hali bo’lgan kimsalarga yetkazilishi, ahli bo’lmagan kimsalar esa shafqat yuzasidan chetlab o’tilishi lozim.

Hakim Termiziy mazkur mazmundagi kirish qismidan so’ng vahiyning Qur’onda kelgan istilohlariga to’xtalib o’tadi va ularning barchasi lug’aviy ma’nosiga qaytishini ta’kidlaydi. Ya’ni vahiyning lug’aviy ma’nosi “tezlik” ekan, uning istilohiy ma’nolardan biri bo’lgan “ishora” ham tez fursatda amalga oshirilgan bo’ladi. Allohning Yerga vahiy qilishi unga izn berishi ma’nosida bo’lib, ushbu izn ham katta tezlikda amalga oshishini bildiradi. Muso payg’ambarning onasiga qilingan vahiy ilhom bo’lib, bu ham shiddat bilan amalga oshgan. Asalariga qilingan vahiy ham shu yo’sinda ro’yobga chiqadi va barcha istilohiy ma’nolar lug’aviy ma’noga borib qaytadi.

Hakim Termiziyning “Tahsil nazoir al-Qur’on”dagi qarashlarida vahiy tushunchasining yoritilishi imon-e’tiqod va takfirdan saqlanish masalalari bilan bog’liq holda ko’rilayotgani muallifning vahiy maslasiga muhim e’tiqodiy asoslardan biri sifatida qarashida namoyon bo’ladi.

* MA, Termez State University, International scientific research center of Imam Termizi

Shu bilan birga, muallif vahiy masalasida diniy bilimi sayoz odamlar bilan bahslashmaslik, bu masalani ular orasida umuman ko'tarmaslik borasidagi qarashlari uning hanafiy mazhabi aqidaviy qarashlariga xos yondoshuvda ekanini ko'rsatadi. Mazkur maqolada, "Tahsil nazoir al-Qur'on" da vahiy tushunchasining yoritilish uslublari, vahiy turlarining tasniflanishi hamda muallifning mazkur masalani yoritishdagi fikriy yondoshuvlari orqali uning aqidaviy va axloqiy qarashlari, islomiy bag'rikenglik va insonparvarlik g'oyalarini yuzaga chiqara bilishi ochib berilgan. Shuningdek, Hakim Termiziy qarashlari va moturidiylik aqidaviy maktabi ta'limoti o'rtasidagi hamohanglik ham ochib beriladi. Vahiy so'zining lug'aviy ma'nosi bo'lgan "tezlik" anglami uning makon va zamondan munazzah Zot tomonidan vaqt oralig'isiz amalga oshishi, ya'ni ilohiy xabar yetkaziluvchiga yetib borishi uchun hech qancha vaqt ketmasligi masalasi ham ko'tarilgan. Shuningdek, Hakim Termiziydan oldin yashab o'tgan olimlarning "Vujuh va nazoir" ga oid asarlarida vahiy tushunchasining yoritilishi hamda ularning umumiy va farqli jihatlari o'zaro qiyosiy tahlil bilan ochib berilgani bilan muhim ahamiyatga ega.

Imom Moturidiyning “Ta’vilot Al-Qur’on” Asarida “Vahiy” Masalasining Yoritilishi

Ixtiyor ABDURAHMONOV*

Imom Abu Mansur Moturidiy ahli sunna val jamoa ta’limotini bir yakdil holga jamlagan, uni tizimlashtirgan, turli adashgan toifalar g’oyalaridan himoya qilgan shaxslardan biri hisoblanadi. U kishining (bizgacha yetib kelgan) “Kitob at-Tavhid”, “Ta’vilot al-Qur’on” asarlari moturidiylik ta’limotini shakllanishida muhim manbalar bo’lib xizmat qiladi.

Imom Moturidiy “ma’rifat nazariyasi”ga asos solgan ilk olim hisoblanib, o’zining “Kitob at-Tavhid” asarida: “Narsalarning asl mohiyatini bilishga olib boradigan yo’llar bu – “sezgi a’zolari”, “xabarlar” (vahiy) va aqliy mushohada” degan. Qisqa qilib aytganda, u kishi narsalarning haqiqatini anglashda xabarlar, ya’ni vahiyning o’rnini aqliy va naqliy dalillar bilan ko’rsatib bergan zot. Shu sabab u kishining asarlari “vahiy”ni to’g’ri anglash va uni islom aqidasi mos ravishda talqin qilishda dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Abu Mansur Moturidiy Ta’vilot asarining muqaddimasida shunday deydi: “Ta’vil bilan tafsirning o’rtasidagi farq, ba’zi ulamolar aytganidek, tafsirning sahobalar roziyallohu anhumga, ta’vilning esa fuqaholarga oidligidadir. Buning ma’nosi shuki, sahobalar (vahiy tushishi bilan bog’liq barcha) voqea-hodisalarning bevosita shohidi bo’lganlar, Qur’on oyatlari nozil bo’lgan ishlarning haqiqatini bilganlar. Binobarin, sahobalar (vahiy nozil bo’lishini) o’z ko’zlari bilan ko’rib, uning shohidi bo’lganliklari nuqtai nazaridan ham, ularning Qur’on oyatlariga bergan tafsirlari o’ta ahamiyatlidir. Chunki tafsir bu – oyatdan nazarda tutilgan ma’noning haqiqatidir va u go’yo ko’z bilan ko’rgan kabi bo’ladi. Uni bilgan kishilardan boshqalarning tafsir qilishlariga ruxsat berilmaydi”. Mazkur tushunchalar, albatta, sahobalarning “vahiy” hodisasiga bevosita guvoh bo’lishi bilan bog’liq masalalardandir.

Shuningdek, “Ta’vilot al-Qur’on” asari “Qalam” surasi 21-oyati tafsirida shunday deyiladi: “U joyda ishonchli zotdir”. Ya’ni farishtalar Jabroilga ishonadilar. U o’zlariga olib kelgan biror narsa xususida undan shubhalanmaydilar. Shunday ekan, Payg’ambarga olib kelgan vahiy borasida mana bu kofirlar qanday qilib undan shubha qiladilar?!”

“Ta’vilot al-Qur’on” asari moturidiylik ta’limotining asosiy manbasidir. Unda Ahli sunna val jamoaning butun aqidasi o’z ifodasini topgan. Jumladan, ushbu asar Qur’oni karimning “vahiy” mazmun-mohiyatini anglatuvchi oyatlarni sunniylik ta’limotlariga muvofiq tarzda tushunishga yordam beradi.

* Imom Moturidiy Xalqaro Ilmiy-Tadqiqot Markazi

Asarda mo'taziliylar, xavorijlar, rofiziylar, karromiylar, jahmiyalar va mushabbihalar kabi oqimlarning, munajjim, folbin va shular singari insonni sog'lom aqidadan chalg'ituvchilarning qarashlari, g'oyalari, iddaolari yuzasidan bahs yuritilgan va barchasiga ilmiy asosda raddiyalar berilgan.

Shu sababli ham Qur'oni karimning tafsiri va ta'viliga bag'ishlangan bu asar asrlar davomida o'zining ahamiyatini yo'qotmay kelmoqda, uning ma'no-mazmuni bugungi kunda ham o'ta dolzarb bo'lib, ijtimoiy muammolarni bartaraf etishda muhim o'rin tutmoqda.

Sof islom aqidasi saqlash, botil e'tiqodlarga qarshi kurashishda "Ta'vilot al-Qur'on" hamisha birlamchi manba bo'lgan. Xususan, milodiy X-XI asrlarda Movarounnahr va Xurosonda mo'taziliylar ta'sir kuchini kesish, ildizlarini qirqish, bu botil firqa faoliyatiga chek qo'yish va e'tiqodiy tanazzul yuzaga kelishining oldini olishda g'oyat muhim ahamiyat kasb etgan. Tarixda bunday misollar ko'p va ularning barchasi "Ta'vilot al-Qur'on" zamonlar osha islom ummatiga Imom Moturidiyning nechog'li buyuk ilm va hikmat sohibi bo'lganini eslatib turadi.

MUHAMMAD IBN SA'D ILMIY MEROSI

Oybek SOTVOLDIYEV*

Ushbu maqola ulug' tarixchi, faqih, muhaddis Ibn Sa'd Zuhriy va uning qalamiga mansub mashhur "at-Tabaqot al-kubro" asarini tadqiq etishga bag'ishlangan. Unda olimning hayot yo'li, ilmiy safarlari, faoliyat sohalari, yozgan asarlari, ulamolar nazdidagi e'tibori haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, "at-Tabaqot al-kubro" asarining mazmuni, tuzilishi, rivoyatlari, zamonaviy nashrlari va eng muhimi, uning islom tarixini o'rganishdagi ahamiyati yoritilgan.

Ibn Sa'd Abbosiylar davrida, ayni tarix ilmi rivojlana boshlagan kezlarda ilm maydoniga kirib kelgan. Uning ustozlari o'z davrining mashhur tarixchisi, "Mag'oziy" nomli kitobi bilan tanilgan Voqidiy edi. Ibn Sa'd umrining ko'p qismini u bilan birga o'tkazdi, keyinchalik o'zi talif etgan "Tabaqot" kitobida aynan uning rivoyatlaridan unumli foydalandi. Ustozining vafotidan so'ng Bag'dod tarix maktabining ko'zga ko'ringan namoyondasiga aylandi. Qimmatli asarlar yozish barobarida o'zi ham ko'plab talabalarga ustozlik qildi. Bulardan biri "Futuh al-buldon" asarining muallifi Balazuriy edi.

"at-Tabaqot al-kubro" asari o'z yo'nalishida yozilgan va bizgacha yetib kelgan asarlarning eng qadimiysi hisoblanadi. Ibn Sa'd bu kitobining dastlabki ikki jildida Payg'ambar alayhissalomning siyratlarini yoritganidan so'ng sahobalar, so'ngra tobeinlar, keyin esa o'z davrigacha yashab o'tgan olimlar biografiyasini yozdi. Minglab shaxslar tarjimai holini bayon qilgan ushbu kitob islom olamida keng tarqalib, islom tarixi bo'yicha eng muhim va ko'p murojaat qilinadigan manbaga aylandi. Bugungi kunda zamonaviy nashrlari amalga oshirilgan mazkur asar bo'yicha bir qator zamonaviy tadqiqotlar olib borilmoqda. Zero, "Tabaqot" islom tarixining dastlabki uch asrini ob'ektiv yoritib, mazkur davr shaxslari, muhim tarixiy voqealari, jamiyat hayoti va ilmiy muhitini o'ziga xos uslubda bayon qiladi.

Ibn Sa'd va "at-Tabaqot al-kubro" asarining hali o'rganilishi, tadqiq etilishi kerak bo'lgan ko'plab jihatlari mavjud. Mazkur maqola yurtimizda ushbu mavzu bo'yicha tashlangan ilk qadamlardan biri bo'ladi.

Olimning to'liq ismi Abu Abdulloh Muhammad ibn Sa'd ibn Mani' al-Kotib al-Hoshimiy al-Basriy al-Bag'dodiy bo'lib, ulug' muhaddis, faqih, siyrat, ansob va tarojim ilmlarining bilimdoni sifatida tanilgan.

Ibn Sa'dning tug'ilgan yili bo'yicha ilk davr manbalarida biror ma'lumot uchramaydi. Faqatgina Zahabiy bu borada ikkita farqli tarixlarni keltirib o'tgan. Birinchisiga ko'ra, Ibn Sa'd 160/777

* Leading researcher of the Imam Maturidi International Scientific Research Center. oybeksaydali1996@gmail.com

yildan keyin, ikkinchisiga ko'ra esa 168/784 yilda dunyoga kelgan. Biroq, ushbu rivoyatlardan ikkinchisi rojih sanaladi. Shuningdek, manbalar Ibn Sa'dning vafot tarixi xususida deyarli ittifoq qiladi. Ularga ko'ra, Ibn Sa'd 230/845 yilda 62 yoshida vafot etgan. Uning 62 yoshda vafot etgani e'tiborga olinadigan bo'lsa, tug'ilgan yili 168/784 bo'lib chiqadi.

Shu bilan birga olimning Basrada tug'ilgani borasida ixtilof yo'q. Aksar manbalar uning Basrada tug'ilib, keyinchalik Bag'dodda yashab qolganiga ishora qiladi.

Ibn Sa'dning onasi haqida manbalarda biror ma'lumot kelmagan. Otasi yoki bobosi Abbos roziyallohu anhunung mavlosi (ozod qilgan quli) bo'lgani uchun "Mavlo Bani Hoshim" yoki "Qurashiy" nomi bilan tanilgan edi. Ba'zi manbalarda Quraysh qabilasining Banu Zuhra urug'iga mansub bo'lgani uchun Zuhriy nisbasi bilan ham zikr qilinadi. Bu esa otasi yoki o'zining Qurayshning Banu Zuhra urug'iga mansub bo'lgani ehtimolini beradi. Biroq, mazkur nisbaning oilasi Banu Hoshimning mavlosi ekani takidlanganidan so'ng zikr qilinishi uning to'g'riligi borasida shubha paydo qiladi.

Bolalik davri Basrada o'tgan Ibn Sa'd juda erta yoshidan ilm tahsiliga kirishdi. Lekin, ilk ustozining kim ekani borasida ma'lumot mavjud emas. Aksari tobein va taba tobeindan bo'lgan Hushaym ibn Bashir, Vaki' ibn Jarroh, Abu Osim Nabil, Orim ibn Fazl, Ismoil ibn Ulayya, Affon ibn Muslim va Abul Valid Tayolisiy kabi olimlardan diniy ilmlar bilan birga arab tili va adabiyotini o'rgandi va ulardan hadis tingladi. Keyinchalik hadis va axborlarni o'rganish maqsadida Kufa, Madina va Makkaga safar qildi.

MODERN DÖNEM VAHİY TEORİSİ VE DAYANAKLARI FAZLUR RAHMAN ÖRNEĞİ

Hatice K. ARPAGUŞ*

Bu tebliğde modern dönemde yeni bir vahiy teorisi inşa eden Fazlur Rahman'ın konuya bakışından hareket edilecektir. Neden Fazlur Rahman diye soracak olursak cevabımız onun tarihselci bakış açısına zemin hazırlamak için modern dönemde yeni bir vahiy teorisi ortaya koymaya yönelmiş ilk isimler arasında yer alması olacaktır. Bu yaklaşım kendisinden sonra gelen ve içlerinde Abdülkerim Süruş, Muhammed Müçtehid Şebusterî gibi isimlerin de bulunduğu tarihselci modernistler tarafından daha ileri boyutlara taşınmıştır. Bu amaçla modernist düşüncenin ilk temsilcilerinden biri olarak o, kendisinden sonrası için referans kaynağı olmuştur. Her ne kadar o, bu yaklaşımı ilk başlatanlar içinde yer alsada mukayese edildiğinde onun yaklaşımı ile diğerlerinin bakış açıları arasında çok ciddi farkların mevcut olduğu da bilinmektedir.

Tarihselçiler kendi esaslarını inşa ederken temel olarak referansta buldukları noktalardan biri de modern vahiy teorilerinin nüvesinin halku'l-Kur'an tartışmalarında yer aldığı şeklindedir. Bu durum hem onların gelenekten referans almaya yöneldiklerini hem de kendilerine temel arama amaçlı yaklaşım içinde bulduklarını göstermektedir. Fakat normalde onların vahiy doktrinine yaklaşımlarının kaynağının Batıniyye ve İslam felsefesi içinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte onların normalde kendi kaynak değerleri yerine halku'l-Kur'an konusundaki tartışmaları ve Kur'an-ı Kerîm'in mahluk olması fikrini referans almaları dikkat çekmektedir.

Bu açıdan mevcut tebliğ Fazlur Rahman üzerinden inşa edilen vahyin mahiyeti konusuna açıklık getirmek yanında tarihselci teorinin kendini inşa etme süreci konusuna da değinecektir. Bu sırada referans alınan halku'l-Kur'an tartışmalarındaki seyri takip etmek meselenin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı. arpagush@yahoo.com

İLK DÖNEM SÛFİLERİN VAHYİ ANLAMA USÛLLERİ: MUHÂSİBÎ VE İBN ATÂ ÖRNEĞİ

Sami BAYRAKCI*

Hicri II. ve III. asırlar, tasavvuf ilminin teşekkül ettiği yüzyıllar olması itibariyle söz konusu dönemde yaşamış sûfîlerin Kur'an'la ilişkileri ve vahiy algıları; gerek tefsir ilmi, gerek tasavvuf ilmi açısından büyük önem arz etmektedir. Bununla birlikte vahyin hem algılanma biçimi, anlama yöntemi, hem de tefsir edilmesi bağlamında bu dönem sûfîlerinin görüşlerine dair yapılmış çalışmalar henüz istenilen seviyede değildir.

Sûfîler, vahyin genel olarak kişiyi amele ve manevi terbiyeye yönlendirme bağlamında ifade ettiği değere yaptıkları vurgunun yanısıra, vahyi hem epistemolojik hem de ontolojik bağlamda ele alış biçimleriyle İslam düşünce tarihinin erken dönemlerinde zengin bir birikim ortaya koymuşlardır. Sûfîler Kur'an'ı ilim, marifet, hikmet ve hakikat kaynağı olarak görmüşler; Kur'an'ın hakikatine nüfuz edebilmenin ise ahlaki olgunluk, Kur'an'ın emir ve yasaklarına layıkıyla itiba ve yoğun bir amel neticesinde mümkün olabileceğini söylemişlerdir. Vahyin insanı değiştirip dönüştüren ve kemale erdiren yönüne dikkat çeken sûfîlerin, ilahî bilginin kaynağı olarak vahyi her an inşa ve imar edici dinamik bir süreç olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

İnsanın bir şeyi sevdiği ölçüde onu anlama imkânına kavuştuğunu söyleyen sûfîler, vahyi anlamak için de vahyedeni, vahyedilen metni ve vahyin indiği kimseyi sevmek gerektiğini beyan etmişler; vahyi anlamak için kişinin bütün dikkatini ona yöneltmesi gerektiğini söylemişlerdir. Vahyi anlamak, Allah kelamı karşısında insanın kalbi ve aklıyla tazim ve muhabbetiyle ilişkilidir. Kul, bütün benliğiyle Allah'a yönelmedikçe Allah da ona yönelmez ve kuluna icabet etmez. Sûfîlere göre vahyi anlamamanın ve murad-ı ilahiyi kavramanın usulü; akıl, kalp ve beden bütünlüğü içinde bütün himmetini Kur'an'a teksif ederek onu okumak ve anlamaya çalışmaktır. Bununla birlikte sûfîler, Kur'an'ın işaretlerinin, ancak sırrını varlık âleminde temizleyenler tarafından anlaşılacağını belirtmektedirler.

Çalışmamızda *Er-Riâye li-Hukûk Allah* adlı eseri ilk tasavvufî eserlerden sayılan Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed el-Muhâsibî el-Anezî (v. 243/857) ve ilk tasavvufî tefsir müellifi kabul edilen Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Sehl b. Atâ el-Edemî (v. 309/922)'nin görüşleri merkeze alınarak, aynı yüzyıllarda yaşamış başkaca sûfîlerin görüşlerine de müracaat etmek suretiyle dönemin sûfîlerinin vahyi anlama usûlleri ve bu usule dair önerileri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vahiy, Tasavvuf, Sûfî, Hâris el-Muhâsibî, İbn Atâ el-Edemî.

* Araştırma Görevlisi Dr., Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, sami.bayrakci@selcuk.edu.tr

FRANSIZ ORYANTALİSTLERİN VAHİY TASAVVURU: RÉGİS BLACHÈRE ÖRNEĞİ

İsmail METİN*

Vahiy olgusu, İslam dininin temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in ve bu kaynağı insanlığa duyuran Hz. Peygamber'in anlaşılmasında oldukça önemlidir. Batılılar ve oryantalistlerin bu kavramı anlama ve yorumlamada bir kısım ön yargılara sahip olduklarını gözlemlemekteyiz.

Batı'da oryantalistler tarafından yazılan Hz. Muhammed hakkındaki biyografilerde Kur'ân-ı Kerîm'in vahiy ürünü oluşu ve Hz. Muhammed'in nübüvveti konusunda olumsuz bir yaklaşım söz konusudur. Bu yaklaşımı sergileyenler arasında, R. Pieter Anne Dozy (ö.1883), William Muir (ö.1905), Theodor Nöldeke (ö.1930) ve W. Montgomery Watt (ö.2006) gibi önemli oryantalistlerin yanı sıra 20. yüzyıl Fransız oryantalisti Régis Blachère de (1900-1973) bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm üzerine çalışmalar yapan Blachère, mevcut sıralama ile Kur'an metinlerinin tersten okunduğunu ve bu yüzden ayet ve surelerin yeniden sıralanması gerektiğini iddia etmektedir. Vahiy öncesi hayatı, hicret ve vefatı gibi Hz. Peygamber'in hayatındaki birtakım önemli olaylarla ilgili Kur'an'da yeterli bilginin olmaması nedeniyle Hadisler olmadan Kur'an'ın tek başına bir siyer kaynağı olarak değerlendirilemeyeceğini vurgular.

Blachère Le Problème de Mahomet adlı eserinde Garânîk olayından hareketle Hz. Peygamber'in "egemen sınıfla uzlaşarak yeni bir din oluşturma" düşüncesinde olduğunu iddia eder. Yine Blachère yazdığı Kur'an tercümeleme bir giriş mahiyetinde olan Introduction au Coran adlı eserinde; Hz. Peygamber döneminde birtakım vahyin kaybolduğunu ve Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin bazı ayetleri kaldırdığını iddia etmiştir.

Bu çalışmada, genel olarak oryantalistlerin vahiy algısı, tanımı, vahyin kaynağı ve oluşumu hakkındaki görüşleri Régis Blachère örneğinden hareketle incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Vahiy, Oryantalistler, Régis Blachère, Batı.

* Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, dr.ismailmetin@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9456-0479

ŞEYHULİSLAM MUSTAFA SABRİ EFENDİ DÜŞÜNÇESİNDE MUCİZE-VAHİY İLİŞKİSİ TARTIŞMALAR, ÖNGÖRÜLER-

Sadık TANRIKULU*

Kelam ilmi açısından kırılma dönemi sayılabilecek, yeni arayışların yoğun yaşandığı on dokuzuncu yüzyılda Mısır, kelam ilminde tecdit ve teceddüd arayışları çerçevesinde pek çok fikri üretim ve tartışmaların yaşandığı, özellikle ‘yeni’ sayılabilecek düşüncelerin imal edildiği önemli ilim havzalarından biridir. Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi (1869-1954) toplamda yirmi dokuz yıl yaşadığı Mısır’da özellikle kelam ilmi alanında yapılmış tartışmalara yoğun bir biçimde müdahil olmuş, Arapça olarak telif ettiği temel eseri olan dört ciltlik *Mevkıfu’l-Akli ve’l-İlmi min Rabbi’l-Âlemin ve İbâdihi’l-Mürselin*’de zamanının pek çok alim ve düşünürü ile fikri tartışmalara girmiştir. Şeyhülislam’ın ilmi tartışmalar yaşadığı isimler arasında kendisinin modern/ist, çağdaş/çı vb. sıfatlarla tavsif ettiği Muhammed Abduh, Muhammed Reşid Rıza, Muhammed Ferid vecdi, Muhammed Hüseyin Heykel, Abbas Mahmud el-Akkad, Muhammed Ahmed Halefallah, Emin el-Hülî ve Mahmud Şeltüt gibi şahsiyetler bulunmaktadır. Adı geçen, yahut burada anılmayan daha başka, isimlerin en bariz özellikleri kelam ilmi alanında, özellikle de vahiy, nübüvvet ve onlara ilişkin olarak mucize meselesi etrafında ‘yeni’ sayılabilecek görüşler ileri sürmüş olmalarıdır.

Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, ilmi ve fikri konum itibarıyla *-Mevkıfu’l-Akl*’ın pek çok yerinde bizzat kendisinin çok defalar beyan ettiği üzere- İslam akidesini muhafaza ve müdafaa misyonunu benimsemiş bir alimdir. Bu meyanda özellikle Mısır merkezli olarak kelam alanında ortaya atılmış olan yeni görünümlü düşüncelere karşı Ehl-i Sünnet akidesini savunma perspektifinden bakmıştır. Anılan çerçeve ve metot dahilinde ele alıp üzerinde yoğun bir şekilde durup tartıştığı konulardan biri mucize meselesidir. Müellifimiz mucizelerin reddine ilişkin görüşleri birer birer ve ayrıntılı olarak ele almış, mucize inkarının nübüvveti, vahyi, İslam akaid ve ahkâmını, hatta Allah ve ahireti inkara gidecek bir kapı araladığını, dolayısıyla da Dinin toptan inkarına sebep olabileceğini ileri sürmüş ve bu görüşünü muhtelif açılardan delillendirmeye çalışmıştır. Kendisinin mucize-vahiy ilişkisi bağlamında meydana gelebileceğini ileri sürdüğü görüş ve öngörüler özellikle deizm ve Kur’an’ın tarihselliği iddia ve tartışmalarının gündem aldığı zamanımızda okumaya tabi tutulduğunda dikkat çekici olmaktadır.

Tebliğde Şeyhülislam’ın kelami görüşleri içerisinde mucize-vahiy ilişkisi tanımlayıcı (descriptive) bir üslupla arz edilmeye çalışılacaktır.

* Dr. Öğr. Görevlisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati, sadiktanrikulu@hotmail.com

PROPHET MUHAMMED'S FIRST EXPERIENCE OF REVELATION WITHIN THE CONTEXT OF HADİTH

Emine DEMİL*

It is the narration of Aisha that explains us in the best manner how the revelation was first started to be performed. In her revelation, she stated the following: "The revelation first started to come to Prophet Muhammed (pbuh) through correct dreams." We need to indicate here that the correct dreams are for heralding the prophethood. Abd Al Razzaq narrates the following regarding the introduction of the first revelation by Angel Gabriel: "Gabriel conveyed his duty of prophethood to Prophet Muhammed before dawn when Prophet Muhammed was in the Cave of Hira and taught him how to make ablution and how to perform the prayer. Later he revealed to him the first five verses of the chapter called Al 'Alaq which starts with the phrase of "Read! In the name of your Lord who has created you..." The narration which was stated by Abu Maysara in Ibn Abi Shayba's book is as follows: "The Messenger of Allah left the place hastily when he heard the phrase "Oh Muhammad!" which was calling him. He came next to Khadijah. He talked about this matter with Khadijah: "I am afraid something confused me. I heard something that I have never heard before which suddenly appeared and called me." Prophet Muhammed was concerned about the genies calling him." Our well known narration which was stated by Aisha regarding revelation continues as such: "Prophet Muhammed who received the first five verses of the chapter named Al 'Alaq came next to Khadijah, his wife, with fear and asked her to cover him. She covered Prophet Muhammed until his fear disappeared. Later he told the incident that he experienced to his wife. He said: "I am concerned about myself." Upon his statement, his wife said: "I swear to Allah, your Lord will never embarrass you because you take care of your relatives, you carry the burden of the weak, you pay alms for the poor, you entertain your guests, and you help people for the sake of Allah" and she consoled him. Later, Khadijah took the Messenger of Allah with her and went to Waraqa bin Nawfal. This person became Christian during the period of ignorance. He knew Hebrew and he was writing certain items about the Bible as much as he could. During those days, he was blind. Khadijah said to Waraqa: "Oh my uncle's son, listen what son of your brother says to you." Waraqa said: "What do you say oh son of my brother?" The Messenger of Allah told Waraqa what he had experienced. Upon this, Waraqa said: "What you saw is "the biggest honor" (Al Namous Al Akbar)" that Allah the most glorified, the most high revealed to Prophet Moses. I wish I was young in the days that you invite people and see the time when your clan sends you to exile." The Messenger of Allah asked: "Will they send me to exile?" Waraqa said: "Yes, there

* Asist. Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Theology, Department of Hadith, eminedemil@nevsehir.edu.tr

is no one like you who has introduced something new meaning who has introduced revelations and who had not encountered any enmity. If I see the days of your invitation, I will help you.” And shortly after this incident, Waraqa passed away.” According to the narration stated by Jabir Bin Abdullah, he heard the Prophet saying the following statements: “Later on, the revelations stopped. One day, I heard something out of the heavens while I was walking. I rose my head. And I saw that the angel who came to me in the Cave of Hira was sitting on a chair located between the heavens and the earth. I was scared from Him a lot. Indeed I fell on the ground. Later I came to my family and said “Cover me! Cover me!” Upon this incident, Allah the most glorified, the most high revealed the following verses: “Oh you who covers himself. Arise and warn. And glorify your Lord. And purify your clothing. And avoid uncleanness...” According to the narration stated by Aisha, Prophet Muhammed climbed mountains and suffered a lot due to cessation of the revelation. This case is a psychological reaction caused by anxiety experienced by Prophet Muhammed due to an unexpected incident in his spiritual condition. There are two different narrations regarding how old Prophet Muhammed was when the prophethood was given to him. In some narrations, it was stated that Prophet Muhammed was 40 years old, and in some other narrations it was stated that he was 43 years old. There are also different narrations regarding the verses which were revealed for the first time. In this context, there are different narrations in sources stating that the chapter named Al Muddaththir included the first verses. In this study, the incidents that Prophet Muhammed experienced starting from the first revelation and the narrations that are conveyed in the sources in this regard.

Keywords: First Revelation, Prophet Muhammed, Khadijah, Chapter of Al ‘Alaq, Hadith.

HADİSLER BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER’İN İLK VAHİY TECRÜBESİ

Vahyin ilk olarak nasıl indirilmeye başlandığını bize en güzel anlatan Hz. Âişe rivâyetidir. O bu rivâyetinde şunları söylemiştir: “Rasûlullah’a (s.a.s) ilk defa vahiy sâdık rüya yoluyla gelmeye başlamıştır. Burada şunu belirtelim ki, sâdık rüya nübüvveti müjdelemek içindir. Cebrâil’in ilk vahyi getirmesiyle ilgili olarak Abdurrezzâk şunları aktarır: “Cebrâil, Hz. Peygamber’e –Hira’da bulunduğu son gece sabaha karşı risâlet vazifesini ilettiler ve abdest almayı, namaz kılmayı öğrettiler. Sonra Alâk sûresinin “Yaratan Rabbi’nin adıyla oku!” meâlindeki ifadelerle başlayan ilk beş âyetini vahyetti. İbn Ebî Şeybe’de Ebû Meysere’den nakledilen rivâyet şöyledir: “Rasûlullâh (s.a.s) “Ya Muhammed!” diye kendisine seslenildiğini işitince hızla oradan ayrıldı. Hatice’nin yanına geldi. Bu hususu Hatice’ye anlattı: ‘Bir şeyin aklımı karıştırmış olmasından korkuyorum. Daha önce görmediğim bir şeyin aniden ortaya çıktığında bana seslendiğini işitiyorum’ dedi. Hz. Muhammed cinlerin kendisine seslenmesinden korkmaktaydı.” Hz. Âişe’den vahya dair nakledilen meşhur rivâyetimiz şöyle devam etmektedir: “Alâk sûresinin ilk beş âyetini alan Rasûlullâh (s.a.s) yüreği titreyerek eşi Hatice’nin yanına geldi ve “Beni örtünüz” buyurdu.

Korkusu geçinceye kadar onu örttüler. Sonra başına gelen olayı eşine anlatarak: ‘Kendimden korkuyorum’ dedi. Bunun üzerine eşi: ‘Allah’a yemin ederim ki, Rabbin seni hiçbir zaman utandırmaz. Zira sen akrabaları gözetirsin, âciz olanların ağırlığını yüklenirsin, fakire verir, misafiri ağırlar, hak yolunda halka yardım edersin’ diyerek onu teselli etti. Bundan sonra Hatice, Rasûlullah’ı (s.a.s) alıp Varaka b. Nevfel’e götürdü. Bu zat Câhiliye çağında Hristiyan olmuştu. İbrânîceyi bilir ve İncil’den nasibi nisbetinde bir şeyler yazardı. O günlerde gözleri kör idi. Hatice Varaka’ya: ‘Amcaoğlu’ dinle bak, kardeşinin oğlu ne söylüyor?’ dedi. Varaka: ‘Kardeşimin oğlu ne var?’ deyince, Rasûlullah (s.a.s) başından geçeni anlattı. Bunun üzerine Varaka: ‘Gördüğün, Allah Teâlâ’nın Mûsâ’ya indirdiği Nâmûs-i Ekber’dir. Keşke davet günlerinde genç olsaydım da kavminin seni çıkaracakları zamanı görseydim’ dedi. Rasûlullâh (s.a.s): ‘Onlar beni çıkaracaklar mı?’ diye sordu. O da: ‘Evet, senin gibi bir şey getirmiş, yani vahiy tebliğ etmiş hiçbir kimse yoktur ki, düşmanlığa uğramasın. Şayet senin davet günlerinde yetişsem, sana yardım ederim’ diye cevap verdi. Çok geçmeden Varaka vefat etti. Câbir b. Abdullâh’tan nakledilen rivâyete göre: “Nebi’nin (s.a.s) şöyle dediğini işitti: “Sonra vahiy kesildi. Ben bir gün yürürken semadan bir şey işittim. Başımı kaldırdım. Bir de baktım ki, Hira’da bana gelen melek sema ile arz arasında bir kürsî üzerinde oturmuştu. Ondaki çok korktum. Hatta yere düştüm. Sonra aileme geldim. ‘Beni örtün, beni örtün’ dedim. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyetleri indirdi: “Ey bürünüp sarınan! Kalk artık uyar. Rabbinin yücelt. Elbiselerini temizle. Azaba götürecektir şeyleri terk eyle...” Hz. Âişe’den nakledilen rivâyete göre, vahyin kesilmesi sebebiyle dağların tepesine tırmandığı, çok ızdırap çektiği” nakledilir. Bu durum, hâlet-i ruhiye içerisinde beklemediği bir vakadan duyulan endişenin verdiği psikolojik bir reaksiyondur. Hz. Peygamber’in, peygamberlik geldiği esnada kaç yaşında olduğu hususunda iki farklı rivâyet mevcuttur Bazı rivâyetlerde Hz. Peygamber’in 40 yaşında peygamber olduğu, diğer bazı rivâyetlerde 43 yaşında olduğu aktarılır. İlk inen âyetlerle ilgili olarak da farklı rivâyetler kaydedilir. Bu bağlamda kaynaklarda Müddessir sûresinin ilk inen âyetler olduğu şeklinde farklı anlatımlar da mevcuttur.

Bu çalışmada Hz. Peygamber’in ilk vahiyden itibaren yaşadığı hadiseler ve bu hususta hadis kaynaklarında nakledilen rivâyetler ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İlk Vahiy, Hz. Peygamber, Hz. Hatice, Alak suresi, Hadis.

VAHYİN MAHİYETİ BAĞLAMINDA HÜKMÜN NELİĞİ

Süleyman ŞAHİN*

Vahiy, Allah'ın insanlığa peygamberleri aracılığı ile ulaştırmış olduğu mesajı ifade etmektedir. İlahi mesajlar bir fiilin yapılması veya bir fiilin yasaklanması gibi hususları kapsamaktadır. Bu bağlamda Fıkıh ilmi Allah'ın mükelleflerden taleplerini yani hükümleri konu edinir. Genel anlamda fıkıh usulü ise delillerden şer'i hükümlerin elde edilme yöntemlerini ele alır. Usûlcüler arasında fıkıh usulünün konusunun sadece deliller olduğunu ifade edenler olmakla birlikte bazı usûlcüler delillerle birlikte hükümlerin de fıkıh usulünün konusu olduğunu dile getirmişlerdir. Bu tebliğde vahyin mahiyeti ekseninde hüküm teorisinin şekillenışı ele alınmıştır. Vahyin mahiyetinin hüküm teorisinin oluşmasındaki etkisini ortaya koyma adına öncelikle usulcülerin hüküm kavramına nasıl anlam yükledikleri tebliğde ele alınmıştır. Bu açıdan fıkıh usulünün teşekkül sürecini tamamladığı hicri 5. asırda hüküm tarifi ile ilgili bilgiler değerlendirilmiştir. Hicri 5. asrın başlarında hüküm kavramı teknik olarak tarife tabi tutulmamakla birlikte mahiyeti ile ilgili bilgiler de usul eserlerinde ele alınmıştır. Bu bağlamda hükmün aynaların sıfatı olduğu, mükellefin fiilinin sıfatı olduğu ve fiilinin sıfatı olmadığı yönünde farklı yaklaşımlar gündeme gelmiştir. Mezkûr zaman diliminin sonlarına doğru Gazzâlî, hükme teknik bir tarif getirmiş ve hükmü şâri'in hitabı olarak konumlandırmıştır. Hicri 7. asrıyla birlikte hüküm için yapılan tarifler belirgin hale gelmiş ve kuşatıcı tanımlar yapılmaya başlamıştır. Eş'arî geleneğinden olan usûlcüler hükmü hitabın kendisi olarak konumlandırmışlar ve kadîm olduğunu vurgulamışlardır. Mu'tezilî tutum ise hükmü hitap olarak konumlandırmaları hasebiyle hükmün hâdis olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada Hanefiler ise hükmü, hitabın eseri/sonucu olarak ifade etmişler ve bunun hâdis olduğu yönünde kanaat belirtmişlerdir. Hüküm teorisindeki bu farklılıkların meydana gelmesinde vahyin mahiyeti hakkındaki görüşler belirleyici olmuştur. Vahyin kelâm-ı nefsi mi yoksa kelâm-ı lafzî mi olduğu yönündeki kelâmî tartışmalar, hükmün kadîm vasfına sahip hitap mı yoksa hâdis vasfına sahip hitap mı olduğu yönündeki farklı görüşlerin gündeme gelmesine zemin hazırlamıştır.

Anahtar kelimeler: Vahiy, Hüküm, Hitap, Kelâm-ı nefsi, Kelâm-ı lafzî.

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, suleymansahin@selcuk.edu.tr

VAHYİN TOPLUMSAL GERÇEKLİKLE KARŞILAŞMASI ÖZELİNDE İSLAM'IN KURUCU ÖZNE VASFİNİ KORUMASININ TARİHSEL DAYANAKLARI VE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

İsa ABİDOĞLU*

Bir din olarak İslam, tarihsel olarak doğduğu coğrafyanın sınırlarını aşarken karşılaştığı toplumların dini, kültürel siyasal ve ekonomik yapılarında bir takım dönüşüm ve değişimi zorunlu görmesi temelde bir dinin toplumsal gerçekliklerle karşılaşmasında meydana gelen bir çatışma alanına işaret etmektedir. İslam söz konusu çatışmanın düzen oluşturucu işlevini açığa çıkarmasında gözettiği toplumda kurucu özne olma vasfını korumaya çalışırken bu korumayı kendi varoluş temelinde bulunan vahye ve meşruiyetini vahiyden alan metinlerde (Kur'an-Sünnet) dayanarak yapmaktaydı. Bu açıdan söz konusu çatışma zemininde ortaya çıkan birçok dini-siyasi ve kültürel olay ve meselede vahyin orjinelliğine sadık kalınarak takip edilen ve korunması gereken bir üslup ve usul dengesinin varlığından söz etmek mümkündür. İslam Tarihinde Dinin varlık ve bilgi sahasındaki itikadi bakışı ve söylemindeki denge arayışlarının teşbih-tenzih, deizm-panteizm, metafizik-fizik, Tanrının aşkınlığı-içkinliği ve âlemin kadimliği-hadisliği dikotomilerini mahiyetinde barındıran tartışmalarda kilitlendiği görülmektedir. Burada sayılan dikotomilerdeki denge ise akıl-nakil veya rivayet-dirayet gibi bir başka dikotomi ile sağlanmaya çalışılıyordu. Müslümanların yukarıda sayılan dikotomileri bünyesinde tutan varoluşsal kilitlenişini İslam tarihi içindeki en önemli olaylarından biri olarak sayılabilecek "Mihne" vakasının gün yüzüne çıkarttığı söylenebilir. Her ne kadar Kur'an mahluk mudur değil midir? sorusu ile özetlenen mihne vakasının öncesinde yine Müslümanları krize sokacak büyük günah küçük günah, hilafet-saltanat gibi varoluşsal problemlerin yaşandığı bilinse de İslam'ın böylesi spesifik olaylara getirdiği izahlarla itikadi dengenin yapılaşması ve kurumsallaşması ihtiyacının zirveye çıktığı olay Mihne vakasıdır. Mihne olayından önce Müslümanlar, İslamın pratikleri bağlamında muamelat-ibadat-ukubat diye sıralanan amellerin daha açık ifade ile yasaların toplamı olan şeriatin ve içtihadın itikat zeminiyle olan ilişkisini belirlemede ümmetin yekûnunu içine alacak şekilde bir karara vardırması. Söz konusu karar akıl-nakil dengesi üzerinden İslam fıkhiyla sağlanmıştı. Nübüvvat sem'iyat ve ilahiyat meselesini de içine alacak şekilde kelam ilmi de mihne olaylarının ardından yine ümmetin yekûnunu içine alacak şekilde yapılaşmış ve kurumsallaşmıştı. Fakat doğa bilimlerine yönelik İslam'ın amaç ve niyetini içinde barındıracak tutumun ideal formatının sağlanması kazuistik biçimde zamana bırakılmıştı.

* Öğr. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, isaabidoğlu@anadolu.edu.tr

Nitekim bu zamana bırakma işinin ihtiyaçların belirlenmesinde aciliyet koşuluyla bağlantılı olduğunu söylemekle birlikte doğa bilimlerinin amacına yönelik itikadî prensipler oluşturmada daha önce sözüne edilen dikotomiler arası muhtemel denge kaybı korkusu erteletmiştir denilebilir. Bu erteleme ameliyesi ise daha sonra Müslümanlarda itikattaki korumacı ve savunmacı refleksin doğa bilimlerini gereksiz görme gibi bir takım eğilimlerin kültür olması olgusu takip etmiştir. Bu bir bakıma Müslümanların ilmî motivasyonlarını fıkıh ve hadis gibi temel İslam bilimlerine münhasır kılmaları ve felsefe ve doğa bilimleri gibi ilimleri ise itibarlı görmemeleri sonucu ile ilişkilendirilebilir. Fakat modern dönemde ertelenen ve ihmal edilen ilmi açılım yeniden gündeme gelmiştir. Bu sefer ise söz konusu problemi gündeme taşıyan sebep İslam dünyasının dışında sonuçları ise içimizde meydana gelmiştir. Problemin çözümündeki temel saik bilimsel keşf ve terakkiyi uhdesinde tuttuğu iddiasında bulunan batı medeniyetiyle girişilen rekabet dürtüsü olunca da itikadi planda bir dengenin yakalanması güçleşmiştir. Günümüz tefsir külliyatlarının dinde tecdit iddiasında kendisini temellendirdiği zemin de burasıdır. Bununla ilgili olarak söz konusu tefsirlerde gözetilmesi gereken temel mevzu bilimin amacı ve konumunu din odağında ve dinin belirlediği sınırlar dahilinde belirlerken vahyin amacına bağlı bir usul takip etmek bu usulün ümmet nezdindeki sunumunu da daha önce denenmemiş fakat kaynağının Kur'an olduğu varsayılan bir dille gerçekleştirilmesi ihtiyacıdır. Bu bakımdan bizler bu makale ile İslam dünyasının varlık ve bilgi anlayışının genelde tarihsel süreç içinde özelde Mihne olayı üzerinden geçirdiği evreler ve çıkmazların izlerini sürerek bu çıkmazlara yönelik vahyin toplumlar inşa etmede kurucu özne olma vasfının dayanaklarını açıklama ve yorumlama teşebbüsünde bulunacağız.

الوحي القرآني بين الاتجاهات الفكرية الثلاثة: الإسلامي، والاستشراقي، والحدائوي

عدنان فكاك الحمد*

من المعلوم لدى الجميع أن الوحي مصدر الأديان الإلهية، وهو الوساطة بين الله وخلقه. والقرآن قد أنزل في غاية النظم والإعجاز، ورُغم أنه نزل حسب قواعد اللغة العربية، إلا أنه جاء بتعبيرات لم يعهدها العرب من قبل، ولم يصلوا إلى دقة فهمها بل لم يرتقوا إلى مستواها، فوقفوا أمام هذا الكتاب عاجزين متحيرين وقفة استسلام وخضوع، مع أنهم أهل الفصاحة والبيان، وحين انتشر الإسلام في جزيرة العرب، واستسلم العرب لهذا الدين الغير مألوف لديهم، أصبح القرآن موضع اهتمام المسلمين، والركن الأساسي لدراساتهم. وكانت دراساتهم منصبّة على فهم هذا الكتاب وبيان معانيه، ومضامينه، ووجوه أسراره وإعجازه. ورغم اختلاف بعض أهل العلم في بعض التفاصيل عنه كما في حدوده وقدمه، لم يساورهم الشك من جهة أنه كتاب الله تعالى. وعلى الرغم من قدسية هذا الكتاب العظيم الذي لا بد من تصديقه، فقد ظهرت بعض التيارات الفكرية المنحرفة التي تدعو إلى الإلحاد وعدم الاعتراف بالدين والقرآن، ولكن هذه الاتجاهات لم تأخذ دوراً كبيراً ولم تستمر كثيراً، بل كانت محدودة من حيث الزمان والمكان، وفي العصر الحديث وبعد نشوء الحضارة العلمانية في أوروبا، ونمو حركة الاستشراق، بدأ التشكيك بالقرآن. وبدأت تظهر تفسيرات جديدة لظاهرة الوحي، فزعم البعض أنه كتاب من صنع البشر وأن كاتبه هو النبي صلى الله عليه وسلم. وادعى البعض الآخر أن الوحي عبارة عن نوبات من الصرع كان يعيشها النبي صلى الله عليه وسلم، وادعى فريق بأنه إلهام شعري، وآخر ادعى بأنه حالة من النبوغ كان يعيشها النبي محمد صلى الله عليه وسلم زمانه، وغرضهم من هذه التأويلات هو التوصل إلى أن القرآن نصّ بشري لا إلهي وأنه محدود بزمان ومكان. وقد تأثر الكثير من المسلمين بهذه الادعاءات التي تعتمد على المنهج المادي التجريبي في تفسير الظواهر؛ لأن المنهج التجريبي قائم على المادة لا يعرف غيرها، وكل شيء خارج ذلك يكون عبارة عن أكذوبة أو أسطورة، وفي هذه الأسطر سنوضح حقيقة الوحي، وطريقة الاتصال التي تتم بين النبي والوحي، هل هي أسطورة أم خرافة كما تدعي مدارس المستشرقين والحدائيين أم حقيقة تعود أصولها وثوابتها إلى أرض الواقع بدليل علمي. ومن خلال ذلك سنطرح الرؤية الإسلامية، والرؤية الاستشراقية، والحدائوية للوحي.

الكلمات المفتاحية: وحي، اتجاه فكري، استشراق، حادثة، تحليل

* Öğr. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, adnanfakak32@gamil.com

ÜÇ FİKRÎ AKIM (İSLAMÎ, ORYANTALİST, MODERN) ARASINDA KUR'AN VAHYİ

İlâhi dinlerin kaynağının vahiy olduğu herkes tarafından bilinmektedir. O, Allah ile yarattıkları arasında aracıdır. Kur'an, son derece güzel bir nazım ve icaz ile indirilmiştir. O her ne kadar Arap dili kurallarına göre inmiş olsa da Arapların da daha önce duymuş olmadıkları ifadeler getirmiştir. Öyle ki fesahat ve belâğat ehli olmalarına rağmen onu tam olarak anlayamamışlar, seviyesine çıkamamışlardır. Bu yüzden çaresiz ve şaşkın bir şekilde ona teslimiyet gösterdiler. Bunun sonucunda İslam, Arap yarımadasında yayılıp Araplar bu alışıldık olmayan dine boyun eğdiklerinde Kur'an müslümanların ilgi odağı ve çalışmalarının temel unsuru haline geldi. Böylelikle çalışmaları bu kitabı anlamaya, mânâlarını ve muhtevasını, sırlarının ve mucizelerinin çehresini açıklamaya odaklanmıştı. Bazı âlimler, onun sonradan mı meydana geldiği yoksa ezeli mi olduğu gibi bazı ayrıntılarda ihtilaf etseler de, onun Cenâb-ı Hakk'ın Kitabı olduğu konusunda hiç kimse şüpheye düşmemiştir. İnanılması kaçınılmaz olan bu büyük kitabın kutsallığına rağmen, ateizme, dini ve Kuran'ı inkara çağıran bazı sapık fikir akımları ortaya çıkmıştır. Ancak bu akımların büyük bir etkisi olmamış ve uzun sürmemiş, aksine zaman ve mekanla sınırlı kalmıştır. Modern çağda, Avrupa'da seküler medeniyetin ortaya çıkması ve Oryantalist hareketin büyümesinin ardından Kuran hakkında şüpheler ortaya atılmaya başlandı. Aynı şekilde vahiy kavramıyla ilgili yeni yorumlar yapılmaya başlandı, bazıları onun insan yapımı bir kitap olduğunu ve yazarının Hz. Peygamber olduğunu iddia ettiler. Yine birtakım başka çevreler de, vahyin, Peygamber'in (sav) yaşadığı epilepsi nöbetlerinden oluştuğunu iddia etti. Başka bir grup ise bunun edebî bir ilham olduğunu iddia ederken, bir başka grup bunun Peygamber Efendimiz (sav)'in o zaman yaşadığı üst düzey zeka durumu olduğunu iddia etmişlerdir. Bu açıklamalarla amaçları Kuran'ın ilahi değil beşeri bir metin olduğu, zaman ve mekanla sınırlı olduğu sonucuna varmaktı. Olayları açıklamada empirik materyalist metoda dayanan bu iddialardan pek çok Müslüman etkilenmiştir. Çünkü deneysel yöntem maddeye dayalıdır ve başka bir şey bilmez. Bunun dışındaki herşey ya yalan ya da efsaneden ibarettir. Bu yüzden biz bu satırlarda vahyin hakikatini ve Peygamber ile vahiy arasında gerçekleşen iletişim yöntemini açıklayacağız. O, oryantalist ve modernist ekolün iddia ettiği gibi bir mit ya da efsane mi yoksa bilimsel kanıtlarıyla kökenleri ve değişmezleri sağlam zemine dayanan bir gerçek mi? Böylelikle, İslamî, oryantalist ve modernist vahiy vizyonunu gözler önüne sereceğiz.

Anahtar kelimeler: Vahiy, Fikrî Yönelim, Oryantalizm, Modernit

علاقة الوحي بالعقل

ياسر عامر ابراهيم العثمان*

يهدف البحث إلى بيان العلاقة بين العقل والوحي (النص)، وانعكاسات هذه العلاقة الفكرية، ولتحقيق هدف الدراسة يتم تحديد مفهوم العقل، والوحي ودور كل منهما في الآخر.

إن الإسلام قد رفع من شأن العقل وجعله مناط التكليف ومحور الثواب والعقاب، وقرر علماء المسلمين أن العقل أساس النقل؛ إذ لو لم يثبت وجود الله بالعقل، ويثبت صدق النبي بالعقل ما ثبت الوحي، فالعقل هو الذي يثبت النبوة ويثبت صدق النبي عن طريق المعجزة الدالة على صدقه دلالة عقلية، ثم بعد ذلك يعزل العقل نفسه ليتلقى عن الوحي الذي هو سلطة أعلى منه ومن هنا قرر المحققون من علماء الإسلام أن إيمان المقلد المطلق غير مقبول؛ لأنه لم يؤسس على برهان ولم يقيم على حجة بيّنة بل على تقليد محض، فالتصور الإسلامي الصحيح استطاع أن يوجد عقلاً مسلماً قادراً معطاءً، استطاع أن يتحوّل بسرعة خارقة من الأمية والجاهلية إلى نور العلم وإشراقات التوحيد عبر قراءتين متدبرتين متلازمتين: قراءة في الكون، والوجود لاكتشاف أسرار الخلق، وعلاقات الموجودات، وأشكال الظواهر وخصائصها وسننها، وقراءة ثانية في الكتاب المسطور والوحي المنزل للوصول إلى توحيد الألوهية من خلال التدبر والتفهّم لتجليات القدرة الإلهية البارزة في نشاط الظواهر وحركاتها ووجودها والسنن والقوانين التي تحكم ذلك، فالعلاقة بين العقل والوحي (النقل) ما كانت إلا علاقة تفاعلية، وعملية التفاعل تلك هي التي أدت إلى تكوّن تلك الثروات الفقهية والتفسيرية، وإذا كان النص لا يخلق على كثرة الرد فهذا يقتضي إعادة مباشرة العقل مع النص؛ ولكن انقلاب بعض الموازين أوجد تلك الإشكالية بين العقل والنقل، أو الوحي والعقل تلك الإشكالية التي أخذت حيزاً في تاريخ الفكر الإسلامي، فلا بد من حل لتلك المعادلة الصعبة لردم الفجوة أمام من أعلى من شأن العقل، وبين من جعله عقبة أمام النمو والارتقاء، وليتخلص العقل مما أصابه من نكسات وإرتكاسات، ولتدفعه نحو الفاعلية الحضارية، ولتشكل له الحصانة والمناعة من تلك المعركة التي اتخذت من الأفكار سلاحاً ومن قلب الموازين أساساً.

وتأتي هذه الدراسة في محاولة لتوضيح العلاقة الفكرية والتربوية بين العقل والوحي (النص) وانعكاسات تلك العلاقة. فإن تعامل العقل مع النص قضية قديمة متجددة وإن اختلفت ميادينها ووسائلها، وذلك قد يكون للخلط بين حدود كل منهما، أو عدم فهم دور كل منهما في الآخر، أو تعطيل لقدرات العقل ووظائفه لممارسة حقه المشروع في التعامل مع النص، مما انعكس سلباً على عطاء الأمة الإسلامية الحضارية، لانفصال معرفتها عن معايير الوحي وضوابطها،

* Öğr. Gör., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, yalothman@mehmetakif.edu.tr

ومن هنا برزت مشكلة هذه الدراسة التي تتحدد بالسؤال الآتي: ما هي العلاقة بين العقل والوحي، وما انعكاساتها الفكرية، وماهية تفسير العقل للوحي؟
الكلمات المفتاحية: العقل، الوحي (النص)، الانعكاسات الفكرية، سياق النصوص، التكامل.

VAHİYİN AKILLA İLİŞKİSİ

Bu araştırma, akıl ve vahiy (nass) arasındaki ilişkiyi ve bu entelektüel ilişkinin yansımalarını netleştirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın amacına ulaşmak için akıl, vahiy kavramını ve her birinin diğerindeki rolünü tanımlamaktır. İslam, aklın statüsünü yükseltmiş ve onu mükellef kılarak ödül ve cezanın odağı haline getirmiştir. Müslüman alimler aklın aktarımın temeli olduğuna karar vermişlerdir. Allah'ın varlığı akılla, Peygamber'in samimiyeti akılla kanıtlanmazsa, vahiy kanıtlanmayacaktır. Akıl, nübüvveti kanıtlayan ve Peygamber'in doğruluğunu gösteren mucize ile kanıtlayan özdür. Daha sonra akıl, kendisinden daha yüksek bir otorite olan vahiy almak için kendini tecrit eder. Buradan İslam alimlerinin araştırmacıları, taklitçinin mutlak inancının, delile dayanmadığı ve delile dayanmadığı için kabul edilemez olduğuna karar vermişlerdir. Açık bir argümana değil, daha çok saf bir geleneğe dayanan doğru İslami anlayış, bir akıl yaratmayı başarmıştır. İki eşzamanlı tefekkür okuması yoluyla monoteizm yaratılışın sırlarını, varlıkların ilişkilerini, fenomenlerin şekillerini, özelliklerini ve kanunlarını keşfetmek için evrende ve varoluşta bir okuma ve tefekkür yoluyla ilâhlığın birliğine ulaşmak için yazılı kitapta ve vahiyde ikinci bir okuma ve fenomenlerin etkinliğinde, hareketlerinde ve varlığında öne çıkan ilahi gücün tezahürlerini ve bunu yöneten yasa ve yasaları anlamak, akıl arasındaki ilişki Vahiy (aktarım) etkileşimli bir ilişkiden başka bir şey değildi. Bu etkileşim süreci, bu hukuki ve yorumsal zenginliklerin oluşumuna yol açmıştır. Eğer nass çok fazla tepki yaratmıyorsa, bu, zihni metinle yeniden yönlendirmeyi gerektirir. Fakat bazı ölçütlerin alt üst olması, İslam düşünce tarihinde yer alan akıl ile rivayet veya vahiy ile akıl arasındaki o problemi yaratmıştır.

Bu çalışmada, akıl ve vahiy (metin) arasındaki entelektüel ve eğitimsel ilişkiyi ve bu ilişkinin sonuçlarını açıklığa kavuşturma girişiminde bulunmaktadır. Zihnin nasla uğraşması, alanları ve araçları farklılık gösterse de eski ve yenilenmiş bir konudur. Bu durum her birinin sınırlarının karışmasından, birinin diğerindeki rolünü anlamamasından veya yeteneklerinin bozulmasından kaynaklanabilir. Akıl ve vahiy arasındaki ilişki nedir ve bunun entelektüel yansımaları nelerdir ve aklın vahiy yorumu nedir kaleme alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Akıl, Vahiy (Nass), Düşünsel Yansımalar, Nasların Bağlamı.

SEMPOZYUM KURULLARI

ONUR KURULU / HONORARY BOARD

Uğur İbrahim ALTAY
Konya Büyükşehir Belediye Başkanı

Prof. Dr. Metin AKSOY
Selçuk Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Kudayberdi KOCABEKOV
Oş Devlet Üniversitesi Rektörü

Doç. Dr. Ali ÖGE
Konya İl Müftüsü

Karimov JAMOLITDIN
Özbekistan İmam Maturidi Uluslararası Araştırma Merkezi Direktörü

DÜZENLEME KURULU / ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ, Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi M. Raşit AKPINAR, Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YÜCEER, Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Cemal KALKAN, Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Arş. Gör. Furkan ÇAKIR, Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Arş. Gör. Ayşe KUTLU, Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Arş. Gör. Mehmet YILDIRIM, Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Yusuf DOĞAN, Oş Devlet Üniversitesi, Kırgızistan
Doç. Dr. Said Muhtar OKILOV, International Islamic Academy – Özbekistan
Doç. Dr. Zaylabidin AJIMAMATOV, Oş Devlet Üniversitesi, Kırgızistan
Doç. Dr. Zehra ALİSPAHIÇ, Saraybosna Üniversitesi – Bosna Hersek
Dr. Ahmad Ali, Abdul Wali Khan Üniversitesi Mardan – Pakistan
Dr. Chen YANG, Şangay Üniversitesi - Çin
Dr. Noureddine Fellak, University Mohamed Boudiaf - M'sila - Cezayir
Dr. Öğr. Üyesi Niyazali ARIPOV Oş Devlet Üniversitesi – Kırgızistan
Arş. Gör. Muhammed Ali SÖYLEMEZ, Selçuk Üniversitesi, Türkiye

Arş. Gör. Mustafa ÜNGÖR, Selçuk Üniversitesi, Türkiye
 Javohirhon SOBİROV, İ. Maturidi Uluslararası Bilimsel Araştırma Merkezi, Özbekistan
 Oybek SOTVOLDIYEV, İ. Maturidi Uluslararası Bilimsel Araştırma Merkezi, Özbekistan
 Prof. Dr. Dildar ĞAFUR, Selahaddin Üniversitesi – Irak
 Shukrullo JORAEV, İ. Maturidi Uluslararası Bilimsel Araştırma Merkezi, Özbekistan

SEKRETERYA

Arş. Gör. Mehmet YILDIRIM (Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi)
 Arş. Gör. Ayşe KUTLU (Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi)
 Öğr. Görv. Maksat Cumabayev (Oş Devlet Üniv. İlahiyat Fakültesi)
 Öğr. Görv. Sanzharbek TAZHIBAYEV

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ, Selçuk Üniversitesi
 Prof. Dr. Mustapha El Ghachi, Titvan Üniversitesi, Fas
 Prof. Dr. Yusuf DOĞAN, Oş Devlet Üniv. İlahiyat Fakültesi
 Prof. Dr. A. Christian Van Gorder Baylor Üniversitesi - ABD
 Prof. Dr. Muhammed Subhan KURAŞI, Peşaver Üniversitesi İktisat Fakültesi
 Prof. Dr. Ahmet Turan YÜKSEL Necmettin Erbakan Üniversitesi
 Prof. Dr. Ashirbek Mumınov The L.N. G. Eurasian National Üniversitesi- Kazakistan
 Prof. Dr. Bilal Kuşpınar DİB Washington DİN Hizmetleri Müşaviri
 Prof. Dr. Bünyamin AYHAN, Selçuk Üniversitesi
 Prof. Dr. David J. Goa Alberta Üniversitesi - ABD
 Prof. Dr. Dzermaludin Latiç Saraybosna Üniversitesi - Bosna Hersek
 Prof. Dr. Fred M. Donner Chicago Üniversitesi - ABD
 Prof. Dr. Gene R. Garthwaite Dartmouth College - ABD
 Prof. Dr. Haldun Soydal Selçuk Üniversitesi
 Prof. Dr. Lynda Clarke Concordia Üniversitesi - Kanada
 Prof. Dr. Michael Morony California Üniversitesi - ABD
 Prof. Dr. Mithat Eser Selçuk Üniversitesi
 Prof. Dr. Mustafa Ersöz Selçuk Üniversitesi
 Prof. Dr. Nemetullah İbrahimov Halkara İslam Akademiyası - Özbekistan
 Prof. Dr. Richard Bulliet Columbia Üniversitesi - ABD
 Prof. Dr. Richard Foltz Concordia Üniversitesi - Kanada
 Prof. Dr. Robert G. Hoyland New York Üniversitesi - ABD
 Prof. Dr. Said Bekdaş Taibah Üniversitesi- Suudi Arabistan

- Prof. Dr. Sarah Bowen Savant Aga Khan Üniversitesi - İngiltere
 Prof. Dr. Touraj Daryae California Üniversitesi - ABD
 Doç. Dr. S. Myrzaibramov Oş Devlet Üniversitesi - Kırgızistan
 Doç. Dr. Şahine İbrahimova Taşkent Devlet Şarkşinaslık Enstitüsü - Özbekistann
 Doç. Dr. Abdulaziz Kalberdiev, Oş Devlet Üniv. İlahiyat Fakültesi
 Doç. Dr. Ali Jusubaliev, Oş Devlet Üniv. İlahiyat Fakültesi
 Doç. Dr. Mayrambek CUSUPOV, Oş Devlet Üniversitesi
 Doç. Dr. Niyazali ARİPOV, Oş Devlet Üniversitesi
 Doç. Dr. Sayfullah BAZARKULOV, Oş Devlet Üniversitesi
 Doç. Dr. Şumkar MASİRALİEV, Oş Devlet Üniversitesi
 Doç. Dr. Timur KOZUKULOV, Oş Devlet Üniversitesi
 Doç. Dr. Zaylabidin ACİMAMATOV, Oş Devlet Üniversitesi
 Dr. Mederbek KADİROV, Oş Devlet Üniversitesi
 Dr. Sıdk SALLAMI, Tunus Zeytune Üniversitesi
 Prof. Dr. Davronbek MAHSUDOV, İ. Maturidi Uluslararası Bilimsel Araştırma Merkezi
 Dr. Jamolitdin KARIMOV, İ. Maturidi Uluslararası Bilimsel Araştırma Merkezi
 Dr. Abdulatif ALLOKULOV, İ. Maturidi Uluslararası Bilimsel Araştırma Merkezi
 Dr. Öğr. Üyesi SAMİR SEYYİD, Gaziantep Üniversitesi

OTURUM BAŞKANLARI

Prof. Dr. Harun ÖĞMÜŞ	Prof. Dr. Recep TUZCU
Doç. Dr. Murat ARICI	Prof. Dr. Halit ÇALIŞ
Prof. Dr. Süleyman TOPRAK	Prof. Dr. Yusuf DOĞAN
Prof. Dr. Muhittin UYSAL	Doç. Dr. Mehmet KAYA
Doç. Dr. İsmail YALÇIN	Prof. Dr. Seyit AVCI
Doç. Dr. Yusuf ACAR	Doç. Dr. Osman Zahit ÇİFÇİ
Doç. Dr. Süleyman NAROL	Doç. Dr. Muhammed ERSÖZ
Prof. Dr. Ahmet Kazım ÜRÜN	Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin GÖKALP
Doç. Dr. Hasan UÇAR	Prof. Dr. Mithat ESER
Prof. Dr. Sefa BARDAKÇI	Doç. Dr. Mustafa ÖZGEN
Prof. Dr. İbrahim COŞKUN	Dr. Öğr. Üyesi Cemal KALKAN
Doç. Dr. Ömer Ali YILDIRIM	Dr. Öğr. Üyesi M. Raşit AKPINAR
Prof. Dr. Hüseyin AYDIN	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YÜCEER
Doç. Dr. Musa ERKAYA	

vahiy.selcuk.edu.tr

